T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

İNGİLİZ ORYANTALİST HARTWIG HIRSCHFELD VE KUR'AN ÜZERİNE ARAŞTIRMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erza RRACI

BURSA – 2024

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

İNGİLİZ ORYANTALİST HARTWIG HIRSCHFELD VE KUR'AN ÜZERİNE ARAŞTIRMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erza RRACI

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

BURSA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı'nda 702123046 numaralı Erza RRACI'nin hazırladığı *"İngiliz Oryantalist Hartwig Hirschfeld ve Kur'an Üzerine Araştırmaları"* başlıklı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili savunma sınavı, 11/06/2024 günü 14:30- 16:30 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın **başarılı** olduğuna **oybirliği** ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Ferihan ÖZMEN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

…./…./ 20….

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: .21/05/2024

Tez Başlığı / Konusu: İngiliz Oryantalist Hartwig Hirschfeld ve Kur'an Üzerine Araştırmaları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 155 sayfalık kısmına ilişkin, 21/05/2024 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Erza Rraci
Öğrenci No:	702123046
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

*** Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "İngiliz Oryantalist Hartwig Hirschfeld ve Kur'an Üzerine Araştırmaları" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Erza Rraci
Öğrenci No : 702123046
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Tezin Türü : Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Erza RRACI**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**Temel İslam Bilimleri**
Bilim dalı	**Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi**
Tezin niteliği	**Yüksek Lisans**
Mezuniyet tarihi	**……/……/20….**
Tez danışmanı	**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE**

İngiliz Oryantalist Hartwig Hirschfeld ve Kur'an Üzerine Araştırmaları

Batı'nın ürettiği oryantalist çalışmalar Doğu'ya ilişkin çeşitli konuları temel almaktadır. Bu araştırmaların görünümünde Kur'an'ın öğretilmesi, yazılması, yayılması ve insanların Kur'an'a olan sevgisi büyük rol oynamıştır. Bu nedenle, gayrimüslim oryantalistler tarafından yapılan çalışmaların çoğunun Kur'an'ın kaynağı, özgünlüğü ve özellikleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle Hartwig Hirschfeld'in yaşadığı 19-20. yüzyıllarda Avrupalı oryantalistler, Kur'an-ı Kerim'in Yahudilik veya Hristiyanlık menşeli bir kitap olduğu kanaatini taşımışlardır. "New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran" adlı eseriyle dikkat çeken Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in Yahudilerden duyup benimsediği olgulardan oluştuğunu ileri sürmektedir.

Bu çalışmamız, Kur'an-ı Kerim'in diğer ilahi kitapları tasdik ettiğini, onlarla aynı amacı paylastığını ve her birinin aynı kaynaktan geldiğini açıklamayı hedeflemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, oryantalizmin anlamı, tarihçesi ve sebepleri ele alınarak oryantalizm ile ilgili genel bir bakış açısı sunulmuştur. İlgili oryantalistin çalışmalarını İngiltere'de ortaya çıkarması ve İngiliz olarak tanıtılması hasebiyle, İngiliz oryantalizmi ve bu ülkeyi temsil eden oryantalistler ayrıca araştırılmıştır. İkinci bölümde çalışmamızın odak noktası olan Hirschfeld'in hayatı, kaleme aldığı eserler ve metodolojisi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise, Hirschfeld'in Kur'an'ın kaynağı, üslubu ve tarihi konusundaki görüşleri kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme kapsamında, oryantalistin Kur'an kronolojisi üzerindeki çalışmaları ve Kur'an-ı Kerim ile Kutsal Kitap karşılaştırmalar incelenmiştir. Ayrıca, Hirschfeld'in bu görüşlerine yönelik eleştirilerde bulunan diğer oryantalistlerin yaklaşımları da ele alınmıştır.

Hirschfeld'in Yahudilikte benzer olaylar bulamadığı durumlarda farklı kaynaklara yönelmesi şeklindeki Kur'an'ın geneline dair değişken görüşleri, Kur'an hakkındaki araştırmalarının tutarlılığını sorgulanabilir kılmıştır. Ayrıca onun bu araştırmaları, Yahudi perspektifinden hareket ettiğini ve kişisel duygu ve düşüncelerinin etkisi altında kaldığını göstermiştir.

Anahtar kelimeler:

Hartwig Hirschfeld, New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran, Oryantalizm, İngiliz Oryantalist, Kur'an, Kutsal Kitap, Yahudilik, Muhammed, Tefsir.

ABSTRACT

Name & surname	**Erza RRACI**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Basic Islamic Sciences**
Subfield	**Quranic Recitation**
Degree awarded	**Master's Degree**
Date of degree awarded	**……/……/20….**
Supervisor	**Asst. Prof. Member Mehmet EFE**

The Quranic Researches by British Orientalist Hartwig Hirschfeld

Orientalist studies produced by the West are based on various topics related to the East. The teaching, writing and dissemination of the Quran and people's love for the Quran have played a major role in the outlook of these studies. For this reason, most of the studies conducted by non-Muslim orientalists are concerned with the source, authenticity and characteristics of this Holy Book. Especially in the 19-20th centuries when Hartwig Hirschfeld lived, European orientalists were of the opinion that the Holy Quran was a book originating from Judaism or Christianity. Hirschfeld, who attracted attention with his work "New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran", argues that this Book consists of the facts that the Prophet heard and adopted from the Jews.

This study aims to explain that the Holy Quran confirms the other divine books, shares the same purpose and each of them comes from the same source. In the first chapter of the study, the meaning, history and reasons of orientalism are discussed and a general perspective on orientalism is presented. Due to the fact that the relevant orientalist revealed his works in England and was introduced as an Englishman, English orientalism and orientalists representing this country were also investigated. In the second chapter, detailed information about the life, works, and methodology of Hirschfeld, who is the focal point of our study, is provided. In the last chapter, Hirschfeld's views on the source, style and history of the Quran are comprehensively evaluated. Within the scope of this evaluation, the orientalist's work on the chronology of the Quran and the comparisons between the Holy Quran and the Holy Bible are analysed. In addition, the approaches of other orientalists who criticised Hirschfeld's views are also discussed.

Hirschfeld's variable views on the Quran in general, such as turning to different sources when he could not find similar events in Judaism, made the consistency of his research on the Quran questionable. His works also show that he acted from a Jewish perspective and was influenced by his personal thoughts and feelings.

Keywords:

Hartwig Hirschfeld, New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran, Orientalism, British Orientalist, Quran, Holy Book, Judaism, Muhammad, Tafsir.

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim'i tüm insanlığa yol gösterici olarak inzal eden Allah'a hamd ve senâlar, bu yüce kitabı en mükemmel şekilde tebliğ eden Muhammed'e (s.a.v.) salât ve selâm olsun.

Batı kökenli akademisyenlerin Kur'an üzerine yaptığı araştırmalarda, farklı temalarda birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında, bazı oryantalistlerin İslam'a yönelik olumsuz duygularını açıkça ifade ettiği, bazılarının ise İslam'ı uydurma veya geri kalmış olarak göstermeye çalıştığı ve bir kısmının ise Kur'an'a yönelik eleştirilerle kendi mensubu oldukları dini yüceltmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu akademik çalışmalar, çeşitli ideolojik bakış açılarına dayanmaktadır ve Kur'an'a yaklaşımlarında farklı yorumları içermektedir. Öte yandan birçok kitabın tahkiki, tercümesi, İslamî kaynaklara dayalı açıklamaları gibi Müslümanlara fayda sağlayan birçok eserin onlar aracılığıyla yapıldığı görülmektedir. Onların bu yöndeki araştırmalarının kutsal olduğu ve Müslümanların yararına yapıldığı düşünülemez. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllar esnasında, Kur'an'a yönelik insanların bakış açısını değiştirmeye yönelik çalışmalara rastlanmaktadır. Oryantalistlerin çalışmalarında, Kur'an-ı Kerim'in önceki kutsal kitaplarla olan benzerliklerini ve bağlantılarını vurgulamak sûretiyle, Kur'an'a zarar verme çabaları gözlemlenmektedir.

Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

"Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz." (el-Hicr, 15/9)

Bu ayetle Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'in kıyamete kadar kimseden herhangi bir zarara uğramayacağı sözünü vermiştir. Bu ayet aynı zamanda Kur'an'ın vahyedildiği andan itibaren onu korumaya yönelik bir slogandır ve Müslüman alimler onu yaşamayı ve başkalarına yaşatmayı kendilerine vazife edinmişlerdir. Araştırmamızın hedefinin de bu vazifeyi yerine getirme arzusu olduğu söylenebilir.

Oryantalizm disiplininde önemli şahsiyetlerden olan Hartwig Hirschfeld, bir Yahudi din alimi olarak Kur'an-ı Kerim'le ilgili hipotezlerini ortaya koymuştur. Bu çalışmanın birinci bölümünde, oryantalizm'le ilgili genel bilgilerle birlikte İngiliz oryantalizmi ile ilgili bilgiler sunulmuştur. İkinci bölümde, Hartwig Hirschfeld'in oryantalist kimliğinin tanıtımının yapılması ve düşüncelerinin ortaya konulması hedefi doğrultusunda hayatı, çalışmaları ve metodolojisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, ilgili oryantalistin düşünceleri Kur'an'ın kaynağı, üslubu ve tarihi bağlamında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'in kendi kendini açıkladığına dair görüşünden yola çıkarak, Kur'an'ın tarihsel sıralamasını oluşturmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, Kur'an'ın büyük ölçüde Eski Ahit'ten alıntılardan oluştuğu ve bu alıntıların Hz. Peygamber tarafından hayatı boyunca Yahudilerden işitilerek Kur'an'a kaydedildiği kanaatindedir. Dolayısıyla, Kur'an'ı tefsir ederken Kutsal Kitap'a atıfta bulunduğu görülmüştür. Ancak, oryantalistin Kur'an-ı Kerim'in Kutsal Kitap ile olan benzerliğine işaret etmesi doğrultusunda, bu çalışma ilahi kitaplar arasındaki benzerlikleri olduğu kadar, birbirleriyle ayrıştığı noktaları da ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Kur'an'ın kendine özgü üslubu ve tarihsel bağlamı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Binaenaleyh bu çalışmanın, Türkiye'deki oryantalistik çalışmalara referans olması ve benzer konuları araştıranlar için faydalı bir kaynak sağlaması umulmaktadır.

Çalışmalarımın her anında beni uzaktan destekleyen, nasihatları ve dualarıyla yakın olduklarını hissettiren aileme, özellikle de anneme, sabrından ve teşvikinden dolayı içten teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, tezim boyunca sağladığı değerli fikirlerle beni yönlendiren kıymetli kardeşime ve Almanca kaynakları anlamama ve tercüme etmeme yardımcı olan eşime teşekkür etmek isterim.

Eğitim hayatımın her aşamasında yanımda olan ve maddi-manevi destekleriyle beni güçlendiren Somuncu Baba Vakfı'na ve lisansüstü eğitimimde her türlü imkanı sağlayarak beni en iyi şekilde yetiştirmeye çalışan Türkiye Diyanet Vakfı'na olan derin minnettarlığımı sunarım.

Lisans eğitimimden bu yana örnek aldığım, tezin oluşum sürecinde başından itibaren büyük katkıları olan ve çalışmamda güvenimi sonsuz hissettiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE'ye; esirgemeyen yardımı, değerli tavsiyeleri ve her konuda sağladığı destek için içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunmasında bulunan jüri üyeleri Doç. Dr. Ferihan ÖZMEN ve Dr. Öğr. Üyesi Selahattin ÖZ hocalara, çalışmamı değerlendirip katkıda bulundukları için derin minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Bu naçizane çalışmayı, Allah'ı bulmak için önce Kutsal Kitaplar'ı inceleyen, ardından Kur'an-ı Kerim'de huzur bulan, tüm ilim yolculuğumda en büyük destekçim merhum babama armağan ediyorum. Onun öğretileri ve ilhamları beni bu çalışma boyunca yönlendirdi ve bu tezi hazırlarken onun mirasını sürdürme çabası içerisinde kendimi buldum.

Gayret bizden, Tevfik yüce Allah'tan.

BURSA – 2024

Erza RRACI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **i**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **ii**
YEMİN METNİ ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
TABLO LİSTESİ ..... **xi**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xii**
KISALTMALAR ..... **xiii**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 2
II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI 4

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ORYANTALİZM VE İNGİLİZ ORYANTALİZMİ

1. GENEL HATLARIYLA ORYANTALİZM 8
1.1. Oryantalizmin Tanımı 8
1.2. Oryantalizmin Tarihçesi 12
1.3. Oryantalizmin Sebepleri 27
1.3.1. Dinî Sebepler: 28
1.3.2. Siyasî Sebepler 29
1.3.3. Ticarî Sebepler 30
1.3.4. İlmî Sebepler 31
2. İNGİLİZ ORYANTALİZMİ 33
2.1. İngiltere'de Oryantalizm 33
2.2. Önde Gelen İngiliz Oryantalistler 40

İKİNCİ BÖLÜM

HIRSCHFELD'İN HAYATI, ÇALIŞMALARI VE METODOLOJİSİ

1. HAYATI VE AKADEMİK GEÇMİŞİ 46
2. ÇALIŞMALARINA GENEL BAKIŞ 51

2.1. Kitapları 52
2.2. Makaleleri 52
2.3. Diğer Çalışmaları 54
2.3.1. Kahire Genizası'ndaki Değerlendirmeleri 54
2.3.2. Jahresberichte für Geschichtswissenschaft Dergisi'indeki İslam Makaleleri 56
2.3.3. Jewish Encyclopedia'sında Ansiklopedi Maddeleri 57
2.3.4. Kitap Değerlendirmeleri 59
2.4. "Jüdische Elemente im Koran" İsimli Eseri 62
2.5. "Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary" İsimli Eseri 66
2.6. "New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran" İsimli Eseri 68
2.7. Yahudilikle İlgili Ele Aldığı Eserler 71
2.7.1."Judah Hallevî's Kitâb al-Khazarî" Tercümesi ve Editörlüğü 71
2.7.2."Qirqisani Studies" İsimli Eseri 74
3. HIRSCHFELD'İN METODOLOJİSİ 77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HIRSCHFELD'İN KUR'AN TASAVVURU VE TENKİDİ

1. KUR'AN'IN KAYNAĞI 82
1.1. Kur'an'ın Genel Kökeni 82
1.2. Kur'an'da Yabancı İzler 90
1.2.1. Yahudi Mirası 92
1.2.1.1. Yabancı Kelimeler 92
1.2.1.2. Allah'ın İsmi 98
1.2.2. Hıristiyanlık Mirası 100
1.2.2.1. Yabancı Kelimeler 100
1.2.2.2. Hz. Peygamber'in İsmi 101
1.3. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması 103
2. KUR'AN'IN ÜSLUBU 108
2.1. Vahiylerin Aşamaları 108
2.1.1. Doğrulayıcı Vahiyler 112
2.1.2. Beyansal Vahiyler 115
2.1.3. Anlatısal Vahiyler 116
2.1.4. Betimleyici Vahiyler 120
2.1.5. Hukukî Vahiyler 121
2.1.6. Medenî Vahiyler 122
2.1.6.1. Bedir Savaşına Kadar Vahiyler 124
2.6.1.2. Siyasî Konuşmalar 126
2.6.1.3. İdarî Açıklamalar 128
2.6.1.4. Biatlar 129

2.2. Meseller 131
2.2.1. Şiirsel Unsuru Barındıran Meseller 135
2.2.2. "Mesel" Olarak Tanıtılan Meseller 135
2.2.3. Toplumsal Meseller 136
3. KUR'AN'IN TARİHİ 138
3.1. Kur'an'ın Yazılması 139
3.2. Yeri Belirsiz Olan Ayetler 140
3.3. Kur'an'ın Cem'i 142
3.3.1. Sahihliğini Sorguladığı Ayetler 144
3.3.2. Derleyicilerin Sonradan Eklediği Ayetler 149
3.3.3. Huruf-ı Mukattaa 152
3.4. Yedi Harf 155
4. HIRSCHFELD'E ELEŞTİRİLER 156
4.1. Solomon Schechter 156
4.2. Ignaz Goldziher 157
4.3. James A. Bellamy 158
4.4. Susannah Heschel 158
4.5. Emmanuelle Stefanidis 159
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 161
KAYNAKÇA 165

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması 107
Tablo 2: Hirschfeld'in Kur'an Kronolojisi..... 112
Tablo 3: Hirschfeld'in Ayrımına Göre Meseller..... 134
Tablo 4: Hirschfeld'e Göre Huruf-ı Mukattaa 153

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Mezmurlar, Matta ve Alak Sûresi Karşılaştırması 86
Şekil 2: Hz. İsa ve Hz. Muhammed İle İlgili Ayetlerin Karşılaştırması..... 145
Şekil 3: Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler ve Sabiiler Hakkındaki Ayetlerin Karşılaştırması 148

KISALTMALAR

1Kr.	: 1Krallar
a.g.e.	: adı geçen eser
a.s.	: Aleyhi's-Selam
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
b.	: Bin (Oğlu)
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Çık.	: Çıkış
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
Erişim	: Erişim Tarihi
Hak.	: Hakimler
Hz.	: Hazreti
LAÜ	: Lefke Avrupa Üniversitesi
Lev.	: Levililer
Mar.	: Markos
Mat.	: Matta
MERIP	: Middle East Research and Information Project
Mez.	: Mezmurlar
NPR	: National Public Radio
Özd.	: Süleyman'ın Özdeyişleri
r.a.	: Radiyallahu anh/anha
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
Say.	: Sayılar
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve Devamı
WAMY	: The World Assembly of Muslim Youth
Yar.	: Yaratılış
Yas.	: Yasa'nın Tekrarı (Tesniye)
Yer.	: Yeremya
Yşa.	: Yeşaya

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, bireylerin yaşamlarındaki anlam arayışı, bir boşluğu doldurma çabasıyla sıkça bağdaştırılmıştır. Bu boşluğun, Allah'a kulluk etme, O'ndan yardım dileme, O'nu yüceltme gibi eylemlerle doldurulabileceği ve farklı şeriatların, temelde bir din olmak üzere bu ihtiyaca yönelik olarak sunulduğu ifade edilmektedir. İnsanlık tarihinde, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan dönemde, şeriatlar insanların ihtiyaçlarına göre şekillenmiş ve bu kurum, zaman içinde çeşitlenmiştir. Ancak, bu ihtiyacın ortaya çıkışının, insanların peygamberlerin görevlerini ve hükümlerini unutmasından veya ilahi kitapların sözlerine tahrifat uygulanmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu durum, Hz. Musa ve Hz. İsa'ya indirilen Tevrat ve İncil'in tahrif edilmesi örnekleriyle açıklanmaktadır.

Son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an-ı Kerim tahrif edilemez, değiştirilemez; Kur'an'ın benzeri bir kitabın getirilemeyeceği Allah'ın güvencesiyle inzal olmuştur. Bu kitabın Kıyamet'e kadar tahrife uğramasını engelleyen çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Allah'ın sözü, insanların hafızası, mushafın derlenip istinsah edilmesi, ezberlenip yayılması, farklı ilimlerin ortaya çıkması ve her türlü eleştiriye karşı korunması gibi faktörler yer almaktadır. Söz konusu faaliyetler, Kur'an'ın indirildiği andan itibaren günümüze kadar devam etmiştir.

Oryantalizm, Doğu'yla ilgili hissedilen merakın giderilmesi için ortaya çıkan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Oryantalistik çalışmalara bakıldığında, genel itibariyle çeşitli amaçlarla ortaya çıktığı görülmektir. Bu bağlamda, oryantalistlerin çoğunlukla din adamı ve misyoner oldukları göz önünde bulundurulduğunda, onların bu araştırmalara yönlendirme amaçlarının Doğu'ya ve özellikle İslam'a dair merak, bilgi edinme ve bunlarla ilgili soru işaretlerinin aydınlanmasının olduğunu düşünmek güçtür. Aynı şekilde, herhangi bir insanın doğup yaşadığı dini, ailevi, sosyal ve kültürel unsurlardan arındırıp, tamamen objektif bir şekilde araştırma yapması beklenilmez ve bunun yapılması neredeyse imkansız görülmektedir. Dolayısıyla, din adamlarından olan, özellikle de Hıristiyan ve Yahudi oryantalistlerin Kur'an-ı Kerim'i araştırmalarındaki amacın, Kur'an'ı kendi kutsallığından çıkarmak ve başka bir yöne çekilebilir bir unsuru

ortaya koymak olduğu söylenebilir. Bahsi olan oryantalistlerin araştırmalarına bir göz atıldığında, kendi dinlerini öne çıkarmaya çalıştıkları anlaşılacaktır.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Araştırmamızın konusu, *"İngiliz Oryantalist Hartwig Hirschfeld ve Kur'an Üzerine Araştırmaları"*dır. Oryantalizmin önemli figürlerinden biri olarak Hirschfeld, Arapça, İbranice ve diğer Orta Doğu dillerindeki yetkinliğiyle İngiltere başta olmak üzere, Avrupa'nın birçok ülkesinin takdirini kazanmıştır. Bunun yanısıra Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'le ilgili çalışmaları ile Oryantalistler tarafından değer görmüş ve bunların çalışmalarında referans olmayı hak eden isimlerden biri olmuştur. Hirschfeld'in araştırmaları Kur'an'ın birçok konularını kapsadığı görülmektedir. Ancak bu çalışma, Hirschfeld'in Kur'an'ın kaynağı, üslubu ve tarihi hakkındaki teorilerine odaklanarak onu tanımayı amaçlamaktadır.

Oryantalizm, Doğu'ya dair her bakış açısını ele alan bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilimin doğuşunun konusu büyük akademik tartışmalara neden olmuştur. Oryantalistler, bu disiplini Doğu ile ilgilenen ve Batı'yı Doğu'nun nitelikleri konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan bir disiplin olarak tanımlamışlardır. Ancak oryantalizmin başlangıcına ve bu alandaki bilim adamlarının niteliğine bakıldığında gerçekte ne iddia ettiği anlaşılacaktır. Kur'an'ın kaynağı, dili ve tarihi üzerine oryantalist araştırmaların ise ağırlıklı olarak Yahudi ve Hıristiyan oryantalistler tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu durum başlı başına ilgili bilimin iddia ettiği kadar masum olamayacağını göstermektedir.

Dindar bir Yahudi olarak doğup ibadet eden Hartwig Hirschfeld, Yahudilik ve İslam üzerine yoğunlaşarak çeşitli çalışmaları kaleme almıştır. Onun oryantalistler tarafından çok kıymetli bulunan ancak bir o kadar da eleştirilen, Kur'an ile ilgili yazdığı en önemli eser, *"New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran"* adlı eserdir. Bu eserde, tüm çalışmalarında belirttiği gibi, en temel iddiasının Kur'an'ın Tevrat'ın bir tekrarı olduğu ve Peygamberimiz'in (s.a.v.) Yahudilerden bilgi toplayarak bu kitabı neşrettiği yönünde olduğu görülmektedir.

Konunun tespiti esnasında Hirschfeld'in oryantalist çevrelerinde önemli bir şahıs olması, Kur'an-ı Kerim'le ilgili oryantalistik çalışmalarında isminin sık zikredilmesinde

görülmektedir. Bunlar arasında, Theodor Nöldeke - Friedrich Schwally, *"Kur'an Tarihi"*, Ibn Warraq, *"The Origins of the Koran"*, Keith Massey, *"A New Investigation into the "Mystery Letters" of the Quran"*, James A. Bellamy, *"The Mysterious Letter of the Koran: Old Abbreviations of the Basmalah"*, Emmanuelle Stefanidis, *"The Quran Made Linear: A Study of the Geschichte des Qorans' Chronological Reordering"*, Susannah Heschel, *"German Jewish Scholarship on Islam as a Tool for De-Orientalizing Judaism"*, M. J. Kister , *"Al-Tâhânnuth": An Inquiry into the Meaning of a Term"* gibi çalışmalardan bahsedilebilir.

Hirschfeld, yurt dışında değerlendirilip anıldığı gibi Türkiye'de de çeşitli çalışmalarda adından söz ettirmeyi başarmıştır. Bu çalışmalar, onun şahsiyeti konusunda ve bazı düşünceleri hakkında bilgi edinmemize büyük katkısı sağlamıştır. Bunlardan:

İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946), *"Envar-ı Hakikat"* isimli kitabında, Hartwig Hirschfeld'in ve W. St. Calair Tisdall'ın Kur'an-ı Kerim'le ilgili yaptıkları çalışmalarını ele almaktadır. İncelediğimiz kadarıyla reddiye türünde olan bu eser, Kur'an'la ilgili iddiaları, Peygamber'le (a.s.) ilgili düşünceleri ve Kur'an-ı Kerim'in diğer ilahi kitaplarla ilişkisini ele almakta ve üç bölümden oluşmaktadır. Merhum alim Ertuğrul, Hirschfeld'in düşüncelerinin neredeyse hepsini tek tek alıp İslam kaynakları'ndan deliller getirerek çürütmeye çalışmıştır. Bu eser, Hirschfeld'i ilk ele alan çalışma olarak çok kıymetli olup, reddiye türünde bir eserdir.

Davut Şahin, 2012 yılında düzenlenen "Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi" sempozyumunda, *"Hartwig Hirschfeld'in Mekkî Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları"* isimli tebliğ metni, ana konunun Hirschfeld olduğu ikinci çalışmadır. Bu metinde, Hirschfeld'in Mekke vahiyleri hakkındaki tarihsel sıralamasından bahsedilmiş ve aynı zamanda farklı oryantalistler tarafından daha önce yapılan ayırımlara da değinilmiştir. Hirschfeld'in Kur'an hakkındaki düşünceleriyle birlikte kullandığı metodu ele alan ilgili makale bizim açımızdan önem arzetmiştir. Bizim çalışmamız ise, daha kapsamlı olup, Hirschfeld'in Mekkî sıralamasıyla birlikte, Medeni ayetlerin ayırımından ve bütüncül bir şekilde onun Kur'an-ı Kerim hakkındaki diğer görüşlerine de değinmiştir.

Esra Gözeler, *"Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal Bir Yaklaşım"* adlı Doktora tezinde, Kur'an Kronolojisi bağlamında

Hirschfeld'in tertibini tablo halinde göstermiştir. Gözeler, Hirschfeld'in hayatı ile ilgili bilgiler vermesinin ardından onun, Richard Bell ve Montgomery Watt gibi oryantalistlerle aynı çizgide kaldıklarından bahseder. Söz konusu oryantalistlerin Kur'an tertibinde belirleyici unsur, sûre bütünlüğü değil, ayet gruplarıdır. Gözeler aynı zamanda Hirschfeld'in Kur'an üslubu açısından yaptığı ayırımını açıklamıştır.

Diğer taraftan bu çalışmalar dışında, Abdülaziz Hatip'in *"Kur'an ve Hz. Peygamber Aleyhindeki İddialara Cevaplar"* adlı kitabı, Hatice Er'in *"Oryantalistlerin Kur'an Vahyi ve Kur'an'ın Kaynağına Yönelik İddiaları"* Yüksek Lisans tezi, Naif Yaşar'ın *"Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi"* kitabı, Hüseyin Polat'ın *"Oryantalistlerin Kur'an Vahyini Tarihlendirme Çalışmaları – Alman Öncüler: Gustav Weil ve Theodor Nöldeke Örneği"* Doktora tezi, Müslüm Yıldırım'ın *"Theodor Nöldeke'nin Kur'an'a Yaklaşımı 'Geschichte Des Qorans"* Doktora tezi gibi çalışmalarda Hirschfeld'den ve görüşlerinden bahsedildiği görülmüştür. Bu çalışmalar konunun tespitinde değerlendirilmiş ve Hirschfeld'le ilgili genel bir bakış açısı oluşturmamıza yardımcı olmuştur.

Araştırmamızın neticesinde Türkiye Diyanet Vakfının İslam Ansiklopedisi'nde Hirschfeld'den söz eden maddelere rastlanmıştır. Bunlar; *Bahira, Hanif, Huruf-ı Mukattaa, İsmail Fenni Ertuğrul, Kur'an, Müşkilü'l-Kur'an* ve *Geiger Abraham* maddeleridir. *Akaid, Aksaray, Amasya, Amentu, İlham, Mucize, Nübüvvet, Tecelli, Karl Vollers, Yahudilik* ve *Yehova* maddelerinde ise Hirschfeld'in çalışmaları kaynak olarak kullanılmıştır.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Araştırmamız açısından önem teşkil eden literatür taraması yapılmıştır. Oryantalizmle ilgili meselelerin açığa kavuşması için, genel itibariyle oryantalistlerin kendi çalışmalarından faydalanılmıştır. Kullanılan İngilizce ve Almanca yabancı literatür tarafımızca tercüme edilerek okuyucuya mümkün olduğunca anlaşılır bir dil kullanılması sağlanmıştır.

Çalışmamız üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. İlk bölümde, Oryantalizmin bir disiplin olarak nasıl meydana geldiği ve sebeplerinin ne olduğu konusunda genel bilgiler

verilmiştir. Hartwig Hirschfeld'in bir İngiliz oryantalist olarak tanınması doğrultusunda, İngiliz oryantalizmi hakkında bilgilerle birlikte öne çıkan İngiliz oryantalistlerin tanıtımı yapılmıştır. Oryantalizmle ilgili araştırmamız bağlamında, Edward Said'in bu disiplini açıklayarak Batı'da ses getirdiği *"Şarkıyatçılık"* adlı eseri bu bilimin anlaşılmasında yol gösterici olmuştur. Bu bağlamda, Mahmud Hamdi Zakzuk'un *"Oryantalizm (Medenîyetler Hesaplaşması)"*, Yücel Bulut'un *"Oryantalizmin Kısa Tarihi"* ve Hüseyin Yaşar'ın *"Batı'nın Kur'an Algısı"* kitapları yerli literatür arasında kullanılmışlardır. Bunun yanısıra, Albert Hourani'nin *"Islam in European Thought"* adlı eseri ve Maxime Rodinson'un *"Batı'yı Büyüleyen İslam"* isimli eseri olmak üzere, yabancı literatürden faydalanarak bu disiplini onların bakış açılarından da okumamızı sağlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Hirschfeld'in hayatı, çalışmaları ve metodolojisi anlatılmıştır. Onun, üzerine yazdığı eserlere genel bir bakış sunulmuş ve onun bu alandaki önemli katkıları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada, Hirschfeld'in eserlerinin çoğunun literatürde atıfta bulunulmadığı göz önüne alınarak, ona ait olan kitaplar, makaleler, ansiklopedi maddeleri, kitap değerlendirmeleri ve diğer çalışmalar eksiksiz bir şekilde listelenmiştir. Ayrıca, onun Batı'daki önemini, kendisinden ve eserlerinden anılmasının sebebinin anlaşılması için bazı çalışmalarına daha detaylı değinilmesi münasip görülmüştür. Hirschfeld'in çalışmalarını sunarken izlediği metodoloji açıklanmış ve bu yaklaşımın diğer oryantalistlerden farkını vurgulamak için özel bir önem verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Hirschfeld'in Kur'an-ı Kerim üzerine odaklanan araştırmalarını ve bu çalışmalarının sonucunda ortaya koyduğu düşüncelerini incelenmiştir. Özellikle *"New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran"* adlı kitabında, Hirschfeld'in Kur'an'ın oluşumu ve tefsiri konusundaki yeni araştırmalarına dayalı görüşlerini derinlemesine ele alınmıştır. İlgili oryantalistin eserleri genellikle Türkçe literatürde bulunmamaktadır, bu nedenle İngilizce ve Almanca orijinal metinlerinden yapılan çeviriler üzerinden Hirschfeld'in fikirlerine Türkçe okuyucuları için erişim sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, yazarın Yahudilik ve diğer dinlerle ilişkilendirdiği Kur'an'ın kökeni ve üslubu üzerine yaptığı değerlendirmeleri bazen parantez içinde, bazen de dipnotlarla okuyucuya sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim ile ilgili araştırmalarının bağlamında, Hirschfeld'in çalışmalarının akademik tartışmalara katkı

sağlayan yönleri yanında, kendi oryantalist çevresinden eleştirildiği noktalar da değerlendirilmiştir.

Hirschfeld, İslam hakkında pek çok konuya temas etmiş olmasına rağmen, bu çalışmada özellikle Kur'an'ın kaynağı, üslubu ve tarihi alanlarındaki hipotezlerine odaklanılmıştır. Oryantalist, Kur'an'ın tarihsel sürecini inceleyen bir oryantalist olarak, Kur'an'ın kronolojik sıralamasını ortaya koymaya çalışmıştır. Kendisinin oluşturduğu Kur'an kronolojisi tabloyla görselleştirmiş ve Kur'an'ın üslubu kapsamındaki konular bu perspektiften hazırlanmıştır. Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'i diğer Kutsal Kitaplarla karşılaştırarak özellikle Eski Ahit ile belirgin benzerlikler bulmaya çalışmıştır. Nadiren de olsa Yeni Ahit ile ilgili karşılaştırmalara da değinmiştir. Bu bağlamda, Hirschfeld'in çalışmasında ortaya koyduğu benzerlikler, çalışmanın akademik çerçevesinde tablo halinde sunulmuştur. İlahi kitaplar arasındaki benzerlik, tüm bu kitapların birbirinin kaynağı olduğu fikrini değil, tek bir kaynaktan türetildiğini gösterdiğini hatırlatmakta fayda vardır. Bu çerçevede, Hirschfeld'in argümanı, ilgili konuları incelerken dikkate alınmış ve analiz edilmiştir.

Literatür incelemesi sonucunda, Hirschfeld'in benzer görüşteki diğer oryantalistlerle birlikte anıldığı, ancak onu spesifik olarak ele alan bir tezin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle, çalışmanın özgün ve orijinal öğelerinden birinin bu olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada oryantalizmin genel arka planı ve özeti sunulurken, Hartwig Hirschfeld'in görüşlerinin de değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu sebeple, çalışma bir reddiye olarak nitelendirilemez. Ancak, bazı noktalara kendi görüşlerimizi ve İslam alimlerinin görüşlerini eklemeyi uygun gördük. Dini perspektiften aykırı görüşlerin reddi doğal bir süreçtir; bu nedenle, İslam alimlerinin reddini ayrıntılı olarak göstermek yerine, Hirschfeld'i kendi oryantalist çevresi içinde ele almayı tercih ettik. Bu doğrultuda, üçüncü bölümün sonunda, Hirschfeld'in düşüncelerini eleştiren ve kendi bakış açılarını ortaya koyan diğer oryantalistlerin çalışmaları bir araya getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ORYANTALİZM VE İNGİLİZ ORYANTALİZMİ

1. GENEL HATLARIYLA ORYANTALİZM

1.1. Oryantalizmin Tanımı

Oryantalizm kelimesinin kökeni, Latince'den güneşin doğuşunu ifade eden *oriens* kelimesine dayanmaktadır. Coğrafya açısından Orta Asya'ya işaret etmek için kullanılır. Oryantalizm, Doğu'nun Medenîyetini, kültürünü, sanatını, fikriyatını ve Doğulu halklarını araştıran bir disiplindir, oryantalist ise bu alanlarda araştırma yapandır. [1] Oryantalist sözcüğü ayrıca Doğulu toplumları resmeden ressam için kullanılmaktadır.[2]

Türkçe'de "Oryantalizm" yerine "*Doğubilim*" diye bir karşılık kullanılmaktadır. Arapça'da Batılıların Doğu hakkında yaptıkları araştırmalarına, ş-r-k fiilinden türenen "*istişrâk"* kelimesi kullanılır, bu alanla meşgul olana ise "*müsteşrik"* adı verilir. Türkiye'de oryantalizm ile ilgili İslami ilimler araştırmalarında "*şarkiyatçılık"* ve "*müsteşrik*" kelimelerine rastlamak mümkündür. İslami alanda araştırma yapan bilim adamlarını ayırt etmek için Batı'da, özellikle Fransa'da bir ara *İslamizan* (İslamisant) yani "İslamiyatçı" İslam'la ilgili araştırma yapan terimi kullanılmışsa da yaygınlaşmamıştır.

Roma İmparatorluğu (14-1461) devrine kadar, her ülke kendi coğrafyasına göre diğer ülkeleri ayırmaktaydı. Örneğin, Rusya açısından Yakın Şark'taki ülkeler cenubtur veya güneydir, aynı zamanda Doğu olarak sayılan Afrika, Avrupa'ya nazaran güneydedir. Bu imparatorluk zamanında Roma şehri dünyanın merkezi sayılmış, doğu tarafı için "*Oriens"* (Şark), batı tarafı için ise "*Occiden*" tabirleri kullanılmıştır. Bu devirde Batı'ya kıyasla Doğu bir "Medenî ülke" olarak sayıldığı görülmektedir.[3] Günümüzde Doğu'dan kastedilen; ortaçağda Avrupa'ya nispetle Akdeniz'in doğusunda kalan coğrafya ve bu coğrafya insanının din, dil, kültür gibi değerleridir. Kısacası, coğrafi anlamda günümüzde Türkiye'den başlayıp Japonya'ya kadar uzanır ve Afrika'yı da içine alır.[4]

---

1 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, çev. Berna Yıldırım (İstanbul: Metis Yayınları, 2010), 12; Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2004), viii.

2 A. J. Arberry, *British Orientalists* (London: William Collins of London, 1943), 8.

3 W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. M. Fuad Köprülü (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 3.

4 Bilal Gökkir, "Başlangıçtan Günümüze Oryantalist Batı İslam Araştırmalarında Hıristiyan Polemiği", *Oryantalizmi Yeniden Okumak - Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu* (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 391.

Oryantalist terimi ilk defa Hindistan'ın kendi geleneklerine ve kanunlarına göre yönetilmesi gerektiğini savunanların, İngiliz kanunlarına göre yönetilmesi gerektiğini düşünen İngilizleri tasvir etmek için kullandıkları terimdi.[5] Bu terim, 1683 yılında Doğu veya Yunan kilisesinin bir üyesi anlamına gelmekteydi. 1691 yılında ise Anthony Wood, Samuel Clark'ı "*bazı Doğu dillerini bilen kimse*" anlamında "*orientalian"* olarak tanıtmaktaydı.[6] Bu kelime bugünün anlamını taşıdığı "*Doğu araştırmalarında uzmanlaşmış kişi*" manasında, ilk olarak 1779 yılında İngiltere'de Edward Pococke'nin[7] bir makalesinde görülmektedir. 20 yıl sonrasında da Fransa'da Magasine encyclopedique'te görülür. Oryantalizm kelimesi ise, "*Doğu incelemesi*" anlamıyla Fransız Dil Enstitüsü'nün sözlüğüne 1838 yılında girmiştir.[8]

Oryantalizm terimi, elli yıl kadar önce, Doğu'yu ve Doğuluyu araştıran disiplin tanımlanmasına ve bu alanda araştırma yapanların da *oryantalist* olarak nitelendirilmesine rağmen, 1973 yılında 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde günümüzde kullanılmaması gerektiği yönünde karar alınmıştır.[9] Bu kararın arka planında iki neden olduğu görülmektedir. Birincisi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu incelemeleri kapsamında Orta Doğu, Çin, Mısır olmak üzere, her bir bölgenin dil, din, toplumsal, siyasal vs. yapılarının uzmanlık alanı olarak ele alınmasıdır. İkinci neden ise bu terimin, *emperyalizm, sömürgecilik* gibi kavramlarla birlikte anılır olması ve bu kavramların anlam çerçevesi içinde anlaşılmaya başlamasıdır.[10]

Oryantalizm, her ne kadar kültürel bir açıyı objektif bir şekilde anlatan bir bilim dalı olarak karşımızda yerini tutsa da, içinde terimler, öğretiler, ilimler ve farklı bakış açıları barından bir disiplin bütünüdür. Avrupa'nın doğuşundan itibaren bütün Asya ve Afrika alemini, Uzak Doğu ve Yakın Doğu'nun her tarafını kapsayacak şekilde; dillerini,

---

5 *Orientalism: A Reader*, thk. A. L. Macfie (Edinburgh University Press, 2000), 5.

6 Yücel Bulut, "Oryantalizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/428.

7 17. yüzyılın İngiliz Oryantalistlerinden Edward Pococke (1604-1691), Halep'te Arapça eğitimi görmüştür ve birçok değerli el yazması topladı. Bu yüzden İngiltere'de önemli bir isim olduğu görülmektedir. Hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Dr. Twells, *The Life of Dr. Edward Pococke, The Celebrated Orientalist* (London: F. C. and J. Rivington, 1816).

8 Mahmud Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, çev. Abdülaziz Hatip (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006), 10.

9 Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 1.

10 Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 2-3.

tarihlerini, coğrafyalarını, dinlerini, kültürlerini ve sanatlarını inceler. Fakat, onların bu araştırmalardaki asıl hedefleri, Doğu'yu sadece tanımak olmadığı, Doğu'yu tanıyıp, ona hakim olmak istedikleri açık bir şekilde görülür.[11]

Oryantalizmin tanımına yönelik çok sayıda yaklaşımlar mevcuttur. Bunların tümüne bakılırsa, bu yaklaşımları iki kategoride toplamak mümkün:

a) *Art Niyetli Oryantalizm:* Bu gruba göre oryantalizm, Doğu'nun ne olduğu hakkında kesin ve belli bir görüşe sahip olma isteğini gerçekleştirirken bunu belli bir amaçla yapar. Bunlara göre, oryantalizmin ortaya çıkışı ve amaçları gösterildiği gibi masum değil, tam aksine, içinde misyonerlik amaçları taşıdığı ve sömürgecilik faaliyetlerine büyük hizmetler verdiğini söyler.[12] Oryantalizmin tarihçesini Haçlı seferlerine kadar götürenler de bu grupta yer alır ve bunlara göre, Batı, kendisine hasım olarak gördüğü İslam düşüncesini yok etmek amacıyla bu çalışmalara koyulmuştur.[13]

b) *Art Niyetsiz Oryantalizm:* Bu görüşe sahip olanlar, Doğu toplumlarını incelemek için bilimsel ve objektif bir şekilde bu alanın oluşturulduğunu savunur. Doğal olarak bu grup oryantalizme olumlu anlamlar atfetmektedirler. Buna göre, oryantalizm akademik bir disiplindir ve buna dayalı belirgin özellikleri taşımaktadır. Doğu'yu sömürmek yerine, Doğu kültürünü tanımak ve bu mirası bilimsel ve akademik bir şekilde insanlara aktarmaktır.[14]

---

11 Fransız filozof, yazar ve siyasi aktivist Michel Foucault, bilgi ve iktidar arasında bir ilişki kurar ve bunların topumsal kurumlar aracılığıyla bir sosyal kontrol biçimi olarak nasıl kullanıldığını ele alır. 'Bir şeyi bilmek, ona hakim olmak demektir,' sözü ona aittir. Bilgi-İktidar ilişkisi hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Michel Foucault, *The History of Sexuality* (Australia: Penguin Group, 2008).

12 Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 7; Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 17.

13 Adnan Muhammed Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, çev. Yavuz Fırat (Kayseri, 2013), 11; Hüseyin Yaşar, *Batının Kur'an Algısı* (İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2010), 49-50.

14 Bu görüşte olan bazı oryantalistler şunlardır: Gustave Edmund von Grunebaum (1909-1972), Albert Habib Hourani (1915-1993), Maxime Rodinson (1915-2004), Bernand Lewis (1916-2018). Bu konu için ayrıca bkz. Gustave E. von Grunebaum, *Medieval Islam (A Study in Cultural Orientation)* (Chicago-London: The University of Chicago Press, 1953), 320-347; Bernand Lewis, "The Question of Orientalism", *The New York Review of Books*, (1982), 1-19; Maxime Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, çev. Cemil Meriç (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), 9-11; Albert H. Hourani, *Islam in European Thought* (Great Britain: Cambridge University Press, 1991), 32-33.

Tüm yaklaşımları göz önünde bulundurarak şöyle bir tanım ortaya çıkar: *"Oryantalizm, din, dil, bilim, düşünce, sanat, tarih gibi alanlarda Doğu dünyasını inceleyen ve Doğu hakkında değer yargıları üreten Batı kaynaklı kurumsal bir faaliyettir."*[15]

Oryantalizm alanını felsefi ve akademik eksenin dışına çıkararak politik bir zemine oturtan Edward Said[16], oryantalizmi açıklarken önemli bir noktaya vurgu yapmaktadır: "*Şarkiyatçılık, Şark'a ilişkin uçuk bir Avrupa hülyası değildir, nesillerdir önemli parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünüdür. Doğu, Batı'nın vicdanında yer tutabilmek için, bir bilgi sistemi olarak oryantalizm süzgecinden geçmek zorundadır.*"[17] Sözlerine şöyle devam etmektedir: "*oryantalizm, emperyalist uygulamaların bir parçasıdır*." Aslında, o daha geniş ve kapsamlı bir şekilde, oryantalizmin ne anlama geldiğini, tarih seyri içerisinde örnekler vererek *"Orientalizm"* (Şarkiyatçılık) adlı kitabında açıklamaktadır. Ona göre, oryantalizmin üç anlamı mevcuttur: a) Doğu hakkında sistematik çalışmalar. b) Doğu ve Batı arasında epistemolojik ve ontolojik ayırımlar. c) Kasıtlı amaçlarla (Doğu'ya siyasî olarak hakim olmak için) yaratılan önyargılı fanteziler, rüyalar ve imgeler bütünü.[18]

Merhum Dr. Mahmud Zakzuk'un *"Oryantalizm veya Medenîyetler Hesaplaşması"* adlı kitabında oryantalizmi şöyle tasvir etmektedir: *"Oryantalizm, Doğu Medenîyet ve inançlarını öğrenmeyi sağlayan 'Doğu dillerini bilme' üzerine kurulduğuna göre, misyonerlikle bu noktada birleşiyor, çünkü misyonerlik de Hıristiyanlaştırmak istediği kimselerin dillerini bilmeyi zorunlu görüyor. ... Çünkü oryantalizmin doğuşunda dini faktör ilk sırada yer alıyordu."*[19] Dr. Omer Ubeyd Hasene ise bu kitabın takdiminde, İslam ve Müslümanlar açısından oryantalizmin tanımını ortaya koymaktadır: *"Oryantalizm, Müslümanların inançlarını tahrip etmek, fikir binalarını yıkmak için İslam*

---

15 Bulut, "Oryantalizm", 33/428.

16 Edward Wadie Said (1935-2003), aslen Filistinli, Columbia Üniversitesi'nde Amerikalı karşılaştırmalı profesörü, aktivist, teorisyen ve postkolonyal araştırmalar alanının kurucusudur. Özellikle 'Oryantalizm' adlı kitabıyla akademik çevrelerde yoğun tartışmalara sebep olmuştur. Daha fazla bilgi edinmek için bkz. Robert Young, *White Mythologies, Writing History and the West* (London-New York: Routledge, 1990), 119-140; Yücel Bulut, "Edward William Said", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/546-548.

17 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 16.

18 Metin Çolak, "Edward Said and to Reconsider His 'Orientalism'", *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* XII-I (Haziran 2021), 114.

19 Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, 7.

dünyasına gelen misyoner ve sömürgeci güçlere ilmi teçhizat üreten manevi bir maden ve fabrikadır."[20]

1.2. Oryantalizmin Tarihçesi

Oryantalizm, Doğu ile Batı arasında bir ilişki kurduğu için, bu münasebetin onların tarihleri kadar eski olduğunu söylemek mümkündür. Batı için Doğu sadece bir komşu değildir. Said'in sözleriyle, *"Şark (Doğu), Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekanı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen ötteki imgelerinden biridir."*[21] Geçmişten süregelen Doğu-Batı kültür ayrılıklarından yola çıkarak Batılı kaşiflerin ve araştırmacıların Doğu'nun gizemli dünyası merak duymalarını sağlamıştır. Aynı zamanda Endülüs'le beraber İslamiyet'in hızlı bir şekilde yayılması, Hıristiyan ve Yahudi din adamlarını tedirgin etmiş ve İslam'ı araştırmaya yöneltmiştir. Onların en büyük gayesi, İslam hakkında tahlillerini, İslamiyetin mümkün olan her türlü etkisini önleyecek biçimde yapmaktır.

İslam'la olan münasebetin neticesinde, 7. yüzyılda yaşayan Hıristiyan bilginlerinden John of Damascus diye nitelendirilen Yuhanna ed-Dımaşki (676-749)[22] İslam'ı reddetmek adına Hıristiyan kardeşleri için birçok eser kaleme almıştır. Bunlardan bazıları, "*Muhavara mea Müslim"* (Müslümanla Diyalog) ve *"İrşadatü'n-Nasara fi Cedeli'l-Müslimin*" (Müslümanların Cedelinde Hıristiyanları Aydınlatma) eserleridir.[23] İslam'a karşı yazılan reddiyelerin ilki olması hasebiyle her ne kadar önemli bir yere sahip olsa da, Yuhanna Doğulu bir kişi olduğu için kendisi oryantalistlerden sayılmamakta, eserleri de oryantalistik çalışmalarından sayılmamaktadır. Fakat, Batı kiliseleri tarafından önemsenmiş olması ve Doğu kiliselerine bağlı olan Hıristiyanların onun gibi reddiye yazmalarına etken olması konumuz açısından önem arz etmektedir. Nitekim Hıristiyanlar tercüme faaliyetleri sırasında bu eserin Yunanca'dan Latince'ye tercüme edildiğini söylemektedirler.[24]

---

20 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, Dr. Ömer Ubejd Hasene, Takdim, 11-12.

21 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 11.

22 John W. Voorhis, "John of Damascus on the Moslem Heresy", *The Muslim World* 24/4 (Ekim 1934), 391.

23 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 24.

24 Tuğba Öztürk, "Toledo Koleksiyonu: Sebepleri ve Sonuçlarıyla İlk Oryantalist Çalışmalar", *Milel ve Nihal* 12/1 (Ocak-Haziran 2015), 60.

Haçlı seferlerine[25] (1096-1291) denk gelen İslam'ın Endülüs'te gittikçe yaygınlaşması, Hıristiyanlar nezdinde İslam hakkında yeni bir imajın oluşmasına yol açmıştır. Artık Müslümanlar ile Avrupalı Hıristiyanlar arasındaki ilişki sadece kutsal savaş, haçlı seferi ve cihattan ibaret değildi. Akdeniz'de Doğulu ile Batılılar arasında ticaret olduğu bilinir. 11-12. yüzyıllardan itibaren İtalyan limanları ticaretlerini genişlediler ve böylece Hıristiyanların Müslümanları yakından tanıma imkanları olmuştur. Bu durumdan dolayı, Hıristiyan din adamları, kendilerini İslami tehdit altında hissetmişlerdir. Onlar İslam'ı anlamaya çalışırken, üzerinde etkili olan kısıtlamalardan biri benzeştirmeye dayanıyordu. Hıristiyanlık inancının temelinde bulunan Hz. İsa'ya yükledikleri anlamı Hz. Muhammed için aynı şey olduğunu varsaydılar. Özellikle Latin yazarlarında bu bakış açısı açık bir şekilde görülmektedir. Bu yüzyılların Oryantalistik çalışmalarında "İslam" veya "İslamiyet" kelimeleri yerine, *"Muhammetçilik"* adı verildiği görülmektedir. Bundan ötürü, İslam'ı karalamak için İslam'ı getiren Hz. Muhammed için "sahtekar" sıfatı kendiliğinden çıkmaya başladı. [26]

Cluny Manastırı'nın önemli din adamlarından Muhterem Peter[27] olarak vasıflandırılan Pierre Maurice de Moutboissier (1092-1156), Hıristiyanların Müslümanlara savaşla değil, ilimle karşı konulabileceği kanaatini belirtti. Böylece *Bilimsel Oryantalizm* ilk defa onun Latin Kur'an tercümesiyle gerçekleşti. Onun saygın bir papaz olarak en büyük görevi, Hıristiyanlık dışındaki sapık dinlerle savaşmaktı. İslam hakkında bilgi toplamak için İspanya'daki manastırları ziyaret etti ve burada mütercim faaliyetlerinden haberdar oldu. Kendisi de Kur'an-ı Kerim'in ve birçok İslami eserin tercümeleri için İspanya'da bir tercüme heyeti oluşturdu ve böylece İslam'a karşı olan mücadelesinin temellerini attı.[28] Heyetinin içinde bulunan Kettonlu Robert olarak tanınan Rodbertus Ketenensis ve Dalmaçyalı Hermann olarak bilinen Hermanus Dalmata vasıtasıyla[29] 1143 yılının Temmuz ayında bu tercüme tamamlanır ve "*Lex Mahumet Pseudoprophete*" (Sahte Peygamber Muhammed'in Yasası) adında ilk Latince Kur'an tercümesi basılır.[30] Arapça

---

25 Haçlı seferleri hakkında bkz. Işın Demirkent, "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/525-546.

26 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 70.

27 Pierre de Montboissier, Pierre-Maurice, Pierre le Venerable isimleriyle de tanınmaktadır. James Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam* (Princeton, 1964), 15.

28 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 23-24; Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 133-137.

29 Bu konudaki farklı görüşler için bkz. Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 135.

30 Kritzeck, *Peter the Venerable and Islam*, 12.

bilgisinin eksikliği ve tercüme ederken Hıristiyanları ikna edebilecek delillerin yoksunluğundan dolayı bu tercüme uzun yıllar ortalıkta hiç görünmemiş. Nitekim, Maxime Rodinson bu durumu şu şekilde tasvir etmektedir: "*Gündelik mücadelede bir yararı yoktu bu metinlerin. Bunların muhatabı hayali müslümanlardır ve onları kağıt üzerinde kolayca yok edebiliyorlardı.*"[31] Muhterem Peter, bu Kur'an tercümesiyle İslam karşısındaki mücadelesine son vermemişti. O, Tuleytulalı Raimund'un kurduğu tercüme okuluna müracaat eder ve yedi kitaptan oluşan *Corpus Toletanum* veya *Collectio Toletana* (Tuleytula Külliyatı) ile, Avrupa'da ilk tercüme İslam külliyatını oluşturur.[32] Yüzyıllar boyunca tanınmamış bu tercümeler silsilesi, dört yüz yıl sonra 1543 yılında Protestan mezhebinin kurucusu Martin Luther (1483-1546)'in önerisiyle bu tercüme basılıp piyasaya sunulacak ve bu yıldan sonraki tercümelerine kaynaklık edecektir.[33]

Bu latin tercümelerinden yetmiş yıl sonra, Toledo'lu Mark (1193-1216), 1210 yılında, lafza bağlı bir Kur'an tercümesi yapmıştır. Bu çeviri, Ricoldo da Monte Croce (1243-1320) tarafından kaynak olarak kullanılmış, fakat bu, birinci çeviri kadar şöhret kazanamamıştır.[34] Bu iki Latin tercümelerini mukayese edenler, Toledo'lu Mark'ın tercümesini daha özgün bulmaktadırlar. Muhterem Peter Kur'an'ı tercüme ederken, Arapça lafızları sadece bir lafızla tercüme etmediği, bir lafız için birden fazla kelime kullandığı görülür. Onun böyle davranmasının nedeni, okuyucuya İslam ve Kur'an hakkında, Kur'an'da olmayan şeyleri tasvir ettirmek ve İslam'dan uzaklaştırmaktı. Toledo'lu Mark ise, bir lafzın diğer dilinin sadece karşılığıyla tercüme etmekle yetinmiş ve bu yüzden bu çalışma Kur'an'ın orijinal metnine daha yakın değerlendirilebilir.[35] Daha özgün ve orijinal olan bu tercümenin kaynak olarak kullanılmaması ve şöhret bulamaması oryantalistlerin çokça savunduğu bilimselliği ve objektiflikleri(!) hakkında akla bir soru işareti bırakmaktadır.

---

31 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 24.

32 Tuleytula Koleksiyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Öztürk, "Toledo Koleksiyonu: Sebepleri ve Sonuçlarıyla İlk Oryantalist Çalışmalar".

33 Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 137.

34 Hüseyin Yaşar, "Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı", *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2006), XXIV Basım, 108.

35 Ulisse Cecini, "Some Remarks on the Translation of Proper Names in Mark of Toledo's and Robert of Ketton's Latin Qur'ā Translations", *Al-Qantara* 35/2 (30 Aralık 2014), 581.

Diğer önemli bir çalışma, günümüzde baskıları devam eden Ricoldo da Monte Croce'nin (1243-1320) yaptığı Kur'an çalışmasıdır. Ricoldo'nun, Kur'an çalışmasında Toledo'lu Mark'tan etkilendiği görülür. Bu çalışma Martin Luther tarafından "*Verlegung des Alcoran*" (Kur'an'a Reddiye) Değiştirmesiadıyla Almanca'ya çevirilip İslam ansiklopedisi içinde ilk Latince çeviri ile birlikte basılmış, Avrupa'daki Kur'an algısının oluşmasında etkili olmuştur.[36] İstanbul'un fethinden sonra Nikolaus von Kues (1401-1464) Latince çeviriyi tenkit etmek için ve yeni bir çeviriye ihtiyacın olduğunu ortaya koymak için, arkadaşı Juan de Segovia (ö. 1458) eşliğinde Müslüman birinin yardımıyla Kur'an-ı Kerim'i İspanyol diline çevirmiştir.[37] Andreas Arrivabene, takma adıyla Andrear Mocenigo, ilk Latince çevirisinin uyarladığı *"al-Korano di Macometto"* (Muhammed'in Kur'an'ı) kitabını Venedik'te 1547 yılında yayınladı.[38] Çeviri Venedik'te 1574'de ikinci kez basılma şansını yakaladı. Osmanlı Devletinin Avrupa ile olan tüm ilişkilerinin Venedik üzerinden yapıldığını düşündüğümüzde, bu çalışma İslam açısından çok önem arz etmektedir. Aynı şekilde 17. yüzyılın sonlarına doğru, 1647 yılında Andre du Ryer (ö. 1660) adında biri, Ketton'lu Robert'in Latince tercümesini kaynak olarak kullanarak Kur'an-ı Kerim'i Fransızca'ya çevirmiştir.[39] İngiliz Kralı I. Charles'in (1600-1649) papazı Alexander Ross'un (1590-1654)' Arapça bilmeden ve Fransızcası da zayıf iken, du Ryer'in Fransızcasından yaptığı çeviri, İngilizce olarak basılan ilk tam çeviri olmuştur.[40] Tuleytula tercümesiyle başlayan bazıları tam diğerleri kısmi olmak üzere, Kur'an tercümeleri 19. yüzyıla kadar elli beşe kadar çıkmaktadır.[41] İslam dinine karşı nefret kusan Kettonlu Robert'in Kur'an tercümesinin 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Avrupa'daki hemen hemen her ülkenin kaynak olarak kullanması hayret vericidir.

---

36 Yaşar, "Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı", 110.

37 Hartmut Bobzin, *Latin Translations of the Koran (The Koran Critical Consepts in Islamic Studies)* (London-New York: Colin Turner, 2004), 4/121.

38 Daha detaylı bilgi için bkz. Harry Clark, "The Publication of the Koran in Latin a Reformation Dilemma", *The Sixteenth Century Journal* 15/1 (lkbahar 1984), 1-12; Maria Teresa Chicote Pompanin, *Faithful to the Cross in a Moving World: Late Medieval Carthusians as Devotional Reformers*, "'L'Alcorano' of Andrea Arrivabene: An Iconographical Framework", *Church History and Religious Culture* 96/1 (ts.), 130-154.

39 Davut W. S. Peachy, "English Translations of the Quran and the Roles of Why, by Whom, for Whom and How", *Al-Bayan Journal* 11/2 (Aralık 2013), 36.

40 *The Alcoran of Mahomet*, çev. Alexander Ross (London, 1649), 111.

41 Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul, 1993), 183-187; Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyoğrafyası*, çev. Mehmet Sait Mutlu (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965), 64-68.

Almanya'nın Erlangen Üniversitesi'nde semitik filoloji, İslam bilimleri ve Kur'an araştırmaları profesörü Harmut Bobzin, "*Der Koran*" adlı eserinde tarih boyunca Kur'an tercümelerini araştırmakta ve bu tercümelerinin hedeflerini şöyle özetlemektedir:

> *a) Kur'an'ın çokça bahsettiği ve eleştirdiği İncil'in itibarını Hıristiyanlar nezdinde yeniden kazandırmak ve Hz. Muhammed'in aslında bir peygamber olmadığını ispatlamak.*
> *b) İslam'a karşı başarılı bir misyonerlik faaliyetinde bulunmak.*[42]

Bu faaliyetlerin neticesinde, herkes İslam hakkında genel bir fikre ve resme sahip oldu, fakat bu tamamen olumsuzdu. Latin yazarlar, Hz. Peygamber'in nasıl bir insan olduğunu ve neden başarılı olduğunu merak edenlere bunu, O'nun büyü ve hileyle tahrip etmiş biri olduğu şekilde tasvir ettiler. Onlar, Müslümanların İspanya'yı ve Sicilya'yı fethetmeleri sonucu, yarı önyargı yarı nefretle çarpıtılmış bilgileri kendi kitaplarında topladılar. Bu bilgileri dört ana başlık altında toplanabilir:

> *a) "İslam sahte ve hakikatten kesim bir sapmadır."*
> *b) "İslam zorla ve kılıçla yayılan bir dindir."*
> *c) "İslam, hevasına düşkünlerin dinidir."*
> *d) "Muhammed bir İsa düşmanıdır (Anti-Christ)."*[43]

13. yüzyılda İslam'ı iyi tanımanın yollarından birinin dillerini öğrenmek olduğu görülmüş ve bundan dolayı 1250 yılında dil okulları kurulmuştur. Misyonerliğin kurucularından sayılan[44] Ramon Llull (1231-1316) 1274-1275 yıllar arasında Mayorka Prensi James II tarafından Montpellier'e çağırldı. Bu görüşmelerde Llull, James II'ye Mayorka'nın Miramar kentinde Arapça olmak üzere dil öğreten bir manastır kurmasını önerir. Ramon, Hıristiyan olmasının yanında felsefe, edebiyat ve tabii bilimlerle de ilgilenmiştir. Kendisi, Müslümanlara karşı yapılması gereken mücadelede, *"onlara Hıristiyanlığın gerçekliğini göstermek için barış içinde görüşme ve akli deliller getirmenin gerekliliği"* üzerine vurgu yapıyordu. Temel amacı misyonerlere İslam'ın dili olan Arapça öğretmekteydi. Bu proje

---

42 Bobzin, *Latin Translations of the Koran (The Koran Critical Consepts in Islamic Studies)*, 4/116; Yaşar, "Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı", 108.

43 Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 42-44.

44 bkz. Mustafa Halidi - Ömer Ferruh, *Misyonerler ve Tarihçeleri* (İstanbul: Araştırma Yayınları, 1991), 12.

17 Ekim 1276 tarihte onaylandı ve Kraliyet bu manastırda görevli olan 13 Fransız için gereken fonları sağladı. Sanat ve ilahiyat alanındaki akademisyenlere hitaben yazdığı 17 metin, üniversitenin akademik ve siyasî tartışmalarına dahil olduğunu göstermektedir.[45] Ramon Llull'un teklifiyle, 1312'de Viyana'da toplanan Kilise Jürisinin Paris ve Avignon (Fransa), Oxford (İngiltere), Bolonga (İtalya) ve Salamanca (İspanya) üniversitelerinde Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice derslerinin kurulmasının kararlaştırmasıyla olmuştur.[46] Bu faaliyetlerinden ötürü, Ramon Llull'un oryantalizm alanında yeri ayrıdır, hatta kimi tarafından oryantalizmin kurucusu olarak nitelendirildiği bilinir.

Her ne kadar bazı araştırmacılar, Resmi Oryantalizmin bu karar ile başladığını söyleseler de, bu karar daha çok filolojik anlamda Arapça'nın Batı'da kurumsallaşmasını sağlamıştır. Nitekim, bir klasik diller ya da Latin kökenli diller uzmanı daha mütevazı ve sınırlı bir bölümüyle uğraşmak zorundadır. Bir oryantalist ise, sadece filoloji alanıyla sınırlı kalmaz, büyük coğrafi ve farklı farklı konu iddiaları olan bir alanla ilgilenmektedir.[47] Bir akademik disiplin olarak oryantalizmin tarihsel gelişimindeki kural, daha seçici veya sınırlı olmak değil, olabildiğince etkinlik alanını daha geniş kılmaktır. Bu yüzden, oryantalizmin bu amacı açısından bu üniversitelerden istenilen sonucun elde edilemediğini söyleyebiliriz.

15-16. yüzyıllarda Kuzey Avrupa limanlarından gemiler Akdeniz'de ve Hint Okyanusu'nda görünmeye başladı. Bu ilişki neticesinde bir fikir alışverişi de söz konusudur. Arapça Felsefe, bilim ve tıp eserleri Latinceye çevrilmeye başlandı ve 16. yüzyıla kadar büyük tıp bilimcisi İbn Sina'nın yazıları Avrupa'nın Tıp okullarında kullanılmaya başladı.[48] Bu bağlamda bizim ilgi alanımızda yer alan İslam Medenîyeti de büyük kısmı Batı felsefesinden olmak üzere Hint ve İran fikir hareketlerini İslam dünyasının fikir oluşumuna dahil etmiş, bu felsefeden elde ettikleri İslam felsefi düşüncesinin inşa edilmesine yardımcı olmuştur. Bundan sonra, İslam Felsefesi Batı'ya aktarılarak Batı ortaçağını etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur.[49] Siyasal ve

---

45 Ernesto Priani, "Ramon Llull", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta (Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2021).

46 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 59.

47 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 60.

48 Hourani, *Islam in European Thought*, 8.

49 Tacettin Gökhan Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 5.

ekonomik ilişkilerin gelişmesi, Doğu'yu gezen seyyahların ve misyonerlerin sayısındaki artış, Avrupa'da Hıristiyanlığın ideolojik birliğinin ve hakimiyetinin sarsılışı yeni çalışmaların önünü açmıştır. İstanbul fethinden önce Bizanslı Dionysius Carthusanus (1402-1471) tarafından *"Wider den Alkoran"* (Kur'an'a Karşı) eseri ortaya çıkmıştır. Fethinden sonra ise, 1460 yılında Johann von Troquemada'nın (1388-1468) kaleminden başka bir reddiye ortaya çıkmış. Bu çalışma 1481 yılında Basel'de, ondan sonra İspanyol, İtalyan, Latin ve Alman dillerine çevirilip 1598 yılında basılmıştır.[50]

Bu dönemde oryantalizm açısından oldukça önemli bir faaliyet gerçekleşmiştir. Theodor Bibliander'in (1509-1564) çabası neticesinde Toledo Külliyatı yeniden şöhretini kazanacaktır. İlk Latince çeviri başta olmak üzere o güne kadar yapılan, Ricoldo da Monte Croce (1243-1320), Nikolaus von Kues (1401-1464), Enea Silvio Piccolomini (1405-1464), Hieroymus Savonarola (1452-1498) ve Ludovcus Vives (1493-1540) gibi ünlü oryantalistlerin Kur'an reddiyelerini, geçmişteki Kur'an çevirilerini toplayıp, edisyon kritiği yaparak üç ciltte yayınlanmasını sağladı. Martin Luther'in desteğiyle birlikte Avrupa'da dönüm noktası olan "*İslamenzyklopadie*" (İslam Ansiklopedisi), Basel'de 1543 yılında basılmıştır. Bu çalışmada, Theodor, ilk Latince Ansiklopedi'nin birinci cildini Toledo Külliyatına, ikinci cildini Kur'an reddiyelerine ve son cildini de İslam ve Türk tarihine ayırmıştı.[51]

Bu faaliyetle beraber, reformasyon dikkatleri İncil'in ve onun Doğulu versiyonlarının metinlerine yöneltti. Esk-i Ahid'in Semitik kökeninin açıklanması için İbranice'yle aynı kökenden gelen Arapça bu açıdan da değer kazandı.[52] Arapça aynı zamanda Suriye ve Mısır'ın doğulu Hıristiyanlarıyla anlaşmanın da bir aracıydı. Bu güdü Katolikler tarafından din değiştirmeye yönelik planların beyhudeliği ortaya çıktığında öngörülmüştü.[53] 1312 yılında kurulan Arapça kürsülerinin vermek istediği sonucu vermeyince Avrupa'nın farklı ülkelerinde dil kürsülerinin yeniden kurulduğu görülmektedir. 1539 yılında Paris'te *"College de France für Guillame"* adında Arapça

50 Yaşar, "Aydınlanma Döneminde Batı'da Kur'an Algısı", 110.
51 Bobzin, *Latin Translations of the Koran (The Koran Critical Consepts in Islamic Studies)*, 4/118.
52 Bulut, "Oryantalizm", 33/429.
53 Edward Pococke - P. M. Holt, "The Study of Arabic Historians in Seventeeth Century England: The Background and the Work of Edward Pococke", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 19/3 (1957), 446.

kürsüsü kurulmuş, ilk Arapça gramer kitabı Thomas von Erpe (1584-1624) tarafından, yine ilk Türkçe sözlük Roma'da Franz Meminski (1623-1698) tarafından yayınlanmıştır. İngiltere'nin Oxford Üniversitesi'inde tekrardan Arapça kürsüsünün açılması, Arapça öğrenme imkanının Avrupa'nın her yerinde yaygınlaşmasına yol açmıştır.[54]

Aydınlanma çağında Ortaçağ'ın bakış açısının bir yere kadar yıkıldığı görülmektedir. Osmanlı devletinin her türlü dini düşünceye gösterdiği müsamaha birçok yazar tarafından Hıristiyanlara örnek diye sunuluyordu.[55] İslam'a karşı düşmanca bir davranış ve algı sergilenmiyordu, hatta akla uygun bir din olarak görülmeye başlamıştı. İslam artık peşinen yargılanmamaktaydı; ancak dinlerin tarihsel kökenlerini ve antropolojik temellerini sorgulayan eleştirel yaklaşımlardan da kendini hiçbir zaman kurtaramayacaktır.[56]

17. yüzyılda Johannes Kepler (1571-1630), Galileo Galilei (1564-1642), Blaise Pascal (1623-1662) gibi dev bilim adamlarının, Francis Bacon (1561-1626), Descartes (1596-1650) ve Baruch Spinoza (1632-1677) gibi lider felsefecilerin ömür sürdükleri bir devir olarak bilinir. Bu dönemde seyyahların tuttuğu seyahat notların 200'den fazla olduğu belirtilmektedir. Müslümanların Yunanistan ve Roma'dan yaptıkları tercümeler bu felsefeciler için önem arz etmekteydi. Arapça, sadece İslam'ı ve Kur'an'ı tanımak için değil, bu imparatorlukların mirasından kalan bilgi hazineleri olarak değerlendirilmeye başlandı.[57] Bu yüzden, artık Batılılar, Müslüman Doğu hakkında daha objektif bilgilerin derlenmesine başladılar. Bundan sonra Müslümanların değerleri, fikirleri, örf ve adetleri mutlak birer yanlış olarak algılanmadığı görülmektedir.

Bu dönemde vazgeçilmez çalışma araçları ortaya çıkar: gramerler, lugatlar ve ana metinler. Thomas Erpenius (1584-1624) 1613 yılında Leiden Üniversitesi'nde kurulan Arapça kürsüsünün ilk sahibi olarak tanınmaktadır. İlk Arapça grameri ve sağlam filolojik yöntemlere dayanarak ilk ana metinleri *"Grammatica Arabica"* (Arap Grameri) başlıklı çalışmasını yayınlamıştır. 1680'de ise Franz Mensiski büyük Türk lugatını yayınlar. Levinus Warnerus (1618-1665), Leiden'deki kütüphaneye 1000 civarında el yazması

54 Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 51.
55 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 52.
56 Bulut, "Oryantalizm", 33/430.
57 Bulut, "Oryantalizm", 33/429.

hediye etmişti.[58] Böylece, Leiden Avrupa'daki Arabiyat araştırmalarının merkezi haline geldi. Aynı zamanda, Edward Pocock 1638 yılında Oxford'da bir Arapça kürsüsü açmıştır.

Oryantalistik çalışmaların amacı bu noktadan sonra Hıristiyanlığı savunup İslamiyet'e reddiye getirmesi değil, daha bilimsel ve akademik bir zeminde Doğu'yu tanımak ve bunu tarafsız bir şekilde ortaya çıkarmaktır. Kilisenin bu dönemden sonra zayıflaması ve araştırmalara el koyamaması da İslam'a ve Doğu'ya karşı merak duyanların yollarını açmıştır. Onlar gönüllerine göre iş görebilir ve çalışmalarını ortaya koyabilmektedirler. Bu gönülce çalışmaların başında Antonie Galland'ın (1646-1715) *"Binbir Gece Masalları"* eserinin tercümesi gelmektedir.[59] Okuyucuya Doğu'yu egzotik bir Medenîyetin vatanı olarak tasvir eden eser, insanların Doğu hakkında daha fazla merak etmelerini sağlamıştır.[60]

18. yüzyılın oryantalizmi, akademik çalışma alanı olarak başlı başına bir disiplin olarak çıkmadan henüz hazırlık safhasında olduğu görülmektedir. Doğu-Batı ilişkilerinin iki temel özelliği taşıdığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, Avrupa'nın Doğu üzerindeki sistematik gelişen bir bilgiye sahip oluşudur. İkinci özelliği ise, Avrupa'nın üstünlük iddiasında bulunmasa dahi güç dengesini her zaman kendi tarafında tutuşudur.[61] Bu yüzyılda Şark dillerinin yaşı açığa çıktı. Avrupalı oryantalistler, bundan sonra Hint-Avrupa filolojisinin araştırmalarına koyuldular.[62] Bununla beraber oryantalistler, yeni bir eleştirel bakış açısı geliştirdiler. Bundan sonraki oryantalistik çalışmalarında, Batı'nın Doğu'ya karşı "öteki" yerine *"uygarlaştırıcı"* bir misyon olduğu görülmektedir. Bu yeni oryantalizmin amacı ve yöntemi, Doğu'nun farklılıklarını ortaya koyup, bu farklılıklardan dolayı Batı'nın dünyanin geri kalan bölgelerine yayılmasının gerekli olduğuna inandırmaktır.

Bu dönemlerde, önyargısız bir biçimde gerçeği ortaya koymak için çaba gösteren bireyler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, Hollandalı din adamı Hadrian Reland (1676-1718), 1705

58 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 49; Bulut, "Oryantalizm", 33/430.
59 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 49-50.
60 Daha fazla bilgi için bkz. C. Knipp, "The 'Arabian Nights' in England: Galland's Translation and Its Successors", *Journal of Arabic Literature* 5 (1974), 44-54.
61 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 63.
62 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 31.

yılında İslam Dini ile ilgili *"De Religion Mohamedica Libri Duo"* (Muhammed Dini Üzerine, İkinci Kitap) adlı eserinde temel İslam kaynaklarına dayanmış ve Avrupa kamuoyunda yaygın olan İslam aleyhine uydurulmuş masalleri ve efsaneleri eleştirmiştir.[63] Gösterdiği bu tarafsızlığından ötürü Katolik Kilisesi bu kitabı hemen yasaklamıştır. Aynı devirde önde gelen isimlerden olan Hermann Samuel Reimarus (1694-1768), Kur'an'ı eleştirenleri tenkit ederek, bunları söylemektedir: *"Türk dinini şu ya da bu hatayla suçlayanlar arasında çok azı Kur'an'ı okumuştur. Okuyanlardan da sadece çok azı kelimelere sahip oldukları sağlam anlamı verme niyetinde olduğuna inanıyorum."*[64]

Oryantalizm, bu asırda sömürgecilik özelliği olan emperyalizm ile ilgisini açık bir şekilde göstermektedir. I. Napolyon olarak nitelendirilen Fransa İmparatoru Napoleon Bonaparte (1769-1821) 1798 yılında Mısır'a asker göndermiş[65], fakat ilginç olan, askerle beraber doğa bilimci, arkeolog, dil bilimci ve o dönemde henüz sistematik bir ilim dalı olmayan sosyologları göndermesidir.[66] Bu durum da oryantalizmin sebeplerinden olan kültür ve Medenîyetlerin sömürülmesinde itici bir güç oluşturduğu görülür. Böylece bu asırdan beri oryantalizm zamanla gelişmiş ve şahsi araştırmaların evresinden çıkıp kurumsallaşma evresine girmiştir.

18-19. asırlarda üç farklı akım görüyoruz:

a) *Çıkarcı ve Emperyalist Batıcılık:* bu Batıcılık kendini "üst", diğer Medenîyetleri "öteki" olarak görür ve kendi dışındaki Medenîyetleri küçümser.

b) *Romantik Egzotizm:* Kendi yaşadığı Batı'dan kaçmak isteyen ve Büyülü bir Doğu'ya hayran olan. Yaşamadığı, görmediği, bilmediği ve garip olan her şeye merakı vardır. Bu yüzden, sefaleti arttıkça Doğu onun için daha da cazipleşmektedir.

---

63 Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 52.

64 Annemarie Schimmel, *Islam (An Introduction)* (New York: State University of New York Press, 1992), 3.

65 Osman Sarı, *Oryantalizm Üzerine Bir Araştırma* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 9.

66 Mesut Işık, "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı", *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)* 7 (Aralık 2020), 141.

c) *Uzmanlaşmış Erüdisyon:* İlmi olarak kendine eski çağları incelemeyi vazife bilmektedir.

Bu üç temayül arasında bir çelişki yoktur. Birbirinden farklı olmakla beraber, Batı-Doğu ilişkisi açısından daha çok birbirini tamamlamaktadır.[67]

Albert Hourani oryantalizmin tarihsel gelişimindeki bakış açılarının değişmesini şöyle tasvir etmektedir: *"Bununla birlikte, çoğunlukla değişen akıldan ziyade hayal gücüydü: uzak ve garip olanı aramak ve sahiplenmek için yeni bir arzu gezginleri harekete geçirdi, koleksiyoncular bir Batı Avrupa'nın zenginliği ve güvenliğinin inşa edilmesini mümkün kıldığı yeni ve daha büyük sarayları ve konakları döşemek isteyenler için."*[68]

19. yüzyıldaki oryantalizm, etkinliği ve boyutları oldukça artmış bir disiplin haline geldiği görülmektedir. Victor Hugo'nun sözüyle, *"14. Yüzyıl Louis çağı Helenizm çağıdır, bu çağ ise Şarkiyatçılık çağıdır."*[69] Bu sözü söylediğinde 1829 yılını tekabül etmektedir. Doğu'yla ilgili araştırmaları hızlı bir şekilde artıyordu. Avrupa'nın neredeyse her ülkesinin kütüphanelerinde 250000 sayısına kadar Arapça el yazma kitaplar bulunuyordu.[70] Bu yüzden, İslam'ın pek çok alanının klasik kaynaklarına baktığımızda, bunların çoğunlukla oryantalistler tarafından tahkik edildikleri görülmektedir. Oryantalistler, bu türden çalışmalarda kendi yorumlarını katarken bunu dikkatli bir şekilde yapmaktaydılar. Böylelikle onların bu çalışmaları Müslümanlar tarafından kullanılmaya başlandı ve Müslümanların övgülerini kazandı. Bu dönemde Sami dilleriyle ilgilenmek, İncil incelemeleri veya eski Medenîyetlerin üzerindeki gizemin kaldırılması yanında Arapça ya da diğer Doğu dillerini konuşan bölgelerde Medenîleştirme ve hıristiyanlaştırma misyonuyla hareket eden genç dindarların eğitimi için önemli görülüyordu.[71] Burada bir kez daha doğu çalışmalarının köklerine, 19. yüzyılın ufuk açıcı bilimlerinden biri olan filoloji bilimine geliyoruz. Bu sadece birbirleriyle ilişkileri içinde görülen dillerin bilimi değildi, insanlığın bir tür doğal tarihini vermeyi amaçlıyordu: diller arasındaki ilişkileri incelemek aynı zamanda ırkları, kültürleri, dini sistemleri ve bir

---

67 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 58.
68 Hourani, *Islam in European Thought*, 136-137.
69 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 61.
70 Mustafa es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler (Yararları-Zararları)*, çev. Mücteba Uğur (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021), 32.
71 Bulut, "Oryantalizm", 33/434.

halkın bilincini ifade eden mitleri incelemekti.[72] Bu yüzden Doğu'yla ilgili dersler resmi kurumlarda konulmaya başlanmış ve bu Avrupa'nın birçok üniversitelerinde görülmüştür. Örneğin, 1804'ten sonra Rusya'nın Harkov ve Kazan şehirlerinin üniversitelerinde Doğu İslam dilleri dersi verilmeye başlandı.[73]

Batı'da bu dönemde oryantalizmle ilgili birçok dernek kuruldu. Bunlardan öne çıkanlar şunlardır: Paris'te 1822 yılında kurulan *Asiatic Society* (Asya Derneği), İngiltere ve İrlanda'da 1823 yılında kurulan *The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (Asya Kraliyet Derneği), 1842'de kurulan *The American Oriental Society* (Amerikan Doğu Derneği) ve 1845'de kurulan *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* (Alman Doğu Derneği). Artık oryantalizm, Avrupa dışına çıktığını ve tüm dünyayı kapsayacak bir duruma gelmiştir. ABD'de bu derneğin açılmasıyla birlikte oryantalizm ABD'ye doğru ilerlemeye başladı. Bu ülkeler bu derneklerin açılmasını ve üniversitelere Doğu ve İslam'la ilgili derslerin konulmasını bu ülkelerde yaşayan Müslümanlar için yaptıklarını söyleseler de, bu kurumlarda görevli olanlar bize farklı bir şey anlatmaktadır. Amerikan Doğu Derneği'nin üyelerine bakıldığında bunların güçlü ticari ve dini bağlara sahip genç akademisyenler olduğu görülmektedir. Altmış beş üyenin on altısı papaz olup, diğer üyeleri Asya'da, Afrika'da ve Polenezya'da ikamet eden misyonerler ve papazlar olduğu görülür.[74] Bunların temel görevleri Arapça ve İslam kültürünün öteki dillerini öğrenmek, öğretmek ve bu dillerde yazılı eserleri anlayıp bunları tenkit etmek olduğu söylenebilir. Aynı zamanda bu dönemde farklı bölgeler hakkında periyodik yayınlar çıkmaya başlanmıştır. Avrupa'nın ilk uzmanlaşmış oryantalist dergisi, Josef von Hammer-Purgstall (1774-1856) tarafından *"Fundulen des Orients"* adında 1809-1818 yıllar arasında kurulmuştur.[75] 1822'de Paris'te *"Journal Asiatique"*, 1834'te *"Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland"*, 1839'da Hindistan'da ilk önce *"Asiatic Researches"* daha sonra *"Journal of The Asiatic Society of Bengal"*, 1849'dan sonra da Almanya'da *"Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft"* olmak üzere Avrupa'nın önemli merkezlerinde artık oryantalistik çalışmaları bir yerde derlenilip

72 Hourani, *Islam in European Thought*, 92.
73 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 62; Bulut, "Oryantalizm", 33/431.
74 Bulut, "Oryantalizm", 33/434.
75 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 62.

yayınlanıyordu.[76] Şark araştırmaları kadrolarının sayısı, bunun sonucunda da Şarkiyatçığı yaygınlaştırmaya yarayan ulaşılabilir kaynaklar arttı.[77] Bu asırda yavaş yavaş antropoloji, sosyoloji, psikoloji, demografi gibi modern bilimler ortaya çıkmış, bunlar oryantalist çalışmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Oryantalistler, sosyologların tezlerinden yararlanmakla birlikte, antropoloji oryantalist çalışmalardan istifade etmiştir.[78] Böylece oryantalizm akademik bir disiplin olarak modern Batılı sosyal bilimlerden destek alarak kendini geliştirmeye devam etmiştir.

Paris'te 1873 yılında İlk Uluslararası Oryantalistik Konferansı yapıldı. Bununla beraber artık 19. yüzyıl, oryantalizmin akademik bir disiplin olarak gelişme ve kökleşme çağı olarak nitelendirilir. Seylan Valisi Robert Chalmers (1858-1939), bu yüzyılın oryantalistlerini vasıflandırırken şöyle haykırmıştı: *"Ulusların birliği Oryantalistlerin hizmetkâr ellerinde güvendedir."*[79]

20. yüzyıla gelince, İslam'ı eleştirmek için yeni bir akım çıktı. Araştırmacılar çalışmalarında filoloji ve kutsal kitaplarına yoğunlaşmasını bırakıp, bilimle ilgili pozitivist ve antropolojik yönteme daldılar. Ayrıca bu dönemde Emperyalizm, Doğu imajının oluşumunda büyük rol oynamıştır. İslam'a karşı en büyük delil aslında Batı'nın gelişmiş olması ve Doğu'nun Batı'ya ihtiyacı olduğunu ortaya koymasıdır. Artık bir tarafta egemen olan Batı vardı ve birinin egemen olması gereken Doğu vardı.[80] Bu bakış açısı, Doğu'nun topraklarının işgal edilmesi, içişlerinin tititzlikle denetlenmesi, kişilikleri ile hazinelerinin herhangi bir Batılı gücün tasarrufuna girmesi anlamına gelmektedir. Bu dönemde oryantalizm başka bir evreye geçmiştir. Oryantalistik çalışmalar, belirli bir bilim insanı grubunun ve belirli sayıdaki kurumların çalışmaları olmaktan çıkmış, farklı alanlarda çeşitli disiplinlerdeki bilim insanı ve düşünürlerin de doğrudan ilgi alanına girmiş olup kurumsallaşmıştır.[81] Bu yüzden bu çağ oryantalizm açısından altın çağını olarak nitelendirilebilir.

---

76 Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 62; Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 50.
77 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 53.
78 Bulut, "Oryantalizm", 33/432.
79 Hourani, *Islam in European Thought*, 93.
80 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 45-46.
81 Işık, "Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı", 141.

Oryantalist çalışmalar artık tüm dünyaya yayılmış ve oryantalizm çalışmalarını ortaya koyan merkezler kurulmuştur. Bunlardan sekiz Ortadoğu merkezi kurulmuştur. Amerikan kolejlerinde 400 akademisyen Ortadoğu ile ilgili dersler verilmiştir. Sosyal Bilim Araştırma Konseyi, araştırmaların bir an önce artması ve öğretim kabiliyetlerini ilerletmek için *Yakındoğu ve Ortadoğu Müşterek Komitesi*'ni kurmuştur. Misyonerlik tutumuyla araştırmalarını ortaya koyan ve koymaya devam eden *"The Muslim World"* (İslam Alemi) dergisi 1911 yılında oraya konulmuştur.[82] 1947 yılında modern Ortadoğu konusuna yoğunlaşan O*"The Middle East Journal"* (Ortadoğu Dergisi) ve *"The Middle East Affairs"* (Ortadoğu Meseleleri Dergisi) yayınlandı. Her ne kadar Rusya ve Doğu Avrupa, Doğu Asya ya da Latin Amerika incelemelerine kıyasla Doğu araştırmaları daha yavaş gelişmesine rağmen kolejlerde 1950 yılında Ortadoğu hakkında on iki ders olmak üzere, 1962 yılında bu sayı 200'e ulaşmış görülmektedir.[83] Bunların amacı, Doğulu ulusları kendileri hakkında yapılmış araştırmalar ve materyallerle donatmak, Doğu dillerine ilgiyi dolaylı yollardan teşvik etmek ve klasik çalışmalarla karşılaştırıldığında modern çalışmaların kullanım alanını genişletmek şeklinde belirlenir. Komisyon, Amerika Birleşik Devletleri tarafından gerçekleştiren çalışma ve düzenlemeleri de ele alır ve sarfedilen çabalardan, kurulan yeni organizasyonlardan ve modern çalışmalardaki vurgulardan oldukça etkilenmiş görünür. Dolayısıyla, oryantalizmin kendisi açısından geliştirmesi ve kurumsallaşması için pek çok Avrupalıyı kullandığı görülmektedir. Bunlar Amerika Birleşik Devletleri'nde yetişip buradaki oryantalizmin kurumlaşmasında önemli işler başarmış görünmektedirler.[84] Bu döneme kadar kaleme alınan 60000'den fazla oryantalist çalışma bulunmaktadır.[85]

Oryantalizmin 19-20. yüzyıllarda yaşadığı gelişme Doğu'yu olumsuz açıdan etkilemiştir. Bu durumu Edward Said bu şekilde karakterize etmektedir: *"On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca Batı'da, Şark ile Şark'taki her şeyin –Batı'ya göre düpedüz aşağı olması- Batı'nın ıslah edici çalışmalarına gereksinim duyduğu hükmüne varıldı. Şark, sanki sınıfla, mahkemeyle, cezaeviyle, resimli kılavuzla çerçevelenmiş bir şey gibi görüldü. Dolayısıyla Şarkiyatçılık da, Şark'a özgü şeyleri, irdelensin, incelensin,*

82 es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler (Yararları-Zararları)*, 54.
83 Peter Johnson - Judith Tucker, "Middle East Studies Network in the United States", *MERIP Reports* 38 (1975), 4-5.
84 Bulut, "Oryantalizm", 33/434-435.
85 Özcan Hıdır, "Silahsız Haçlı Savaşı (Oryantalizm)", *Eskiyeni Dergisi* 4 (2007), 63.

yargılansın, disipline sokulsun ya da yönetilsin diye, sınıflara, mahkemelere, cezaevlerine ya da kılavuzlara sokan Şark bilgisidir."[86]

Toparlayacak olursak, oryantalizmin tarihi arka planına baktığımızda konularına ve resmiyetine dayalı dört ana dönemden[87] bahsedilebilir:

a) Haçlı savaşları ile başlayıp 1784 yılında Kalküta'da Asiatic Society'nin kurulmasına kadar olan dönem:

Bu dönemin oryantalist çalışmalarında temel amaç başka bir kültürü hatta kendi üzerinde egemen olan bir kültürü tanımaktır. Burada iki eğilim görünmektedir: Birincisi, İslam'a halk efsanelerinden ve hurafelerden oluşan kalın bir sis tabakasının arkasından bakan, sübjektif ve kendini savunma bir yol izleyen tutum. İkinci ise birinciye kıyasla bilimsel objektifliğe yakın olan ve İslam'a gizlice hayran olup, İslam dinini, tabiat, tıp ve felsefe bilimlerinin İslam'la bağlı olduğunu gören tutum. Buradaki oryantalizm, *Bireysel Oryantalizm* veya *Gayr-i Resmi Oryantalizm* olarak nitelendirilebilir ve içinde daha çok bireysel çalışmaları barındırır. Bu türden çalışmalar, genelde din adamları ve misyonerler tarafından kaleme alınmıştır.

b) Asiatic Society'nin kurulduktan sonra İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem:

Resmi oryantalizmin ortaya çıktığı dönem bu dönemdir. İlk önemli oryantalist merkezler bu dönemde kurulmuş ve böylelikle entelektüel zemin hazırlanmış ve kurumsallaşma tamamlanmıştır. Buradaki oryantalizm, emperyalizm ile beraber yürümüştür. Mezkur dönemde oryantalist çalışmaların artması için bireysel çalışmaların yanında dergiler yayınlanmış ve kongreler düzenlenmiştir. Oryantalistlerin kanaatine göre, Silvestre de Sacy'nin 1795 yılında Paris şehrinde *"Ecoles des Languages Orientales'i"* kurmasıyla birlikte *Bilimsel Oryantalizm* başlamıştır.[88]

c) İkinci Dünya Savaşı sonrası ve 11 Eylül saldırıları sonraki dönem:

---

86 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 50.
87 Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*, 60-62.
88 Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*, 61.

1980'lere kadar olan dönemde dekolonizasyon denilen, kolonilerde anti sömürgeci faaliyetlerin başladığı anlamına gelir. Rönesans'tan itibaren modern Batı Medenîyeti, tarihin doruk noktası olarak görülebilir ve daha önceki tüm kültürler, modern Batı'nın ortaya çıktığı sürece yaptıkları katkılarla değerlendirilebilir; ya da insan ruhunun ürettiği kültürler birbirinden ayrı, aynı seviyede duran ve her biri kendi başına bir değere sahip kültürler olarak görülmesini sağlamıştır.[89] *Siyasal Oryantalizm* denilen bu oryantalizmin türü, 1980 yılında başlamaktadır. Bu dönemde İslam'ın klasik eserleri ve çalışmalarının incelenmenin yerine, doğrudan İslam toplumlarına incelenmeye başlanmıştır. Beşeri bilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte oryantalizm disiplini de sosyal dinamikleri olan bir oryantalist çizgisi belirlemiştir.

d) 11 Eylül saldırılarından sonra günümüze kadar gelen dönem:

Son dönemi kapsayan bu süreç devam etmekte ve her gün çağdaş durumlarını kullanıp kendini geliştirmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra Doğu'ya, özellikle de İslam'a dönen bakışlar tarihte bir daha "öteki"yi bilme arzusunu uyandırdı. Dolayısıyla, Batı yeniden Doğu'ya olan araştırmalarına koyuldu. Bu çalışmalar büyük bir artışla günümüzdeki araçlarla meydana gelmeye başladı. Diğer uluslar, diğer bölgeler ve diğer kültürler hakkında çeşitli ampirik bilgiler biriktirildi. Bu bilgi birikiminin klasik zamanlardan daha faydalı olacağı ve "öteki"nin anlaşılması konusunda daha etkili olacağı düşünüldü.[90] *Canlı Oryantalizm* denilebilecek bu türde oryantalizm, eline geçtiği her şeyi kullanmakta ısrarcı olmuştur. Artık Doğu filmler vasıtasıyla dahi bilgi edinilebilir bir konuma gelmişti. Doğu, filmlerde kapalı yerler, hapishaneler, hücreler, yıkıntılar, terk edilmiş binalarla bir mekan olarak canlandı.[91] Bununla beraber, bu dünyanın –yani Doğu'nun- aslında içinde karma-karışık, anlaşılmaz bir dünya olduğu düşünülmesi sağlandı.

1.3. Oryantalizmin Sebepleri

Farklı kültürlerin münasebeti neticesinde her iki kültürün de diğeri ile ilgili genel bilgiye sahip olmayı gerektirir. Aynı ortamda yaşayan bu kültürler ister istemez birbiriyle kıyasta

89 Hourani, *Islam in European Thought*, 93.
90 Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*, 61.
91 Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*, 62.

bulunur, birbirleriyle fikir alışverişi söz konusu olur. Bu alışveriş esnasında her iki kültür kendini bir savunma mekanızmasına sokar ve kendisini en güzel, en güçlü, en Medenî, diğerini de 'öteki' kültür olarak açıklamaya çalışır. Batı-Doğu kültürlerinde de aynı durum geçerlidir. Batı dünyasında, Doğu hakkında bir şey yazmak ve düşünmek veya onunla ilgili bir teşebbüste bulunmak isteyen bir kimse, oryantalizm aracılığıyla bu alandaki düşünce ve davranış özgürlüğüne sahip olmuştur.[92]

Oryantalizmin tarihi ile ilgili açıklamalarda bulunmamızın sebeplerinden biri, bu bilimin ortaya çıkışındaki sebep ve amaçlarını öğrenmekti. Oryantalistik çalışmaların çeşitliliği bu alanın farklı sebeplerinin olduğunu gösterir. Fakat, bu çalışmaların çoğunlukla din adamları ve misyonerler tarafından meydana gelmesi hasebiyle, en büyük sebeplerinin din ve siyaset olduğu görülmektedir. Söz konusu bu temel amilleri dinî, siyasî, ticarî ve ilmî sebepler olarak inceleyeceğiz.

1.3.1. Dinî Sebepler:

Batılıları oryantalizm çalışmalarına iten sebeplerden biri her şeyden önce din olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Özellikle Hıristiyan ruhbanların önem verdikleri tek konu, İslamiyet'i reddederek iyi taraflarını kötülemek veya farklı bir yöne çevirmek ve kendi dinini yüce ve gerçek olduğunu tanıtmaktı. Doğu çalışmalarının başladığı sıralarda Batılıların gözünde İslam Hıristiyanlığın tek rakibi durumundaydı.[93] İlk dönemlerde Kilisenin otoritesinin gittikçe zayıflaması ve aynı zamanda Müslümanların Yunan felsefesine önem vermeleri halkın Hıristiyanlıktan şüphe duymalarını ve dinden uzaklaşmalarını sağlamıştır. İslam'la taNisân Avrupalıların bakış açılarının değişmesi de din adamlarını her dönemde tedirgin etmiştir. Dolayısıyla onlar, dinleri adına bu çalışmaları kendilerine vazife kılmışlardır. Bu yüzden reddiye özellikte ilk oryantalistik çalışmalarda Hıristiyan itikadından bahsedildiği görülmektedir. Modern dönemde Batı inanç sisteminin sarsıldığını ve klasik dönemde din adamlarının İslam hakkında ileri sürdükleri şeylerden şüphe edilmeye başlandığını gördükten sonra halkın dikkatini Hıristiyan itikadından ve kutsal kitaplardan başka taraflara çekmeye çalışmışlardır. Her dönemin farklı anlayış ve durumlardan ötürü, bu çalışmalar, her dönemde farklı

---

92 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 1.

93 es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler (Yararları-Zararları)*, 35.

özelliklere sahip olmuştur. Oryantalizmin kuruluşunun arkasında duran ve uzun zaman boyunca hiç ayrılmadığı dini hedefler şu şekilde sıralanabilir:

a) Kur'an'ı Hz. Muhammed'in kendi yazdığı kitap olarak tanıtmak ve böylece Kur'an-ı Kerim'in yüce Allah'ın Kelamı olduğu hakkında şüphe uyandırmak.
b) Hz. Muhammed'in diğer dinlerden alıntılar aldığını söyleyerek O'nun risaletinin doğruluğu hakkında kuşku uyandırmak.
c) Hadislerin Müslümanlar tarafından ilk üç asırda uydurulan sözler olduğunu iddia etmek.[94]
d) İslam Hukukunun Roma İmparatorluğundan alınma olduğunu göstererek İslam Hukukunu küçümsemek.[95]
e) Arapça'yı küçük düşürmek ve aslında anlaşılmaz olduğunu iddia etmek.
f) İslam'ın, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarına dayandıklarını ileri sürmek.[96]
g) Misyonerlikle Müslümanları Hıristiyanlaştırmak.
h) İslam'da ihtilaf olan pek çok konuya dahil olarak İslam'ın hiçbir konuda aynı görüşte olduğunu göstermek.
i) Zayıf habere ve uydurma hadislere dayanarak görüş ve teorilerine güç kazandırmak.[97]

1.3.2. Siyasî Sebepler

Sömürgecilik ve siyasî maksatların arkasında yer alan Haçlı savaşları ile Avrupalılar, Doğu'yu işgal etme ve sömürgeleştirmeyi, özellikle de İslam'ı ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Bu yönden bir başarı elde edemeyince, bütün Batı, İslam dini ile sözde barışarak Müslümanların inancını zayıflattıktan sonra, İslam ve Müslümanlara zarar vermek ve sömürgecilik meselesini kolaylaştırmak için fikir savaşına başvurdu.[98]

---

94 Bu iddiada olanların başında Goldziher gelir. Ona göre hadisler, İslam dininin siyasi, içtimai ve tarihi gelişmesi sonucu doğmuştur. Hadisler, İslamiyetin zuhuru ile ilgili değil, fakat daha sonraki devirlerde, bu dinin inkişafı ile ilgili vesikalardan ibarettir. Talat Koçyiğit, "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi", *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967), 44.

95 bkz. İgnaz Goldziher, *İslam'da Fıkıh ve Akaid (Le Dogme Et La Loi De L'Islam)*, çev. İlhan Başgöz (Ankara: Ardıç Yayınları, 2004), 41-87.

96 Bu teori Hirschfeld tarafından da iddia edilmektedir. Diğer bölümlerde bundan bahsedilecektir.

97 Koçyiğit, "I. Goldziher'in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi", 44.

98 Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, 23-24.

1312 yılında Viyana Konsili'nde Avrupa'nın farklı ülkelerindeki üniversitelerin müfredatına Arapça öğretimin girmesi; bu kararın ısrarcı bir şekilde Misyonerlerin başı olarak tanınan Ramon Llull tarafından yapılması; oryantalizmin siyasetle olan bağını güçlendirmektedir.[99] Bu eğitimden sonra Batılı devletlerin İslam ülkeleri nezdindeki sefaretlerinde Arapça bilen birinin mutlaka bulunduğu görülür. Hatta Arapça dışında bir dilde konuşan bir ülkenin dilini bilen bir sekreter veya kültür ateşesi bulunur. Bunlar, resmi olarak ülkenin fikir adamları, gazetecileri ve siyasileriyle sıkı ilişki kurarak ülkenin fikirlerine ortaklık eder, devletin istediği doğrultuda tavsiyelerde bulunurlar. Böylece İslami bir ülkenin en zayıf taraflarını da tespit etmiş olur. Bu sekreterlerin iç işlerine karıştıktan sonra İslam ülkelerinin birbirlerine düşmesi garipsenmemelidir. İlginçtir ki, Batılı devletlerin bu yüksek makamlarında Müslüman araştırmacıları bulunmamaktadır.

Başta dini sebeplerle gelişip zamanla siyasî bir hüviyet kazanan oryantalizm disiplini şu siyasî hedefleri gözetmiştir:

a) Müslümanların yaşadıkları ülkeleri sömürge haline getirebilmek; buraları en iyi şekilde idare edebilmek için de kolonilerdeki memurlarını yerli halkın dillerini, edebiyatını ve dinlerini öğrenmeye teşvik etmek.
b) Müslümanlar arasındaki kardeşlik ruhunu zayıflatıp, onları birbirinden ayırmak sûretiyle zayıf düşürmek, böylece Batının üstünlüğünü ve hükmünü onlara kabul ettirmek.
c) Yerli şivelere önem vermek ve yaygın adetleri etüt etmek.[100]
d) Müslümanları, Medenî kültür mirasının değeri hususunda şüpheye düşürmek.

1.3.3. Ticarî Sebepler

Batı-Doğu ilişkisi sonucunda ortaya çıkan oryantalistik çalışmaların gelişmesinde etkisi görülen sebeplerden biri de ticari sebeplerdir.

Haçlı Seferlerinin başladığı dönemde Avrupa'da ciddi ekonomik ve sosyal problemler yaşanmaktaydı. Diğer taraftan da Müslümanların Avrupa'nın bazı yerlerini fethettikten sonra Avrupa ile ticari münasebetlerini geliştirmeleri, Avrupalılarca Müslümanların refah

99 Halidi - Ferruh, *Misyonerler ve Tarihçeleri*, 12.
100 "Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi", *Milletlerarası İslam Gençlik Konseyi (WAMY)* (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 138.

ve zenginliklerinin farkına varılması onların Doğu'ya karşı iştahla bakmalarına sebep olmuştu.[101] 17. yüzyılla beraber, Doğu'ya karşı misyoner ilgilerin yanısıra ticari ilgilerin de artmaya başladığı görülmektedir. Avrupa'daki birçok ülkenin ticaret şirketleri Doğu'daki Müslüman ve Müslüman olmayan ülkelerde kuruldu. Avrupa ticareti için politik ilgilerin artması çok uzun zaman almadı. Bu ülkelerin henüz kullanılmamış kaynaklarının olması, bu kaynakların sürekliliğini devam ettirmek ve maksimum seviyede kullanmak için, bu ülke topraklarının denetimini ele geçirmeye ve sömürgeleştirmeye itti.[102]

Batı'da yatırımlar yapmak isteyen ve ürünlerini pazarlamak isteyen birçok Batılı şirketler, işlerini kolaylaştırmak için İslam ülkelerini tanımak istemişlerdir. Bu yüzden bu yüzyılda farklı Üniversitelerde Arapça kürsülerinin açılmalarına iten sebeplerden biri ticari sebepler olduğu denilebilir. Aynı zamanda, ülkeler hakkında rapor yazan araştırmacılara ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu da oryantalistlerin çalışmalarının artmasına sebep olmuştur.

Emperyalizmin İslam dünyasına girmeden önce, Batı'nın İslam ülkelerinden ucuz fiyatla ham madde alıp, bu ham maddelerle yeni ürünler ortaya çıkarması rastlanmıştır.[103] Bunu yaparken Müslüman ülkelerin yerli sanayisinin ortadan kaldırılması hedeflendiği görülmektedir.[104] Bu hedefin sağlandığı söylenebilir çünkü Batı'nın ekonomi açıdan yükselmesi, Doğu'nun ekonomisinin zayıflamasını sağlamıştır.

1.3.4. İlmî Sebepler

Oryantalizmin nedenlerinden bahsederken, Doğu'yu sadece merak edip bu konuda bilgi sahibi olmak isteyen bir grup olduğu inkar edilemez. Sadece gerçeğin peşinden gidip, Doğu ve İslam hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler bu gruba dahil olmaktadır. Daha önce zikredildiği üzere, 17. yüzyılın oryantalist ve seyyahları Arapça'ya çok fazla önem vermişlerdir. Yunanistan ve Roma'nın mirasından kalan tıp, astronomi ve matematik eserleri Arapça'ya çevrilmiştir ve bu alanlara yoğunlaşan pek çok Müslüman olmuştur.

---

101 Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 45-46.

102 Asaf Hussain vd. (ed.), *Orientalism, Islam, and Islamists* (Brattleboro, Vermont: Amana Books, 1984), 6.

103 "Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi", 138.

104 es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler (Yararları-Zararları)*, 37.

[105] Dolayısıyla, bu konulara merak duyan araştırmacılar Doğu ve İslam'a karşı farklı bir bakış açısı sergilemeye başlamış, bundan sonra peşin hükümler vermeyip gerçekten bunları öğrenmeye çalışmışlardır. Sayıları az olmakla beraber, bu grubun oryantalistleri Doğu kavimlerinin Medenîyetlerini, dinlerini, kültürlerini ve dillerini öğrenmek için eğitim almışlardır.

Bilgi edinme metotlarının ve bakış açısının değişmesiyle birlikte, bu nevi oryantalistlerin yazılarında daha az iftira ve tahrif içermekte, diğerlerine nazaran İslam hakkında konuşurken daha az hataya düşmüşlerdir. Meşhur Goethe (1749-1832) gibi bazıları İslam'ı objektif bir şekilde anlamanın yanında, İslam hakkında olumlu ve medhedici sözler mevcuttur.[106] Bazıları ise, İslam hakkında merak duyup araştırmalarının sonucunda, İslam'ın gerçeklerini anlayıp Müslüman olmuşlardır. İslam'ı kabul eden oryantalistlerden bazıları şunlardır: Ivan Agueli[107] (1869-1917), Nasirüddin Dinet[108]

---

105 Pococke - Holt, "The Study of Arabic Historians in Seventeeth Century England: The Background and the Work of Edward Pococke", 447.

106 Kendisi çok meşhur olan Doğu-Batı Divanında şunları söylüyor: *"Eğer İslam Tanrıya itaat demekse, hepimiz İslam ile yaşıyor ve İslam ile ölüyoruz."* Goethe, adaletli olarak sadece Muhammed (s.a.v.)'i değil, özellikle İslam kültürünün, Arap ve İran kültürünün temel öğelerinin önemini de göstermektedir. Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 52-53.

107 John Gustaf Agelii olarak doğan Ivan Agueli, İsveçli bir Sufi, ressam ve yazardır. Olağanüstü bir sanatsal yetenek ve dini mistisizme büyük ilgi göstermiştir. Müslüman olduktan sonra Şeyh Abdülhadi el-Akili olarak adlandırılmıştır. İsveç'teki en büyük Agueli koleksiyonu 1962 yılında Ulus müzesinde (National Museum) açılmıştır. Kendisi tarafından yapılmış 32 resim ve 11 eskiz ve diğer sanatçılar tarafından yapılmış daha birçok resim içermektedir. "About Ivan Aguéli – Aguélimuseet", ts.

108 Alphonse Etienne Dinet, Paris'in önemli ressamlarından biridir. Seyahatleri esnasında Cezayır'i beğenmiş ve orada yerleşmiştir. Burada İslamiyet'i kabul etmesinde büyük emekleri olan Süleyman b. İbrahim'le tanışmıştır. İslam medeniyetine hayran olan Alphonse, Hıristiyanlıktan uzaklaşarak Cezayir'de İslam'ı kabul etmiş ve Nasirüddin ismini almıştır. Dostu Süleyman b. İbrahim ile birlikte, "La vie de Mohammed Prophete d'Allah" (Allah'ın Peygamberi olan Muhammed (s.a.v)'in Hayatı) eserini kaleme almışlardır. Bunun dışında, Cezayır'i birkaç resimlerinde canlandırmış, fakat Müslüman bir sanatkar olması hasebiyle bu resimler Batı müzelerinde pek çok iltifat görmemiştir. Semavi Eyice, "Alphonse Etienne Dinet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/355-356.

(1861-1929), Abdullah Quilliam[109] (1856-1932), Abdülkerim Jossot[110] (1866-1951) ve Muhammad Esed[111] (1900-1992).

2. İNGİLİZ ORYANTALİZMİ

2.1. İngiltere'de Oryantalizm

İngiltere, oryantalizm açısından çok önemli bir yere sahiptir. İlk oryantalistik çalışmalar büyük ölçüde İngiltere ve Fransa'dan çıkmıştır. Edward Said'in kaleminden bu durum şu şekilde izah edilmektedir:

"Doğu üzerine İngiliz, Fransız ve Amerikan yazınının kalitesi, tutarlılığı ve kitleselliğinin onu Almanya, İtalya, Rusya ve başka yerlerde yapılan iki kat önemli çalışmanın üzerine çıkardığına inanıyorum. Ancak Oryantalizm bilimindeki önemli adımların önce Britanya ve Fransa'da atıldığı, sonra Almanlar tarafından detaylandırıldığı da doğru... Alman Şarkiyat biliminin yaptığı şey, Britanya Kraliyeti ve Fransa tarafından neredeyse kelimenin tam anlamıyla Şark'tan toplanan metinlere, mitlere, fikirlere ve dillere uygulanan teknikleri rafine etmek ve detaylandırmaktı."[112]

---

109 İhtida etmeden önce William Henry olarak tanınan Abdullah, jeoloji, antropoloji, zooloji ve hukuk alanlarında çalışmıştır. Kuzey Afrika'ya yaptığı seyahatlerle İslam dinini tanıma fırsatı yakalamış ve burada müslüman olmuştur. İslam konusunda İngiltere'de büyük emekleri vardır. Bunlardan, evini camiye dönüştürmesi, satın aldığı binaları külliyeye çevirmesi, gayr-i müslim çocukları için yetimhane kurması ve kaleme aldığı bazı eserleri. Ayrıca, II. Abdülhamid, çalışmalarının neticesinde kendisine "Britanya adaları şeyhülislamı" unvanını vermiştir. Muhammed Recai Çiftçi, "Abdullah Quilliam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/11-13.

110 Gustave-Henri Jossot ya da bilinen adıyla Abdülkerim Jossot karikatürist, illüstratör, oryantalist ressam, yazar ve düşünürdür. Zikrettiğimiz Ivan Agueli (Nasirüddin) ve Etienne Dinet (Abdülhadi el-Akili) gibi sufizmi seçen oryantalistlerden birdir. İhtida ettikten yaklaşık on yıl sonra Cezayir'in tanınmış Alevliğin şeyhi Ahmed el-Alevi'ye intisap etmiştir. Jossot, *"Ma Conversion"*, *"Le Sentier d'Allah"* ve *"Le Foetus Récalcitrant"* başlıklı birkaç kitapçık yazmış, Fransız ve Tunus gazetelerinde dağınık halde bulunan yüzden fazla makaleyi derlemeye ve devam ettirmeye çalışmıştır. İslamiyet'i kabul ettiği esnada yazmış olduğu kitapçık için bkz. Aboul-Karim Jossot, "Tunus Tartışmaları: Karikatür, İslam ve Anarşizm" (1947 1897); Henri Viltard, "Gustave Henri Jossot 1866-1951 (Biography)" (2008).

111 Asıl ismi Leopold Weisstir. Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Kendisi sanat tarihi ve felsefe okuduktan sonra Kudüs'e gidip siyonizme karşı çıkmıştır. Birtakım Doğulu ülkelerde seyahat yaptıktan sonra, Ezher'de eğitim görmüş ve orada İslamiyet'i kabul etmiştir. En önemli eserlerinden biri, "Kur'an-ı Kerim'in Mesajı" olarak kaleme aldığı meal-tefsir türünde "The Message of the Qur'an" (Kur'an'ın Mesajı) eseridir. Pipip Ahmad Rifai Hasan, *The Political Thought of Muhammad Asad* (Montreal, Canada: Concordia University, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 10-28; Kemal Kahraman, "Muhammed Esed (Leopold Weiss)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/523-524.

112 Lewis, "The Question of Orientalism", 9.

Haçlı savaşları, Avrupa'nın duygu ve düşüncelerinde derin etkiler bırakmıştır. İnsanların kendi ırkını, dinini, dilini ve kültürünü savunma mekanizmasıyla birlikte özgürlük anlayışı da her dönemde var olmuştur ve insanlık tarihindeki son dönemlere kadar sürecektir. Bu nedenle, nadir olan insanlar, başkalarını anlamakta zorlanmadığı gibi, her şeye objektif bir şekilde bakmaya çalışırlar. Hıristiyanlar da aynı şekilde, bir yandan Haçlı seferlerinin heyecanı ve gücüyle etkilenirken, diğer yandan Kilise'nin hemen hemen her düşünceye müdahale etmesi çalışmalarını etkilemiştir. Hıristiyan mirasının büyük bir parçasını paylaşmak isteyen bazı insanlar, kılıç gücüyle bazıları ise kalemi kullanarak bu amaca yönelmiştir. Modern zamanlarda, İngilizler 1917 yılında Filistin'de ve 1940 yılından sonra da İsrail'de, kendilerini Haçlı geleneğinin mirasçısı olarak görmüşlerdir. Muhammed Esed'e göre, Avrupa, birliğini, varlığını ve Medenîyetini Haçlı Seferleri'ne ve İslam düşmanlığına borçludur.[113] Dolayısıyla Avrupa, Haçlı Seferleri'nin ruhunu özümsemiş bir şekilde sürekli egemenlik kurmuş ve daima İslam dünyasına karşı savaşa hazır olmuştur; bu gölgenin açık izlerini taşıyan durumu korumuş ve koruyacaktır, bu uğurda ölüm bile olsa. İngiltere'nin İslam dünyasıyla ilgili isteklerine gelince, en önemli hedefi, Hindistan ve diğer bölgelerdeki Müslümanlar üzerinde tam bir hakimiyet sağlamaktı. Bu, İngilizlerin istila ettiği topraklarda politik, ekonomik ve sosyal kontrolü tam anlamıyla gerçekleştirmeyi amaçladıkları anlamına gelir. Bu amaç doğrultusunda, İngiltere'nin Müslüman toplulukları üzerinde etkisini artırmak için çeşitli politikalar, yönetim biçimleri ve hukukî düzenlemeler uygulanmıştır. Bu çabalar, İngiliz yönetiminin kendi çıkarlarını koruma ve bölgedeki nüfuzunu genişletme amacını yansıtmaktadır.

Diğer taraftan, 19. yüzyılda Avrupa ülkelerindeki emperyalist tutumunu devam ettiği görülmektedir. Bu tutum, Batı'nın ister istemez Doğu'ya karşı belli bir bakış sergilediği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, sömürgeci siyasetçiler ve misyonerler, oryantalizm biliminden istifade etmişlerdir. Haçlılık ruhu hala Avrupalıların tutumları, düşünceleri, çalışmalarında görünür. Kimileri, görünüşte dini, gerçekte ise siyasî veya emperyalist olan bu Haçlı savaşlarını kalemle devam ettirmiştir. Bu durum, misyonerlerin reisi olan Samuel Zweimer'in yayınladığı bir İslam dergisinde görülmektedir.[114] İngiltere ve

[113] Yaşar, *Batının Kur'an Algısı*, 45.
[114] Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 42.

Fransa'da bir kısım oryantalistlerin Dışişleri Bakanlıkları'nda danışman olarak görev yapmaları, bizim tezimizi doğrulamaktadır.

Batılı sömürgeciler, 19. yüzyılda İslam dünyasının büyük bir bölümünü istila etmişlerdir. 1857 yılında İngilizler, siyasi olarak Hindistan'ı egemenliği altına aldılar. Sadece İngiltere değil, Fransa, Hollanda ve Avrupa'nın birçok ülkesi Müslüman devletleri üzerinde hakimiyet kurma çabasındaydı. Bu İslam dünyasının zayıflamasına sebep olmuştur. İslam Medenîyetinden çokça istifade eden oryantalistler kendilerini öyle geliştirmişlerdir ki, artık Batı'nın önemli bir Medenîyet olması ve herkes ondan istifade etmeye çalışması sağlanmıştır. İngiliz Başbakanlarından Lord Curzon Oxford'da Imperial Press Conference'te (Kraliyet Basın Toplantısı) Doğu ve İslam açısından bu durumu şöyle izah etmiştir: *"Sizin valilerinizi, yöneticilerinizi, yargıçlarınızı, profesörlerinizi, papazlarınızı ve hukukçularınızı burada yetiştirerek gönderiyoruz..."*[115] Dolayısıyla, Batı'da birkaç yüzyıl öncesinde Doğu ve özellikle İslam dini hakkında konuşulanlar yeniden konuşulmaya başlamıştı. Bir zamanlar Doğu'yu gerici ve öteki bir taraf olarak gören Batı zihniyeti, hiçbir zaman çalışmalarını durdurmamıştır ve Doğu'yu bu düşüncelere ikna etmiş görünmektedir. Bu tezi savunacak söz ve argüman, İngiltere Sömürgeler Bakanı Gladstone'un sözüdür. 1938 yılının Ocak ayında kendisi bir raporda şunları söylemektedir: *"Savaş bize öğretti ki, İslam birliği, imparatorluğun sakınması ve mücadele etmesi gereken en büyük tehlikedir. Sadece imparatorluğun değil, Fransa'nın da aynı şeyi yapması lazım. Ne mutlu bize ki, halifelik gitti. Bir daha geri dönmemesini temenni ederim."*[116]

Diğer taraftan İngiltere, sömürge çabalarını Afrika kıtasına yoğunlaştırmıştır. Bunu yaparken, beyaz insanın siyah insan üzerinde hakimiyetini yerleştirmeye çalışmışlar ve bunun daha ötesine giderek, siyah kavramına son derece yoğun bir anlam yüklemiş, siyah olan kirlilik, günah, alçaklık, çirkinlik; beyaz ise temizlik, iffetlilik, fazilet, güzellik düşünülmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, Afrika'nın aslında Avrupa'ya, özellikle de İngiltere'ye olan *ihtiyacına* vurgu yapılmıştır. Oryantalizmin bu eyleme sağladığı katkılar olmuş ve oryantalistler, bir taraftan Afrika'yı araştırırken, diğer tarafından İngiltere onun

---

115 Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 214; İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXI (1989), 135.

116 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 88.

zenginliklerinden istifade etmiştir.[117] Bu konuyu Alman oryantalist Ulrich Harmann şöyle açıklamaktadır: *"1919 yılından önce, İslam Dünyası hakkında Alman araştırmaları daha masum ve iyi niyetliydi. Bizim büyük oryantalistlerden olan Karl Heinrich Becker, siyasî faaliyetlere dalmış ve 1914 yılında Afrika'da İslamiyet'in İngilizlere karşı bir siyasî zırh olarak kullanılma planlarının ateşli bir taraftarı olmuştu."*[118]

Nitekim, 19. yüzyılın sonuna doğru Hindistan ve Afrika'da İngiliz edebiyatı çalışmalarında artışlar göstermektedir. 1835 yılından başlayarak 1893 yılına kadar Hindistan ve Afrika'nın hemen hemen her üniversitelerinin müfredatına İngiliz Dili ve Edebiyatı dersi konulmuştur.[119]

İngiliz oryantalistlerin çalışmalarına gelecek olursak, bunların oldukça erken bir tarihte başladığı söylenebilir. 12. yüzyılda Kettonlu Robert'in ilk Latince Kur'an tercümesi bizim açımızdan önem arz etmektedir. Robert'in çevirisi, İngiltere'de ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde İslam hakkında bilgi sahibi olma çabalarının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu çeviri, İslam kültürünün Batı dünyasında daha fazla anlaşılmasını ve araştırılmasını teşvik etmiştir. Robert'in çalışması, İngiltere'de İslam ve Müslüman toplumları hakkında daha fazla bilgi edinme isteğinin ve ilgisinin bir göstergesi olarak önemli bir yere sahiptir. Ancak, bu dönemdeki oryantalist çalışmaların sınırlı ve çoğunlukla Hıristiyan misyonerlik faaliyetlerine hizmet ettiği unutulmamalıdır. 14. yüzyılda Ramon Llull'un ısrarı üzerine farklı üniversitelerle beraber İngiltere'nin Oxford Üniversitesi'nde Arapça öğretim programı açılmıştır. Bu öğretim müfredatı çok uzun sürmemiştir. Dolayısıyla, tekrardan Oxford Üniversitesi'nde Edward Pococke tarafından Arapça kürsüsü açılmış ve resmi olmasa da oryantalist çalışmalarının artmasına sebep olan bir amil olduğu görülmektedir. Bundan sonra Thomas Adams tarafından Cambridge'de 1632 yılında ilk Arapça kürsüsü kurulmuş, dolayısıyla İngiltere'de Arapça eğitimiyle başlayan oryantalistlerin çalışmaları gittikçe artmış ve her alanla ilgili araştırmaları ortaya koyabilmişlerdir.

---

117 Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*, 77.

118 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 44.

119 Rajeswari Sunder Rajan, "After 'Orientalism': Colonialism and English Literary Studies in India", *Social Scientist* 14/7 (1986), 24-25.

Oryantalizm kavramı ilk defa İngiltere'de 1779 yılında kullanılmaya başlanmıştır.[120] Bu kelime İngiltere'nin Hindistan'daki yönetimini anlatmak için farklı bir anlama çekilmiştir. Bir taraftan Müslümanlardan gelen tepkileri engellemek adına, diğer taraftan da İngiliz hükümetinin üstünlüğünü göstermek için böyle bir yol izlenilmiştir.[121] Bu yüzyılda, oryantalist çalışmalarında büyük artışlar görülmektedir. İngiltere ve Fransa'da *Yaşayan Şark Dilleri Okulu* açılmıştır. Bundan sonra, oryantalist çalışmalar kiliseden ayrılmış ve kendi döneminde ilmi ve laik oryantalizme dönüşmüştür.[122] Bu dönemdeki araştırmalara bakılınca, İslam veya Arapça ile uğraşan birçok oryantalistin, aynı zamanda Kutsal Kitap veya Sami dilleri ile uğraşmış, bu farklı din ve dil konusunda mütehassıs olmuşlardır. Bundan anlaşılır ki, din adamları kilisenin zoruyla değil, kendi isteğiyle kendi dinlerini savunma peşinden gitmişlerdir.

Lord Curzon (1859-1925), İngiltere'de Oryantalizm Araştırmaları Okulu'nun açılması fikrini şiddetle savunuyordu. Bu ısrarın neticesinde, Londra Üniversitesi'ne bağlı *Şark ve Afrika Araştırmaları Okulu* açıldı. Bu okulda, İngiltere Hükümeti sömürgeci hedeflerini meydana getirmesi için, Doğu'da istila ettiği ülkelerdeki siyasetini, istediği araştırmaları ortaya koyabiliyordu. Dr. İbrahim el-Lebban bu konu hakkında şunları söylemektedir: *"Gerçek şu ki Batı'daki siyaset adamları, bu fakültelerin hocalarıyla sıkı irtibat halindedirler. Doğu milletlerle ilgili siyasî kararlar almadan önce, onların görüşlerine müracaat ederler. Hatta bu oryantalistler Arap topluluklarının tanınmış şahsiyetleriyle sıkı bağ kurarak casusluk faaliyetlerini yürütürler."*[123]

İngiltere'de oryantalizm araştırmalarını desteklemek amacıyla birçok dernek kurulmuştur. Önde gelen dernekler şunlardır:

- *"The Asiatic Society of Bengal"* (Bengal'da Asya Cemiyeti): William Jones tarafından 1785 yılında kurulmuştur. İlk İlmi Oryantalistler Derneği olan bu dernekteki çalışmalar genelde Hint Dil ve Edebiyatını araştıran Britanyalılar tarafından yapılmıştır. *"Asiatic Society"*, *"Bibliotheca Indica"*, *"Monograph"*,

120 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 25.
121 John M. MacKenzie, *Orientalism: History, Theory, and the Arts* (Manchester and New York: Manchester University Press, 1995), 3.
122 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 40.
123 Zakzuk, *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*, 46; Said, *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, 224.

"Seminar & Public Lecture", *"Catalogues & Bibliographical Works"* gibi farklı serilerde kitapların yanı sıra Miscellaneous yayınları altında bazı kitaplar yayınlamaktadır. Ayrıca, üç ayda bir yayınlanan *"Asiatic Society Journal"* ve *"Monthly Bulletin of the Asiatic Society"* gibi süreli yayınlar ve farklı vesilelerle bazı kitapçıklar yayınlamaktadır.

- *"Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland"* (Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet Asya Cemiyeti): Henry Thomas Colebrooke tarafından 1823 yılında kurulmuştur. Dernek, Asya'nın tarihi, dilleri, kültürleri ve dinleri ile ilgilenenlerin bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunabilecekleri bir forum sağlamaktadır. Konferanslar ve seminerler düzenlemekte, araştırma ve yayın için olanaklar sağlamaktadır.

İngiliz oryantalizmi bu derneklerin meydana getirdiği çalışmalarıyla varlığını sürdürmüştür. Bu derneklerden sonra Hindistan'ın kumpanyasını devam ettirmek için Fort William College açılmış ve burada İran ve Arap klasikleri çevrilip yayımlanmıştır. Bunun dışında birçok el kitapları ve başka eserler de hazırlanmıştır. Bu kurumların etkisiyle 1835 yılında bütün Hint eğitim sistemi İngilizleştirilmiştir.[124]

İngiltere ve diğer ülkelerin dahil olduğu oryantalistler tarafından gerçekleştirilen en önemli çalışmalardan biri, İslam Ansiklopedisi olarak bilinen ve 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulmuş bir kaynaktır. Bu ansiklopedi, *Encyclopedie de l'Islam* veya *The Encyclopaedia of Islam* olarak da bilinir ve ilk baskısı 1913-1938 yılları arasında, ikinci baskısı 1954-2005 yılları arasında ve üçüncü baskısı ise 2007 yılında yayımlanmıştır. Sömürgecilik faaliyetleriyle paralel olarak bu ansiklopedi oryantalistlerin çalışmalarının bir ürünü olarak kabul edilmektedir ve söz konusu çalışmaları inceleyen araştırmacılar tarafından bu bağlamda ele alınmaktadır. Bunun amacı başta Hollanda, İngiltere ve Fransa olmak üzere, büyük sömürge imparatorluklarının hakimiyeti altında bulunan İslam toprakları hakkında güvenilir bilgi toplamak ve buralara gidecek görevlilere yardımcı olmaktır.[125] Dolayısıyla, uluslararası alanda ortak bir girişimin sonucu olarak meydana

[124] Rodinson, *Batı'yı Büyüleyen İslam*, 57.
[125] Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, 79.

gelen bu ansiklopedi, Batılıların İslam çalışmaları alanında standart referans eser kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın hazırlanması fikri, Londra'da 1892 yılında yapılan Uluslararası Şarkiyatçılar Kongresi'nde ortaya atılmıştır. *"Encyclopaedia Brittanica"* ve *"Encyclopaedia Biblica"* ansiklopedilerinin editörlüğünu yapan İskoç oryantalist William Robertson Smith, İslam Ansiklopedisinin hazırlanmasının teklifini sunmuştur. İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan, Rus, Macar vs. birçok oryantalistin bulunduğu bir komite teşkil edildi. Madde başlıkları çoğunlukla Arapça olan bu ansiklopedinin ilk baskısı İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayınlanmıştır. Oryantalistler bu mevcut ansiklopediyi aşarak maddelerinin yeniden yazıldığı ikinci baskılarını İngilizce ve Fransızca olarak yenilediler.[126] İkinci baskı ilkinden daha uzun olmuştur. Kişiler, hanedanlar, yerler, kurumlar, edebi eserler hakkında maddeler yanı sıra yeni temalar, bir kurum hakkındaki bilgileri bir araya getirebilen konuları içermektedir.[127]

İngiltere'nin modernleşme süreci, bu sürece dahil olan diğer toplumlara göre farklılık gösterir. Diğer ülkere kıyasen bu farklılık uzun bir ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmenin sonucu olarak oluşmuştur. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte bu modern bakış açısı da şekillenmiştir. Dolayısıyla, İngiltere'de modernleşme *"evrimci tarzda ve birey merkezli"* olduğu söylenebilir.[128] Bundan dolayı, İslam Ansiklopedisinin üçüncü baskısı, İngiltere'nin modernleşme dönemine denk gelir ve bu sürece göre çalışmalarını devam ettirir. Yeni baskı, İslam Dünyası hakkındaki bilgilerin mevcut durumunu ortaya koyan ve mevcut bilimsel çalışmaların büyük çeşitliliğini yansıtan tamamen yeni bir çalışmadır. "Birey merkezli" olan İngiliz modern tipi, bu çalışmada da kendini göstermektedir. Yeni ansiklopedi, yirminci yüzyılda İslam'ı ve tüm dünyadaki Müslüman azınlıkları kapsayarak sadece din konuları değil, aynı zamanda inananlar ve yaşadıkları ülkeler için de ortaya konulmuştur.

---

126 C. Edmund Bosworth, "Report on the Encyclopaedia of Islam", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)* 5/2 (1978), 101.

127 Bosworth, "Report on the Encyclopaedia of Islam", 102.

128 Özçelik, *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*, 47.

2.2. Önde Gelen İngiliz Oryantalistler

1. Sir William Jones (1746-1794):*"Asiatic Society of Bengal"*in kurucusu olarak önemli katkılarda bulunmuştur. Eski Hint dilleri ve kültürleri üzerine yaptığı çalışmalar Britanya'da Doğu çalışmalarının temelini atmıştır. Çalışmalarının en önemlileri: *"Grammar of the Persian Language"* (Farça Grameri) ve *"Muallakât"*ın tercümesidir. Hindu ve Müslüman hukukunu araştırdıktan sonra *"Institutes of Hindu Law"* (Hindu Hukuku Enstitüleri) adlı eseri 1794 yılında, *"Muhammedan Law of Inheritance"* (Muhammedan Miras Hukuku) isimli eseri ise 1792 yılında yayımlandı. 1786 yılında *Asiatic Society*'de yaptığı başkanlık konuşmasında Sanskritçe, Latince ve Yunanca'nın ortak ataları olduğunu öne sürmüş ve bulguları 19. yüzyılın başlarında karşılaştırmalı dilbilimin gelişmesine ivme kazandırmıştır.[129]

2. Sir Richard Burton (1821-1890): Burton ünlü bir asker, yazar, diplomat, casus ve İngiliz oryantalistti. Hindistan, Orta Doğu ve Afrika'daki maceralarıyla ün kazanmıştır. Üstün dil becerileri ve esmer teniyle Hintli kılığına girmeyi ve yerel halkın arasına karışmayı başarmıştır. Bununla beraber gayri müslimler için girilmesi yasak olan Mekke'ye de seyahat etmiştir.[130] Kitaplarından bazıları, *"Bin ve bir Gece Masalları"*nın (Antoine Galland'ın Fransızca versiyonunun ilk çevirilerinden sonra İngilizce'de genellikle *"Binbir Gece Masalları"* olarak adlandırılır) 1885 yayımlanan on ciltlik çevirisidir, *"Personal Narrative of a Pilgrimage to al-Madinah and Meccah"* (Medine ve Mekke'ye Hac Yolculuğunun Kişisel Anlatısı), *"First Footsteps in East Africa"* (Doğu Afrika'da İlk Adımlar) ve *"Inner Life of Syria"* (Suriye'nin İç Hayatı).[131]

3. Sir William Muir (1819-1905): Muir, İskoçyalı bir oryantalist ve İngiliz Hindistan'ında yöneticiydi. Hz. Muhammed'in hayatı ve erken dönem İslam tarihi üzerine yaptığı kapsamlı çalışmalarla tanınır. Resmi görevlerinin ve ilmi meşguliyetlerinin yanında eğitim faaliyetleriyle de ilgilenmiş ve Hindistan'ın

---

129 "Sir William Jones (1746-1794)", *Royal Asiatic Society* (blog), ts.; "Sir William Jones", *Encyclopedia Britannica* (Britannica, The Editors of Encyclopaedia, ts.).

130 Serinity Young, *Richard Francis Burton: Explorer, Scholar, Spy* (New York: Marshall Cavendish, 2007), 4-10.

131 Mustafa L. Bilge, "Sir Richard Francis Burton", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/462.

birçok yerinde hıristiyan eğitimi veren okullar açmıştır.[132] Çalışmalarından bazıları: *"The Life of Mahomet"* (Muhammed'in Hayatı), *"Annals of the Early Caliphate"* (Erken Halifelik Yıllıkları), *"The Coran, and the Testimony it Bears to the Holy Scriptures"* (Kur'an ve Kutsal Yazılara Tanıklığı) ve *"The Apology of al-Kindy in Defence of Christianity against Islam"* (İslam'a Karşı Hıristiyanlığı Savunan el-Kindi'nin Özrü) çevirisi.

4. Sir Edward William Lane (1801-1876): Lane bir Mısırbilimci ve Arap bilginiydi. Müslüman bir Mısırlı gibi yaşayarak halkın dini anlayışı hakkında geniş bilgi edinmiştir. Mısır kültürü ve toplumu üzerine yaptığı detaylı gözlemlerini *"The Manners and Customs of the Modern Egyptians"* (Modern Mısırlıların Örf ve Adetleri) eseriyle değerli bilgiler sağlamıştır. Bu eserin yanında, *"Binbir Gece Masalları"* ve *"Selections from the Kur'an"* (Kur'an'dan Kısımlar) eserlerini de neşretmiştir. Onun en büyük hizmeti, günümüzde de herkes tarafından kullanılan *"An Arabic-English Lexion"* adıyla tanınan Arapça-İngilizce sözlüğüdür.[133]

5. Sir Charles James Lyall (1845-1920): Lyall, Hint dilleri ve dinleri konusunda uzmanlaşmış bir İngiliz devlet memuru ve oryantalistti. Hindistan Kamu Hizmeti'nin bir üyesi olarak görev yapmış ve Hinduizm'in anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Önemli Arap şiirleri toplayıp bunların değerlendirmelerinde bulunmuştur. Bunlardan bazıları*, "Translations of Ancient Arabian Poetry"* (Eski Arap Şiiri Tercümeleri), *"Chiefly Pre-Islamic"* (Ağırlıklı İslam Öncesi), *"A Commentary on Ten Ancient Arabic Poems"* (On Eski Arap Şiiri Üzerine Bir Yorum) ve *"Mufaddaliyyat."*[134]

6. Sir Monier Monier-Williams (1819-1899): Monier-Williams bir Sanskrit alimi ve Oxford profesörüydü. Sanskrit çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuş ve Hinduizm üzerine *"A Sanskrit-English Dictionary"* de dahil olmak üzere önemli eserler yazmıştır.[135] Hindistan Kamu Hizmeti için bir eğitim alanı

---

132 Christian Woodhead, "Muir, Sir William", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/94.

133 İsmail Durmuş - Philip Charles Sadgrove, "Lane, Edward William", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/99-100.

134 Zülfikar Tüccar, "Charles James Lyall", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/264.

135 *The Historical Register of The University of Oxford* (Oxford: Clarendon Press, 1888), 122.

sağlamak adına Oxford Üniversitesi'nde Hindistan Enstitüsünü 1883 yılında kurmuştur.

7. Sir Ernest Renan (1823-1892): Renan, Fransız olmasına rağmen İngiliz Oryantalist çevrelerinde oldukça etkili olmuştur. Sami dilleri, karşılaştırmalı din ve Orta Doğu tarihi üzerine çalışmaları yaygın olarak okunmuş ve İngiliz Oryantalist akademisi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.[136] Eserlerini Fransızca olarak kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *"L'Islamisme et la science"* (İslam ve Bilim), *"Mahomet et les origines de l'Islamisme"* (Muhammed ve Kur'an'ın Kaynağı) ve *"Corpus Inscriptionum Semiticarum"* (Semitik Yazıtlar Derlemesi). Kendisine reddiye yazan müelliflerden Namık Kemal ve Cemaleddin Efgani zikredilebilir.

8. Sir Hamilton Alexander Rosskeen Gibb (1895-1971): Gibb, Arap ve İslam çalışmaları konusunda uzmanlaşmış İskoç bir tarihçi ve oryantalistti. İslam Medenîyetinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuş ve Oxford Üniversitesi'nde Arapça Profesörü olarak görev yapmıştır. Arapça Kürsüsün başına getirilmiş ve aynı zamanda The Encyclopaedia of Islam'ın yayın kurulu üyesi olmuştur. Eserlerine bakıldığında bunları üç gruba ayırmak mümkündür: a) Arap Dili ve Edebiyatı, b) İslam Tarihi ve Müesseseleri, ve c) Modern İslam Çalışmaları. Gibb, oryantalistler arasında çok önemli bir yere sahip ve hatırasına *"Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb"* adlı bir eser yayımlanmıştır.[137]

9. Max Müller (1823-1900): Almanya doğumlu olmasına rağmen Max Müller kariyerinin önemli bir kısmını İngiltere'de geçirmiş ve İngiliz Oryantalist bilimine önemli katkılarda bulunmuştur. Karşılaştırmalı Din ve Sanskritçe çalışmalarında uzmanlaşmış ve çalışmaları İndoloji alanında önemli bir etki yaratmıştır. Müller, Rig Veda'nın tamamı yayınlanana kadar tüm mitolojik ve dini teorilerin sağlam bir temelden yoksun kalacağı kanaatini taşıyordu. Rig Veda

---

136 Faruk Bilici, "Renan, Ernest", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 24/568-571.

137 Jacob M. Landau, "Sir Hamilton Alexander Roskeen Gibb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/66-67.

hakkında çalışmaları ve *"Introduction to the Science of Religion"* (Din Bilimine Giriş) eseri en önemli çalışmalarındandır.[138]

10. Sir Thomas Arnold (1864-1930): Arnold, İslami çalışmalarda uzmanlaşmış bir İngiliz oryantalist ve tarihçiydi. Cambridge Üniversitesi'nde "Sir" unvanını alarak Arapça Profesörü olarak görev yapmış ve İslam Medenîyetinin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Aynı zamanda, *The Encyclopaedia of Islam*'in ilk editörlüğünü yapmıştır. İslam'ın başlamasından 20. yüzyıla kadar sürecini kaleme aldığı *"The Preaching of Islam"* (İslam'ın Tebliği) eserinde İslamiyet'i çok objektif bir şekilde anlatmış, dahası oryantalistlerin İslam hakkındaki birçok iddialarına cevap vermiştir.[139]

11. Sir Edward Denison Ross (1871-1940): Ross, Orta Doğu ve Orta Asya çalışmalarında uzmanlaşmış bir İngiliz akademisyen ve diplomattı. Çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuş ve İslam Medenîyeti ile Fars edebiyatının anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Theodor Nöldeke'nin danışmanlığında doktorasını tamamladıktan sonra Asiatic Society of Bengal'in en aktif üyesi olmuştur. Bunun yanı sıra, Londra'da kurulan *School of Oriental Studies* (The School of Oriental and African Studies) başına getirilmiştir.[140]

12. Moses Gaster (1856-1939): Gaster, Romanya doğumlu Yahudi bir akademisyen ve İngiltere'ye yerleşmiş bir oryantalistti. Yahudi folkloru, İbrani edebiyatı ve Sefarad tarihi çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.[141] Gaster, Londra'daki İspanyol ve Portekiz Sinagogu'nun Haham'ı (ruhani lider) olarak görev yaptı. Kendisi Hartwig Hirschfeld'i Londra Üniversitesi'ne çağırmıştır.

13. Israel Abrahams (1858-1925): Abrahams, Yahudi tarihi ve edebiyatı alanındaki uzmanlığıyla tanınan bir İngiliz Yahudi akademisyen ve oryantalistti. Cambridge Üniversitesi'nde ders vermiş ve Yahudilik ve Yahudi kültürü üzerine

---

138 "Friedrich Max Müller", *The Gifford Lectures* (18 Ağustos 2014).

139 Semavi Eyice, "Sir Thomas Walker Arnold", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/390-391.

140 DİA, "Edward Denison Ross", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/173-174.

141 Çalışmaları için bkz. Maria Cioata - Katharina Keim, "Centre for Jewish Studies, University of Manchester - Moses Gaster Projects" (Erişim 25 Haziran 2023).

birçok etkili eser yazmıştır. Çalışmalarından en önemlisi, Orta Çağ Yahudileri ele aldığı *"Jewish Life in the Middle Ages"* (Ortaçağ'da Yahudi Yaşamı) eseridir.[142]

14. Solomon Schechter (1847-1915): Schechter, İngiltere'ye yerleşen ve New York'taki Yahudi Teoloji Semineri'nin başkanı olan Romanya doğumlu bir Yahudi akademisyen ve oryantalistti. Yahudi tarihi ve kültürü hakkında değerli bilgiler sağlayan Kahire'deki Yahudi el yazmaları koleksiyonu Kahire Geniza'sını keşfetmesiyle ünlüdür.[143]

15. Cecil Roth (1899-1970): Roth, Sefarad Yahudileri, Yahudi göçü ve İngiltere'deki Yahudi tarihi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan bir İngiliz Yahudi tarihçi ve oryantalistti. Encyclopaedia Judaica'nın baş editörlüğünü yapmıştır. Yahudi tarihi ve kültürü üzerine çok sayıda eser kaleme almıştır.[144]

16. David Samuel Margoliouth (1858-1940): Margoliouth, Arap ve İslam çalışmaları konusunda uzmanlaşmış bir İngiliz Yahudi akademisyen ve oryantalistti. Royal Asiatic Society'nin yönetiminde bulunmuştur. İslamiyet'in Yahudilik ve Hıristiyanlık'tan yoğun bir şekilde etkilendiğine inanır. Eserlerinden en önemlileri şunlardır: *"Mohammed and the Rise of Islam"* (Muhammed ve İslam'ın Yükselişi) *"Cairo, Jerusalem and Damascus"* (Kahire, Kudüs ve Şam) *"Mohammedanism"* (Muhammedanizm) ve *"The Early Development of Mohammedanism"* (Muhammedanizm'in Erken Gelişimi).[145]

---

142 "Israel Abrahams", *Encyclopedia Britannica* (Britannica, The Editors of Encyclopaedia, Kasım 2022).

143 Neil Gillman, *Conservative Judaism* (1996: Behrman House, ts.), 1-3.

144 Malcolm C. Davis, "Provisional Handlist of Manuscripts in the Roth Collection", *Leeds University Library* 164 (Temmuz 2005), 1.

145 M. Kamil Yaşaroğlu, "David Samuel Margoliouth", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/53-54.

İKİNCİ BÖLÜM

HIRSCHFELD'İN HAYATI, ÇALIŞMALARI VE METODOLOJİSİ

1. HAYATI VE AKADEMİK GEÇMİŞİ

İngiliz oryantalistlerden Hartwig Hirschfeld[146], 18 Aralık 1854 yılında Prusya'nın Krallığı'nda[147] bulunan, bugünkü coğrafya açısından ise Polonya'nın kuzeyindeki Torun şehrinde Yahudi anne ve babadan dünyaya gelmiştir.[148] Babası Dr. Aron Hirschfeld, Torun halkının vaiziydi. Anne tarafından ise ünlü vaiz Solomon Shlomo Plessner'in[149] torunudur. Hartwig ismini muhtemelen büyük dedesinin ilham aldığı hocasından almıştır.

Babası maddi zorluklardan dolayı lise öğrenimini bitiremeden iş hayatına konulmuştur. Bir süre çalıştıktan sonra, eğitime çok önem vermesinden dolayı öğretmen seminerlerine katılmak için Berlin'e taşınmıştır. Burada Haham Solomon Shlomo Plessner'in vaizliğini özel olarak yürüttüğü klasik diller kursuna yazılmıştır. Eğitimi boyunca örnek aldığı ve kendisinin en büyük emeği olan Solomon Plessner'in kızıyla, 1854 yılında Rosalie ile evlenmiştir.[150] Inowroclaw ve Poznan şehirlerinde vaiz ve din hocası olarak çalışmıştır.[151]

Beş çocuğu dünyaya gelen Hirschfeld ailesinden, Ortodoks Yahudiliği savunan ve bu konuda pek çok çaba sarf eden din ve bilim adamları çıkmıştır. Bunlardan Hartwig ve

---

146 Joseph Jacobs - Victor Rousseau Emanuel, "Hirschfeld, Hartwig", *The Jewish Encyclopedia*, 1902, 6/420; G. Washington Kilner, *The Jewish Yearbook (An Annual Record of Matters Jewish)* (London: 1907, ts.), 443; *The American Jewish Year Book* (Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1934), 292; M. Gaster, "Dr. Hartwig Hirschfeld", *Journal of the Royal Asiatic Society* 67/1 (Ocak 1935), 229-230.

147 Prusya Krallığı, 1713-1867 yıllar arasında süren Avrupa'da bir siyasi teşkildir. Bu yıldan sonra Alman İmparatorluğu'nun içine girmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "Prusya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/354-358.

148 Hirschfeld, Prusya'da doğmuş olmasına rağmen İngiliz olarak ifade edilmektedir. Davut Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi*, ed. Mesut Okumuş (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 233.

149 Solomon Plessner (1797-1883), Alman bir haham ve İncil müfessiridir. 18. yüzyılın önemli Yahudi isimlerinden biri olan Naftali Hirz (Hartwig) Wessely (1725-1805)'nin Apokrif İncil ile ilgili çalışmalarını araştırmaya başlamış, bir süre sonra kendi İbranice tercümelerini ortaya koymaya başarmıştır. Plessner, Wessely ve Apokrif İnciller hakkında ayrıca bkz. Isidore Singer - M. Seligsohn, "Plessner, Salomon", *The Jewish Encyclopedia*, 1906, 10/89; Isidore Singer - N. Slouschz, "Wessely, Naphtali Hirz (Hartwig)", *The Jewish Encyclopedia* (New York: Funk & Wagnalls, 1906), 12/506-507; Howell Toy Crawford - George F. Moore, "Apocrypha", *The Jewish Encyclopedia*, 1906, 2/1-6.

150 Michael Brocke - Julius Carlebach, *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, ed. Carsten Wilke (Berlin: K. G. Saur, 2010), 1/219.

151 Shmuel Spector vd., "The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust V" (New York and London: New York University Press, 2001), 3/1316.

kardeşi Leo Yehuda[152], Yahudiler ve oryantalistler tarafından tanınan isimler olmuş ve çalışmaları pek çok yerde kaynak olarak kullanılmıştır.

Hirschfeld, bir eğitimci ailesinin çocuğu olarak yetişmiş ve babasının izinden gitmiştir. Ayrıca, sunduğu avantajlı koşullar sayesinde babasını geçerek daha büyük başarılar elde etmiştir. Hirschfeld, Poznan şehrinde bulunan Royal Mariem Gymnasium'da lise eğitimini tamamladıktan sonra Berlin'deki Humboldt Üniversitesi'nin Doğu Dilleri ve Felsefe bölümüne kabul edilmiştir. Üniversite yıllarında kendisini dini açıdan daha çok geliştirmek adına, Haham Israel Hildesheimer'ın[153] kurduğu *Rabbiner-Seminar* (Hahamlık Dersleri) kurumuna katılır. Bu seminerler, Avrupa'da Ortodoks hahamların eğitimi için merkezi bir kurum haline gelmiş ve İbrani dilinin yanı sıra seküler çalışmaları da içermiştir.[154] Hildesheimer'in öğrencilerinden Hartwig başta olmak üzere, bu kurum ortodoksluğunun Yahudi kaynaklarının bilimsel olarak incelenmesiyle uyumlu olduğu fikrini dünya geneline yaymıştır.

Doğu dillerine hayranlık duyan ve bu alanda uzmanlaşmak isteyen Hirschfeld, lisansüstü eğitimi için Fransa'nın Strasburg Üniversitesi'ne yönelmiş ve burada oryantalistlerden en bilgili Arap bilimcisi olan Theodor Nöldeke'nin öğrencisi olmuştur. Hirschfeld, Kur'an araştırmalar alanında çalışmalar yapmış ve *"Jüdische elemente im Korân: Ein Beitrag zur Korânforschung"* başlıklı teziyle 1878 yılında doktorasını tamamlamıştır.

Doktora eğitimini tamamlamasının ardından, Hirschfeld Prusya ordusunda zorunlu bir yıllık askerlik hizmetini yerine getirmiştir. Bu görevin tamamlanmasından sonra

---

152 Leo Yehuda Hirschfeld (1867-1933), Hartwig'in en küçük kardeşidir. Kendisi Hartwig kadar meşhur olmamakla beraber, Almanya'da saygı duyulan ve tanınan haham ve dilbilimcilerden biridir. Onun çalışmaları genelde Kutsal Kitaplar üzerine olmasının yanı sıra, bu çalışmaların içinde İslam dini için farklı eleştiriler söz konusudur. Çalışmalarından bazıları şunlardır: "Sa'd b. Mansur b. Kammunah ve Tartışmalı Yazıları", "Karmel ve Saron'un Görkemi (Yeşaya 35:2)", "Cuma akşamı, Sabat günü ve Sabat sonu için Yerel Şabat İlahileri", "Talmud Edebiyatının Bilgeliği". Daha detaylı bilgi için bkz. Michael Brocke - Julius Carlebach, *Biographisches Handbuch der Rabbiner*, ed. Katrin Nele Jansen (Berlin: K. G. Saur, 2010), 2/281-282; Leo Hirschfeld, *Sa'd b. Mansur Ibn Kammunah und Seine Polemische Schrift* (Berlin: E. Felber, 1893); Leo Hirschfeld, *Die Herrlichkeit Karmel's und Saron's (Jes. 35, 2)* (Giessen: E. Roth, 1898); Leo Hirschfeld, *Die Lebensweisheit der Talmudischen Literatur (Talmud und Midraschim)* (Frankfurt: F. Kauffmann, 1911).

153 Israel Hildesheimer (1820-1899), Azriel ve Esriel olarak da bilinir, Alman bir haham ve Ortodoks Yahudiliğin lideriydi. Almanya'da Ortodoks Yahudiliğin öncü modernleştiricisi ve Modern Ortodoks Yahudiliğin kurucusu olarak kabul edilir. Singer Isidore - Max Schloessinger, "Hildesheimer, Israel (Azriel)", *The Jewish Encyclopedia*, 1906 1901, 6/395-396; Gustav Karpeles, *Dr. Israel Hildesheimer* (Frankfurt: J. Kauffmann, 1870).

154 Karpeles, *Dr. Israel Hildesheimer*, 26-30.

Berlin'de çalışmalarına devam . Hirschfeld, Arapça ve İbranice'ye daha fazla odaklanabilmesi için seminerler aramaya başlamıştır. 1882 yılında Paris'te bir seyahat bursu kazanır ve burada Joseph Derenbourg'un[155] hocalığında bu dillerde okuma yaparlar. Paris'te *College de France*, *Ecole Moderne des Langues Orientales* (Modern Doğu Dilleri Okulu) ve *Ecole des Hautes Etudes*'in (İleri Araştırmalar Okulu) derslerine katılır. Bu okumalar, Hirschfeld'in ilerde kaleme alacağı İslam dini ve Kur'an-ı Kerim üzerine çalışmalarına yardımcı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, Hirschfeld bu hocadan istifade ettiği bilgilerle Kahire Genizası üzerindeki çalışmalarına büyük katkılar sağlamıştır. Bundan sonra İbranice ve Arapça metinlerinin, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in daha derin araştırmalarına konulmak üzere Berlin'e dönmüştür.[156]

Hirschfeld, aldığı tüm bu eğitimlerin ardından bir süre boyunca Poznan'da öğretmenlik görevini üstlenmiştir. Bu dönemde, edindiği bilgi ve deneyimleri öğrencileriyle paylaşarak eğitim alanında önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak, kariyerini daha da ilerletmek ve yeni fırsatlar aramak amacıyla İngiltere'ye gitmeye karar vermiştir. İngiltere'ye geçiş yapması, ona çeşitli akademik olanaklar sunmuş ve kendisinin İngiliz oryantalistlerden sayılmasını sağlamıştır. Hirschfeld, İngiltere'nin dört farklı üniversitesinde çeşitli dersler verme ve akademik görevler üstlenme fırsatı bulmuştur. Bu üniversiteler arasında tanınmış ve saygın kurumlar yer almaktadır. İngiltere'de üniversitelerdeki dersleri, Hirschfeld'in geniş bilgi birikimi ve uzmanlığı doğrultusunda çeşitli disiplinlerde gerçekleşmiştir. Ayrıca, Hirschfeld yaşadığı ülkede çeşitli akademik görevler de üstlenmiştir. Farklı üniversitelerdeki görevleri ve dersleri, onun bilimsel yeteneklerini ve disiplinlerarası çalışmalardaki uzmanlığını sergilemesine imkan tanımıştır. İngiltere'.

Judith Lady Montefiore Koleji başta olmak üzere, bu kolejin müdürü Moses Gaster, İngiliz oryantalistler içerisinde olan ve Yahudilik çalışmalarına büyük önem veren bir kişi olarak tanınmaktadır. Bu vizyonu doğrultusunda, akademik açıdan güçlü bir katkı

---

155 Fransız-Alman oryantalist Joseph Derenbourg (1811-1895), Fransa'da Yahudi eğitiminin yeniden canlanmasında önemli etkenlerden biridir. Saadia'nın bilgisine büyük katkılarda bulunmuş ve Saadia'nın eserlerinin Arapça ve Fransızca olarak tam bir baskısını planlamıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Singer Isidore - Hartwig Derenbourg, "Derenburg (Derenbourg)", *The Jewish Encyclopedia*, 1906, 4/530-532.

156 Gaster, "Dr. Hartwig Hirschfeld", 229-230.

sağlamak amacıyla Hartwig Hirschfeld'i koleje davet ettiğini kendisi belirtmektedir.[157] Burada, 1889-1896 yılları arasında *Sami Dilleri, Kutsal Kitap Tefsiri* ve *Felsefe* derslerinin anlatımının yanı sıra birçok öğretici ve edebi çalışmalarda bulunmuştur. Montefiore Kütüphanesi el yazma nüshalarıyla meşhur olduğu için ve Hirschfeld'in uzmanlık alanı İbranice ve Arapça metinler olması hasebiyle, bu kütüphaneye hakim olmuştur. Birkaç yıl sonra, Montefiore Koleji mütevellilerinin bağışları ve kütüphanesi Yahudi Koleji'ne devredilmiştir. Aynı zamanda burada Arapça ve Süryanice alanında bir öğretim üyeliği ihdas edilmiş ve Sami Dillerinde uzman birine ihtiyaç duyulmuştur.

Hirschfeld, bu görevi üstlenmesi için Montefiore Koleji'nden *Yahudi Koleji*'ne 1901 yılında transfer edilmiştir. Burada öğretim görevinin yanı sıra, Yardımcı Kütüphaneci olarak da tayin edilmiştir. Dr. Hirschfeld'in Yardımcı Kütüphaneci olarak atanması, Ramsgate Kütüphanesi'nin içeriğine zaten aşina olması ve yeni yerlerinde bunları düzenlemek ve sorumluluğunu üstlenmek için uygun olmuştur. Bu kütüphanede, Yahudiler açısından son derece mühim koleksiyonlar bulunmaktaydı. Bunlardan Almanya ve İngiltere'deki Yahudilerin kurtuluşuyla ilgili kitaplar ve broşürler zikredilebilir. Yahudi Koleji'nde bulunan yaklaşık 1000 cilt ve 50 ile 60 arasında nüsha, Hirschfeld'in kataloglamasıyla ve *Jewish Quarterly Review* dergisinde kaleme aldığı çalışmalardan oluşan oldukça zengin bir koleksiyon bulunmaktadır.[158] Aynı yıl içerisinde, *Cambridge Üniversitesi Sendikası* tarafından Taylor-Schechter koleksiyonundaki Arapça parçaları incelemesi için davet edilmiş ve Yahudi Koleji'nde çeşitli dersler okutmuştur.[159] Bunlardan *The Koran* (Kuran-ı Kerim), *Mohammedan Criticism of the Bible* (Kutsal Kitabın Muhammedi Eleştirisi) gibi İslam'la ilgili dersler, diğerleri ise Yahudilikle ilgili[160] derslerdir. Bu kurumda 1929 yılına kadar görev yapmıştır.

---

157 Gaster, "Dr. Hartwig Hirschfeld", 229.

158 Isidore Harris, *History of Jews College (1855-1905)* (London: Luzac & Co., 1906), 116.

159 Hartwig Hirschfeld, "The Arabic Portion of the Cairo Genizah at Cambridge", *The Jewish Quarterly Review* 15/2 (Ocak 1903), 167.

160 Bunlardan bazıları ise şunlardır: The Empire of Chazars according to non-Jewish Writers (Yahudi Olmayan Yazarlar göre Hazarların İmparatorluğu), The Charms of Jewish Literature (Yahudi Edebiyatının Cazibesi), The Arabic Fragments of the Cairo Genizah at Cambridge (Cambridge'deki Kahire Genizası'nın Arapça Bölümleri). Harris, *History of Jews College (1855-1905)*, 72-75.

Yahudi Koleji'nde çalıştığı sürede, *Londra Üniversite Koleji*'nde Sami Epigrafisi öğretim üyeliğini de eklemiştir. 1898 yılından beri Londra'da tanınmış bir öğretmen olmuştur ve bu üniversite onu Sanat ve Teoloji Fakültesi'nde üye yapmıştır. Aynı zamanda, Doğu Dilleri Çalışmaları'nin üyesi olarak final sınavlarında Denetçi olarak görev yapmıştır. Londra Üniversitesi'nde çeşitli çalışmalar ve kitap değerlendirmeleri yaparak hayatının sonuna kadar çalışmıştır. Bu kurumda 1903 yılında *Sami Epigrafi*, 1906 yılında *Etiopik Okumaları* ve 1924'te *İbranice* derslerini vererek tam Profesör ve Goldsmid Öğretim Görevlisi olmuştur.[161]

Hartwig Hirschfeld, hem anne hem de baba tarafından tanınmış kişiliklerin soyundan gelirken, eşi de seçkin bir aileden gelmektedir. Montefiore Koleji'nde göreve başladıktan bir yıl sonra, bu kolejin müdürlerinden olan ve aynı zamanda oryantalizm açısından çok önemli bir yer tutan Royal Asiatic Society'nin üyesi olan Louis Loewe'nin kızı Pauline ile evlenmiştir. Bu evlilik kendisine akademik açısından güzel kapılar açtığı gibi Londra'da oryantalist olarak tanınmasını ve şöhret kazanmasını sağlamıştır. Louis Loewe'nin 800'den fazla kitap ve nüshadan oluşan doğu ve teoloji koleksiyonu vefatından sonra damatları Hirschfeld ve Adolph Kurrein arasında paylaşılmış, onun kütüphanesinin geri kalanını ise oğlu James almıştır. Bu koleksiyon büyük ölçüde Yahudilerin yaşamı, dili ve edebiyatı üzerine yapılan çalışmaları ihtiva etmektedir.[162] Dolayısıyla, Hirschfeld'in Pauline ile evliliğinin kendisine akademik açıdan güzel kapılar açtığı gibi, Londra'da oryantalist ve Yahudi savuncusu olarak tanınmasına yol açtığı söylenebilir.

Hayatlarına Londra'da devam eden ve bundan sonra İngiliz kimliğiyle anılan Hirschfeld ailesinden, Louis, Rosamund, Beatrice Amelie ve Dorothy dünyaya gelir.

Hirschfeld, meşhur Moses Gaster tarafından üstün karakterli, sağlam ilkelere sahip, belirgin bir bilgi birikimine sahip ve son derece sağlam, güvenilir bir bilim adamı olarak

---

161 Gaster, "Dr. Hartwig Hirschfeld", 229; Kilner, *The Jewish Yearbook (An Annual Record of Matters Jewish)*, 353.

162 James H. Loewe, *A Descriptive Catalogue of a Portion of the Library of the Late Dr. Louis Loewe* (London: Mayence, 1895), 3.

nitelendirilmiştir.[163] Hartwig Hirschfeld, Londra'da 10 Ocak 1935 yılında vefat etmiştir.[164]

2. ÇALIŞMALARINA GENEL BAKIŞ

Hartwig Hirschfeld, dindar bir ailede büyümesi ve erken yaşlardan itibaren babasının ve dedesinin yardımıyla Yahudi dinini derin bir şekilde öğrenme fırsatına sahip olması sayesinde Yahudi bilgisini geliştirmiştir. Sami dillerinde uzmanlığı ve kaliteli üniversitelerde aldığı eğitim birikimi, önemli araştırmalar yapmasını ve Ortodoks Yahudiliğinin akademik düzeyde savunulmasında büyük rol oynamasını sağlamıştır. Ayrıca, Fransızca, Almanca ve İngilizce dillerde vakıf olması, araştırmalarının hızla ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Aynı zamanda, çalışmalarını farklı dillerde yazması hasebiyle, İngiltere dışındaki ülkelerin oryantalistleri tarafından tanınmasını sağlamıştır.

Kur'an ilimleri açısından değinilmesi gereken bir nokta, Hirschfeld'in Derenbourg ile birlikte yaptığı İbranice ve Arapça metin okumalarıdır. Bu okumalar, klasik ve eski Yahudi metinlerinin keşfedilmesi ve yeniden yayınlanması açısından değerli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Öyle ki, Talmud metinlerinin orijinal hallerini tercüme ederek Londra Üniversitesi'nin dikkatini çekmiştir. Aynı zamanda, Hz. Peygamber'in hayatını ve Kur'an tarihini Arapça metinlerden araştırmaya çalışmıştır. Bu araştırmalarının neticesinde Hirschfeld, Hz. Muhammed'in Medine'ye gelişinden itibaren Hayber Yahudilerinin sürgününe kadar Medine ve Hayber Yahudilerinin tarihini anlatan ilk oryantalist olarak karşımıza çıkmaktadır.[165]

Hirschfeld'in çalışmalarına genel olarak bakıldığında, Yahudilik ve İslam açısından önemli ve özgün konuları ihtiva ettiği görülmektedir. Bunlar arasında zikredilmesini değerli bulduğumuz, Arap-Yahudi edebiyatını ele aldığı, dolayısıyla Arap ile Yahudi kültürleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu çalışmalarıdır. Bunlardan, *Judah Halevî'nin Kuzarı* ve *Kahire Genizası* üzerine yaptığı çalışmaları zikredilebilir. Yine Muhammed'in

---

163 Gaster, "Dr. Hartwig Hirschfeld", 230.

164 Gözeler Hirschfeld'in vefat tarihini 1954 olarak belirtirse de kaynaklar 1934 yılında vefat ettiğini göstermektedir. Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 139; bkz. *The American Jewish Year Book*, 292.

165 Haggai Mazuz, *The Religious and Spiritual Life of the Jews of Medina* (Leiden, Boston: Library of Congress Cataloging, 2014), 2.

(a.s.) peygamberliğine ve Kur'an tarihine inerek iddialarını meydana getirdiği *Jüdische Elemente im Koran (Ein Beitrag zur Koranforschung)* adlı doktora tezi, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran* adlı eseri bizim için önemlidir. Eserlerinin yanısıra, Hirschfeld, oryantalizm açısından önemli dergilerde makaleler yayınlanmış, farklı yazarların eserleri için değerlendirmelerde bulunmuş ve İslam alanında olmak üzere, pek çok ansiklopedi maddelerinin yazarlığını yapmıştır. Aynı zamanda, pek çok çalışmada editör ve tercüman olarak yer almıştır.

İlgili çalışmalarının kısa bir özetinden sonra, Hirschfeld'in ana eserleri tanıtılacaktır.

2.1. Kitapları

1. *Jüdische Elemente im Koran, Ein Beiträg Zur Koranforschung*
Berlin: Kendisi yayımlamıştır, 1878.
2. *Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary*
London: Kegan Paul, Trench Trübner & Co., 1892.
3. *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*
London: Royal Asiatic Society, 1902.
4. *Judah Hallevi's Kitab al Khazari*
London-New York: George Routledge & Sons, 1905.
5. *Qirqisani Studies*
London; Frederick Hall, Londra 1918.

2.2. Makaleleri

Hirschfeld makalelerinde, Arap alfabesindeki spesifik bir harfin telaffuzundan başlayarak, İslam'ın ruhsal yönlerine, felsefi şiirlere, tarihsel tartışmalara ve dinler arası eleştirilere kadar geniş bir konu yelpazesini kapsamıştır. Aynı zamanda İbrani literatürüne dair derinlemesine araştırmalar yaparak, dilbilimden kültürel tarihçiliğe uzanan geniş bir metodolojiyi benimsemiştir. Makaleleri, hem oryantalist geleneğinin hem de kendi orijinal katkılarının bir karışımını içerir. Hirschfeld, bu makalelerle disiplinler arası bir yaklaşımı benimseyerek, farklı kültürler arasındaki etkileşimi ve ilişkileri anlamaya yönelik zengin bir çerçeve sunar. Bu makaleler, *The Jewish Quarterly Review, Jewish Historical Society of England, The Journal of the Royal Asiatic Society*

of Great Britain and Ireland, The Journal of Theological Studies, Journal of the American Oriental Study gibi önemli oryantalistik dergilerde yayınlanmıştır. Makaleleri şunlardır:

1. *The Pronunciation of the Letter Ayn (Ayn Harfinin Telaffuzu)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 4, No. 3 (1892), 499-502.
2. *The Spirit of Islam (İslam Ruhu)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 5, No. 2 (1893), 212-230.
3. *Historical and Legendary Controversies between Mohammed and the Rabbis (Muhammed ve Hahamlar Arasındaki Tarihsel ve Efsanevi Tartışmalar)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 10, No. 1 (1897), 100-116.
4. *Mohammedan Criticism of the Bible (Kutsal Kitab'ın Muhammedan Eleştirisi)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 13, No. 2 (1901), 222-240.
5. *An English Voice on the Emancipation of the Jews, Transactions (Yahudilerin Özgürleştirilmesi Üzerine bir İngiliz Sesi, İşlemler)*
Jewish Historical Society of England, Vol. 6 (1908-1910), 128-137.
6. *Some Notes on 'Jewish Arabic Studies' (Yahudi-Arapça Çalışmaları Üzerine Bazı Notlar)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 1, No. 3 (1911), 447-448.
7. *Immanuel of Rome and Other Poets on the Jewish Creed (Roma'lı Immanuel ve Yahudi İnancı Üzerine Diğer Şairler)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 5, No. 4 (1915), 529-542.
8. *Fragments of Sa'adyah's Arabic Pentateuch Commentary (Sa'adiya'nın Arapça Tevrat Yorumunun Parçaları)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 6, No. 3 (1916), 359-383.
9. *Early Karaite Critics of the Mishnah (Mişna'nın Erken Dönem Karai Eleştirmenleri)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 8, No. 2, (1917), 157-188.
10. *An Ethiopic-Falasi Glossary (Etiyopya-Falasi Sözlüğü)*
The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1919), 209-230.
11. *The Dot in Semitic Palaeography (Sami Paleografisinde Nokta)*
The Jewish Quarterly Review, Vol. 10, No. 2-3 (159-183), 159-183.

12. Some Judaeo-Arabic Legal Documents (Bazı Yahudi-Arap Yasal Belgeleri)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 16, No. 3 (1926), 279-286.

13. Literary History of Hebrew Grammarians and Lexicographers, accompanied by unpublished texts (İbrani Gramercilerin ve Leksikografların Edebi Tarihi, Yayınlanmamış Metinler eşliğinde)

The Journal of Theological Studies, Vol. 28, No. 110 (1927), 213-214.

14. The Marriages of Hosea (Hosea'nın Evlilikleri)

Journal of the American Oriental Study, Vol. 48 (1928), 276-277.

15. A Hebraeo-Sufic Poem (İbrani-Sufi bir Şiir)

Journal of the American Oriental Study, Vol. 49 (1929), 168-173.

2.3. Diğer Çalışmaları

2.3.1. Kahire Genizası'ndaki Değerlendirmeleri

İbranice *"saklanma yeri"* anlamına gelen *"Geniza"*, günümüzde kullanılmayan kutsal İbranice kitapların saklandığı bir depo olarak bilinmektedir. Tanrı'nın adını içerdikleri için atılamadıklarından, genel itibariyle *"şemot"* (isimler) olarak adlandırılan bu belgeler bir genizaya konulur. Genizot genellikle bir sinagogun tavan arasında veya bodrumunda bulunur, ancak duvarlarda veya yer altına gömülü de olabilir.[166]

En çok tanınan geniza ise Fustat şehrinin Ezra Sinangogu'sunda bulunan Kahire Genizası'dır. Kahire yüzyıllar boyunca Orta Doğu'nun en önde gelen ekonomik, siyasî ve kültürel merkezlerinden biriydi. Kahire Yahudileri bölgedeki Yahudi cemaatleri arasında lider bir konuma sahipti. Arapların yedinci yüzyılın sonlarında Mısır'ı fethetmesinden kısa bir süre sonra, yeni inşa edilen Fustat şehri, 10. yüzyılda Kahire'nin bitişiğinde inşa edilene kadar ülkenin idari merkezi haline geldi. 882 yılında Fustat Yahudileri yıkılmış olan Aziz Mikail Kıpti kilisesini satın alıp yenileyerek Ezra Sinagogu'na dönüştürdüler. Tahminlere göre, Yahudiler tarafından kaleme alınan metinlerin çoğu kağıt üzerine yazılmış, ancak parşömen halinde yazılan parçaların dörtte biri 12.000 sayısına ulaşmaktadır. Bu parçalara genel olarak bakıldığında, Arap

166 S. D. Goittein, *A Mediterranean Society (The Jewish Communities of the Arab World Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza)* (London: University of California Press, 1983), 1/1.

harflerinin kullanımı Yahudiler arasında yaygın olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, Kutsal Kitap'ın İbranice metninin Arap harfleriyle aktarılmasıdır. Ancak Arap harfleriyle yazılan parçaların, Arapça sesli harf işaretleriyle değil de, İbranice sesli harf işaretleriyle donatıldığı görülmektedir.[167]

Kahire Genizası'nın önemi, 1896 yılında iki Hıristiyanın İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi'nde Talmudik ve Haham Edebiyatı profesörü olan Solomon Schechter'e bazı metinler getirmesiyle ortaya çıktı.[168] Schechter bunları Ben Sira'ya atfedilen İbranice orijinal *"Bilgelik Kitabı"* olarak kabul etti. Bilgelik Kitabı Yunanca'ya çevrildiğinde Ecclesiastics'in (Hıristiyan Kutsal Kitabı) bir parçası haline gelmiştir. Kahire Genizası'nda keşfedilmesinden önce bilinen bir İbranice versiyonu yoktu, hatta bazı akademisyenler varlığından bile şüphe ediyordu. Schechter, Kahire'ye bir keşif gezisi düzenleyerek birkaç ay boyunca binlerce sayfayı genizadan çıkardı ve Cambridge'e geri götürdü.

Schechter, Arapça parçalarının tasnifi için 1901 yılında, Semitik Dilleri profesörü Hirschfeld'i Cambridge Üniversitesi'ne çağırdı. Hirschfeld, bu tasnifi yaparken, metinlerin içindeki parçaları iki kategoriye ayırdığı görülmektedir. Bunlar, İbranice yazılanlar ve Arapça yazılanlardır. Daha yakından incelendiğinde, İbrani harfleriyle yazılmış pek çok parçanın Muhammedî edebiyata ait olduğu, Arap harfleriyle yazılmış pek çok parçanın ise sadece Yahudi değil, aslında İbrani dilinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu Neshi yazıyla yazılmıştır. Hirschfeld'e göre bu yazılar, yasal takibat durumunda yetkililerin erişimine açık olması istendiğinde Müslümanlar tarafından Yahudiler adına yazılmış olması bir ihtimaldır.[169] Yine yazar, zımnen Yahudi ebediyatının Yahudiler tarafından (eski Yahudiler hariç), genellikle İbranice karakterlerle ve her zaman olmasa da Yahudi okuyucular için yazılan eserler olarak tanımlanmasını savunmaktadır. Bunun için özel olarak bir Yahudi konusu olmasını gerektirmez.[170] Bu

---

167 Daha fazla bilgi edinmek için bkz. S. D. Goitein, "The Cairo Geniza as a Source for the History of Muslim Civilisation", *Studia Islamica* 3 (1955), 75-91.

168 Goittein, *A Mediterranean Society (The Jewish Communities of the Arab World Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza)*, 1/3-4.

169 Hirschfeld, "The Arabic Portion of the Cairo Genizah at Cambridge", 167-168.

170 Jonathan Decter, "'A Remote Right to Entry': Defining Boundaries in the Early Years of the Jewish Quarterly Review", *The Jewish Quarterly Review* 110/4 (2020), 599-602.

yazıların incelenmesi ve değerlendirilmesi Hirschfeld tarafından 1903-1906 yılları arasında yapılmıştır ve öndört makale şeklinde basılmıştır.

Kahire Genizası'ndaki konuların çeşitliliği göze çarpmaktadır. Astronomi ve astroloji, coğrafya, gramer, leksikografi, matematik, çocuk alıştırmaları gibi insani ilimlerin yanında; Kabala, Karaylar, Rabbinikler, Hazarlar gibi Yahudilik açısından önemli konuları ihtiva etmektedir. Yahudilerin saygı duyduğu alim Yehuda Halevi (1080-1145)'nin daha önce bilinmeyen 200'den fazla şiiri bulunmuştur. Belki de bulunan en önemli belgeler Ortaçağ'ın en büyük Yahudi filozofu ve hekimi Musa b. Maimon (1135-1204)'a aittir. Aynı zamanda, Ortaçağ Yahudileri ile Araplar arasındaki sıcak ilişkileri, cemaat tutanakları, kira sözleşmeleri, evlilik sözleşmeleri gibi özel mektuplar aracılığıyla anlatılmaktadır.[171]

İbranice karakterlerle yazılmış, ancak İslami içerikli parçalar ilgi çekici bir özelliği barındırmaktadır. Bunlardan, *"Kur'an", "Muhammed Geleneği", "Sufizm", "Resulullah (a.s.)'dan Hanine'ye ve Hayber Makna Topluluklarına Mektup", "Resulullah (a.s.)'ın Soyağacı", "Muhammedan Fıkhı"* başlıklı konular zikredilebilir.

2.3.2. Jahresberichte für Geschichtswissenschaft Dergisi'indeki İslam Makaleleri

"Jahresberichte für Geschichtswissenschaft" (Tarih Bilimleri – Yıllık Raporları) adlı yayın, tarih bilimine odaklanan bir akademik dergidir. Yıllık olarak yayımlanan bu dergi, tarih alanında yapılan çalışmaların derlenmesine ve değerlendirilmesine katkıda bulunur. Dergi genellikle farklı tarih alanlarından (örneğin, Antik, Ortaçağ, Modern Tarih) makaleleri içerir ve tarih araştırmalarının çeşitli yönlerini kapsar. Makaleler akademisyenler, tarihçiler ve ilgili disiplinlerde çalışan araştırmacılar tarafından kaleme alınır ve bu makalelerde yeni bulgular, tarih teorileri, analizler ve değerlendirmeler bulunabilir. Genel itibariyle Avrupa tarihine önem veren bu derginin editörleri, Almanya'da bir bilimsel çabanın var olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Bunu dile getirirken, Antik Çağı'nın unutulduğunu ve ele alınmadığını söylemektedirler. Bundan ötürü, Mısır'ın en erken dönemlerinden itibaren tüm antik çağa ilişkin literatüründen bahsetme gerekliliği vurgulanmıştır. Bununla beraber, *"Orta Çağ"* ve *"Yeni"*

[171] Hirschfeld, "The Arabic Portion of the Cairo Genizah at Cambridge", 168.

bölümlerinde kapsamlı bir şekilde Fransa, Macaristan, Belçika, İtalya, İspanya ve Asya ülkelerindeki gelişmelerin toplanmaya çalışıldığı görünmektedir.[172]

Jahresberichte dergisindeki gösterilen akademik titizliğini göz önünde bulundurarak Hirschfeld tarafından İslam konusunda makale yazılmasının istenmesi, onun Avrupa'da, özellikle de Almanya'da övülen bir isim olduğunu göstermektedir. Hirschfeld, *"İslam"* başlığı altında, 6 makale olmak üzere, 1882 yılından 1887 yılına ait dergilerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Çalışmalarında, Müslümanların ortaya çıkardığı eserleri ve makaleleri, İslam dünyasında ilmi ve siyasî konuları, İslam'ın diğer dinlerle münasebeti, oryantalistlerin İslamın muhtevası ile ilgili araştırdıkları ve değerlendirdiklerini ele aldığı gözlemlenmektedir.[173]

2.3.3. Jewish Encyclopedia'sında Ansiklopedi Maddeleri

Hirschfeld, Yahudi akademisyenler tarafından derlenen *"Jewish Encyclopedia"*[174] adlı Yahudi Ansiklopedisi'nde birkaç madde yazmıştır. 1901 ile 1906 yılları arasında 12 cilt olarak hazırlanan Jewish Encyclopedia, Yahudi halkının tarihi ve edebiyatı, sosyal ve entelektüel yaşamı, ahlaki ve dini görüşleri gibi konuları ele alır. Bunun yanısıra, Eski Yahudilerin herhangi bir alanda seçkinlik kazanmış temsilcileri hakkında bilgiler sunmaktadır. İslam ve Hıristiyanlık hakkında bilgiler, bu dinlerin Yahudilikle ilgisi ve bu dinlere mensup olanların Yahudilerle ilişkisi gibi konular arasında yer almaktadır. Hirschfeld'in yazdığı ansiklopedi maddeleri şunlardır:

- **Abbas**

---

172 J Jastrow (ed.), *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1884)* (Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung, 1888), v-vi.

173 J. Hermann vd. (ed.), *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1882)* (Berlin: Ernst Siegried Mittler und Sohn, 1886), 557-569; J. Hermann - J Jastrow (ed.), *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1883)* (Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung, 1888), 377-391; Jastrow, *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1884)*, 479-498; J Jastrow (ed.), *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1885)* (Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung, 1889), 392-416; J Jastrow (ed.), *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1886)* (Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung, 1889), 387-399; J Jastrow (ed.), *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1887)* (Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung, 1889), 424-438.

174 Cyrus Adler - Isidore Singer, *The Jewish Encyclopedia; a Descriptive Record of the History, Religion, Literature, and Customs of the Jewish People from the Earliest Times to the Present Day* (New York and London: Funk & Wagnalls, 1901).

- **Abdullah**
- **Abdullah b. Sebe**
- **Abdullah b. Selam**
- **Abdullah b. Sevre**
- **Abdullah b. Ubey**
- **Abdülmelik**
- **Arabistan**
- **Arap Şiiri**
- **Azankot (Sadya b. Levi)**
- **Beni Behdel**
- **Beni Evs**
- **Beni Kureyza**
- **Beni Kaynuka**
- **Beni Nadir**
- **Cebel b. Cevvel**
- **Ebu Abdullah Muhammed en-Nasr**
- **Esed**
- **Esma b. Mervan**
- **Fezli Yehuda b. Abbas**
- **Havva**
- **Hacer**
- **İmran b. İshak ibn Salibi**
- **İslam'da Beslenme Yasaları**
- **Ka'b el-Ahbar**
- **Ka'b el-Eşraf**
- **Kahtaniler**
- **Louis Loewe**
- **Midrash**
- **Murabıtlar**
- **Musa Abbas**
- **Musa b. Tubi**
- **Muvahhidler**

- **Oruç ve Oruç Günleri**
- **Rebi b. Ebi'l-Hukayk**
- **Sevillalı Ebu İshak İbrahim b. Sehl el-İsraili**
- **Tufan**
- **Yehuda b. Samuel b. Abbas**
- **Yahudilerin Arap Edebiyatı**

Sayıları 43'e çıkan bu ansiklopedi çalışmalarında görüldüğü gibi, öncelikle Yahudiliği İslam'la ilişkilendiren konular üzerine odaklanmıştır. Bunun dışında, çeşitli tarihsel, dini ve kültürel bağlamları içeren geniş bir yelpazeyi kapsadığı söylenebilir. Liste, İslam'ın doğuşundan itibaren dini yapı, toplumsal ilişkiler, kültürel etkileşimler ve tarihsel olaylar açısından çeşitli unsurları barındırmaktadır. Bu unsurların her biri, İslam dünyasının gelişimi, dini pratikler, toplumsal ilişkiler, kültürel etkileşimler ve tarihi olaylar gibi farklı yönlerini anlamak için önemli ipuçları sunmaktadır. Hirschfeld, Yahudilikle ilgilerini ortaya koyarak konuları ele almaktadır.

Örneğin, *Arap şiiri*, *Abdullah* ve *Arabistan* adlı maddelerde İslam'a sunduğu eleştirilerinin bu yönden olduğu görülmektedir.[175]

2.3.4. Kitap Değerlendirmeleri

1. Bemerkung zu S. 208-214 (208-214 Sayfaları Üzerine Yorum)
Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Vol. 8 (1884), 374-378.

2. A Commentary on the Book of Daniel by Jephet ibn Ali the Karaite, Semitic Series Vol. I Part. III by D. S. Margoliouth (Cefet b. Ali el-Karai tarafından Daniel Kitabı Üzerine bir Yorum, Semitik Seri c. 1 b. 3, D. S. Margoliouth)
Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, Vol. 45, No. 2 (1891), 330-336.

3. Contribution to the Study of the Jewish-Arabic dialect of the Maghreb (Mağrip'in Yahudi-Arap Lehçesi Çalışmalarına Katkı)

[175] Abdullah ismi ile ilgili açıklamalarını Yahudilikle bir bağlantı içerisinde açıklamıştır. bkz. Hartwig Hirschfeld, "Abdallah", *The Jewish Encyclopedia*, 1906, 1/43.

Journal of the Royal Asiatic Society, Vol. 23, No. 2 (1891), 293-310.

4. Das Hohelied inhaltich und sprachlicher lautert by W. Feilchenfeld (W. Fielchenfeld tarafından İçerik ve Dil açısından Ezgiler Ezgisi)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 6, No. 4 (1894), 751-753.

5. *Assabiniyya, a Philosophical Poem in Arabic by Musa b. Tubi, Together with the Hebrew Version and Commentary Styled Batte Hanuefes by Solomon b. Immanuel Dapiera (Musa b. Tubi'nin Arapça Felsefi Şiiri es-Sabiniyye, Solomon b. Immanuel Dapiera'nın Batte Hanuefes adlı İbranice Versiyonu ve Yorumu)*

The Jewish Quarterly Review, Vol. 8, No. 1 (1895), 175-177.

6. III. Notices of Books. Chrestomathia Biadawiana, The Commentary of el-Baidawi on Sura III. Translated and explained for the use of Students of Arabic by D. S. Margoliouth (III. Kitaplar Hakkında Notlar. 3. Sûrenin Beyzavi Tefsiri)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Vol. 27, No. 1 (1895), 213-254.

7. Kritische Bemerkungen zu Munk's Ausgabe des Dalalat alHairin (Munk'un Dalaletü'l-Hairin Baskısı Üzerine Eleştirel Açıklamalar)

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Vol. 39, No. 9 (1895), 404-413.

8. The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith by T. W. Arnold (İslam'ın Tebliği: T. W. Arnold tarafından yazılan İslam İnancının Yayılmasının Tarihi)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Vol. 31, No. 3 (1899), 682-685.

9. Index to the Descriptive Catalogue of Hebrew MSS. of the Montefiore Library (Montefiore Kütüphanesi İbranice MSS Açıklayıcı Kataloğu Dizini)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 15, No. 3 (1903), 531-558.

10. Der Sprachgebrauch des Maimonides. Ein lexikalischer und grammatischer Beitrag zur Kenntnis des Mitterlarabischen I. Lexikalischer Teil by I. Friedlaender (Maimonides'in Dil Kullanımı. Orta Arapça Bilgisine Sözlüksel Ve Gramatikal Bir Katkı I. I. Friedlaender'in Sözlüksel Bölümü)

Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft, Vol. 57, No. 2 (1903), 402-405.

11. Die arabische Literatur der Juden: ein Beitrag zur Literaturgeschichte der Araber, by Moritz Steinschneider (M. Steinschneider'in Yahudilerin Arap Edebiyatı: Arapların Edebiyat Tarihine Bir Katkı Adlı Eseri)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 16, No. 2 (1904), 408-413.

12. Katalog der islamischeni christlich-orientalischen, jüdischen, und smaritanischen Handschriften der Universtats-Bibliothek zu Leipzig by K. Vollers (K. Vollers'in Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki İslam, Hıristiyan Doğu, Yahudi ve Denizcilik El Yazmaları Kataloğu)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1907), 242-244.

13. Volksprache und Schirftsprache im alter Arabien by Karl Vollers (K. Vollers Tarafından Eski Arabistan'da Yerel Dil Ve Yazı Dili)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Vol. 39, No. 3 (1907)

14. Annali dell Islam compilati da Leone Caetani (Leone Caetani'nin derlenen İslam Yıllıkları)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 20, No. 4 (1908), 128-137.

15. Aspects of Islam by Duncan Black MacDonald: Islam, Her Moral and Spiritual Value by Arthur Glyn Leonard: Mystics and Saints of Islam by Claud Field (Duncan Black MacDonald'dan İslam'ın Yönleri; İslam, Ahlaki ve Manevi Değeri Arthur Glyn Leonard; Claud Field'dan İslam'ın Mistik ve Azizleri)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1912), 1132-1136.

16. Historie des Arabes. Tome I by Cl. Huart (Cl. Huart'ın Arapların Tarihi)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1914), 192-195.

17. A New Practical Grammar of the Modern Arabic of Egypt by S. Spiro Bey (Spiro Bey tarafından Mısır'ın Modern Arapçasının Yeni Pratik Grameri)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1915), 363-364.

18. A Volume of the Book by Precepts by Hefes b. Yasliah by B. Halper (B. Halper'ın Yazdığı Hefes b. Yasliah'ın Öğütler Kitabı'nın Bir Cildi)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1916), 875-879.

19. Pirke de Rabbi Eliezer (The Chapters of R. Eliezer the Great), According to the text of the MS. Belonging to Abraham Epstein of Vienna by Gerald Friedlander (Pirke de Rabbi Eliezer (Büyük R. Eliezer'in Bölümleri)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1916), 872-874.

20. The Author of the Yidgal Hymn (Yidgal İlahisi'nin Yazarı)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 11, No. 2 (1920), 86-88.

21. An Unknown Grammatical Work by Abul-Faraj Harun (Ebü'l-Ferec Harun'un Bilinmeyen Bir Gramer Çalışması)

The Jewish Quarterly Review, Vol. 13, No. 1 (1922), 1-7.

22. Ethnologie und Geographie des alten Orients by Fritz Hommel (Fritz Hommel'den Antik Doğu'nun Etnolojisi ve Coğrafyası)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, No. 4 (1927), 920-925.

23. *The Arabic Commentary of Ali ben Suleiman the Karaite on the Book of Genesis by Solomon L. Skoss (Karai Ali bin Süleyman'ın Yaratılış Kitabı Üzerine Arapça Yorumu, Solomon L. Skoss)*

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1929), 676-678.

24. Agada und Exegese bei Flavius Josephus by Salomo Rappaport (S. Rappaport Tarafından F. Josephus'un Agada ve Tefsir)

The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1931), 680-682.

2.4. "Jüdische Elemente im Koran" İsimli Eseri

Hartwig Hirschfeld'in ilk akademik çalışması, 1878 yılında Theodor Nöldeke'nin (1836-1930) danışmanlığında hazırladığı *"Jüdische Elemente im Koran: Ein Beitrag zur*

Koranforschung" (Kur'an'daki Yahudi Unsurlar: Kur'an Araştırmalarına Bir Katkı) isimli doktora tezidir. Bu çalışmayı dedesine, Haham Solomon Plessner'e adamıştır.[176]

Judische Elemente im Koran çalışmanın temel tezi, İslam'ın kutsal metni olan Kur'an-ı Kerim'de bulunan Yahudi kaynaklar, öğeler ve unsurlardır. Bundan ötürü bu çalışma, Kur'an'daki bazı ifadelerin veya hikayelerin Yahudi metinlerinden veya geleneklerinden etkilendiği ya da onlara dayandığı fikrini öne sürer. Hirschfeld'e göre, Kur'an'daki yabancı kelimelerin aslen İbranice'den kaynaklanmış olup, Peygamber'in (a.s.) çeşitli durumlarda duyduğu ve hatırladığı Kutsal Kitap öğretilerinden almıştır.

Yazar, bu araştırmayı yaparken Abraham Geiger (1810-1874)'nin etkisinde kaldığı görülmektedir. Geiger, modern dünya ile geleneksel Yahudi inancı arasında bir denge kurmaya çalışan ve Yahudi inancını günümüz çağına uyarlamaya çalışan bir teolog ve oryantalist olarak tanınmaktadır. Geiger'in temel görüşlerini, *"Was hat Mohammed aus dem Judenthume Aufgenommen"* (Muhammed Yahudilikten Ne Aldı) adlı eserinde ortaya koymaktadır. Bu eser, oryantalistler tarafından değer görmüş ve Hirschfeld'in ifadesiyle,*"Yahudi akademisyenlerin eleştirel bir dönüm noktası haline gelen ünlü eser,"*[177] olarak tanınmıştır. Geiger'in bu konu üzerine bir başlangıç yaptıktan sonra onun izninden gidecek birçok eser kaleme alınmaya devam etmiştir. Hirschfeld, bu konunun yeniden ele alındığı görme arzusu ve onun da bir katkısı isteği eşliğinde, Kur'an'daki yabancı kelimelerinin kökenini ve Hz. Peygamber'in Yahudilerle ilişkisi hakkında açıklamalar getirmeye çalışmıştır.[178]

Hirschfeld, Kur'an'daki yabancı unsurların çoğunlukla Yahudilik üzerine araştırılıp bulunması gerektiğini söyler. Ona göre, yabancı kelimelerin kökenleri ile ilgili yapılan tüm araştırmalarda, bu kelimelerin eski Arapça'ya ait olmadığını kaynıtlıyorlardı, ancak kaynakları karşılaştırarak gerçek kökenini ortaya çıkarmasını hedeflemiyorlardı. Kaldı ki, sadece İslami kaynakları kullanarak ortaya çıkan bilgiler tek başına yeterli değildir. Bunun doğru bir şekilde yapılması için Yahudiliğin eski tarihlerine kadar gitmesi

---

176 Hartwig Hirschfeld, *Judische Elemente im Koran (Ein Beitrag Zur Koranforschung)* (Berlin: Im Selbstverlag, 1878), 3 Bundan sonra bu kitabı atıfta bulunacağımız yerlerde "Judische Elemente" olarak işaret edilecektir.

177 Hirschfeld, *Judische Elemente*, 5.

178 Hirschfeld, *Judische Elemente*, 5-6.

gerektiğini vurgular. Yahudiliğin kutsal metinlerine, efsanevi hazinelerine, ritüel yasalarına ve özellikle eski dini yaşamı yakından tanınmasının gerekli olduğunu söylemektedir.

Yahudilerin Ortaçağ dönemine ait yaşayışlarına bakıldığında, onların Avrupa ülkelerinde maruz kaldıkları baskılardan ötürü hayatlarını gettolarda[179] sürdürdükleri görülmektedir.[180] Bundan ötürü, onların dış etkilerden etkilenmemesi gayet doğal bir durumdur. Bu durumdan bahsederek Hirschfeld, bakış açısını bu şekilde açıklamaktadır:

"Eski Yahudilerin yaşamını tüm yönleriyle araştıracak en iyi kişi, eski yöntemlerle eğitilmiş ve özellikle de eğitim ve kendi düşüncesini Yahudi yasalarının ve geleneklerinin ruhuyla tanışmış bir Yahudi olabilir. Bunun nedeni, yabancı bir dine mensup olan yazarın o zamana kadar başka kanunlara ve geleneklere sahip olmasındaki ortaya çıkan engellerdir. Yahudi olmayan bu kişiye göre, bazı şeyler uygun bilimsel titizlik ve ölçülü mantıkla kanıtlanamıyorsa, bu tür iddiaları kabul etmeyi kolayca reddetme eğiliminde olur."[181] Hirschfeld'in araştırmaları belirli bir bakış açısına dayanarak yaptığı ve kendi perspektifinden yorumlar içerdiği anlaşılır. Bu yorumlar, belirli bir metodoloji ve bakış açısıyla tutarlılık gösterirken, diğer dinlerin kaynaklarını ve farklı görüşleri dikkate alma olanağını göz ardı etmemektedir.

Hirschfeld, bu çalışmanın küçük bir baskı halinde bastırılmasının ardından, onu tekrardan gözden geçirir ve genişletir. 1886 yılında çalışmasının adını genelleştirerek *"Beitrage zur Erklarung des Koran"* (Kur'an'ın Açıklanmasına Katkılar) adını verir ve bu kitapçığı Kur'an eleştirisi üzerine yazılar dizisine yerleştirir. Gerçekten de bu çalışmadan sonra Kur'an'la ilgili çalışmaları makale ve kitap şeklinde ard arda gelmektedir.

Teknik açıdan iki çalışma arasında farklılıklar gözlemlenirken, içerik bakımından pek bir fark gözlemlenmemektedir. Yazar, *Jüdische Elemente im Koran* çalışmasında başlıkları

---

179 Getto, özellikle siyasî, sosyal, yasal, dinî, çevresel veya ekonomik baskılar sonucunda bir azınlık grubunun üyelerinin yaşadığı bir şehir parçasıdır. "Segregated From Its History, How 'Ghetto' Lost Its Meaning : Code Switch : NPR" (18 Mayıs 2015).

180 Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/187-197. Yahudilik ile ilgili ayrıca bkz. ; İbn Kesir, Ebü'l-Fida' İmadüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1988), 1/41-57.

181 Hirschfeld, *Judische Elemente*, 6.

belirlemeden konuyu ele alır. Hz. Peygamber'in Müşriklerin inancına sahip olmadığı, tektanrıcılığı yeniden yeşertmek için Yahudilerden bilgi aldığını söyler. Bunu yaparken, Kutsal Kitaplarla Kur'an-ı Kerim ayetleri arasındaki benzerliğine işaret eder ve İslam'ın en temel kaynağının Yahudilik olduğunu vurgulamaya çalışır. Bununla beraber dönemsel olarak Hz. Peygamber'in hayatından onun Kur'an-ı Kerim'deki değişimine dikkat çeker. Öte yandan, *Beitrage* çalışmasını üç bölüme ayırır. *Hazırlık Yılları* diye adlandırdığı birinci bölümde, Yahudilikten dini konular olmak üzere, aynı şekilde İbranice'den dil öğretilerinin nasıl alındığı ele alır ve bunların tespitini yapmaya çalışır. Bu bölümde, Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'in tebliği için nasıl bir süreçten geçtiğini göstermeye çalışır. İkinci bölümde, Hicaz Yahudilerinin Arap Yarımadası'na geliş sebeplerini, Araplara kazandırdıkları bilgileri, entelektüel ortamı ve onlarla kurulan ilişkilerini ele alır. Aynı ortamda yaşam sürdüren Arap ve Yahudilerin dil konusunda da birbirlerinden etkilendiği gayet doğal bir durumdur. Hirschfeld, Arapça'nın İbranice'den etkilenip aldığı kelimelerden bahseder[182] ve bunları Kur'an-ı Kerim'de geçtiği ve anlamlarını yetirmediğini söyler. Buraya kadar bahsettiği Mekke döneminde Yahudilikle ilgili yüzeysel bir tanışıklık olduğu için bu vahiylerde İslam'ın ana doktrinlerinin oluştuğunu söylerken, Medenî sûrelere yer verdiği son bölümünde Yahudilikle daha yakından tanışma fırsatı bulunduğu için bireysel emirler, sözler ve özellikle ibadetler bu dönemde oluştuğunu ifade eder.[183]

Hirschfeld'in bu araştırmalarında en sık başvurduğu kaynaklar arasında genellikle bunlardır:

- Abraham Geiger, *Was hat Mohammed aus dem Judenthume Aufgenommen*
- Aloys Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Mohammad*
- Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans*
- Gustav Weil, *Mohammed der Prophet*
- Ferra el-Begavi, *Me'alimü't-tenzil*
- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*
- Kadı Beyzavi, *Envarü't-tenzil*
- Şehristani, *el-Milel ve'n-nihal*

182 İlerde daha detaylı göreceğimiz üzere, bu kelimelerden *durasa* kelimesi örnek olarak verilebilir.
183 Hirschfeld, *Judische Elemente*, 14.

- *Sahihu'l-Buhari*
- Hassan b. Sabit, *Divan*

Bu kaynaklar dışında, ara sıra kullandığı kaynaklar arasında Ebü'l-Ferec el-İsfahani'nin *el-Egani ve* Adudüddin el-İci'nin *el-Mevakıf* gibi Müslüman alimlerin eserlerinden, oryantalistlerden ise Carl Friedrich Gerock'un *Christologie des Koran* isimli eserinden istifade ettiği görülmektedir.

2.5. "Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary" İsimli Eseri

Hirschfeld'in, İbranice ve Arapça dillerinde vakıf olması, Kur'an araştırmalarında bir katkı sunması hasebiyle birçok akademisyenin takdirini kazanmış ve İngiltere'ye çağırılarak, Montefiore Koleji'nde çeşitli dersler vermiştir. Burada, Prusyalı oryantalist Salomon Munk'ın (1803-1867) çalışmalarını incelemiştir. Munk, Orta Çağ'ın Yahudi-Arap edebiyatını kütüphanelerde bulduğu metinlerinin Arapça orijinallerinden okumuş, özellikle de Maimonides olarak tanınan Yahudi din adamı Ebu İmran Musa İbn Meymun'un (1138–1204) eserlerini incelemiştir. Çalışmalarında bir *"Chrestomathie Arabe-Rabbinique"* (Yahudi-Arap Koleksiyonu) düzenlemek istediğini dile getirir. Hirschfeld, Arap ve İbrani dillerinde vakıf olduğu için bu metinleri bir araya toplamayı ve bu koleksiyonu hayata getirmeyi başarır. Metinlerin tercümanlığını ve editörlüğünü yaptığı *"Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary"* (Sözlüklü İbranice Harflerle Arapça Tedvini) adlı eserini 1892 yayına verir. Bu çalışmayı, Hirschfeld'in akademik açıdan yükselmesine sebep olan Moses Gaster'e adamıştır.

Berlin, Bodlean, British Museum ve India Office kütüphanelerinde bulunan elyazma parçalarının büyük ölçüde kare harflerle yazıldığı gözlemlenmektedir. Hirschfeld, bu metinlerin İbranice veya Arapça karakterlerle basılmasının uygun olup olmadığı konusunda farklı görüşlerin varlığına dikkat çeker.[184] Yahudi-Arap yazarların kitaplarını kare karakterlerle yazmış olma olasılığı vardır ve en eski elyazı nüshaların çoğunun bu şekilde yazıldığı gözlemlemiştir. Arapça, Kufi ya da Neshi harfleri bilinmeden önce kare

[184] Hartwig Hirschfeld, *Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary* (London: Kegan Paul, Trench Trübner & Co., 1892), v-vi.

harflerle yazılıyordu ve böylece vahiy katipliği yapan Zeyd b. Sabit Nebatî ya da İbranî kare harflerini öğrendiği bilinmektedir.[185]

Önceden de bahsedildiği gibi, Arap ülkelerindeki Yahudiler muhtemelen daha sonraki tarihlerde Arap alfabesini öğrenme zahmetine girmemişler, yazılarını kare harflerle yazmaya devam etmişlerdir. Dolayısıyla, bu metinlerin bu şekilde yazılması, sadece eski bir geleneğin yeniden benimsenmesiyle yapıldığını varsaymak gerekli değildir, zira bu gelenek, kökenini İbranice kareye benzer karakterlere borçlu olan Arap alfabesinin icadından önce var olduğu durumdan bağımsız olarak gelişmiş olabilir.[186] Bundan ötürü, Hirschfeld, bu çalışmayla Arap yazısının ilk aşamasını bir ölçüde temsil etmesini hedeflemiştir.

Ayrıca yazar, klasik Arapça için benzer kitaplarla rekabet etmek ya da alıntılarını verdiği tam elyazı nüshalarının herhangi birinin düzenlenmesine müdahale etmek için tasarlamadığını açıklamaktadır. Bu kitabın yeni başlayanlar için olmadığı ve Arapça dilbilgisi konusunda kapsamlı bir temel edinmeden okunmaması gerektiğini söylemektedir.

Elimizdeki bu tedvin koleksiyonu, Yahudi-Arap edebiyatı açısından çok önemli bir koleksiyondur. İbranî harfleriyle yazılmış olan geniş Yahudi-Arap edebiyatı, Arapça öğrencileri tarafından çok az bilindiğinden dolayı önem açısından ayrı bir yere sahiptir. Bu çalışma, içerdiği bilgilerle birlikte lehçelerinin dilsel özellikleri açısından da incelenmeye değerli bir çalışmadır.

Filolojik anlamda zenginliğiyle birlikte, bu eser, Yahudilik ve İslam dinlerinin çeşitli alanlarına dair önemli konuları barındırmaktadır. Bunlardan, Yemen Dualar Kitabı, Nûrü'l-Zulm, Levililer Midraşı, Yehuda ben Nissim ben Malka'nın Arapça Tefsiri gibi *Dinî Metinler ve Tefsirler*, Saadia'nın Kitâbü'l-İmâlât ve'l-İtikâd, Yahya ben Hayyuc'un Hurâfu'l-Lîn ve'l-Medd, İbn Cenah'ın Kitabü'l-Lüm'a, İbn Meymun'un Dalalatü'l-Hairin gibi *Felsefî ve Dini Yazılar,* Sa'd b. Mensur'un Rabbaniler ve Karailer Arasındaki

---

185 Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 19; Muhammed Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 28-29.

186 Hirschfeld, *Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary*, v-vi.

Farklar, Yefet'in Tefsiri-Pentatök, Ya'kub el-Kirikisani'nin Sefer Hammizvoth gibi *Karşılaştırmalı ve Tefsirsel Metinler.*[187]

Tercüme ederken kullandığı kaynaklar arasında İbn Manzur'un *Lisanü'l-Arab*, İsmail b. Hammad el-Cevheri'nin *es-Sıhah* olarak bilinen *Tacü'l-Luga*, Butrus el-Bustânî'nin *Muhitu'l-Muhit* gibi Müslüman alimlerin sözlükleri yer aldığı gibi, William Lane'nin *An Arabic-English Lexicon*, Georg Wilhelm Freytag'ın *Lexicon Arabico-Latinum ve* Reinhart Pieter Anne Dozy'nin *Dictionnaire détaillé des noms des vétements chez les Arabes* adlı eseri gibi farklı oryantalistlerin yazdığı sözlüklerinden istifade etmiştir.

2.6. "New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran" İsimli Eseri

Jüdische Elemente ve *Beitrage* çalışmalarının ardından, Kur'an-ı Kerim'le ilgili ele aldığı en önemli eser, *"New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran"* (Kur'an'ın Terkibi ve Tefsiri Bağlamında Yeni Araştırmalar) adlı eseridir.[188] Bu kitabı Londra'da 27 Aralık 1902 yılında yayınlamış ve eşine adamıştır. *Jüdische Elemente* çalışmasında, Kur'an-ı Kerim'de Yahudi unsurların varlığına işaret etmeye çalışmıştır, *Beitrage* eserinde ise önceki çalışmayı genişletip farklı başlık altında açıklamalarda bulunmuştur. *New Researches*[189] ise Kur'an Kronolojisi üzerine yapılmış kapsamlı çalışmalarının içinde yer alması, Hirschfeld'in tam bir oryantalist olarak tanınmasına sebep olmuştur. Kitap, Hirschfeld'in çalışmalarının merkezini oluşturduğu Kur'an tarihi üzerine araştırmalarının bir sonucudur. Bu konularla ilgili gösterdiği gayretler ilk eserinden anlaşılmaktadır. Bundan ötürü bu kitap, Avrupa'da Kur'an-ı Kerim konusunda araştırma yapan oryantalistler veya Müslümanlar tarafından kullanılan zengin ve özgün kaynaklardan biri olmuştur.

Hirschfeld, bu eserin önsözünde, Nöldeke'nin kırk yıl önce yazdığı çalışmasıyla birlikte Kur'an eleştirisinde bir dönüm noktası oluşturduğunu ifade eder. Bu bağlamda, Weil, Sprenger ve Muir gibi oryantalistlerden bahseder ve onların bu alanda eşsiz araştırmalar

---

187 Daha fazla bilgi için bkz. Hirschfeld, *Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary*.

188 Hartwig Hirschfeld, *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran* (London: Royal Asiatic Society, 1902).

189 Konumuzun devamında bu kaynağı sürekli referans göstereceğimizden dolayı, bundan sonra "New Researches" olarak atıfta bulunacağız.

yaptıklarını söyler. Bununla birlikte, araştırma konularında her tartışmalı noktada kesin bir karar verilemeyeceğini vurgular. Hirschfeld'e göre, Kur'an'ın başlangıcıyla ilgili olarak, gerçeğin tam olarak ortaya çıkamayabileceği muhtemeldir ve bu konuda yapılan araştırmalarda ulaşılan noktanın sınırlı olması gerektiğini savunur. Bu nedenle, kendisinin Kur'an-ı Kerim ile ilgili gözlemlerini paylaşması gerekliliğini ve öğrenciler tarafından Kur'an-ı Kerim konusunda soru işaretlerin giderilmesinde yardımcı olacağını belirtir.[190]

Kur'an kompozisyonu ve tefsiri üzerine çalışması bazı oryantalistlerle benzerlik teşkil ederse de diğer oryantalistlerden birkaç yönden farklıdır. Önceden zikrettiğimiz üzere Hirschfeld, Rabbinik edebiyat hakkındaki derin bilgisiyle birlikte Müslüman alimlerinin kaleme aldığı eserlerini okumuş ve bunlar hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu kitapta da aynı şekilde, Kur'an'ın kaynağı, üslubu ve tarihi bağlamında Yahudi unsurların bunlara katkı sağladıkları kanaati taşımaktadır. Bu yorumları ortaya koyarken, Kutsal Kitap'tan pasajlar getirerek Kur'an ile Kutsal Kitap arasındaki benzerliğe ve farklılığa işaret eder. Ona göre, Kur'an'daki Mekkî ayetler, Hz. Peygamber'in çocukluğundan olgunluğa kadar Yahudilerden duyduğu kısımlarla oluşturmaya çalıştığı ayetlerdir. Ancak, onun sadece Yahudilikten değil, farklı gelen ve hoşuna giden her bilgiyi saklayıp bir gün ortaya çıkarması için beklemiştir. Bu bağlamda, Mekke ile Medine ayetleri arasında konu farklılığı, üslup değişikliği, maneviyattan maddiyata geçişi gibi farklı unsurlar gözlemlediğini söylemektedir.

New Researches eseri, 13 bölüme ayrılmaktadır. Bunlar: *a) Kur'an'ın Genel Karakteri, b) İlk İlan, c) Doğrulayıcı Vahiyler, d) Beyansal Vahiyler, e) Anlatısal Vahiyler, f) Betimleyici Vahiyler, g) Hukukî Vahiyleri, h) Meseller, i) Bedir Savaşına Kadar Vahiyler, j) Siyasî Konuşmalar, k) Muhammed (a.s.)'ın İç İşleri Hakkında Açıklamalar, l) Mekke'ye Hac Yolculuğu İçin Hazırlıklar, Biatlar, m) Yorumlar.* En son vahiylerin kronolojik düzenlemesiyle eserine son verir. Kitabın başlıklarına baktığımız zaman, Medenî vahiylere kadar olan kısmının, ayetlerinin üslubu ve hitabı ile ilgili bir taksim yaparken, ondan sonraki başlıkları ise Hz. Peygamber'in hayatında oluşan olaylardan dolayı ayetleri farklı gruplara ayırdığını görmekteyiz. Bu bağlamda, Hirschfeld'in bu eserinde, özellikle

190 Hirschfeld, *New Researches*, i.

"Kur'an'ın Genel Karakteri" ve *"İlk İlanı: Alak Sûresi ve İlk Vahiy"* başlıklı bölümlerde, Kur'an'n kaynağına derinlemesine bir odaklanma gerçekleştirmektedir. 3-12 numaralı bölümler arasında ise, geniş bir biçimde Kur'an'ın üslubu incelenmektedir. Kitabın son bölümü ise, Kur'an'ın tarihine yönelik detaylı bir inceleme içermektedir.

Hirschfeld'in son çalışmalarından olan bu eser, kaynak zenginliğiyle ve güçlü bir anlatımla öne çıkmaktadır. Nöldeke, Sprenger, Muir, Weil, Palmer, Grimme, Brocklemann, Goldziher gibi oryantalistlerin eserlerinden faydalanırken, birçok mevzuda onlara muhalefet eder ve kendi görüşünün delilini ortaya koyar. Öte yandan, İslam ilimleri açısından değerli ve temel kaynak olarak değerlendirilen, alanlarında ün kazanmış alimlerin eserlerinden faydalanır ve onların görüşlerini dile getirir. En sık referans olarak gösterdiği kaynaklardan bunlar zikredilebilir:

- Sîbeveyh, *el-Kitâb*
- Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*
- Yahyâ b. âdem, *Kitâbü'l-Harâc*
- Câhiz, *Kitâbü Âyi'l-Kur'ân*
- İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*
- Dânî, *et-Teysîr fi Kıraâti's-Seb'*
- Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*
- Kâdı Beyzâvâ, *Envârü't-tenzîl*
- İbn Haldûn, *el-Mukaddime*
- İbnü'n-Nehhâs*, Kitâbü'l-Nâsih ve'l-Mensûh*
- Süyûti, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Tefsîru'l-Celâleyn*
- Taberî, *Tefsîru'l-Taberî*

Söz edilen kaynaklar dışında oryantalist Hirschfeld, Buhârî, İmam Nevevî, Beyhâki, İbn Hazm, Sa'lib, Taftazânî gibi farklı alimlerin eserlerinden ve görüşlerinden faydalanmıştır. Bu çalışma, temel olarak bir tefsir çalışması olmasına rağmen, Hirschfeld, çeşitli alanlara değinerek geniş bir perspektif sunmaktadır. Tefsir alanında öne çıkan başlıklar şunlardır: *Esbâbü'n-Nüzûl* (İndirilme Sebepleri), *Münâsebâtü'l-Kur'ân* (Kur'an'ın Bağlamı–Siyak ve Sibak), *Mecâzü'l-Kur'ân* (Kur'an'daki Mecaz), *Emsâlü'l-Kur'ân* (Kur'an'daki Misaller), *Garîbü'l-Kur'ân* (Kur'an'daki Yabancı Terimler), *Kıssa* (Hikaye Anlatımı), *Nâsih ve Mensûh* (Neshedilen ve Nesheden Ayetler). Bunun yanı sıra, *Yedi Harf,*

Kur'an'ın Cem'i ve *Kur'an'ın İstinsahı* gibi Kıraat alanında önemli konular ihtiva etmektedir. İslam camiasında büyük tartışmalara sebep olan *Halku'l-Kur'ân* (Kur'an'ın Yaratılışı) ve *Kader* gibi Kelam'ın konuları da ele alınmaktadır. Aynı şekilde, Kur'an ile ilgili araştırmalarını yaparken *Hadis* ve *Tarih*, Hirschfeld'in eserinde bahsettiği konularda da önemli bir yer tutmaktadır.

2.7. Yahudilikle İlgili Ele Aldığı Eserler

2.7.1."Judah Hallevî's Kitâb al-Khazarî" Tercümesi ve Editörlüğü

Hirschfeld'in Yahudilik ile İslam dinlerini bir noktada birleştiren çalışmalarından biri, *"Judah Hallevî's Kitâb al-Khazarî"* (Yehuda Halevî'nin Kitâbü'l-Hazar'ı) yayınladığı eserdir. Hirschfeld'le birlikte bu kitap ilk kez bir Yahudi akademisyen tarafından doğrudan Arapça'dan İngilizce'ye çevrildiği görülmektedir. Almanca tercümesiyle birlikte İbranice-basılı bu kitap 1884 yılında, İngilizce olarak ise 1905 yılında basılmıştır.[191] Hirschfeld, bu kitabın çok tanınan baskısının, Yahudi olmayan bir akademisyen tarafından gerçekleştirildiğini ve bundan ötürü bu çalışmanın ortaya çıkarmasını kendine vazife kıldığını dile getirmektedir. Çalışmanın önemini açıklarken Hirschfeld, *Kitâbü'l-Hazarî*'nin önceki tercümelerinde uyuşmazlıklar olduğunu söyler ve Jacob Abendana'nın İspanyolca, Johannes Buxtorf'ın Latince ve Dr. D. Casse'in Almanca tercümelerinden bahseder. Bu baskıların yazarın orijinalinden önemli ölçüde farklı olduğunu söylemektedir. Tercümeler ve baskılar arasında Elias Hiam Lindo'nun İngilizce baskısının araştırılmasının ardından, bu tercümenin İspanyolca tercümesine bağlı olduğunu söyler ve bu çevirinin yayınlanmasını uygun olmadığı kanaatini taşır. Kendisi olabildiğince Halevî'nin orijinal kitabını aktarmak için, yazarın kendi sözlerini mümkün olduğu kadar yeniden üretmeye ve aynı zamanda birkaç yüzyıl boyunca eski yazarların ve okuyucuların kalemlerinden metne sızmış olan kenar notlarını ve yorumlarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır.[192] Bu kitap Hirschfeld'in bir tanıtımı, beş bölüm, kaynakça ve fihristten oluşmaktadır.

---

191 Kilner, *The Jewish Yearbook (An Annual Record of Matters Jewish)*, 353.

192 Hartwig Hirschfeld, *Judah Hallevi's Kitab al-Khazari* (London: George Routledge & Sons, 1905), v-iv.

"Kitabü'l-Hazar" adlı eserin müellifi Judah Halevi (1075-1141), 12. yüzyılda yaşamış önemli bir Yahudi filozof, şair ve hekimdir. Yudah ve Yahuda olarak da tanınır. İspanya'nın Endülüs bölgesinde doğmuş ve hayatının büyük bir kısmını bu bölgede geçirmiştir. Halevi, hem İbranice hem de Arapça'da eserler vermiştir. En ünlü eseri *"Huzari"* (Kitabü'l-Huzari/Hazari) olarak bilinen filozofik eseridir. Bu eser, Yahudiliğin felsefi temellerini, dinin doğasını ve Tanrı'ya olan inancı tartışır. Aynı zamanda birçok şiir yazmıştır ve Yahudi edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. Söz konusu eserin Yahudi çevrelerinde yarattığı sansasyon o kadar büyüktü ki, yayınlanmasının üzerinden otuz yıl geçmeden en eski İbranice çevirmeni olan Judah b. Tabbon tarafından İbraniceye çevrilmiştir. Judah Halevi'nin felsefi anlayışı, dini savunma yoluna gitmiş olan alimlerden etkilendiği, özellikle de 11. yüzyılın Yahudi alimlerinden olan Saadia'nın[193] İbn Sina'dan etkilendiği ve dinin kelami yönünden endişelendiği dönemlerde şekillenmiştir. Söz konusu dönemlerde, Yahudi felsefecilerin Müslüman alimlerden etkilendiği ve felsefi gelişmelerin devam ettiği görülürken, Rabbani Yahudiliği farklı unsurlarla tehdit edilmekteydi. Judah Halevi, Aristotelesçi felsefe, Kelam (Mutezile ve Eşari) ve Karai Yahudiliği gibi unsurlara karşı çıkarak kendi dinini savunmuş ve Rabbani geleneğini korumak için mücadele vermiştir.[194]

Hazar kitabı, Hazar Kralı ile Yahudi bir Haham arasındaki diyalog şeklinde yazılmıştır. Hazar Kralının ve halkının Yahudiliğe geçmesi sadece tarihi bir gerçek değildi, aynı zamanda dini konulardaki tartışmalar için mükemmel bir dayanak noktası sağladı. Bu dönüşüm hiçbir yerde İspanyol Yahudileri kadar iyi hatırlanmıyordu. Bu durumu Halevi olağanüstü bir ustalıkla kendi lehine kullandı. Yahudiler ülkeler arasında dağılıp aşağılanırken ve Yahudi inancı, kardeş dinlerin takipçileri ve inançsız bir felsefenin saldırısına uğrarken, onların küçümsediği inançları bir kral ve halkının desteğini kazanmayı başardı. Yahudi dininin, doğası gereği felsefi arayışlara ve özellikle de

---

193 Saadia ben Yosef al-Fayyumi, 882-942 yılları arasında yaşamış bir Orta Çağ Yahudi filozofu, tefsir yazarı, halakhist (Yahudi hukuku uzmanı), gramerci ve hekimdir. Saadia Gaon olarak da bilinir. Gaon unvanı, Bağdat Yahudi Akademisi'nin başkanı olarak bilinen "Gaon of Sura" olarak atanmasından kaynaklanmaktadır. Daha fazla bilgi edinmek için bkz. Ömer Faruk Harman, "Feyyumi, Said b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/517-519; Wilhelm Bacher, "Saadia b. Joseph (Sa'id al-Fayyumi)", *The Jewish Encyclopedia* (New York and London: New York University Press, 1906), 10/579-586.

194 Rabbaniler, Talmud'cular olarak da tanınmaktadır. Farklılıkları için ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/54.

metafizik spekülasyonlara karşı olduğu bilinmektedir. Buna rağmen, Ortaçağ Yahudi edebiyatında dini felsefe üzerine derin olduğu kadar kapsamlı bir bölüm vardır. Bu kadar garip bir gerçek bir açıklama ya da en azından bir araştırma gerektirir.[195] Bu durum Yahudilik üzerinde de tepki yaratmıştır. Karai mezhebi, Rabbinik geleneği reddetmelerinin bıraktığı boşluğu doldurmak için Kelam'da uygun bir araç gördü. Hatta Rabbaniler arasında huzursuzluğa neden olmuş ve Tanrı'nın babacan yönetimine ve her şeyi kucaklayan takdirine olan basit inancı şüphecilikle lekelemekle tehdit etmiştir.[196] Judah Halevi Hazarların Kralını Yahudi inancı içinde yetişmeyen ve Rabbani geleneğe karşı eleştirel bir tutumda olan, saygılı olmaktan uzak bir kişi olarak tasvir eder. Kendisi bir filozofla görüşmeye karar verir, ancak o kendi düşüncesine ikna edemeyince, başka dinlere mensup olan din adamlara danışmaya karar verir. Onlardan da tatmin olmayınca son çare olarak Haham'la görüşmek zorunda kalır. Halevi Haham'la müzakere ederken ona oldukça aşağılayıcı davranır, ancak sunduğu delillerden ötürü onu ikna etmeye başarır. Ardından Hazarların Kralı halkıyla birlikte Yahudilik dinini kabul ederler. Görüştüğü Yahudi Haham artık resmi olarak Yahudiliğin teori ve pratiğinin tüm dallarında krala eğitmen olarak atanmıştır. İlk olarak kraliyet öğrencisine Tanrı'nın çeşitli sıfatlarında ifade edilen ilahi nitelikler hakkında ders verir ve Kutsal Kitap'taki antropomorfizmlerin metaforik olarak alınması gerektiğini açıklar. Dini esaslarını ortaya koyarken, oldukça önemli bir kavrama işaret eder. Bu kavram, el-emru'l-ilahi, yani İlahi Emirdir ve Adem (a.s.)'ın zamanından günümüze kadar peygamberler silsilesini ifade eder. Bu ders, gerçekte, Muhammed (a.s.)'in örneğini takip eden Müslüman ilahiyatçıların yararlanması için verilmiştir. Yahudi Haham, dini inancının iki temel üzerine kurulu olduğunu ifade eder: *a) Tanrının atalara, Musa'ya ve diğer peygamberlere vahiy* ve *b) Kesintisiz kutsal kitap geleneği (Musa tarafından peygamberlere ve sonraki nesillere aktarılan, halkın ilahi rehberliğine ilişkin kesintisiz gelenek)*. Hazar Kralın ile Yahudi hahamın bu görüşmelerden sonra muhaleflerin yazılarını inceleyerek onları ayırt etmeyi başarmış ve kendi dininin savunucusu olarak öne çıkmıştır. Ardından, Rabbani geleneğinin temel kitabı olan Talmud'u Karailere karşı savunulmasına devam eder.

[195] Hirschfeld, *a.g.e*, 1.
[196] Hirschfeld, *a.g.e*, 3.

Hirschfeld, Judah Halevi'yi bilimsel araştırmalarda önyargılardan uzak, objektif ve sağlam bir karakter olarak tasvir eder.[197] Onun kaleme aldığı *"Book of Argument and Demonstration in Aid of the Despised Faith"* (Küçümsenen İnanca Yardım İçin Argümanlar ve Gösteriler Kitabı) adlı kitabının başlığından anlaşıldığı üzere sadece kitabın polemikçi karakterini değil, aynı zamanda yazarın konuyla ilgili güçlü hislerini de ortaya koymaktadır.[198] Yazarın hem başka dinlerle olan müzakerelerinden, hem de Yahudi hahama sorduğu sorularından dolayı, geleneksel Yahudiliğin dışarıdan ve içeriden gelen saldırganlara karşı savunulması görülmektedir. Bu iki yönlü görüş, yazarın *"filozofların ve diğer dinlerin takipçilerinin saldırılarından ve ayrıca İsrail'in geri kalanına saldıran (Yahudi) mezhepçilerden"* bahsettiği ilk cümlede açıkça belirtilmiştir.[199] Hirschfeld, onun görüşlerini değerlendirirken, İmam Gazzali'nin *"Tehafütü'l-felasife"* adlı kitabında felsefecilere yönelttiği eleştirilerini benimsediğini ve onun felsefi anlayışının Judah Halevi ile paralel olduğunu söylemektedir.[200] Onun felsefi inanç sistemini aşağıdaki altı aksiyomla çerçevelendirir: *a) İlk Neden'in tanınması, b) Aracı nedenlere inanç, c) Tanrı her maddeye mümkün olan en iyi şekli verir, d) İnsanlar arasında olduğu gibi organik varlıklar arasında da bir derecelenme vardır; ilahi yasanın takipçisi dinsizlerden daha yüksek bir dereceye sahiptir, e) Eğer azarlamayı işitenler durup düşünürlerse, tövbe etmeye yakın olurlar, ve f) İnsan kendi kontrolü altındaki konularda kötülük yapma ya da kötülükten kaçınma gücüne sahiptir*. Bununla birlikte, yaşamdaki daha önemli olayları Tanrı'nın doğrudan müdahalesine havale etmek en iyisidir.[201]

2.7.2."Qirqisani Studies" İsimli Eseri

Hirschfeld, Rabbani Yahudiliğini savunan Judah Halevi'nin çalışmasının incelenmesinin ardından, Yakub ben Nissim Kirkisani adında Karai Yahudi alimin çalışmalarını ve bu

197 Hirschfeld, *a.g.e,* 6.
198 Hirschfeld, *a.g.e,* 7.
199 Hirschfeld, *a.g.e,* 8.
200 Hirschfeld, *a.g.e,* 6; Mustafa Çağrıcı, "Gazzali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).
201 Hirschfeld, *a.g.e,* 21.

ekole getirdiği katkılarını incelemiştir. *"Qirqisani Studies"* (Kirkisani Çalışmaları) başlıklı çalışması, 1918 yılında Londra'da basılmıştır.[202]

Yakub ben Nissim Kirkisani (890? – 960?), 10. yüzyılda yaşamış önemli bir Karai Yahudi bilgini ve tarihçisidir. Adı, Fırat üzerindeki antik Circesium olduğu söylenen Kurtuba'nın (Bugünkü İspanya) Kirkisan kasabasından gelmektedir. Eğitimi, İncil'in ve eski Karai öğretmenlerinin yazılarının incelenmesini kapsar, ayrıca eserleri Mişna, Talmud ve Rabbani dua kitabı ile tanışıklığını ortaya koyar. Farabi'nin kitaplarını okumuş ve muhtemelen Aristoteles felsefesini ondan almıştır. Kirkisani, Kur'an-ı Kerim'i inceleyen, Samiriyelilerin ve Hıristiyanların doktrinlerinin yanı sıra Maniheistler ve Reenkarsiyon doktrinin takipçileri gibi diğer inanç biçimleriyle de içli dışlı bir alim olarak karşımıza çıkmaktadır. Saadia'nin çağdaşı olmasına rağmen, faaliyetlerini onun kalemini bir kenara bırakmasından sonra göstermiştir.[203] Kirkisani'nin *"Sefer Haşarşirim"* (Şiirler Kitabı) eseri, Karai Yahudiliği'nde önemli bir konumdadır ve bu eser, Karai Yahudiliği'nin tarihi ve inançları hakkında bilgi vermektedir. Onun Rabbanilere karşı tutumu, diğer Karai alimlerden farklı, daha yumuşak ve objektif olmalıdır ki görüşlerini inceleyenler, onun büyük Rabbani alimi olan Saadia'dan etkilendiğini söylemişlerdir.

Kirkisani, Arapça yazdığı *"Kitabu'l-Envar ve'l-Merakib"* adlı eserinde, öncelikle muhalifi olan Rabbanilerin görüşlerini klasik eserlerdeki rivayetleri naklederek sunmuş ve ardından bu görüşleri eleştirel bir şekilde değerlendirmiştir. Karailerle Rabbaniler arasındaki temel görüş farklılığı, Rabbanilerin Sözlü Tevrat olarak adlandırdıkları Mişna ve Talmud'un otoritesi meselesidir.[204] Rabbaniler ve Karailer kendi aralarında birçok görüş farklılığı sergiler ancak konu diğer dinlere karşı olduğu zaman, tüm farklılıkları bir kenara bıraktığını gözlemlenir. Bunların ortak ettiği en önemli unsurlar, Müslüman mezheplerin siyasî mücadelesinden ortak bir mesih umudu çıkarmaları, başarılı olmaları durumunda gayr-i Müslimlere yönelik sert yasalarıyla Halifeliği ortadan kaldıracak olan Şii isyancıların gizlice yanına yer almalarıdır. Diğeri, Rabbanilerin Kelam'ı sadece dinin

---

202 Hartwig Hirschfeld, *Qirqisani Studies* (London: Oxford England by Frederick Hall, 1918).

203 Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 9.

204 İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/54; Rabbaniler ve Karailer hakkında daha fazla bilgi edinmek için bkz. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (Ankara: Seba Yayınları, 1997), 133-136; Mustafa Sinanoğlu, "Karailik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001); Salime Leyla Gürkan, "Talmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

metafizik yönüne uygulamaya özen göstermeleri, Karailerin ise tüm dini yasayı felsefi spekülasyona tabi tutmaları, bunları bir farklılıkla olmakla birlikte Mutezili Kelam'ı benimselemeleriydi.[205]

Hirschfeld, Kirkisani'yi üç farklı perspektifle değerlendirir: *a) Filozof, b) Kutsal Kitap Yorumcusu* ve *c) Gramerci*. Bu değerlendirme, Kirkisani'nin çok yönlü entelektüel kimliğini vurgular, çünkü sadece dini metinleri yorumlamakla kalmayıp aynı zamanda felsefi ve dilbilimsel açılardan da önemli bir rol oynadığını belirtir. Bu üç sıfat, Kirkisani'nin geniş yelpazedeki bilgi birikimi ve entelektüel etkileşimini yansıtarak, onun dini düşünceye ve dilbilim alanına katkılarını anlamamıza yardımcı olur.

Filozof olarak Kirkisani, Yahudi halkının, yani genel olarak Yahudilerin çoğunun felsefi araştırmaları ya gereksiz ya da yasak olarak gördüğünü söyleyerek Hahamların metafizik spekülasyonlara karşı uyarılarından bahseder. Felsefeye önem vererek, insanların felsefi akıl yürütme konusundaki isteksizliği aptallık ve anlayış eksikliği olarak tanımlamaktadır. Kirkisani'nin ilk önce Yahudilikle ilgili aksiyomları aldığı, ardından da bunları Kutsal Kitap'tan pasajlar getirerek desteklediği görülmektedir.[206] Kirkisani'nin felsefi görüşlerinin büyük ölçüde Saadia'yla uyumlu olduğu gözlemlenmektedir.[207]

Saadia ile aynı döneme denk gelmesi, *onun Tevrat Yorumcusu olarak* ilgi çekmemesine neden olmuştur. Hirschfeld, Pentatök'ün yasama ve yasama dışı bölümlerini ayrı ciltler halinde ele alan kendine özgü yöntemi, tefsir çalışmalarının Karailer için önemsiz olduğu gerekçesiyle ihmal edildiğini öne sürmektedir. Kirkisani'nin Tevrat'ın tefsiri üzerine yaptığı çalışmada, otuz yedi farklı yorum önerisi sunarak bu metni hem teolojik hem de filolojik bir bakış açısıyla ele alır. Tevrat'ın anlaşılabilmesi için dil biliminin kullanılmasını bir zorunluluk olarak gören Kirkisani, kutsal metinlerin anlamının

---

205 Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 6.

206 Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 12-14.

207 Hirschfeld buna örnek olarak, Tanrı'nın varlığı, Birliği ve Sonsuzluğu, zamanın ve maddenin sonsuzluğunun çürütülmesi ve dünyanın Yaratıcısının ilahi sıfatları ve O'nun herşeye gücü yeterliliği, aynı şekilde insanın özgür iradesi görüşünde Saadia'yla aynı görüşte olduğunu söylemektedir. Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 19-21.

derinlemesine kavranabilmesi için dil biliminin sağladığı araçları kullanmanın gerekliliğini vurgular.[208]

Gramerci olarak Kirkisani, Saadia gibi İbrani dilinin bilimsel olarak ele alınmasında en erken öncü olarak kabul edilir. Sadece Kirkisani değil, Karai alimlerin çoğunun dini uygulama nedenleriyle kutsal metnin doğru bir şekilde anlaşılması için araçlar bulmaya çalıştıklarından dolayı, İbranice dilbilgisi çalışmalarının uyanışının Karailer sayesinde olduğuna dair bir görüş mevcuttur.[209] Hirschfeld, filolojik çalışmalarının mükemmellik derecesine ulaştığı bir mekanda yaşamaları sebebiyle, Kirkisani'yi İbn Cenah adında[210] bir alimle karşılaştırır ve aralarında görülen yöntem benzerliğinin ancak her ikisinin de Kufe ve Bağdat merkezlerindeki yöntemlerden ilham almış olmalarıyla açıklanabileceğini söylemektedir.[211] Yakub ben Nissim Kirkisani'nin, Karai Yahudiliği içindeki metinler ve tarih üzerine yaptığı katkılar, bu mezhebin anlaşılmasında ve araştırılmasında önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

3. HIRSCHFELD'İN METODOLOJİSİ

Hirschfeld'in çalışmalarındaki hitap tarzının değişimi dikkat çekicidir. Doktora tezinde ortaya koyduğu hipotez, Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından uydurulmuş bir kitap olduğunu ve onun çocukluğundan beri gördüğü Yahudi dininden etkilendiği yönündedir. Bu tez, benzerlikleri vurgularken aşırı sert bir üslup kullanması ve yerinde olmayan benzetmeler yapması nedeniyle eleştirilmiştir. Ancak, Berlin'e Arapça-İbranice metin okumaları için gitmesi ve Kur'an araştırmalarına daha fazla odaklanmasıyla birlikte, üslubunda bir yumuşama gözlemlenmektedir. Örneğin, Peygamber'i (a.s.) *"Jüdische/Beitrage"* çalışmalarında sahtekar ve deli olarak değerlendirirken, *"New*

---

208 Hirschfeld, Kirkisani'nin teolojik yorumlardan 13 madde, filolojik yorumlardan ise 12 madde zikreder. Daha fazla bilgi edinmek için bkz. Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 23-38.

209 Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 31.

210 İbn Cenah (995-1050), Yahudi dilbilgisi uzmanı ve İspanyol filolog Abraham ibn Ezra'nın öğrencisi olarak tanınan bir Orta Çağ Yahudi bilginiydi. Tam adı Ebü'l-Velid Mervan b. Cenah el-Gutayyimdir. İbn Cenah, özellikle dilbilgisi ve İbranice çalışmalarında önemli bir figürdür. Crawford Howell Toy vd., "Ibn Janah, Abu al-Walid Merwan" (New York University Press, 2001).

211 İbn Cenah ile Kirkisani'nin filolojik çalışmalara bu denli önem vermeleri noktasındaki benzerlik yönünü İbn Cenah'ın şu sözü açıklamaktadır: "Vahiy edilmiş Kutsal Kitaplar, filoloji yardımıyla anlaşılabilir; bu nedenle bunları her yönden kavramak için çabalamak, amaca ulaşılan hedefin yüceliğini ve bu kitapları ortaya koyan O'nun büyüklüğünü ve ululuğunu ne kadar tanıdıkça, daha da acil bir görev haline gelir." Hirschfeld, *Qirqisani Studies*, 32; Toy vd., "Ibn Janah, Abu al-Walid Merwan", 6/534-535.

Researches" eserinde onun zeki ve Araplar için önemli bir figür olduğunu ifade etmektedir.[212] Bu değişim, Hirschfeld'in görüşlerindeki evrimi ve metodolojik yaklaşımındaki gelişmeleri yansıtabilir. Bu durum, onun ilk çalışmalarındaki aşırı sert tonun yerini daha dengeli ve nesnel bir dilin almasını göstermektedir.

Bu bağlamda, teknik olarak da onun yıllar içinde geliştiği söylenebilir. İlk çalışmasında, olgu ve bulgularını başlıksız bir şekilde sunarak, bu çalışmanın akademik ve objektif olmaktan uzak olduğu değerlendirilebilir. İlgili çalışmasını tekrardan gözden geçirmesi ve birtakım değişiklikler yapması, onun çalışmalarını geliştirmeye yönelik bir çaba içerisinde olduğunu göstermektedir. *"New Researches"* ise, hem olguları ifade tarzı hem de içeriği bakımından düzenli ve sistemli bir yapı sergilemesi ile dikkat çeker. Bu eser, özenle hazırlanmış, akademik nitelik taşıyan ve zengin bir kaynak olarak öne çıkar.

19-20. yüzyıllar arasında yaşayan oryantalistlerin çalışmalarında tarihsel ve kronolojik bir sistem kurma çabası olduğu gözlemlenmektedir.[213] İlgili Batılı araştırmacılar, genellikle sahip oldukları dinlere göre bir bakış açısıyla bu konuya yaklaşmışlardır.[214] Hirschfeld'in dindar Yahudi bir ailede yetişmiş olması ve kendi dinine bağlılık izlerini, akademik kariyeri ve çalışmalarında görmek mümkündür. Hirschfeld'in çocukluk ve gençlik yılları, Yahudi kültürü ve dini gelenekleriyle yoğurmuş bir ortamda geçmiştir. Bu dönemde edindiği dini bilgi ve deneyimler, onun ilerleyen yıllarda bu temel üzerine inşa ettiği akademik perspektifini etkilemiştir. Ayrıca, Hirschfeld'in eğitim hayatı boyunca karşılaştığı öğretmenler ve tanıştığı insanlar genellikle Yahudi alimleri olmuştur. Bu, onun dünya görüşünü ve bakış açısını şekillendiren önemli etkenlerden biridir.

Sonuç olarak, Hirschfeld'in Yahudi bir ailede yetişmesi ve bu dini mirasıyla olan bağlılığı, akademik çalışmalarındaki perspektifini belirleyen önemli unsurlardan biridir. Bu bağlamda, onun dinî kökenlerini ve kültürel birikimini anlamak, çalışmalarına daha

212 Hirschfeld, *New Researches*, 19-20.

213 Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar", 109-110.

214 Oryantalistlerin Kur'an-ı Kerim'in ısrarla kronolojik sıralamasını oluşturma çabalarının temel sebebi, Kur'an'ın kaynağına ilişkin görüşleri olduğu söylenebilir. Daha detaylı bilgi için bkz. Naif Yaşar, *Oryantalistlere Göre Kur'an'ın Kaynağı ve Metinleşmesi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 29-94.

derin bir perspektif kazandırmaktadır. Çalışmalarındaki yaklaşımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- **Kur'an ve Eski Metinlerin Karşılaştırılması:** Hirschfeld, Kur'an'ın ayetlerini Yahudi ve Hıristiyan metinleri ile karşılaştırır. Özellikle Eski Ahit ve Talmudik literatürle ilgili bir odak noktası bulunsa da, Hirschfeld'in çalışmalarında zaman zaman Yeni Ahit metinlerine atıflar yapılmaktadır. Böylece o her ne kadar Kur'an kaynağını Yahudiliğe bağlamaya çalışsa da, Hıristiyanlığa da atıflarda bulunmak zorunda kaldığı görülmektedir.[215]
- **Batı Menşeli Kaynakların Analizi:** Hirschfeld, oryantalistlerin gerçekleştirebildikleri araştırmaları inceleyerek, bu akademisyenlerin yöntemlerini ve yaklaşımlarını değerlendirmektedir. Aynı zamanda, Hirschfeld, meslektaşlarının eserlerine ve görüşlerine karşı bazen katılımcı, bazen muhalif bir duruş sergileyerek, akademik çalışmalarda kendi analiz ve yorumlarını katmaktadır.[216] Kitap değerlendirmeleri genel itibariyle oryantalistlerin eserlerinin değerlendirmeleri olduğundan dolayı, bu yaklaşımın içinde yer almaktadır.[217]
- **İslam Kaynakları İnceleme:** Kur'an araştırmalarında bulunduğu gibi Hirschfeld, Müslüman yazarların eserlerini incelemiş ve bunlar hakkında araştırmalarda bulunmuştur.[218] Bu örneklerde, makalelerinin çoğunda Müslüman alimlerin yazmış olduğu eserlerinin üzerine incelemelerinden söz edilebilir.[219]
- **Tefsir–Siyer–Hadis Alanlarını İnceleme:** Hirschfeld, Kur'an ayetlerini incelerken, Kur'an'ın kendisinin bir müfessir olduğu kanaatindedir. Ancak, bazı yerlerde ayetin indiği tarihe göre Tefsir-Siyer-Hadis alanları arasında bir bağ kurar ve bunların ayetlerine etki ettiğini söyler.[220]

---

215 Bu teori "New Researches" eserinin tümüne yayılmaktadır. Örnekleri için bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 13, 15-16, 23-33, 39-43, 47-54, 55, 67-71, 93, 104-108.

216 bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 4, 19-20, 26-27, 32, 35, 43, 49, 62, 73, 93, 118-119, 125, 131, 137.

217 bkz. Hartwig Hirschfeld, "A Commentary on the Book of Daniel by Jephet ibn Ali the Karaite, Semitic Series Vol. I Part. III by D. S. Margoliouth", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft* 45/2 (1891), 330-336; Hartwig Hirschfeld, "Das Hohelied inhaltich und sprachlicher lautert by W. Feilchenfeld", *The Jewish Quarterly Review* 6/4 (1894), 751-753; Hartwig Hirschfeld, "The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith by T. W. Arnold", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 31/3 (1899), 682-685.

218 bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 81, 95.

219 bkz. Hartwig Hirschfeld, "The Spirit of Islam", *The Jewish Quarterly Review* 5/2 (Ocak 1893), 212-230.

220 bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 95.

- **Dil ve Kültürel Bağlamın Analizi:** İlk çalışmalarıyla birlikte, Kur'an-ı Kerim'de İbranice unsurlara işaret ettiğinden dolayı, bu yaklaşımın, Hirschfeld'in en sık başvurduğu yöntem olduğu söylenebilir. Kur'an-ı Kerim olsun olmasın, yazar, okuduğu herhangi bir Arapça metnin dil yapısı ve kültürel bağlamına odaklanır ve Arap dilinin kullanımını ve metnin içerdiği kültürel referansları inceler.[221]
- **Tarihi ve Sosyal Bağlamın Değerlendirilmesi:** Hirschfeld, Arapça ile İbranice metinlerin yazıldığı tarihi ve sosyal bağlam içinde değerlendirmelerde bulunur. Örneğin, Arapça-İbranice elyazı nüshalarını incelerken, Yahudilerin gettolarda yaşamaları ve diğer insanlarla çok yakın bir ilişki kurmamaları sebebiyle onların dilinin çok değişmediğini söyler.[222] Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'in kaynağını ve üslubunu tarihi ve sosyal bağlam içinde değerlendirdiğinden dolayı, Mekke ile Medine ayetleri arasında farklarına işaret etmeye çalışır ve böylece neredeyse tüm *"New Researches"* eserini bu metotla ele aldığı söylenebilir.
- **Araştırmalarında Eleştirel Yaklaşım:** Hirschfeld, konu İslam olsun veya olmasın, çalışmalarını ortaya koyarken eleştirel bir metodoloji benimser ve kaynaklara eleştirel bir gözle yaklaşır. Her ne kadar bu yaklaşımı zamanla yumuşarsa da, kendisi okuduğu her metindeki bilgileri, çelişkileri ve farklı yorumları analiz eder. Ancak ilginç bir şekilde Hirschfeld, Müslüman görüşlerine eleştirel bir yaklaşım sergilerken, aynı konuda oryantalistlerin görüşlerine karşı çıkarak, adeta bir tezat oluşturur. Aynı şekilde, oryantalistlerin görüşlerine muhalefet ettiği durumlarda ise Müslüman alimlerin perspektifini öne çıkarır.[223]
- **Bağımsız Yorumlar ve Yeni Yaklaşımlar:** Hirschfeld, kendi bağımsız yorumlarını ortaya koyar ve geleneksel yorumlardan farklı perspektifler sunar.[224] Bu yaklaşımı onun önemli bir akademisyen ve oryantalist olarak tanınmasına vesile olmuş, ancak bundan dolayı eleştirilerden kurtulamamıştır.

---

221 bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 132-133.

222 bkz. Hirschfeld, *Judische Elemente*, 5-7.

223 bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 95.

224 Hirschfeld, bazı ayetlerin tarihi ile ilgili açıklamalarında belli kavramlar üzerine bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Örneğin, Kur'an kronolojisini oluştururken, "hemme" kelimesinden yola çıkarak bir ayetin tarihi ile ilgili sonuca varmaktadır. Ayrıca örnek için bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 131.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HIRSCHFELD'İN KUR'AN TASAVVURU VE TENKİDİ

1. KUR'AN'IN KAYNAĞI

Kur'an, İslam dünyasının kutsal kitabı olarak kabul edilen bir metindir ve Müslümanlar onun Allah'tan indiğine iman ederek, kaynağını sorgulamazlar. Ancak, bu kutsal metin, tarih boyunca birçok akademik çalışma ve araştırma konusu olmuştur. Oryantalistlerin belli bir bakış açısıyla Kur'an araştırmasına yola çıkmalarından dolayı, Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan değil, başka bir kaynaktan geldiğini vurgulamaya çalışmışlardır.

Bu başlığın altında, Hirschfeld'in Kur'an'ın kaynağına ilişkin görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve özellikle *Kur'an'ın genel kökenine* odaklanılacaktır. Kur'an'ın kaynağı bağlamında, *"Kur'an'da Yabancı İzler"* başlığı altında, oryantalistin Kur'an-ı Kerim'de tespit ettiği Yahudi ve Hıristiyan menşeli kelimeler ve olgular detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu incelemeler, Hirschfeld'in Kur'an'da yabancı etkilerin varlığına dair ileri sürdüğü hipotezlerin anlaşılmasını sağlayacaktır. Ardından, oryantalistin çalışmaları boyunca üzerinde durduğu ve bizim de bu çalışmada atıfta bulunacağımız, Kur'an-ı Kerim ile Kutsal Kitap arasında yer alan benzer ayetler ve pasajlar tablo halinde sunulacaktır. Bu tablo, söz konusu metinler arasındaki benzerliklerin görsel olarak daha net bir şekilde anlaşılmasına olanak tanıyacak ve bu benzerliklerin yorumlanmasına yönelik önemli bir araç sağlayacaktır. Böylece, Hirschfeld'in Kur'an ve Kutsal Kitap arasındaki ilişkiler üzerine yaptığı analizler daha somut bir çerçevede değerlendirilebilecektir.

1.1. Kur'an'ın Genel Kökeni

Hartwig Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'le ilgili araştırmaların gerek ilkinde, gerek ise temel alacağımız *"New Researches"* eserinin girişinde, İslam ve Kur'an konusunda görüşünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır: *"İslam tamamen kendiliğinden bir gelişme değildir ve tarihsel zamanlarda (ve çok da uzak olmayan zamanlarda) hayat bulmuş olsa da, doğuşuna eşlik eden koşullar aşılmaz bir karanlıkta gizlidir. Müslüman tarihçiler tarafından aktarılan malzeme yığınının sadece çok küçük bir kısmı bilimsel değer taşımaktadır."*[225]

[225] Hirschfeld, *New Researches*, i.

Yazar, Kur'an vahyinin başlangıcını şu şekilde tasvir etmektedir:

"Kur'an'ın nüzuluna gelince, gerçeğin hiçbir zaman tam olarak ortaya çıkmayacağı muhtemeldir ve arayan kişi belirli bir olasılık derecesine ulaşmakla yetinmelidir."[226] Sözlerinden anlaşılacağı üzere, İslam özgün bir din olmamakla birlikte, Müslüman alimlerinin –bu gruba kendisine göre sahabiler de dahil olmak üzere– çalışmaları bilimsellikten uzaktır. Kur'an vahyinin de bu bağlamda şüpheli olduğunu ve bunun gerçeğinin gizli kalacağını söyler. Dolayısıyla, Hirschfeld, İslam dininin tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, Kur'an'ın nasıl ortaya çıktığını, ne tür yollardan geçtiğini ve kimden alıntı yaptığını gözlemlemek gerektiğini söylemektedir.

Ona göre, Kur'an'ın Yeni Ahit'in son bölümlerinden öncesinde yazılması, tek yazarının olması ve oluşturulduğu malzemenin tüm üretim süresinin neredeyse yirmi yıl sürmesi[227], Kur'an ile İncil'i yanyana koyup benzerlik aramamızda hiçbir çözüm olmayacaktır. Bu bağlamda, Kur'an'da yer alan birçok kelimenin, Kur'an'ın indiği dönemdeki kullanımlarının tam olarak tespit edilememesi ve Hz. Peygamber'in başka dillerden duyduğu kelimelere yeterince aşina olmaması, Kur'an'ın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.[228] Dolayısıyla, Hirschfeld yapacağı araştırmalarda Kur'an'ın kendisini açıkladığı kanaatini dile getirir.

Geiger, Hz. Peygamber'in *"Yahudilikten ödünç almayı isteyip istemediği, buna cesaret edip edemediği"* sorusuyla ilgilenmiştir. Öte yandan Wellhausen, İslam'ın ruhunu Hıristiyanlıkta bulduğunu iddia etmektedir. Hirschfeld, söz konusu oryantalistlerin ikisini de eşit derecede yanlış bulmaktadır. O, yeni inancın en fazla bölümleri için Hz. Peygamber'in Eski Ahit'e dayanmak *zorunda kaldığını* söyler. Ardından da, Hz. Peygamber'in kaynak farketmeksizin her yerden malzeme toplamaya çalıştığını söyler. Ona göre, Yahudi ve Hıristiyan, İbranice, Aramice ve Etiyopyaca, hatta Yunanca ve Latince, kısacası; Mekke'de bilinmeyen önüne çıkan her şeyi almıştır.[229] Dolayısıyla

---

226 Hirschfeld, *New Researches*, i.

227 Hirschfeld bu ifadeyi kullanmış, ancak Kur'an-ı Kerim'in 23 yılda nazil olduğu konusunda hiçbir ihtilaf yoktur.

228 Davut Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", *Kur'an Nüzûlünün Mekke Dönemi*, ed. Mesut Okumuş (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 235-236; Hirschfeld, *New Researches*, 4-5.

229 Hirschfeld, *New Researches*, 32.

oryantalist, Kur'an'ın vahiy oluşunu Hz. Peygamber'in yaşantılarıyla ilişkilendirir. Hıristiyan oryantalistlerin çoğu, Hz. Peygamber'in çocukluğunda nakledilen aslen Yahudi ancak Hıristiyan inancına sahip Bahira isimli din alimiyle görüşmelerini zikrederek, onun erken yaştan bir Hıristiyandan ders alarak Hıristiyanlığın devamını getirmeye çalıştığını ileri sürmüştür.[230] Halbuki, Hz. Peygamber'in İbranice'yi Medine'deki Yahudilerden öğrendiğini varsaysak bile, diğer diller ve olaylar hakkındaki bilgilerini nereden edindiğini açıklamamız gerekmektedir.[231] Hirschfeld ise bu oryantalistlerin görüşlerini sadece reddetmekle kalmaz, aynı zamanda "Kalbin Temizlemesi" olayı, Bahira şahsiyeti ve İlk Vahiy esnasında yaşanan olaylar arasında benzerlikler olduğunu ileri sürer. Bu olayların uydurma olduğunu iddia eder.[232] Bahira şahsiyeti ile görüşmeyi reddeden yazarın, dolaylı olarak Hz. Peygamber'in bu yolculuklar sırasında öğrendiği şeyleri de reddettiği görülmektedir. Bu tutum, Hirschfeld'in Hz. Peygamber'e yönelik bakış açısını ve metodolojik nesnelliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Hirschfeld, Hz. Peygamber'in sözde akıl hocası kimliğini gizlediyse, bunu başarısızlık durumunda hoş olmayan sonuçlardan kaçmak için yapmış olması muhtemel olduğunu, ancak Hz. Peygamber'in böyle bir politikanın tarafı olmayacak ya da tek bir hocaya güvenemeyecek kadar bağımsız bir karaktere sahip olduğunu ve bu konuda hiçbir Mekkeli öğretmenin varlığına işaret eden bir kanıt olmadığını söyler.[233] Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde bilgilerini, Hz. Hatice'nin hizmetindeyken Suriye'ye giderek birçok Hıristiyan ve Yahudiyle karşılaşmasını ilişkilendirir. Onlarla görüşme esnasında dini konuları tartıştığını söyler. Dolayısıyla, ilk vahiyleri kelimelere büründürmeden önce onun zihninde var olmuş olması ve sadece eski peygamberlerin

230 Gottheil, Hıristiyanlar tarafından zikredilen Bahira hadisesine ait eski nüshaları araştırarak bu olayın abartılarak nakledildiği kanaatine varmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Richard James Horatio Gottheil, *Bir Hıristiyan Bahira Efsanesi (Bir Tahrif Örneği XI-XII. Yüzyıl)*, çev. Fatmatüz Zehra Kamacı (Istanbul: İnkılab Basım Yayım, 2008).

231 İsmail Fenni Ertuğrul, *Hakikat Nurları* (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1975), 49.

232 Hirschfeld, *New Researches*, 22.

233 Hirschfeld, *New Researches*, 25.

hikayelerini bilmekle kalmayıp, aynı zamanda bir dizi pratik öğüdü hazırda tuttuğunu ileri sürmektedir. Bunların delillerinin eski vahiylerde bulunduğunu söylemektedir.[234]

Peygamber (a.s.), birçok oryantalist tarafından halüsinasyonlardan ve sara nöbetlerinden muzdarip, sinirli ve heyecanlı bir adam olarak tasvir edilmiştir.[235] Ancak Hirschfeld, halüsinasyonlar ve histerik çılgınlık, yeni inancının neden olduğu kadar genel bir kargaşa yaratacak kadar güçlü faktörler olmadığını ve bunların dini vahiylerin devasa sonuçlarıyla karşılaştırılamayacağını söyler. Öte yandan, Hıristiyanların Hz. Peygamber'in ruh hali için kullanmak istedikleri terimin, İncil peygamberleri için kullanılan **"Heyecanlı"** (Enthusiast) terimidir. İslam'da bu olgu, *"Peygamberin melekleşmesi ya da Meleğin Beşerileşmesi"* şeklinde tanımlanır.[236] Hirschfeld bu oryantalistlerin iddialarını kabul etmemekte ve İslam'ın hayal üzerine değil, akıllıca işlenmiş ve dünyada kayıtlara geçmiş en büyük ruhani ve sosyal devrimlerden biri olduğunu söylemektedir.[237] Yazar, Hz. Peygamber'in durumunu tasvir ederken, ilk vahyin çok fazla metafizik özelliklerde olduğu için, sorunlu bir zihin ve histerik bir düşüncenin dışa vurumu olmayacağını belirtmektedir.[238]

Hirschfeld, İslam Peygamberi'nin, Kur'an'ı tebliğ etmeye başlamadan önce ciddi bir hazırlık sürecinden geçtiğini söylemiş ve bu süreci **"Kutsal Kitap Eğitimi"** (Biblical Training) olarak adlandırmıştır. Hirschfeld'a göre bu eğitim süreci, sistematik bir program veya düzenli öğretmenler tarafından sunulan bir eğitim olarak nitelendirilemez. Daha ziyade, bu süreç, rastgele toplanan sözler, masallar, uyarılar, yasalar ve benzetmelerden oluşan bir koleksiyondur. Bu içerikler, zaman zaman gizlice toplanmış

---

234 Suriye'ye yolculuğu esnasında alıntıladığı ayetlerden biri, Sâffât 37/137 delil gösterir. Bu bağlamda, Nûr 24/64 ayetindeki tasavvurunu onların ibadethanelerin duvarlarındaki bir nişten loş bir parıltı saçan "ebedi lamba"sından aldığını söylemektedir. bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 28.

235 Hirschfeld, bu görüşte olan Weil, Sprenger, Muir ve Palmer'i zikreder. Sprenger'in bu konu hakkında aktardığı örneklerin sadece kendi kişilikleriyle ilgili önemsiz açıklamalarda bulunan birkaç histerik kadının deneyimlerinin olduğunu söyler. Hirschfeld, *New Researches*, 19.

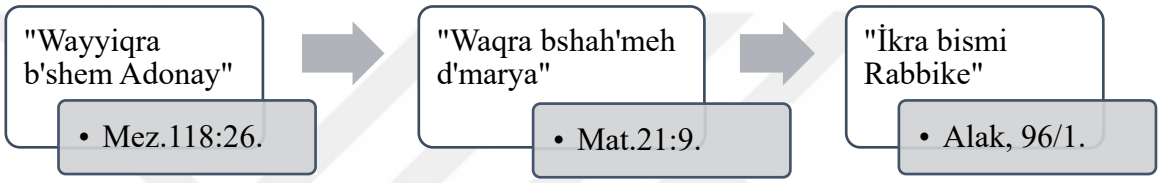
236 Detaylı bilgiler için bkz. Halil Aldemir, "Vahiy Sırasında Hz. Peygamber'in Melekiyete Yükselmesi Ya Da Vahiy Meleğinin Beşeriyete Bürünmesi Teorisi", *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (Aralık 2015), 17-26.

237 Ertuğrul, Hirschfeld'in bu sözleri dile getirdikten sonra, üzerinde durup düşünmesi gerektiğini belirtir. Çünkü, küçük bir şehirde yetim olarak büyüyen, herhangi bir formel eğitim almamış ve okuma-yazma bilmeyen bir bireyin Allah'ın ilhamı olmadan dünya tarihinde böylesine büyük bir sosyal devrimi nasıl başlatabileceği bir soru işaretidir. Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 22.

238 Hirschfeld, *New Researches*, 19-20.

ve genellikle inzivada öğrenilen notlardan meydana gelmiştir.[239] İlgili kanaatini desteklemek için Kur'an'da yabancı kelimelerden bahseder. Bu kelimeler, Süryanice, Yunanca ve İbranice olmak üzere, Arap dilinin diğer dillerle alışverişinde aldığı ve artık Arapçalaşmış kelimeler olabilir veya üzerlerinde tefsiri gerektiren kelimeler olabilir. Müellif, ilgili kelimeleri alıp köklerine işaret eder ve Hz. Peygamber'in farklı dinlere ve ırklara mensup olan insanlardan nasıl etkilendiğini söyler.

Hirschfeld, İkra ile başlayan Kur'an vahyinin, Yahudilerin (Mezmurlar) ve Suriyeli Hıristiyanların (Matta) okuduğu **"Ne mutlu RAB'bin adıyla gelene"** ifadesinin birebir çevirisinden başka bir şey olmadığını söyler.

Şekil 1: Mezmurlar, Matta ve Alak Sûresi Karşılaştırması

"Wayyiqra", *"waqra"* ve *"ikra"* kelimeleri arasında yüzeysel bir benzerlik görülmekte, ancak Alak sûresinde geçen kelimenin emir anlamı taşıması bu ifadeleri ve olayları birbirinden farklı kılmaktadır. Dolayısıyla, *"Rabbin adı"* ifadesi dışında bu pasajlar arasında bir benzerlik söz konusu değildir. Kaldı ki bir benzerliğin olması Kur'an-ı Kerim'in bu kitaplardan kaynaklandığını kanıtlamamaktadır.[240]

Arapça *"toplamak"* anlamına gelen ka-ra-e fiilinden türenen *"İkra"* sözcüğü Hirschfeld'e göre okumak anlamına değil, bu kelimenin köküne, yani *"toplamak"* anlamına gelir ve bu anlamda İslam öncesi literatürde sıkça kullanıldığını söyler. İkra sözcüğünü bu bağlamda **"İlan"** (Proclamation-To Proclamate) anlamına geldiğini söyler ve Peygamber (a.s.) tarafından telaffuz edilen her bir vahiy bir Kur'an'dır ve vahiylerin miktarı aynı isim altında toplandığından, bu ismi Kur'an-ı Kerim'e atfetmek doğal

239 Hirschfeld, *New Researches*, 13.

240 Kur'an-ı Kerim'in diğer ilahi kitaplarla benzerliği ile farklılığına işaret eden rivayetlerin mevcudiyeti, İslam'ın başka dinlerden alıntılar yapılarak geliştirilmiş bir din olduğuna değil, önceki ilahi kitapların ve peygamberlerin uyardığı şeyleri hatırlatmak için Allah tarafından indirildiğine delalettir. Bu rivayetler için bkz. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru İbni Kesir, 2000), 91-93; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/269-283; Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 71.

olduğunu dile getirir.[241] *"İkra"* emri aslında *"kıraetün"* kelimesinin*, "okurken harf ve kelimeleri bir arada toplamak"* anlamını taşıyan bir sözcüktür. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime, *okunuş, okumak, okutmak* ve *Kur'an* anlamlarına gelmektedir. Ayrıca, Müslüman alimlerin bazıları Peygamber (a.s.) tarafından inzal edilen kitabın Kur'an isminin almasının sebebi, diğer ilahi kitapların meyvesini topladığından dolayı olduğunu söylerler.[242] Kanaatimizce bu görüş daha evladır.

Bu bağlamda Hirschfeld, Hz. Peygamber'in *"daha önce ne okuyabildin ne de yazabildin"*[243] ayetinden aslında onun okuyup yazabildiği sonucunu rahatlıkla çıkarabildiğimizi söyler. Kur'an'da geçen birçok Süryanice isminden yola çıkarak, Arapça bilmenin dışında Suriye'de seyahat ederken İbrani harflerle tanışmış olmasını ve onları öğrenmiş olmasını bir ihtimal dahilinde görmektedir. Ancak bu kelimelerin şekilsizliği, onun bu dillerinde vakıf olmadığını ve acemi bir elle tutulmuş notlardan okumalardan kaynaklandığını söyler.[244]

Kur'an'ın muciz olmasını bu bağlamda, Hz. Peygamber'in Tevrat ve İncil'de naklolunan peygamberlerle bir yarış içerisinde olmasıyla ilişkilendirir. Ona göre, Peygamber (a.s.) bu yüzden Kur'an'ın bir mucize olduğunu tüm kitap boyunca durmadan tekrarladığını söyler.[245] Bedir savaşında Hz. Peygamber'in bir avuç kum alıp düşmana fırlattığından bahseden Hirschfeld, bu olayda bir mucize gerçekleştiğini ve sonunda Hz. Peygamber'in dileklerinden birinin meydana geldiğini alay ederek söyler.[246] Ancak Müslümanlar ile düşmanlar arasındaki savaşlarda gerçekleşen harikulade olayların Kur'an-ı Kerim boyunca zikretmesi ve sadece bu olayla sınırlı kalmaması, bu iddianın yanlış olduğunu göstermektedir.[247]

Kur'an-ı Kerim'de ismi en sık geçen peygamberler, Musa ve İbrahim peygamberleridir (a.s.). Hirschfeld'e göre, İncil'deki peygamberlerden haberdar olan Hz. Peygamber, kendi

---

241 Hirschfeld, *New Researches*, 32-33.

242 Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân* (İstanbul: Mektebetü Nüzuli Mustafa'l-Baz, 1970), 2/520-521.

243 el-Ankebût, 29/48.

244 Hirschfeld, *New Researches*, 12-13.

245 Hirschfeld, *New Researches*, 8.

246 Hirschfeld, *New Researches*, 111-112.

247 Mucize kavramı ve Hz. Peygamber (a.s)'ın mucizeleri için ayrıca bkz. Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1001-1024; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 1/204-209.

konumunu onlarınkiyle karşılaştırmak istemiştir. Onun bu iki peygamberi sık sık zikretmesindeki amacın, İbrahim'in (a.s.) *"hanif"* oluşuyla ve Musa'nın (a.s.) ise ilk vahiy esnasında *"okumayı reddetme"* olgusuyla kendini onlara benzetmektir.[248] Bu durumdan ötürü oryantalist, Hz. Peygamber'in Yahudiliği, Hıristiyanlığı ve saf İbrâhîmîliği incelediğini, bunlardan ders aldığını ve diğer Arapların yüzeysel din değiştirmelerini taklit etmek istemediğini çıkarmaktadır.[249] Bu bağlamda Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Yahudilerden ne kadar etkilediğini açıklamak adına, Yahudiler hakkında kullanılan isimlerin gelişimi üzerinde durmaktadır. Ona göre, Peygamber (a.s.) Yahudilerin tarihsel olarak **"بنو إسرائيل"** (İsrailoğulları) ile ilişkilendirdiklerinden habersizdi. Aynı şekilde Yahudi isminin karakterini de bilmediğinden, ona, tarihlerinin önceki bir dönemde işledikleri, sürgüne uğradıkları ve Allah tarafından "lanetlendikleri" bir haksızlıktan dolayı tövbe ettiklerini ifade eden **"الذين هادوا"** Arapça bir terim verdi.[250] Bütün bu isimlerin Kur'an'ın Mekke döneminde geçmediği ve bu yüzden Yahudilerin Medine'de aralarında yaşayana kadar Hz. Peygamber'in dikkatini çekmediği anlamını çıkarmaktadır. Tevrat'ı tahrif etmekle ne kastettiğini anlayamayan Hirschfeld, onun Kutsal Kitap ayetlerinin Agadik uygulamalarının kutsal sözün çarpıtılması olarak ona çarptığı dersleri dinlemiş olabileceğini söyler.[251] Yazar, Medine döneminde Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı hitabının değişmesinden bahsederken, konuyu bu şekilde açıklar: *"Medineli Yahudiler Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki kavgalardan ötürü her iki tarafa da dağıtılmışlardı. Bu bitmek bilmeyen kan davaları ve ara sıra mülklerine yapılan baskınlar hoşlarına gitmiyordu ve şöyle diyorlardı: "Peşinden gideceğimiz ve onun yardımıyla sizi yeneceğimiz bir peygamberin geleceği zaman yakındır". Dolayısıyla, Mekkeli peygamberin ortaya çıktığını duyan bu Yahudiler, onun kişiliği ve misyonu hakkında araştırma yapmaya değer gördüler, ancak bu araştırmaların ve sonuçların rivayetler tarafından anlatılan şekilde mübalağalı değillerdir. En eski Medenî ayetlerden bazılarında Yahudilere karşı ifade ettiği dostane duygular, soydaş bir inanca sempati gösterme arzusundan ziyade, tehlikeli bir rakibi yatıştırma çabası olarak görünmektedir. Daha sonraki Medenî ayetlerinde bu yaklaşımın değiştiğini*

248 Hirschfeld, *New Researches*, 26.

249 Hz. Peygamber, hiçbir zaman yeni bir din icat etme iddiasında olmadı. Zikredilen dinlerden etkilenmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Peygamber'in (a.s.) üzerinde durduğu, bu dinlerin tahrif olunmadan önce ortak ettiği tektanrıcılık inancıdır. Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 22-23.

250 Hirschfeld, burada "Hûd" kelimesini de katmaktadır. Hirschfeld, *New Researches*, 27.

251 Hirschfeld, *New Researches*, 27.

görmekteyiz." Hirschfeld bu sıfatlardan, *"inkar edenler," "kendilerini aldatanlar," "kalplerinde hastalık olanlar," "fesatçılar," beyinsizler," "sağır, dilsiz, körler," "küfürde yarışanlar," "Allah'ın lanet ettiği kimseler,"* gibi sadece Yahudilerle sınırlı kalmayıp, kafirler hakkında da kullanılan sıfatları[252] dile getirir.[253]

Hirschfeld, birçok Yahudinin Mekke'den kovulduktan sonra Heraklius'la ortak hareket ettiklerini ve Hz. Peygamber'in gözünde İslam için bir tehlike oluşturduklarını söyler. Ona göre, Peygamber (a.s.) bu yüzden Yahudileri müşriklikle vurmaya çalışmıştır. Bu Âl-i İmrân sûresinde önceden görülmektedir. Ancak, Hirschfeld, Hz. Peygamber'in bu suçlamaya geri dönmeye çalıştığını söyleyerek, onun Müslümanlara, Allah'ın ve elçilerinin yasakladığı birçok şeyi helal sayan ama kendi inançlarının yasalarını bile uymayanlarla savaşmalarını emreder. Yahudi dinsizliği suçlamasını doğrulamak için, onları Hıristiyanların Hz. İsa'ya yaptıkları gibi Ezra'ya Tanrı'nın oğlu olarak saygı göstermekle suçladı.[254]

Hirschfeld, Kur'an'ın kaynağıyla birlikte Kur'an'ın üslubunu ilgilendiren bir hususu dile getirmektedir. Söz konusu mesele, Kur'an'ın ne vezin ve standart uygulamaların yoruma yardımcı olduğu ne şiirle, ne de nesir tarzında yazılmasıdır. Ona göre, Peygamber (a.s.) şiirin güzelliklerinin farkında olmasına rağmen, onun hayali karakteri ve düşük ahlaki standardından dolayı şiire pek sıcak bakmıyordu. Onun dışında, zekice yazılmış bir özdeyişin davası üzerindeki etkisinden de korktuğunu ihtimal dahilinde görmektedir.[255] Hz. Peygamber'in hayatının farklı dönemlerinde farklı üslupla konuştuğunu ve bunu Kur'an-ı Kerim'e yansıttığını söyler. Bazen sakin bazen de coşkulu olmak üzere, Kur'an'daki temel konular; aşk, kadın sevgisi, savaş, at veya deve sevgisi gibi Arapların şiirlerinde gündemde olan konular değil, görünmeyen ve tarif edilemeyecek olan bir Varlığı övmeyi tercih etmiştir.[256] Ancak, Arapların şiire olan düşkünlüğünden dolayı Hz. Peygamber'in şiirsel konuşmaktan tamamen uzaklaştığı söylenemez.[257] Hirschfeld, ayetlerde olan bu ifadelerin varlığı sebebiyle Kur'an'ın kaynağı bağlamında müşriklerin

---

252 el-Bakara 2/6, 9-10, 12-13, 18, Âl-i İmrân 3/176, en-Nisâ 4/52.
253 Hirschfeld, *New Researches*, 105-106.
254 Hirschfeld, *New Researches*, 132.
255 Hirschfeld, *New Researches*, 10.
256 Hirschfeld, *New Researches*, 4.
257 Vahiylerin çeşitlerinde bunların örnekleri gösterilecektir.

şiirlerini de değerlendirir. Kur'an-ı Kerim ile bu şiirlerin benzerliğini vurgulayarak, Kur'an metninde geçen ifadelerin[258], o dönemdeki müşriklerin şiir geleneğine veya diline atıfta bulunduğunu belirtmektedir.

1.2. Kur'an'da Yabancı İzler

Hirschfeld, önceki bölümde zikrettiğimiz gibi, Yahudilerin yaşayış tarzını esas almış ve bu bakış açısıyla yola çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim'le ilgili araştırmalarına başlamadan evvel, Medine Yahudilerinin hayatlarını, sosyal rollerini ve dinlerarası ilişkilerini incelemiştir. Ona göre, Yahudiler dünyanın neresine giderseler gitsinler, en azından Eski Ahit'in ayinlerinin bir parçasını oluşturan bölümlerini yanlarına götürmüşlerdir. Bunlar sadece Pentateuch (ilk Beş Musa'nın Kitabı) değil, aynı zamanda Elçilerinin Haftaroth, Mezmurlar ve Beş Seroll için seçilen bölümlerini de içerir. Yahudilerin genel halkı İbranice'yi unutmamaya gayret göstermişlerdir. Arabistan'daki Yahudilerin kendi aralarında Tevrat'ı İbrani dilinde okudukları, ancak Arap halkına, özellikle de Müslümanlara Arapça olarak tefsir ettikleri bilinmektedir.[259] Hirschfeld, ticaretle uğraşan ve Yahudilerle sık münasebeti olan (!) Hz. Peygamber'in Medine dönemine kadar bu durumdan haberdar olmadığını ve bu durumu öğrendiğinde, bunu nasıl çözeceğini hesaplamaya başladığını söyler. Bu nedenle, Müslümanların Yahudi din adamların kendi kitaplarını halka Arapça olarak yorumlarını onaylamalarını ya da reddetmelerini yasaklamış ve gerekçe olarak Yahudilerin yasayı değiştirdiklerini, Tevrat'ı kendi elleriyle yazdıklarını ve aynı şeyi Tanrı'nın orijinal eseri olarak damgaladıklarını göstermiştir.[260] Zikredilen rivayetten anlaşılan, Rabbinik öğreti tarafından Hz. Musa'ya Sina'da yazılı Yasa'ya ek olarak verilen sözlü iletişime kadar izi sürülen *Mişna'nın* Medine'de insanların ellerinin altında olduğunu çıkarır. Dolayısıyla Hirschfeld'e göre, Peygamber'in (a.s.) Kutsal Kitap bilgisinin büyük kısmı halkla olan ilişkilerinden edindiği

---

258 Yazar, müşrik şiirlerinde geçen "zernî" ifadesine atıfta bulunmaktadır. Ancak, yalnızca tek bir ifadenin varlığına dayanarak bu tür bir iddiada bulunmak metodolojik olarak doğru görünmemektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 37.

259 el-Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi, *el-Camiu's-Sahih* (Beyrut, Lübnan: Daru Tuka'n-Neca, 2002), Kitabü't-Tefsir, 2-11/4526.

260 Hirschfeld, *New Researches*, 103.

anlaşılmaktadır. İlk yıllarında İbranice kitapları görme fırsatının olduğu, ancak yetenekli bir okuyucu olmadığı için bazı kelimeleri yanlış okumuş olabileceğini ileri sürer.[261]

Aynı ırkların bir mekanda yaşayıp birbirlerinden kültür, dil ve gelenek açısından etkilenmeleri gayet doğaldır. Arapların, Yahudilerle bir arada yaşamaları neticesinde ticaret dışında başka alışverişlerde bulunmuşlardır. Hirschfeld, Arabistan'daki Yahudilerin standart dualarının çoktan yerleştirildiğini ve muhtemelen de Arap Yahudilerin dualarını İbrani dilinde yaptıklarını söyler. Onların okuduğu metinler, büyük ihtimalle Pentateuch'un Aramice bir versiyonunu –Targum ya da Peşitta- olabilir.[262] Bu nedenle, onların vasıtasıyla Aramice unsurlar dini terminolojilerine girmiş olabileceğini ileri sürmektedir. Aramice formda olan **"Yahud"** ismi bunun en basit örneğidir. Bundan, Arap Yahudilerinin Talmud'un inşası üzerinde muhtemelen dolaylı bir etkiye sahip oldukları sonucunu çıkarmaktadır. Ancak, Yahudilere ait ne İbranice ne de Arapça olarak herhangi bir ayin metnin günümüze kadar ulaşılmaması, onların bu konuda bir şey üretmedikleri sonucunu doğurmaktadır. Metinler dışında, saf Arapça ile yazılmış ve Kutsal Kitap'a birkaç gönderme içeren çok sayıda şiir bıraktıları görülmektedir.[263]

Hirschfeld, *"Arabic Chrestomathy"* adlı eserinde bu tür metinleri ele almıştır. O, yaz sanatının Kuzey Arabistan Yahudileri arasında bir dereceye kadar uygulandığına ve sadece kendilerinin değil, Suriye yakınlarında yaşayan bazı Hıristiyan Arap kabilelerinin de İbranice kare harflerle Arapça yazdıklarına dair pek çok kanıt olduğunu söylemektedir. Diğer Arap raporları Arap alfabesinin icadını aynı kökene dayandırır. Delil olarak Zeyd b. Sabit'in iki hafta içerisinde İbranice öğrenmesi gösterilebilir. Bu görüşlerini değerlendirecek olursak, Hirschfeld, sadece Arapların Yahudilerden etkilenmesi, yani tek yönlü bir etkiden bahseder. Halbuki, dünya üzerinde başka dillerden kelime almamış hiçbir dil bulunmamaktadır. Bu nedenle, Arapça'ya diğer dillerden kelimelerin geçmesi, Kur'an-ı Kerim'in "Apaçık Arapça" olarak nitelendirilmesinde bir sorun teşkil

---

261 Bundan yola çıkarak yazar, Yahudiler'in sinagoglarda İbranice aslından okuduklarını, bunun yanında da Aramice tercümelerinden istifade ettiklerini söylemektedir. Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", 234; Hirschfeld, *New Researches*, 104.

262 Targum, Yahudi dininin temel metinlerinin külliyatıdır. Eski Ahit olarak da tanınır. Peşitta ise, Eski ve Yeni Ahitlerinin Süryanice tercümeleridir. Ömer Faruk Harman, "Ahd-i Atik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988); Mehmet Sadık Gür, "Süryanice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

263 Hirschfeld, *New Researches*, 104.

etmemektedir. Arapça'nın tarihsel ve kültürel etkileşimler sonucu diğer dillerden kelimeler alması, dilin zenginliğini ve evrenselliğini ortaya koyar; dolayısıyla bu durum, Kur'an'ın dilinin açıklığını ve anlaşılırlığını etkilememektedir.[264] Öte yandan, Hirschfeld'in araştırmalarında Yahudilerin sürekli olarak Arapça yazışmaları, onların da Araplardan ve Arapça'dan etkilendiklerini göstermektedir.

Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim ile Kutsal Kitap arasında bir mukayese yaparak, Hz. Peygamber'in Yahudilikten aldığı bilgileri keşfetmeye ve anlatmaya çalışmıştır. Her ne kadar İslam'ı Yahudilikten kaynaklanan bir din olarak göstermek istese de müellif, Yeni Ahit'le Kur'an'ın ifadelerinden bahsetmiştir. Bunları göstermeden önce, Müslümanların diğer semavi kitaplara ve peygamberlere iman etmelerinin, imanın şartlarından biri olduğunu hatırlatmak istiyoruz. Kur'an-ı Kerim'in diğer semavi kitaplar arasında benzerliğin mevcudiyeti açımızdan şaşırtıcı değil, aksine, bu kitabın diğer kitapları desteklemek ve iman etmekle birlikte tahrif edilen inançları ve hükümleri düzeltmeye gönderildiğine inancımızı desteklemektedir. Hirschfeld'in Kur'an-ı Kerim'de gözlemlediği yabancı unsurları, *Yahudi ve Hıristiyan Mirası* altbaşlıkları altında tespit edilecektir.

1.2.1. Yahudi Mirası

Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'de yabancı unsurlar arasında, Yahudilikten alındığı iddia ettiği bazı terimlerden bahsetmektedir. Bunlar, *Hanîf, Deraste, Sûr, Süver, Ba'l, Zülkifl, Lokmân, Furkân, Lahnü'l-Kavl, Tâgût/Cibt, Asaynâ, Suhuf, Ensâr* ve *Rabbâniyyân/Erbâban* kelimeleridir. Aynı zamanda, Hirschfeld, Kur'an'da *Allah'ın İsminin* gelişimini Yahudi mirası bağlamında anlatmaktadır.

1.2.1.1. Yabancı Kelimeler

Hirschfeld, şaşkınlıktan uzaklaşmak için istikamete yönlenmek anlamına gelen Arapça ha-ne-fe kökünden gelen **"Hanîf"** teriminin[265], İbranice *"dualar"* anlamına gelen *"Tehinnoth"* sözcüğünden kaynaklandığını ve bu kelimenin Yahudiler arasında resmi

---

264 Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 44-45.

265 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/176; İlgili kelimenin Kur'an-ı Kerim'de geçtiği yerler için ayrıca bkz. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkī b. Sâlih el-Mısrî Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 220.

ayinlerin dışında gönüllü adanmışlıkları ifade etmek için çok yaygın olduğunu öne sürer. Hz. Peygamber'in bu kelimeyi sık sık Medine döneminde duyduğunu söylemektedir. Ona göre, Müslüman gelenekçilerin bu sözcüğe anlam vermelerindeki zorluğu ve verdikleri anlamın bir hadisin metninden türetildiğinden dolayı, bu kelimeye *"yalnız bir yaşam sürmek"* anlamını veren Nöldeke'nin görüşünü haksız çıkarmaktadır.[266] Hirschfeld, ardından bu geleneğin gerçekliği, açıkça bir rüyaya atıfta bulunmasına rağmen, birçok modern bilim adamı tarafından sorgulanmadığı gerekçesiyle eleştirir. Hirschfeld'in bu konudaki görüşü Shlomo Dev Goitein tarafından eleştirilmiştir. Goitein, bu İbranice sözcüğün ancak çok sonraki zamanlarda Hirschfeld'in öne sürdüğü teknik anlamda kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Caetani ve Watt ise Hirschfeld'in görüşünü tamamen reddetmeden, bu kelimenin aslen İbranice olup, Arapça kökten etkilenmiş olabileceğini söylemektedirler.[267] *"Doğru yolu araştıran"* ve *"doğruluğa yönlendiren kişi"* manasını taşıyan *"Hanîf"* kelimesi, İbranice'de dua anlamına gelen *"Tehinnoth"* kelimesi arasında telaffuz benzerliği dışında tamamen farklı bir anlama işaret etmektedir.

En'âm sûresinin 105. ayetinde geçen **"Deraste"** kelimesine işaret ederek Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Kuzey Arabistan'da ikamet ettiği esnasında Yahudilerin *"Beth Midrash"* olarak tanınan çalışma evlerini ziyaret ettiğini ve bu kelimenin Arapların kullandıkları anlamının dışında bir anlamda kullandığını söylemektedir. De-ra-se kelimesi, İbrani asıllı bir kelime olup, Arap edebiyatına geçmiş ve Araplar arasında birçok anlamları ihtiva ettiği görünmüştür. Temelde ise *"bir şeyin izinin kalması"* anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ilgili sözcük, *"sürekli okumak"* anlamındadır.[268]

Aynı yerde, Hz. Peygamber'in Sinagoglarda çalınan şofarın duyduğunu ve ardından **"Sûr"** kelimesini, yani Kıyamet Günü'nün bir özelliği olan *Sûr üflemesini* çıkardığını söyler. Şofar terimi ile çok yakın olan *"Şufur"* kelimesinin yanlış bir telaffuzundan ise **"Süver"** teriminin türetildiğini iddia eder.[269] Sadece Hûd sûresinin 13. Ayetinde geçen

---

266 Hirschfeld, *New Researches*, 19.

267 M. J. Kister, "Al-Tâhânnuth: An Inquiry into the Meaning of a Term", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 31/2 (1968), 223-236.

268 Ferruh Kahraman, "Kur'an'da Muarreb/Arapçalaşmış Kelimelerin İlgili Toplumlar Bağlamında Tahlili", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Ocak 2013), 128; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/223-224; Geçtiği yerler için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, 256.

269 Hirschfeld, *New Researches*, 28.

"Süver" kelimesi, muhtemelen Farsça kökenli olup *"yüksek makam"* anlamına gelen *"Sûretün"* kelimesinin[270] çoğuludur. *"Sûr"* ve *"Süver"* kelimelerinin, sırf İbranice'de olan *"Şofar"* ve *"Şufur"* kelimelerine benzerliğinden dolayı böyle bir iddiayı ortaya koyduğu görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de sadece Sâffât sûresinin 125. ayetinde geçen **"Ba'l"** kelimesinin temel anlamı, *"eşlerin erkek olanı"*dır. Bu kelime söz edilen sûrede, İlyas Peygamber'i tanıttıktan sonra gelmiştir. Hirschfeld, Hz. Peygamber'in İlyas (a.s.)'ı sadece Yahudi kaynaklardan alabileceğini ve *"Ba'l'* kelimesinin Arapça'da sadece *"koca"* anlamına geldiğini söyleyerek, bu kelimeyi de dolaylı bir şekilde Yahudilikle bağdaştırmaya çalışmıştır.[271] İsfahani, söz konusu kelimenin anlamını açıklarken, Arapların erkeğin kadına olan üstünlüğünü vurgulayarak, bu kelimeye "*diğerlerinden daha yüksek olan kişi"* anlamını yüklediklerini söyler. Bu açıdan Müşrik Arapların, Allah'a yaklaştırsınlar diye putlarını böyle bir üstünlüğe sahip olduklarına inanmalarından dolayı ilgili kelime kullanıldığı söylenebilir.[272]

Hirschfeld, **"Zülkifl"** ismi için belli bir kaynak bulamadığından dolayı, Hz. Peygamber'in bazı yanlış okumalarına maruz kaldığı kelimelerinden biri olduğunu söyler. Ona göre bunun delili, önceki yanlış okumalarının varlığıdır.[273] Bu grupta olan başka isim, **"Lokmân"** ismidir. Müellif, *"Lokmân"* isminin *"s"* harfinin atlanmasıyla *"Süleymân"* isminin bozulmuş hali olduğu kanaatindedir.[274] Bu iki ismin sonları birbirine benzediğinden dolayı bu görüşte olduğunu sanırız, ancak kök itibariyle bu iki isim arasında herhangi bir benzerlik mevcut değildir.

Hirschfeld'e göre Hz. Peygamber'in Yahudilikten aldığı kelimelerden biri, **"Furkân"** ismidir. Fe-ra-ka kökünden türetilen bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de *bölüm, parça, grup, ayırmak, ayırt etmek, ayrılmak* gibi morfolojik olarak farklı anlamları ihtiva eder, temel

---

270 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/325-326; Tüm variyasyonları için bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*, 370.

271 Hirschfeld, *New Researches*, 63.

272 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/69.

273 Hirschfeld, *New Researches*, 64.

274 Hirschfeld, *New Researches*, 80.

anlamı ise "*bir şeyi başka bir şeyden ayırt etmektir"*.[275] Bundan dolayı, Kur'an, Hak'ı Bâtıl'dan ayırdığı için el-Furkân ismini almıştır. Kur'an'da özel isim olarak *"Furkân"* kelimesi, ilk olarak Hz. Musa ve Hz. Harun (a.s.)'a verilen *"İlahi Kelam"*a işaret ederek Enbiyâ sûresinin 48. ayetinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime, Tevrat anlamına üç yerde[276], Kur'an anlamına iki yerde[277], ve Enfâl sûresinde olmak üzere iki yerde[278] bu anlamları dışında farklı anlamlara işaret ettiği görünmektedir. Hirschfeld, bu kelimenin Enfâl sûresinin 41. ayeti dışında Kur'an'da geçtiği tüm Medenî rivayetlerde *"Tevrat"* anlamına geldiğini söyler. Ona göre, Furkan kelimesinin aslında bu anlama gelmediğini, Hz. Peygamber'in Tevrat'in litürjik amaçlar için bölünen Peraqim (Pirke) anlamı ile karıştırdığını söyler.[279] Aynı iddia, Margoliouth, Geiger ile Horovitz gibi Yahudi oryantalistlerden ileri sürülmüştür. Ancak İbranice'de *"Pirke"* kelimesi, *"Yahudi hahamları tarafından cehri sesle okunan atasözlerin külliyatı"* anlamına gelmektedir.[280]

Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'de sadece Muhammed sûresinin 30. ayetinde geçen **"Lahnü'l-Kavl"** ifadesini aynı şekilde, Hz. Peygamber'in Yahudilerden duyduğunu iddia eder. Ona göre, bu ifade, Arapça konuşulan ülkelerdeki Yahudilerin dua kitaplarında Piyyutim'in (İlahiler) başlıklarında, söylenecekleri ezgileri belirtmek için *"lahn"* sözcüğünün yer aldığını söyler. Veya söz konusu kelimeler, Medineli Yahudilerin özellikle dini konulardaki tartışmalarda yerel dille İbranice kelimeleri karıştırma alışkanlığına da işaret ettiği bir ihtimal görmektedir.[281] İlgili terim, *"sözünü eğip bükmek"* veya *"konuşma üslubunu bükme"* şeklinde ifade edilebilir.[282] Bu, *"sözün dolaylı bir şekilde yönlendirilmesi"* anlamına gelir. Hata yapanın yerine getirdiği sözün de bu tür bir

---

275 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 2/488-489; Farklı variyasyonları için ayrıca bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, 516-517.

276 el-Bakara 2/53, Ali İmran 3/4, el-Enbiyâ 21/48.

277 el-Bakara 2/185, el-Furkân 25/1.

278 Enfâl sûresinin 29. ayetinde "hakkı batıldan ayırdedecek bir anlayış" olarak, 41. ayetinde ise "hak ile batılın ayrıldığı o gün" anlamlarına geçmektedir.

279 Hirschfeld, *New Researches*, 68; Hartwig Hirschfeld, "Historical and Legendary Controversies between Mohammed and the Rabbis", *The Jewish Quarterly Review* 10/1 (Ekim 1897), 115.

280 Moses Mielziner, "Abot (The Fathers) or Pirke Abot (Chapters of the Fathers)", *The Jewish Encyclopedia* (New York and London: New York University Press, 1906), 1/81-82.

281 Hirschfeld, *New Researches*, 115.

282 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 2/578-579.

bükülmeye tabi tutulması, lafzen doğrudan ifade etmek yerine bir eğilim içinde olması sebebiyle eleştirilebilir.[283]

Hirschfeld'e göre, Hz. Peygamber'in Yahudilerin Tevrat'ın öğretilerini değiştirerek onlardan o kadar uzaklaştıklarını göstermeye çalışmıştır ki, onların putperestlerden farkı kalmamıştır. Bu iddiayı, **"Tâgût"** ve **"Cibt"** kelimelerinin bağlamında söylemektedir. Nöldeke, ilgili ifadeleri ihtiva eden ayette[284] suçlanan insanların ağzına yerleştirilen sözleri, kendilerini Mekke'ye götüren ve Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıklarını yenilemek için Kureyş'i kışkırtmaya çalışan kovulmuş Yahudilerden bazılarına atfeder. Hirschfeld bunu reddederek, Hz. Peygamber'in onların böyle bir şey yaptıklarından haberdar olamayacağını ileri sürer. Ona göre, *"kafirler"* bir bütün olarak Yahudilerden başkası kastedilmemiştir. *"Tâgût"* kelimesi aslında Pentateuch'un yasalarının çok ötesine geçen Rabbinik reçetelerin uygulaması, Peygamber (a.s.) tarafından *"put"* anlamına gelen Aramice'de *"ta'ootha"* kelimesini Yahudilerden duyup almıştır. Böylece yazara göre, Peygamber (a.s.) *"put"* kelimesini kullanarak Yahudileri dinsizlerle aynı seviyeye getirmeye çalışmıştır. *"Cibt"* kelimesine de benzer bir anlam veren Hirschfeld, Hz. Peygamber'in bu kelimeyi topladığı notlarından yanlış okuduğunu ve tanınmayacak kadar tahrif ettiği terimlere ait olduğunu iddia etmektedir.[285] İlgili kelimeler, sonradan Arapçalaşmış aslen Habeş kökenli kelimelerdir. Habeşçe olarak, *"cibt"* kelimesi *"şeytan"*, *"tâgût"* kelimesi ise *"kahin"* anlamına gelmektedir.[286]

Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Tevrat hakkında bilgi edinirken *"işiteceğiz ve yapacağız"* kelimeleri duyduğu veyahut okuduğu ve Arapça'ya benzerliklerinden dolayı onları anladığını düşündüğünü söyler. Bu nedenle *"itaat"* anlamına gelen İbranice *"asina"* kelimesini Arapça'da tam tersi bir anlam veren **"Asaynâ"** kelimesiyle özdeşleştirdiğini söyler. Ancak bu kelimenin yanlış söylediğini anlayan Peygamber (a.s.)yıllar sonra aynı

---

283 Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.), 2/405.

284 en-Nisâ, 4/51.

285 Hirschfeld, *New Researches*, 118-119; Hirschfeld, "Historical and Legendary Controversies between Mohammed and the Rabbis", 106.

286 İsfahani'ye göre her iki terimin "Allah dışında ibadet edilen her şey" anlamına geldiğini söylemektedir. Ayrıca ona göre, her ikisi de "kahin" ve "sahir" (büyücü) anlamında kullanılmıştır. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/111; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 2/397; Daha detaylı bilgiler için bkz. Kahraman, "Kur'an'da Muarreb/Arapçalaşmış Kelimelerin İlgili Toplumlar Bağlamında Tahlili", 134.

ifadeyi alıp, hatalı kelimeyi *"itaat ederiz"* ile değiştirmiş ve böylece Bakara sûresinin 285. ayeti meydana gelmiştir.[287] Hz. Peygamber'in bu hatasını düzelten din değiştirmiş bir Yahudi olduğunu zikreder[288], ancak bunun kim olduğu veya bu bilgiyi nereden edindiği ile ilgili bir delil getirmez.

Başka bir dilden alınan terimler adına değil de, bir fikir olarak Hirschfeld, **"Suhuf"** terimiyle ilgili bir iddia ileri sürmektedir. Hirschfeld, ilgili kelime ile bağdaştırılan sonsuz yaşam fikrinin hangi kaynaktan alındığını tespit etmekte zorluk çekmektedir.[289] Tevrat'ta böyle bir olgudan bahsedilmediği ve onun muhtemelen İncil'den alındığını söyler. Ancak ona göre, bu fikrin İncil'in de hiçbir yerinde açıkça öğretilmediğinden dolayı, Hz. Peygamber'in bunu dolaylı olarak Yahudiler ve Hıristiyanların konuşmalarından duymuş ve onun kutsal kitaplarında yazılı olduğunu düşünüp almıştır.[290]

Hirschfeld, **"Ensâr"** kelimesini, erken Medine dönemdeki ayetlerin tefsirinde, Bakara sûresinin 270. ayetinde geçen *"Zalimlerin ise (gerçek ve samimi) yardımcıları yoktur"* ifadesinin *"yardımcılar"* anlamına gelen *"Ensar"* kelimesinin, kötülük yapanların yardımcılarının olmadığı iması, açıkça onurlandırıcı ünvanını almış *Medineli Müslümanları* Yahudi müttefiklerinden uzaklaştırma girişimi olduğunu söylemektedir.[291] *"Ensâr"* kelimesinin bu ayette ilk Medineli Müslümanlar anlamında özel terim olarak değil de, Arap dilinde olan temel anlamında olduğu ortadadır.

Son olarak, **"Rabbâniyyûn"** ve **"Erbâben"** kelimeleri ile ilgili değerlendirmeler mevcuttur. Hirschfeld, Âl-i İmrân sûresinin 77-79. ayetlerini göstererek, Peygamber (a.s.) tarafından Yahudilere verilen aşağılayıcı uygulamalardan dikkat çekmektedir. Burada, Hz. Peygamber'in Mülümanların zihinlerine, Yahudi Hahamların yasa koyarak kendilerini Tanrı ile aynı seviyeye koyduklarını ve kendilerine tapılmasını istediklerini anlatmak istemiştir. Bu eleştirinin noktası, *"Rabbaniyyun"* ve *"Erbaben"* terimlerinde yatmaktadır ve her ikisi de Rabbaniliğin üstünlüğüne işaret edecek şekilde yorumlanması gerektiğini söyler. Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Yahudilerin hahamlarına diğer

---

287 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 1.

288 Hirschfeld, *New Researches*, 109.

289 Kur'an-ı Kerim'de, A'lâ Sûresi'nde ahiretin sonsuzluğunun (ebka) anlatıldıktan sonra bu kavramın ilk sahifelerde olduğu yazmaktadır. Hirschfeld, yorumunu bu ayet çerçevesinde yapmıştır.

290 Hirschfeld, *New Researches*, 41-42.

291 Hirschfeld, *New Researches*, 110.

insanlardan yücelttiği fikrini nasıl benimsendiğini görmek zor olmadığını söyleyerek, onun Rabbani otoriteye dayanarak birçok ayin yaptıklarının farkında olmakla kalmamış, aynı zamanda onları İncil'deki peygamberlerin ve genel olarak dindar insanların sözde mezarları başında dua ederken görmüş gibi görünmektedir.[292] *"Rabbâniyyûn"* kelimesi aslen İbranice olup, *"alimler ve hikmetli kişiler"* anlamına gelmektedir. Arapça ise, *"Rabbâni"* kelimesi, *"Allah'a mensup olan kişi"* anlamına gelmektedir. *"Erbâb"* ise sadece Allah için kullanılan *"Rabb"* kelimesinin çoğulu olup, ilgili ayette müşriklere uyarı şeklinde gelmiştir.[293]

1.2.1.2. Allah'ın İsmi

Hirschfeld, Alak sûresinin birinci ayetini Kutsal Kitaplar ile çektiği dikkatiyle birlikte, Lafzatullah'ın Kur'an-ı Kerim'de Yahudi etkisi altında nasıl geliştiğini anlatmaktadır. Ona göre, Peygamber (a.s.) *"Rabb"* anlamına gelen **"Adonay"** ve **"Mayra"** terimlerini kullanan Yahudilerin ve Hıristiyanların yöntemini benimseyerek, her iki kelimeyi de Rabb olarak çevirmiş ve bu kelimeden sonra bir genitif ya da iyelik zamiri ekleyip kullanmıştır.[294]

Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın isminin üç aşamasından geçtiği görülür. *Birinci aşama*, ilk vahiydeki *"yaratan Rabbin"* sıfat tamlamasıdır. Hirschfeld, burada Hz. Peygamber'in şahıs zamirini kullanmaktaki amacı hangi ismi seçeceğine karar verememesi ile açıklar. İncil sonrası dönemlerde Yahudilerin Tetragram'ı *"Adonay"* olarak telaffuz ettiklerinin ve bazı durumlarda Hoshea ve diğerleri gibi İncil isimlerinde bulunan isimlerden sonra **"Hü"** olarak kısalttıklarının herkes tarafından bilindiğini söyler. Kur'an'da *"Rabb"* kelimesinin şahıs zamirle birlikte çok sık kullanılmasının, Yahudilerin Tetragram'ı kısaltma geleneği ile bağlantılı olduğunu söylemektedir.[295]

İkinci aşama, **"Hüve"** zamirinin gelişmesini tanımlar ve onunla birlikte Rabb arasında hüküm süren ilişkiyi, **"hüve Rabbi"** şeklindeki ifadelerde görmekteyiz. **"İnnehu hüve'l-**

---

292 Hirschfeld, *New Researches*, 114.

293 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 1/245-246; Daha detaylı görmek için ayrıca bkz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, 299.

294 Hirschfeld, *New Researches*, 30.

295 Hirschfeld, burada kasıtsız olarak Yahudilerin İncil'de bulunan kısaltma isimleri kullandıklarını söyler ve Peygamber (a.s.) için iddia ettiğini bir nevi kendi dini için iddia etmiş olduğu gözükmektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 30-31.

aziz" gibi ifadelerde bile, eklenen zamir genellikle gramatik bir incelik olarak açıklansa da, dilbilimsel bir kuraldan ziyade *"hüve"*nin kutsal uygulamasının etkisi altına girmiş gibi görünmektedir.[296] Bu kapsamda önceden gösterdiğimiz gibi Yahudilerin *"vrayyike b'shem Adonay"*, Suriyeli Hıristiyanların ise *"vakra bash'meh d'Marya"* kitaplarında geçen ifadelerini dile getirir ve bunları *"ikra bismi Rabbike"* kısmı ile aralarındaki uyumunu göstermeye çalışır.[297]

Hirschfeld, Allah'ın ismi bağlamında Kur'an'daki mesellerden birini örnek vermektedir. Nahl sûresinin 62 ayetinde, *"Son Söz"*e inanmayanların kötülüğün emsali olduğu, Allah'ın ise en **"Yüksek Emsal"** olduğunu görmekteyiz. Hirschfeld, Hz. Peygamber'in antropomorfizm'den kaçındığını, ancak bu kaçınmanın zaman içinde antropomorfik bir eğilime dönüştüğünü bu örnekle açıklamaya çalışmaktadır. Kur'an-ı Kerim, İncil'de kullanılan antropomorfist metaforlara karşı çıkmaya hizmet eden bir kısıtlama getirmiştir. Aynı zamanda, bunu yaparak tektanrıcı fikri vurgulanmış olmaktadır. Peygamber (a.s.) ister Kur'an'da, ister Hadislerde Allah'a bireysel olarak atıfta bulunan teşbih biçimini reddetmiştir. Dolayısıyla, Allah'tan bahsederken hiçbir zaman *"savaş adamı"*, *"seni doğuran kaya"*, *"yaşayan suların pınarı"* ya da *"baba"* olarak söz edilmediği açıktır. Son zikrettiğimiz iki isim Kutsal Kitap'ta de çok yaygın olan isimlerdir ve Kur'an-ı Kerim bunları düpedüz küfür olarak değerlendirilmiştir. İnsanların yanlış anlamalarını önlemek ve Allah'a benzetmeler yapmamaları için, Allah'ın kendisi tarafından kullanılan herhangi bir sıfatının, O'na ait olan **"En Güzel İsimler"**den biri olduğunu belirtmiştir. Hirschfeld, İslam'ın bu sınırlamaları kabul ederek, bunları söylemektedir:

"İlk dönemde bunu yapmakta oldukça başarılı olmuştu. Ancak daha sonraki dönemlerde, ***Allah'ın konuştuğu, yazdığı, ellerinin olduğu, meleklerin taşıdığı tahtında oturduğu, sevdiği, nefret ettiği ve hatta kötülere karşı kurnaz olduğu*** *şeklinde antropomorfistik özelliklerinin Kur'an'da yer aldığını görmekteyiz."*[298] *Üçüncü aşamasını* tamamlayan bu özellikteki isimler, Hirschfeld'e göre, Hz. Peygamber'in geliştirdiğini sandığı Kur'an'daki antropomorfizmin, ancak eğitimi sırasında İncil'deki antropomorfizmin bir

296 Hirschfeld, *New Researches*, 31.

297 Hirschfeld, *New Researches*, 32.

298 Hirschfeld, örnek olarak sadece Kur'an'da yer alan bu özellikteki ayetleri getirir ve bunlardan daha duygusal karaktere sahip, gerçeklikleri konusunda ise kuşkuyla karşılanması gereken rivayetler olduğunu belirtmektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 89-90.

çeşidinden başka bir şey olmadığını söyler. Bununla beraber, benzer bir eğitim sürecinden geçmiş olan daha sonraki Müslüman alimler, doğal olarak antropomorfist vahiylere farklı bir gözle bakmış ve bunların doğuştan gelen doktrinler olduğunu açıklamaya çalıştıklarını ancak tutarlı bir sonuca ulaşamadıklarını söylemektedir.[299]

Hirschfeld, Allah yerine *"Hüve"* ve Yahudi kulaklarına çok tanıdık gelen **"Diri ve Kendinden Kaim"** gibi bir ek ile küçük bir pusulada Birleştirme formüllerinin göze çarpan birikimi tesadüf olmadığını söyler.[300] Bu bağlamda, Haşr sûresinin son ayetlerinde bulunan iki isimlerin (örneğin, el-Mâlikü'l-Kuddûs) Yahudi terminolojisinden ödünç alındığını söyler. Bunlar, Mişna'da *"Hallel"* adı altında bilinen ve dua kitaplarında önemli bir yer tutan sıfatlardır.[301]

1.2.2. Hıristiyanlık Mirası

Hirschfeld'in perspektifinden Kur'an-ı Kerim'de Hıristiyanlık Mirası Yahudilik kadar olmamakla birlikte, hiç denemeyecek kadar birkaç Hıristiyan unsuru barındırdığı tespit edilmiştir. Bunlardan, Hıristiyanlardan alınan *Mille* kelimesi, onlar hakkında atıfta bulunan *Yazı'nın Sahipleri* ve *Hz. Peygamber'in İsmi*'nin Gelişmesidir.

1.2.2.1. Yabancı Kelimeler

Hirschfeld, **"Mille"** kelimesini Aramice olan *"Melta"* kelimesi ile kıyaslar. Ancak, Mille-Din ve Emr ile bağlantılı bir şekilde kullanıldığı için, bu kelimenin Yahudiler tarafından Logos için değil, *"kelime"* veya *"şey"* anlamında kullandıklarını söylemektedir. *"Mille"* ile *"Kelime"* terimleri arasında belirgin bir fark vardır, çünkü birincisi *"din"* anlamına gelecek şekilde genelleştirilmiş, ikincisi için ise asla böyle bir durum söz konusu değildir. Bu yüzden Hirschfeld, bu kelimenin Yahudilerden değil de Hıristiyan Araplar aracılığıyla alındığını söyler. Ancak, bu kelimenin Mekke müşrikleri tarafından İslam'dan önce de kullanıldığını söylemektedir. Devamında Hirschfeld, ilgili kelimenin çoğu durumda Patrik kitabının tek tanrılı inancını ifade etmek için hem Mekkî hem de Medenî vahiylerde Hz. İbrahim ile bağlantılı olarak yer aldığını söyler. Bu

299 Hirschfeld, *New Researches*, 90.
300 Hirschfeld, *New Researches*, 113.
301 Hirschfeld, *New Researches*, 117.

bağlamda, kendisinin ihtiyatlı bir şekilde önerdiği başka bir açıklama vardır. Araplarca kullanılan bu kelimenin, ya Yaratılış kitabı aracılığıyla ya da muhtemelen Rabbani terimin *"mileh"* olduğu, Arapların ise bunun için oldukça farklı bir kelime kullandığı sünnet töreninin yardımıyla açıklar. İbranice kare harflerle yazıldığında İbranice *"mileh"* ve Arapça *"mille"* imlaları birbirlerine o kadar yakındır ki, birbirleriyle karıştırılmaları oldukça kolaydır.[302] Yazarın buraya getirdiği açıklamalar hiç tatmin edici değildir. *"Mille"* kelimesi, genel bir şekilde *"din"* anlamına değil, sadece *"Peygamberlere isnat edilen din"* anlamına gelmektedir. İsfahani, *"Mille"* ile *"Din"* arasındaki farkını bu şekilde açıklamaktadır: *"Mille, Allah (Teala)'nın belirlediği şey ölçü alınarak, Din ise, onu yerine getiren kişi baz alınarak söylenmiştir."*[303]

Hirschfeld, yabancı bir kelime olarak değil de Hz. Peygamber'in özel bir atıf olarak hitap ettiği **"Yazı'nın Sahipleri"** ifadesi bulunmaktadır. Bu ifade, Mâide sûresinin 18-19. ayetlerinde geçer ve Hıristiyanlar hakkında inmiştir. Hirschfeld'in Hıristiyanlığa karşı daha cömert ve yumuşak olduğunu sandığı Hz. Peygamber, Tebük seferinin başarısızlığının onların gücünden hakaret etmekten kaçınmayı öğretmiş olması gibi görünmektedir. Bu bağlamda Hirschfeld'e göre, Kur'an-ı Kerim, Yahudilere karşı sert bir üsluba sahipken, Hıristiyanlığa karşı bu denli sert bir tutum sergilememektedir. Hıristiyanların sadece ölümlü oldukları halde kendilerini *"Allah'ın oğulları ve sevgilileri"* olarak adlandırmaları[304] hakkında ayet bile her zamankinden daha yumuşak bir üslupla ifade edildiğini söyler. Hirschfeld, zikrettiği son ayetin Yahudileri de kapsadığından dolayı, kendisiyle çeliştiği gözükmektedir.

1.2.2.2. Hz. Peygamber'in İsmi

Hirschfeld, Hz. Peygamber'in isminin *"Muhammed"* veya *"Ahmed"* olduğu konusunda şüphe duymaktadır. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'de ilgili isimlerinin geçtiği ayetleri sakıncalı olarak değerlendirir. O, *"Bahira"* isminin Arapça çevirisi olan **"el-Mustafa"** isminden bahseder. Rivayetlerde geçen Bahira olayı ile bağlantılı olarak *"Peygamber'in Mührü"* bu durumdan kaynaklanır. Önceden bahsedildiği gibi Hirschfeld bu rivayetleri

---

302 Hirschfeld, *New Researches*, 16-17.

303 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 2/610; Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Muʿcemü'l-müfehres li-elfâẓi'l-Ḳurʾâni'l-Kerîm*, 676.

304 Bu ifade Yahudileri de kapsamaktadır. Hirschfeld, *New Researches*, 134.

reddederek, Bahira olayında oluşan Peygamberlik özelliklerini kendisinden veya Yahudi asıllı olan bir Müslümandan rivayet edildiğini düşünür. Dolayısıyla, Bahira ile kastedilen Peygamber'in (a.s.) ta kendisidir. Ancak, *"Bahira"* isminin Mâide sûresinin 103. ayetinde putların isimleri arasında görmekteyiz. Bu yüzden, Hz. Peygamber'in benimsememe sebebini Hirschfeld, bu ismin bir putun ismi olduğundan dolayı tercih edilmediğini söyler.[305]

"Ahmed" isminin ilk ve tek güeçtiği yerin, Hz. İsa'nın kavmine bu isimde bir peygamberin geleceğinin bildirdiği Saff sûresinde geçtiği görülmektedir. Hirschfeld'e göre, bu isim Hz. İsa için kullanılan *"Mesih"* isminin Arapça tercümesidir. Bu isim, Hz. Peygamber'in sonraki nesiller tarafından bilinmek istediği karakteri en uygun şekilde ifade edecek olan *ha-me-de* kökünün oluşumunu bulmak için bir girişim olarak almaktadır. Hicretin 7. senesinde Hz. Peygamber'in farklı kabilelere ve farklı dinlere mensup olan büyük adamlara diplomatik mektupları gönderildiği bilinmektedir. Bu mektupların varlığından şüphe eden Hirschfeld, bu belgelerin gerçekliği kabul edildiği halükarda bile, üst yazılarında bulunan *"Muhammedün Resulullah"* kısmının gelenekçiler tarafından eklendiğinden bahseder. Hz. Peygamber'in isminin resmileşmesini Abdullah b. Selam'ın din değiştirmesinden sonra veya ölümünden bir veya iki yıl öncesinde gerçekleştiğini söyler. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in en azından Hicret'ten birkaç yıl sonrasına kadar **"Muhammed"** olarak adlandırılmadığı sonucuna varır.[306] Bu hususta Margoliouth, Hz. Peygamber'in mektuplarından birini getirir ve bu mektupta Hz. Peygamber'in isminin Muhammed olduğu mühürde görülmektedir. Ertuğrul, Hirschfeld'in Hz. Peygamber'in ismiyle ilgili yaptığı çalışmaların beyhude bir çaba olduğunu ve gereksiz bir zahmete girdiğini belirtmektedir. Kaynaklarda Hz. Peygamber için kullanılan *Ebü'l-Kâsım* ve *el-Emîn* isimlerinin sırasıyla isim olarak değil, *künye* ve *lakap* olarak bilindiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in isminin Muhammed olduğunu gösteren tarihi mektuplar vardır.[307] Dolayısıyla, yazar bu görüşü reddetse de, Hz. Peygamber'in isminin tarihi belgelerle sabit olduğu açıktır.

---

305 Hirschfeld, *New Researches*, 23 ve 134.

306 Hirschfeld, *New Researches*, 117-139.

307 Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 62-67; Daha detaylı bilgi için bkz. Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*.

1.3. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması

Oryantalist Hirschfeld'in Kur'an-ı Kerim ile Kutsal Kitap karşılaştırmasını göstermeden önce Kur'an-ı Kerim'in Kutsal Kitap'ı tasdik ettiğini, Tevrat'ın Hz. Musa'ya, İncil'in ise Hz. İsa'ya inzal olduğunu, üstelik bunlara iman etmeden bir insanın müslüman olamayacağını dile getirmesinde durulması gerekir. Kur'an-ı Kerim'in Tevrat veya İncil olsun, herhangi birinin taklidi nitelendirilebilmesi için, o şeyin aslıyla hemen fark edilemeyecek veya dikkatsiz bir göz tarafından fark edilemeyecek kadar benzemesi gerekir.[308] Ancak Kur'an ayetleri ve Kutsal Kitap pasuhları arasında belirgin bir fark olduğu açıktır. Eğer Kutsal Kitap'tan alınan şey, Allah'ın birliği inancı ise, bu inancın önceden var olduğu bilinmektedir. Kur'an'ın bu temel inançları tasdik ettiği mükerrer ayetlerle açıkça belirtilmiştir. Öte yandan, Kur'an-ı Kerim'in peygamberlerin kıssalarından oluşan büyük bir kısmının Kutsal Kitap'ta benzer bir şekilde yer almasının şaşırtıcı olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü aynı olaylar söz konusu olduğunda, bu olaylar hakkında birden fazla kaynağın bilgi verdiği bilinmektedir. Bu kaynaklar arasında taklit ilişkisi olması gerekmez.

Yazarın bu bağlamdaki tutum, ileride ele alınacağı gibi, Goldziher tarafından eleştirilmiştir. Yazar bazen tek bir ifadeden dolayı Kur'an'ın Eski veya Yeni Ahit'ten kaynaklandığını kanıtlamaya çalışmıştır. Örneğin, Rahmân sûresinde otuz bir defa geçen *"Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkar edebilirsiniz"* ifadesini, Mezmurlar:36 bölümünde yirmi bir defa geçen *"Sevgisi sonsuzdur"* ifadesi arasında ile bir kıyaslama yapmaktadır. Bu karşılaştırma ifadede değil, sayıda olduğu söylenilebilir. Hirschfeld'in çalışmasında söz ettiği benzer ayetler ve pasajlar şu şekilde gösterilebilir:

Kur'an-ı Kerim	Kutsal Kitap
1. *"Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik,*	*"Sen git, Tanrımız RAB'bin söyleyeceklerini dinle. Sonra Tanrımız RAB'bin büyün söylediklerini bize anlat. Biz de kulak verip uyacağız."*[310]

[308] Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, 74-75.
[310] Yas.5:27.

bağışlamanı dileriz Rabbimiz, gidiş sanadır" dediler."[309]	
2. *"Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir" buyurdu."*[311]	*Hezekiel kitabının 37 bölümünde bulunan Kuru Kemikler başlıklı bölümünü zikreder.*
3. *"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir."*[312]	*"Başkalarını yargılamayın ki, Tanrı da sizi yagılamasın. Çünkü hangi yargıyla yargılarsanız onunla yargılanacaksınız. Hangi ölçüyle ölçerseniz aynı ölçüyle olçüleneceksiniz."*[313]
4. *"De ki: "O, Allah'tır, tektir."*[314]	*"Dinle, ey İsrail! Tanrımız RAB tek RAB'dir."*[315]
5. *"Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam şöyle dedi: "Ey Mûsâ! Dün birini öldürdüğün gibi, şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Demek ki sen insanların arasını düzelten değil de bu ülkede zorba biri olmak istiyorsun!" dedi."*[316]	*"Ertesi gün gittiğinde, iki İbrani'nin kavga ettiğini gördü. Haksız olana, "Niçin kardeşini dövüyorsun?" diye sordu. Adam, "Kim seni başımıza yönetici ve yargıç atadı?" diye yanıtladı, "Mısırlı'yı öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyorsun?" O zaman Musa korkarak, "Bu iş ortaya çıkmış!" diye düşündü."*[317]
6. *"Firavun, "Ey Hâmân!" dedi, "Bana yüksek bir kule inşa et; belki bazı yollara, göklerin yollarına ulaşırım da bu sayede Mûsâ'nın ilâhını görebilirim! Doğrusu onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum."*[318]	*"Sonra, "Kendimize bir kent kuralım" dediler, "Göklere erişecek bir kule dikip ün salalım. Böylece yeryüzüne dağılmayız."*[319]
7. *"Allah'a karşı üstünlük taslamayın. Şüphesiz ki ben size apaçık bir delil getiriyorum. Gerçekten ben, beni taşlamanızdan dolayı benim de Rabbim,*	*"Musa, "Bu doğru olmaz" diye karşılık verdi, "Çünkü Mısırlılar Tanrımız RAB'be kurban kesmeyi iğrenç sayıyorlar. İğrenç saydıkları*

309 el-Bakara, 2/285.
311 el-Bakara, 2/260.
312 en-Necm, 53/38-41
313 Mat.7:1-2.
314 el-İhlâs, 112/1
315 Yas.4:6.
316 en-Neml, 28/19.
317 Çık.2:13-14.
318 el-Mümin, 40/36-37.
319 Yar.11:4.

sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım."[320]	*bu şeyi gözlerinin önünde yaparsak bizi taşlamazlar mı?"*[321]
8. *"Sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah bina etti. Onu yükseltip kusursuz biçimde düzenledi. Gecesini kararttı, gündüzünü aydınlattı. Bundan sonra da yeryüzünü yayıp döşedi."*[322]	*"Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde dalgalanıyordu. Tanrı, "Işık olsun" diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı."*[323]
9. *Rahmân sûresinde 31 defa "Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?" ifadesi geçmektedir.*	*Mezmurlar – 136 – Tanrı'nın nimetlerinden bahsettikten sonra 21 defa "Sevgisi sonsuzdur" ifadesi geçmektedir.*
10. *"Andolsun zikirden sonra Zebûr'da da, "Yeryüzü iyi kullarıma kalacaktır" diye yazmıştık."*[324]	*"Doğrular ülkeyi miras alacak, Orada sonsuza dek yaşayacaklar."*[325]
11. *"Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle. Sonunda dönüşünüz yalnız banadır."*[326]	*Süleyman'ın ödeyişlerinde 1-7 bölümlerin başı: "Oğlum, unutma öğrettiklerimi, aklında tut buyruklarımı," "Oğlum, babanın uyarılarına kulak ver, annenin öğrettiklerinden ayrılma," "Çocuklarım, babanızın uyarılarına kulak verin" gibi ifadelere rastlamaktayız.*
12. *"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir.* *Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da egemenliğin mutlak sahibi, her türlü eksiklikten uzak, üstün ve her işi hikmetli olan Allah'ı tesbih ediyor.* *Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah'ı tesbih ediyor."*[327]	*Mezmurlar.146-150* *Mezmurlar kitabının 146-150 bölümleri arasında bulunan "RAB'be övgüler sunun! Ey gönlüm, RAB'be övgüler sun," "Ne güzel, ne hoş Tanrımız'ı ilahilerle övmek! Ona övgü yaraşır," "Göklerden RAB'be övgüler sunun, yücelerde O'na övgüler sunun!" ifadelerinden bahseder.*
13. *"Onlar, "Doğrusu Allah, ateşin yakıp bitireceği bir kurban getirinceye kadar hiçbir peygambere inanmama hususunda bizden söz aldı" diyenlerdir.*	*"RAB'bin meleği elindeki değneğin ucuyla ete ve mayasız pedelere dokununca kayadan ateş fışkırdı. Ateş eti ve mayasız pideleri yakıp kül etti.*

320 ed-Duhân, 44/19-20.
321 Çık.8:26.
322 en-Naziât, 79/27-30.
323 Yar.1:1-4.
324 el-Enbiyâ, 21/105.
325 Mez.37:29.
326 Lokmân, 31/15.
327 el-Hadîd, 57/1, el-Haşr, 59/1, el-Cuma, 62/1, et-Tegabun, 64/1.

De ki: "Benden önce nice peygamberler size mûcizeler ve dediğiniz şeyi getirmişlerdi. Doğru söylüyorsanız onları niçin öldürdünüz?"[328]	*Sonra RAB'bin meleği gözden kayboldu."* *"(İlyas) On iki taş aldı. Bu sayı RAB'bin Yakup'a, "Senin adın İsrail olacak" diye bildirdiği Yakupoğulları oymaklarının sayısı kadardı."*[329]
14. *"İşte Allah bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir."*[330]	*"Yaşamı içlerine yerleştirecek, yüreklerine yazacağım."* *"Sevgiyi, sadakati hiç yanından ayırma, bağla onları boynuna, yaz yüreğinin levhasına."* *"Onları yüzük gibi parmaklarına geçir, yüreğinin levhasına yaz."*[331]
15. *"Bugün, kâfirler dininize karşı (mücadelede) ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.* *Bugün size iyi ve temiz nimetler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir; sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir.."*[332]	*"O gün onlara öfkeleneceğim, onları terk edeceğim. Yüzümü onlardan çevireceğim. Başkalarına yem olacaklar, başlarına sayısız kötülükler, sıkıntılar gelecek. O gün, "Tanrımız bizimle olmadığı için bu kötülükler başımıza geldi" diyecekler. Başka ilahlara yönelmekle yaptıkları kötülük yüzünden o gün kesinlikle onlardan yüzümü çevireceğim."*[333]
16. *"Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilâflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler Allah'a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamamaktadır."*[334]	*"Güvenilir ve akıllı köle kimdir? Ev sahibinin, ev halkına vaktinde yiyecek sağlaması için atadığı köle."* *"Bu, yolculuğa çıkan bir adamın kölelerini yanına çağırıp varını yoğunu onlara emanet etmesine benzer."*[335]
17. *"Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve*	*(Isa) Onlara benzetmelerle birçok şey öğretti ve öğretirken şöyle dedi: "Dinleyin! Bir çiftçi tohumunu ekmek için dışarı çıktı. Tohumları saçarken, bir kısmı yol boyunca düştü ve kuşlar*

328 Âl-i İmrân, 3/183.
329 Hak.6:21, 1Kr.18:31.
330 el-Mücadele, 58/22.
331 Yer.31:33. Özd.3:3, 7:3.
332 el-Mâide, 5/3, 5.
333 Yas.31:17-18.
334 ez-Zümer, 39/29.
335 Mat.24:45, 25:14.

sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir. *O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidayet vermez.* *Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir; şayet sağanak yağmazsa incecik yağar. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir."*[336]	*gelip onları yedi. Bazıları da fazla toprağı olmayan kayalık yerlere düşmüş. Toprak sığ olduğu için hızla yeşerdi. Ama güneş doğunca bitkiler kavruldu ve kökleri olmadığı için soldular. Başka tohumlar dikenlerin arasına düştü, dikenler büyüyüp bitkileri boğdu, böylece tahıl vermediler. Başka tohumlar da iyi toprağa düştü. Bu tohumlar yeşerdi, büyüdü ve ürün verdi; kimi otuz, kimi altmış, kimi yüz kat çoğaldı."*[337]
18. *"Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle güzel gösterilmiştir."*[338]	*"Bununla birlikte sıkıntı çekmiş olan ülke karanlıkta kalmayacak. Geçmişte Zevulun ve Naftali bölgelerini alçaltan Tanrı, gelecekte Şeria Irmağı'nın ötesinde, Deniz Yolu'nda, ulusların yaşadığı Celile'yi onurlandıracak."*[339]
19. *"İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur."*[340]	*"Ta ki diğer tohumlar iyi toprağa düşene kadar. Çıktı, büyüdü ve ürün verdi, kimi otuz, kimi altmış, kimi yüz kat çoğaldı."*[341]
20. *"İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik."*[342] *"Kendilerine yasak edilen şeyler karşısında küstahça diretince onlara, "Aşağılık maymunlar olun!" dedik."*[343]	*"Ama bazıları ona aldırmayıp sabaha bıraktılar. Bıraktıkları kurtlanıp kokmaya başlayınca Musa onlara öfkelendi."* *"Musa'nın buyurduğu gibi artakalanı sabaha bıraktılar. Ne koktu, ne kurtlandı."*[344]

Tablo 1: Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması

336 el-Bakara, 2/261,264-265.
337 Mar.4:2-8.
338 el-En'âm, 6/122.
339 Yşa.9:1.
340 el-Fetih, 48/29.
341 Mar.4:8
342 el-Bakara, 2/65. "Kırade" ifadesinin yanında "hanazira" (domuzlar) ifadesi Mâide sûresinin 60. ayetinde görülür.
343 el-A'râf, 6/166.
344 Çık.16:20, 16:24.

2. KUR'AN'IN ÜSLUBU

Kur'an'ın Üslubu konusu içerisinde, vahiylerin kronolojisi, özellikleri ve içeriği üzerine odaklanılacaktır. Bunun için, öncelikle Kur'an'ın kronolojisini belirlemek amacıyla bir tablo oluşturulacaktır. Daha sonra, vahiylerin özellikleri ve muhtevaları hakkında bilgi verilecek ve her dönemin öne çıkan terimler ele alınacaktır. Ardından, Hirschfeld'in Kur'an-ı Kerim üzerine yaptığı araştırmalardan yola çıkarak mesellerin incelenmesine geçilecektir.

2.1. Vahiylerin Aşamaları

Oryantalistler, tarihsel araştırmalarının doğru bir şekilde yapılması için kronolojik sırayı dikkate alınması gerektiği kanaatini taşımaktadırlar. Hirschfeld her ne kadar bu görüşü savunsa da, Kur'an'ın kronolojik sıralamayı bir yere kadar ortaya sunabilmiş ve araştırmalarının yarısında bu fikirden vazgeçmek gerektiğini anlamıştır. Ardından, büyük ölçüde Kur'an ayetlerinin özelliklerine göre ve onların oluşturduğu malzeme üzerinde tarihsel bir sonuç elde etmeye hedeflemiştir.[345] Dolayısıyla yazar, Kur'an kronolojisini oluşturmaya çalışırken edebi metodu izlemiştir.[346]

Hirschfeld, Kur'an üslubunu ve geçtiği aşamaları açıklarken, kısaca bunları söyler:

"İlk İlan (First Proclamation) olan İkra sûresiyle peygamberliğin başlangıcından sonra, bu konuşmayı destekleyecek, Peygamber ünvanını doğrulayacak ve misyonunun güvenirliğini ortaya koyacak vahiyler yerleştirilmiştir. Burada akıl sağlığıyla ilgili şüphelerin giderilmesi ve kuşkular cesur güvencelerle yatıştırması gerekiyordu. Dolayısıyla, Kur'an'ın ilk vahiylerin güçlü yeminlerle başladığını görmekteyiz. Bundan sonra, Peygamber'in hamaset stoku tükendiğinde, ahlak ve öğütlerle desteklediği masalları ortaya çıktığını görürüz. Bunlardan, Muhammed'in Allah'ın her şeye kadir olduğunu göstermek için hem konu çeşitliliği hem de olay örgüsünün mucizeviliği ile mümkün olduğunca çekici hale getirmeye çalıştığı anlatı dönemi ortaya çıktı. Bu vahiyler de tükendiğinde, Doğanın zenginliğini ve ihtişamını resmeden bir grup betimleyici

345 Hirschfeld, *New Researches*, 36-37.

346 Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal bir Yaklaşım*, 32-33.

konuşma ile Takdir-i İlahi'nin hükmünü göstermeye başladı. Bu period sona erdiğinde, dinleyiciler, İnananlara dindar Müslümanların hayatını nasıl sürdüreceklerini öğreten bir dizi yasal konuşmayı dinlemeye yeterince hazırdılar."[347]

Hirschfeld, Mekkî ve Medenî ayetlerin özelliklerini anlatırken, Medine'de yapılan konuşmalarda Allah'ın büyüklüğünü ve yüceliğini anlatan coşkulu ayetlere sıkça rastlanırken, Mekke ayetlerin aynı konuları üzerinde durduğunu ve dinleyicilerini soğuk bıraktığını söylemektedir.[348] Aynı zamanda, Mekkî ayetlerin muhatapları büyük ölçüde Müşrikler olduğu için, bu hitapların onların dikkatini çekmek üzere düzenlendiğini, Medenî ayetlerle ise Hz. Peygamber'in bu dini başka bir boyuta götürerek üslubunun tamamen değiştiğini söyler. Hirschfeld, Mekkî ayetlerle bağlantılı olaylara dair net bir fikir edinmek zor olduğunu, dolayısıyla bu ayetler söz konusu olduğunda, üzerinde çalışılabilecek tatmin edici bir arka plan olmadığını söyler.[349] Bu yüzden kendisi Alak sûresinin oluşturduğu **"İlk İlan"** (Proclamation) grubunun dışında, Mekkî rivayetleri hitaplarına göre dönemsel olarak beş gruba ayırır. Yazar sûre bütünlüğü üzerine değil de, ayet grupları şeklinde Kur'an'ın kronolojisini oluşturmaktadır. Ayrıca Hirschfeld'in kronolojisinde bulunan 112 sure veya ayet grupları göze çarpmaktadır.[350]

Mekkî rivayetlerin ayrımı şu şekildedir:

- **Doğrulayıcı Rivayetler (Confirmatory Revelations)**
- **Beyansal Rivayetler (Declamatory Revelations)**
- **Anlatısal Rivayetler (Narrative Revelations)**
- **Betimleyici Rivayetler (Descriptive Revelations)**
- **Hukukî Rivayetler (Legislative Revelations)**

Hirschfeld, Mekkî ayetleri üslup ve hitaplarına göre farklı terimleri kullanarak gruplara ayırır ve bunları kronolojik olarak tabloda gösterir.[351] Medenî ayetlerini ise indikleri

---

347 Hirschfeld, *New Researches*, 36.

348 Mekki ve Medeni ayetlerin özellikleri için bkz. Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/25-54.

349 Hirschfeld, *New Researches*, 102.

350 Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal bir Yaklaşım*, 141.

351 Gözeler'e göre rivayetlerin tercümeleri şu şekildedir: *teyit edici, hitab edici, anlatımsal, tanımlayıcı, hukuksal vahiyler*. Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal bir Yaklaşım*, 32-33.

konulara göre ayırır ve bunları birer bölüm halinde açıklar. Bunların özelliklerine ve yaptığı ayrımına riayet etmeden kronolojik olarak tüm Medenî rivayetleri bir grup halinde gösterir. Dolayısıyla, tablo onun perspektifinden yola çıkarak hazırlanacaktır. Medenî rivayetlerin ayrımı şu şekildedir:

- **Bedir Savaşına Kadar Rivayetler**
- **Siyasî Konuşmalar (Political Speeches)**
- **İdarî Açıklamalar (Domestic Affairs)**
- **Biatlar (Renewal of Allegiance)**

Hirschfeld'in Kur'an-ı Kerim'in kronolojik sıralamasını gösterdikten sonra bu vahiylerin muhtevaları ve özellikleri konusunda bilgiler verilecektir. Müellif, bazı vahiylerin kesin tarihleri konusunda tam bir güvenceye sahip olmadığını belirterek, kronolojisiyle ilgili ifadelerinde *"yaklaşık olarak"* terimini kullanır.[352] Oryantaliste göre Kur'an'ın Kronolojisi şu şekilde gösterilebilir:

Mekkî Vahiyler		
İlk İlan	el-Alak, 1-5	
Doğrulayıcı Vahiyler	el-A'lâ el-Kalem, 1-33 el-İhlas el-Hâkka, 40-52 eş-Şuarâ, 221-228 et-Tur, 29-49 el-Muddessir, 1-30, 35-55 el-Muzzemmil, 1-14 el-İnsân	el-İnşirâh el-Alak, 6-12 Tebbet el-Hümeze en-Naziât, 15-26 en-Necm, 1-18, 24-52 ed-Duhâ, 1-8 el-Kafirun
Beyansal Vahiyler	et-Tekvîr el-İnfitâr el-İnşikâk ez-Zilzâl Abese et-Târık el-Kıyâmet el-Mutaffifîn el-Gâşiye en-Naziât, 1-14 el-Murselat el-Hâkka, 1-39 en-Nebe	el-Kâria el-Kureyş el-Maun el-Kevser el-Beled el-Leyl eş-Şems el-Fîl et-Tekâsür el-Kadir el-Beyyine el-Fecr el-Cin

[352] Hirschfeld, *New Researches*, 143-145.

	el-Vâkıa et-Tûr, 1-28 el-Meâric el-Âdiyât	el-Burûc,1-8, 12-22 el-Asr et-Tîn
Anlatısal Vahiyler	el-Kalem, 34-52 ez-Zâriyât eş-Şuarâ, 1-220 el-Kamer es-Sâffât ed-Duhân Sâd en-Neml, 1-59 el-Kasas el-Hicr el-Kehf Yûsuf Meryem ez-Zuhruf, 25-89 el-Enbiyâ İbrâhîm	Tâhâ Hûd Sebe el-A'râf, 1-27, 57-155, 186-205 el-İsrâ, 1-8, 103-111 el-Müzzemmil, 15-19 el-Mümin, 1-6, 24, 57 el-Ankebût, 13-42 Yunus, 72-109 el-Mü'minûn, 23-52 el-Ahkâf, 20-35 el-Mâide, 23-38, 109-120 el-Bakara, 200-210 el-En'âm, 74-91 el-Fâtiha
Betimleyici Vahiyler	en-Naziât, 27-46 Nûh er-Rahmân Kâf el-Câsiye eş-Şûrâ Fussilet Fâtır es-Secde el-Mülk el-Furkân, 1-63 el-Mü'minûn, 1-22, 53-118 en-Nahl, 1-115 ez-Zuhruf, 1-24	er-Ra'd el-Felak en-Nâs Yûnus, 1-57, 58-71 Lokmân, 1-10, 19-34 Yâsîn en-Neml, 60-95 er-Rûm ez-Zümer el-Hac, 1-13, 62-71 el-Mü'min, 7-23, 58-85 el-Bakara, 158-162 el-İsrâ, 87-102 el-En'âm, 92-117
Hukukî Vahiyler	el-En'âm, 1-45, 46-75 ed-Duhâ, 9-11 el-Furkân, 74-72 Lokmân, 11-18 el-A'râf, 28-56 el-Ankebût, 1-12	el-Ahkâf, 1-19 el-İsrâ, 9-86 el-En'âm, 152-165 et-Tevbe, 129-130 el-Burûc, 9-11
Medenî Vahiyler		
el-Bakara, 1-19, 19-37 38-58, 59 el-Mâide, 71-88 el-Bakara, 60-97, 98-115,	en-Nisâ, 1-45?? 126-129 46-72 73-86 el-Bakara, 148-157, 87-95 el-Mâide, 56-63 el-Bakara, 282-284	el-Mümtehine en-Nasr el-Hucurât et-Tevbe, 23-27, 38-73?? el-Fetih, 1-17 et-Tevbe, 74-94 120-128

116-147, 163-184, 211-223, 244-268, 269-281 el-Enfâl, 1-41, 42-76 Âl-i İmrân, 1-29, 30-75, 76-90 Muhammed Âl-i İmrân, 91-113 (?), 114-137 139-200 el-Hadîd el-A'râf el-Haşr es-Saff el-Cuma en-Nahl, 116-128 (?) et-Tegâbün	Nisâ, 96-105 106-125 130-138 140-145 146-151 152-175 el-Ahzâb Bakara, 224-243 et-Talâk en-Nur et-Tahrîm el-Münafikûn el-Mücâdele el-Hacc, 14-61, 72-78 el-Mâide, 39-44 Bakara, 285-286 el-Kehf, 18-28 el-Bakara, 185-196, 198-199??	95-119 1-12 36-37 13-22 28-35 el-A'râf, 156-172 el-Mâide, 1-4 5-7 8-14 15-17 109-120 18-22 45-55 64-70 89-104 105-108 el-En'âm, 117-151(?) el-Müzzemmil, 20(?) el-Müddessir, 31-34(?)
Eklenmiş – Belirsiz Vahiyler		
en-Necm, 19-23 Âl-i İmrân, 138 el-Ahzâb, 40 Muhammed, 2	el-Fetih, 29 es-Saff, 6 el-Mâide, 73(?) 101(?)	

Tablo 2: Hirschfeld'in Kur'an Kronolojisi

2.1.1. Doğrulayıcı Vahiyler

Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'in bu aşamasını İncil ile ilişkilendirirken, Eski Ahit'in Peygamberlerinin kendini inkar ve coşkusundan bir şeyler taşıdığını söyler ve bu daha sonraki sûrelerin hitabında olduğunu gösterir. Mekke vahiyler, Hz. Peygamber'in İlk İlan ile başlayan, Hicrete kadar süregelen vahiyler silsilesidir.[353]

Doğrulayıcı vahiyler, Alak sûresinin inzalinden sonra, Kur'an vahyini ve Hz. Peygamber'in nebeviliğini desteklemek için indirilen sûrelerden oluşmaktadır.[354] Bu rivayetler, tasdik edici olarak da nitelendirilebilir. Hirschfeld, bu grubun ilk sûreleri olan Ala ve Kalem sûrelerinin *"İkra"* ile başlayan vahyini tamamlamak amacıyla indirildikleri

[353] Konunun açısından **İlk İlan** kısmı *Kur'an'ın Kaynağı* konusunu ilgilendirdiği için, bu başlıkta İlk İlan'dan sonraki vahiyler ele alınacaktır. İlk İlan ile başlayan Kur'an vahyi hakkındaki görüşleri için bkz. Kur'an'ın Kaynağı - Kur'an'ın Genel Kökeni altbaşlığı.

[354] Şahin bu vahiyler aşamasını "İlk Çağrıyı Pekiştiren Ayetler" olarak açıklamıştır. bkz. Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", 238-241; Hirschfeld, *New Researches*, 33.

kanaatindedir. Yine aynı bağlamda, Hâkka, Tur, Necm ve Duhâ sûreleri Hz. Peygamber'in doğruluğun ispatı için indirilmiştir. Aynı bağlamda, Hirschfeld, Alak ve Müzzemmil sûreleri arasında bir bağlantı kurar ve *"ikra"*nın karşılığı olarak *"ve'zkur"* ifadesinin geldiğini söyler. Ona göre, bu kelimelerin seçimi Tevrat'taki "ikra"dan daha az işaret etmez ve her iki durumda da İbranice terimlerin yapısının Kur'an'da sadakatle korunmuş olmasına dikkat çekmektedir.[355]

İlgili rivayetler bağlamında yaşanan bir olay, bir dönem boyunca vahyin kesilmesidir. Oryantalistler konuyla alakalı farklı görüşlere sahiptirler. Sprenger ve Nöldeke vahyin bir süreliğine kesildiğini reddeder, Palmer ve Muir bunun varlığı kanaatindedirler. Hirschfeld, böyle bir duraklamayı açıklayacak herhangi bir neden olmadığını söyler. Aksine, bu duraklamanın Hz. Peygamber'in peygamberlik iddiasına zarar vereceği ve onun için ahlaki bir intihar olacağını düşünmektedir.[356] Vahyin kesilmesi, Müslümanlarca rivayetlerde nakledildiği şekilde, Peygamber (a.s.) için zor bir süreci ifade eder, bu yüzden Hirschfeld'in buradaki sözlerine kısmen katılmaktayız. İlgili sözlerine katılmadığımız kısım, bu zor sürecin duraklamanın olmadığına bir delil olarak gösterilmesidir. Öte yandan, vahyin bir süre için kesildiğini destekleyecek rivayetlerin bulunması, bu durumun varlığına işaret eder ve aynı zamanda, Kur'an'ın Peygamber (a.s.) tarafından oluşan bir kitap olmadığına, onun bir imtihan olarak bu şekilde sabretmeye zorlayan bir durum olduğunu göstermektedir.

Bu rivayetlerin içerisinde başka bir özellikte olan ayetler, ilk defa cehennem'den bahseden ayetleridir.[357] Hirschfeld'e göre, Peygamber (a.s.) ilk konuşmasında cennet ve cehennem, sonsuzluk, ölüm, ruh, ölümsüzlük, ölümden sonra ödül ve ceza gibi bir dizi soyut kavramı tanıtmıştı.[358] Her ne kadar bu eylemlerin hepsi karşılık gelen terimlerle kapsanmamış olsa da, bunları tartışmış ve dinleyicilerine az çok açık bir anlayış kazandırmaya çalışmıştır. Ancak, bunu tanımlar vererek başaramazdı, ki bunu ilk etapta yapamazdı ve dahası, bu amacına hizmet etmezdi. Böylece, cehennem kavramını bu dönemde görürken, cennet teriminden diğer dönemde görmekteyiz. Hirschfeld,

355 Hirschfeld, *New Researches*, 39.
356 Hirschfeld, *New Researches*, 34.
357 Müzzemmil, Alak, Mesed ve Hümeze sûrelerindeki bu bağlamdaki ifadeleri kastetmektedir.
358 Hirschfeld, *New Researches*, 42-43. Hirschfeld'in karşılaştırması için bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 2.

Cehennem ateşinin, Hıristiyan ve sonraki Yahudi doktrinine çok tanıdık bir kavram olduğunu ve Hz. Peygamber'in öğrenim yılları[359] boyunca bu konuda çok şey duyduğunu söyler ve sözlerine bu şekilde devam eder: *"Kur'an'ın eskatolojisinin karakteristik özelliği, cehennem azabının sonsuz çeşitlilikte, parlak renklerle ve tüm ayrıntılarıyla tasvir edilirken, dindarların daha fazla tasvir edilmeden sadece "mutlu" oldukları ve onlar için sadece "en iyi ve en uzun süreli" bir "son yaşam" saklandığının ima edilmesidir."*[360] Yazara göre, Kur'an-ı Kerim'in cennetten önce cehennemden bahsetmesi, ilk Müslümanlar için cehennemin cennetten daha etkili olabileceği düşüncesini yansıtmaktadır.

Hirschfeld, Müslüman gelenekçilerin çoğunun Medenî olarak değerlendirdikleri İhlas sûresini bu döneme koyar ve Allah'ın Birliği üzerine vurgu yapan bu sûreyi, Yahudilerin dua kitabında bulunan, Yasa'nın Tekrarı 6:4 ile karşılaştırma yapar.[361]

Hirschfeld, bu gruba şiirsel özellikte olan rivayetleri de dahil eder ve bu ifadelerin, İslam'ın ilk dönemlerinde müşriklerin şiir geleneğine veya diline atıfta bulunduğunu belirtir. Ona göre, Peygamber (a.s.) her ne kadar kendini şiirsel unsurlardan arındırmaya çalışmışsa da, şiirlerin standart özelliklerinin çoğu ona o kadar benziyordu ki, üslubunu bunlardan kurtarmakta biraz zorlanmıştır. Bunun örnekleri, **"zerni"** ifadesinin bulunduğu el-Kalem, 68/44, el-Müzzemmil, 73/11, el-Müddessir, 74/11 sûrelerinde görülmektedir. Şairlerin durumunu dile getiren ve bunun üzerine isimlendirilen Şuara sûresinin son ayetlerini de bu bağlamda değerlendirir.[362]

Bu rivayetlerle başlayan, ancak diğer dönemlerde gelişecek olan bazı terimlerden bahseder. Bunlardan, **"Ayet"** (işaret) ve **"Din"** kelimeleridir. Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Müşriklerin sorduğu imalı sorulara Necm 53/36, Müddessir 74/52 ve A'lâ 87/18-19 sûrelerindeki **"Suhuf"** terimine yönlendirmek zorunda kaldığının ardından, onları ikna etmek için bir mucize getirmeye zorunlu olduğunu hissettiğini söyler.

---

359 Kutsal Kitap Eğitimi olarak işaret ettiği öğrenim kastedilmektedir. Bu bağlamda Hirschfeld, Necm sûresinin 38-41 ayetlerini göstererek Peygamber'in (a.s.) Rabbinik kaynaklardan cümleler çaldığını söylemektedir. bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 3.

360 Hirschfeld, *New Researches*, 41-43.

361 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 4.

362 Yazar, Kur'an-ı Kerim'de geçen "zernî" ifadesinin Müşriklerin şiirlerinde geçtiğini söyler. Hirschfeld, *New Researches*, 37.

Böylece, vahyedilen her şeyi bir "*İşaret"* veya mucize olarak tanımlamaya yarayan bir terim seçti ve bu şekilde *"ayet"* terimi gerçekleşmiş oldu.

2.1.2. Beyansal Vahiyler

Doğrulayıcı rivayetlerden sonra, Kur'an'ın açık ve doğrudan vahiylerle belirginleştiği, Hz. Peygamber'in topluma kendini kabul ettirme çabasında olduğu, sıkça Kıyamet Günü betimlemeleri ve yoğun biçimde yeminlerle hitap eden bir zaman dilimini ifade eder.[363]

Hirschfeld'e göre bu hitaptaki rivayetler, Kur'an-ı Kerim'de zamanın sonundaki durumu anlatan bir dizi kehanet, her ne kadar onların yücelik ve ihtişamına erişemese de, İncil'deki Mesih kehanetlerini örnek almıştır. Peygamber (a.s.) sadece insanlığın günahkârlığına ve onları bekleyen cezaya, dindarların ödüllendirilmesine ve Yeşaya'da ima edildiği gibi Doğa'nın genel dönüşümüne değinen kısımları kullanabilirdi. Bu yüzden, doğrulayıcı rivayetlerde cehennemin hitabından sonra bu dönemde cennetten ve ödüllerden bahsedilmektedir.

Yazara göre, Peygamber'in (a.s.) zihninde bulanık olan kelimelerden biri de *"Kitap"* kelimesidir. Müellif, Kur'an'ın iddia ettiği gibi "kitap"ın her şeyi içermesine rağmen, en eski sûreler bu kelimelerin amacının sadece insanoğlunun eylemlerini kaydetmek olduğunu belirtir. Bu yüzden beyansal döneminin bu kelimeye dair açık bir tanım verme konusunda yetersiz olduğunu söylemektedir.[364]

Hirschfeld, kötüler için tasvir edilen sonsuz çeşitlilikteki azaplar dışında birbirlerinden pek de farklı olmayan Kıyamet Günü tasvirleri, bu dönemki hitapların önemli bir özelliğini oluşturduğunu söyler. El-Yevme, Yevme'l-Kıyame gibi farklı varyasiyonları olan **"Yevme"** teriminin, bu dönemin başından sonuna kadar geçtiği görülmektedir. İlgili terimin gelişimi, ilk önce Tekvîr sûresinde "Gün"den hiç bahsedilmediğini, sadece *"şafak söktüğünde gerçekleşecek olaylar"*[365] şeklinde onu tasvir eden ifadelerle başlamıştır. Burada Hirschfeld, *"eşit uzunlukta olmayan iki bölüme ayrılmış, kadansın tamamı metrik*

---

363 Şahin bundan dolayı bu aşamadaki vahiyleri "Edebi Sanat Yönü Baskın Olan Vahiyler" olarak tasvir etmektedir. bkz. Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", 241-243.

364 Hirschfeld, *New Researches*, 55-56.

365 et-Tekvîr, 81/1-14.

ve tüm deklarasyon türünün tamamen orijinal" olarak tasvir ettiği Tekvîr sûresinden bahseder. Devamında, Hz. Peygamber'in kendisinin bu güzel performanstan çok memnun olduğunu ve kısa bir süre bu sûreye benzer biçimde İnfitâr ve İnşikâk sûreleri ortaya çıkardığını söyler. Hirschfeld, Kıyamet Günü'nün 90 farklı isimler olmasının Hz. Peygamber'in belli bir amaçla olmak üzere onları farklı farklı tasvir etmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Kur'an'ın tamamına yayılmış olmalarına rağmen, Kıyamet Günü'nden bahseden ayetlerin başlangıçları doğrulayıcı, asıl gelişimleri ise beyansal dönemine ait olduğu görülmektedir.[366]

Bu dönemde, her şeyi içeren **"Kitap"**tan bahsedilir, ancak eski sûrelerdeki ilgili terim, sadece insanın eylemlerini kaydettiğini belirtmektedir. Hirschfeld, bu dönemi kapsayan sûreleri[367], kısa olmaları hasebiyle, konuşmayı uzatmaya ve konuşmacıya tazeliğini kaybetmeye başlayan bir konu için yeni ifadeler ve deyimler düşünmesi için onları zaman açısından tanımaya hizmet eden bir **"Kuntspause"** (Sanat Molası) olarak tanımlar.[368]

Hirschfeld, beyansal döneminden anlatısal dönemine geçişini, yemin edecek nesnelerin bitmesiyle başladığını söyler ve burada başlangıcı beyansal karakterinde, bitişi ise anlatısal karakterinde olan sûrelerden bahseder. Oryantalistin bu karakterde olan sûreleri değerlendirmelerinde çok aceleci davrandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, Vâkıa sûresini değerlendirdiği kısmında, 7. ayette Kıyamet Günü'nde insanların üç sınıfa ayrılacağını belirttikten sonra sadece iki grubun akıbetinden bahsedildiğini söylemektedir. Ancak, Vâkıa sûresinin 10-26 ayetlerinde birinci sınıftan, 27-40 ayetlerinde ikinci sınıftan ve 41-56 ayetleri arasında son sınıfın akıbetinden bahsedildiği görülmektedir.[369]

2.1.3. Anlatısal Vahiyler

Hirschfeld'e göre, Kur'an-ı Kerim'in anlatısal vahiylere yer vermesinin nedeni, Kutsal Kitap hakkındaki bilgisinden kaynaklanmaktadır. Ancak, bu döneme ait ilk tarihsel

366 Bu isimleri için ayrıca bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 49-53.
367 Mürselât, Gâşiye, Naziât, Mürselât, Mütaffifin sûreleri.
368 Hirschfeld, *New Researches*, 56.
369 El-Vâkıa, 56/10-56.

parçalar Kutsal Kitap'tan değil, Mekkeli Müşrikler tarafından bilinen Ad ve Semud kavimleri hakkında olmuştur.[370]

Anlatısal dönemi, konu çeşitliliği açısından Mekke dönemindeki diğerlerinden daha üstün ve öncekilerden daha etkilidir. İslam öncesi dönemlerde halk ezberden şiir okurdu, ancak düzyazı anlatılar, en azından belirli sınırlı alanlarda, pek bilinmiyor olamazdı, çünkü Mekkeliler Kur'an-ı Kerim'de geçen **"Esatir"** terimini hikayeler için kullanıyorlardı.[371]

Başı beyansal karakterinde olan, ancak anlatısal niteliği taşıyan ilk vahiy Zâriyât sûresidir. Uzun sûreler örnek alınırsa, onların içerisinde birkaç özellikte olan vahiyler bulunmaktadır. Bu, Kur'an-ı Kerim'in peyderpey inmesinden kaynaklanmaktadır. Hirschfeld bu durumu bu şekilde açıklamaktadır: *"Bir sûrenin farklı karakterde olmasını, örneğin anlatısal vahiylerin yarısında beyansal vahiylerin bulunmasını, kıssaların uzamasıyla vahiylerin akıcı bir şekilde ilerleyememesiyle, bu yüzden belirli aralıklarla tefekkürlerle kesintiye uğramasıyla açıklanır."*[372] Ona göre, Hz. Peygamber'in tefekkürün kesintiye uğradığı sûrelerden biri *"laf kalabalığı"* olarak nitelendirdiği Şuara sûresidir.

Anlatısal vahiylerde sık sık **"İşaret"** (ayet) teriminin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Hirschfeld, *"bunlar apaçık Kitab'ın işaretleridir"* ayetiyle başlayan sûreleri sıraladıktan sonra, bunların birer mucize olarak değerlendirildiğini ve Hz. Peygamber'in mucize konusunda sadece bunu getirebildiğini söylemektedir. Anlatısal vahiyler arasında başlarında *"Kitap"* ifadesiyle başlayan sûrelerden[373] bahsetmektedir. Bu sûreler kendi aralarında benzerlik göstermektedir. Bu sûrelerin beyansal bir önsözü yoktur ve paragrafları belirleyen nakarat da eksiktir. En benzer özelliği de *"Tilke Ayatü'l-Kitap"* ile

---

370 Yazar burada bir hataya düşmektedir. Ad ve Semud kavimlerinden bahseden sûreler içerisinde diğer kavimlerden de bahsetmektedir. bkz. Zâriyât 51/24-46, Şuara 26/10-189, Kamer 54/9-42, Sâd 38/12-13.

371 Hirschfeld, Arapların bu kelimeyi Yunan dilinden aldıklarından bahsetmektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in farklı kültürlerden istifadede bulunması iddiasında, Yunanca'dan alıntılar yaptığından bahsetmektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 59.

372 Hirschfeld, *New Researches*, 60.

373 *"Tilke Ayatü'l-Kitab"* ifadesiyle başlayan sûreler: Yunus, Yûsuf, Ra'd, Hicr, Şuara, Kasas, Lokmân sûreleri. Neml sûresindeki bu ifade diğer sûrelerden farklı olmak üzere, *"Kitap"* yerine *"Kur'an"* terimi geçmektedir. *"Kitabün"* ifadesiyle ile başlayan sûreler; A'râf, Hud ve İbrâhîmûreleridir. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri de birinci ifadeyle başlayan sûrelerdendir, fakat bu dönemki vahiylerden değerlendirilmemiştir.

başlamalarıdır. Hirschfeld'e göre, betimleyici karakterde olan Lokmân sûresi, *"İşaretler"* üzerine yazılmış en iyi vaazdır.[374]

Hirschfeld, anlatısal vahiyleri iki kategoriye ayırmaktadır: a) *Birinci kategori*, her birine sadece birkaç ayet ithaf edilen çok sayıda peygamberin adı geçen vahiyler, b) *ikinci kategori* ise, kıssaları çok daha ayrıntılı olmasıyla birlikte sadece bir veya iki peygamberden bahseden vahiyler. Örneğin, İbrahim, Musa ve İsa (a.s) gibi peygamberlerin ve kavimlerinin kıssalarının, diğer peygamberlere ziyade daha ayrıntılı bir şekilde Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı görülmektedir.[375] Hirschfeld, burada bir parantez açar ve Kur'an'ın büyük bir kısmının Mekke dönemine ait olduğundan dolayı, bu dönemde daha sık bahsedilen peygamberleri örnek verir. Mekke döneminde en az bahsedilen peygamberin Hz. İsa olduğu görülmektedir. Ondan iki defa bahsedilmiş ve her ikisinde de onun tanrısallığı kabul edilmemiştir. Bu durumun değerlendirmesini yapan müellif, Hz. Peygamber'in Yeni Ahit'ten çok az etkilendiğini kanıtladığını söyler. Burada Hıristiyanlığın İslam'ın kaynak olduğu iddiasına bulunan oryantalist Wellhausen'e karşı çıkar ve İslam'ın büyük ölçüde Hz. Musa ve Hz. İbrahim'e önem veren Museviliğin çok zayıf bir taklidi olduğunu söyler. Aynı şekilde eski anlatısal vahiylerden olan Kamer sûresini örnek getirerek, Hz. Nuh'un ismi zikredilip, Ad ve Semud kavimlerinin peygamberlerinin isimleri zikredilmediğinden dolayı, bu isimlerin **"Penitent"** (Tövbekar) ve **"Pions"** (Piyonlar) isimleri gibi alegorik anlamlara sahip olduklarını söyler.[376]

Hirschfeld, Hz. Peygamber'in sûreler arasındaki ahenkliğini kaybetmekten korktuğu ve bu konuda yeni bir üslup geliştirmeye çabaladığını söyler. Buna örnek olarak *Sâffât, Duhân, Enbiyâ* ve *İbrâhîm*ûrelerinden bahseder. Hirschfeld, bu sûrelerdeki kıssalar arasında farklı tonda farklı konulardan bahsedildiğini söyler. Örneğin, Sâffât sûresinde bahsedilen İbrahim'in (a.s.) kıssasının farklı bir bölümünü Şuara sûresi getirmektedir. Aynı şekilde, Enbiyâ sûresindeki anlatıya dayalı vaazların monotonluğunun, her türden

374 Hirschfeld, *New Researches*, 60-77.

375 Yazar, Neml sûresinin 19. ayetin, Çıkış.2:13-14 pasuhların adeta bir tercümesi olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu minvalde oryantalist Hirschfeld, Mümin sûresinin 36-37 ayetlerine işaret etmekte ve Kutsal Kitap ile bir kıyaslama yapmaktadır. bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 5-6.

376 Hirschfeld, *New Researches*, 62.

konu üzerinde derin düşüncelere dalmak sûretiyle hafifletme çabasının güzel bir örneğidir. Aynı özelliği, kendi halkının dilini konuşmadıkça hiçbir elçinin gönderilmediğini anlatan İbrâhîmûresiyle bir kıyaslama yapar.[377] Burada müellif, Hz. Peygamber'in *"eğitilmiş bir deli"* olduğu suçlamasını, Duhân sûresinin 20. ayetiyle Çıkış arasında bir kıyaslama getirir.[378]

Hirschfeld, tüm Kur'an'daki en iyi ve en tamamlanmış kıssanın, *Yûsuf sûresini* olduğunu, ancak kompozisyonun ahengi 103. ayetin cüretkâr iddiası nedeniyle bozulduğunu söyler. Bunun dışında, *Sâd sûresi*, Peygamberlerin yaşamlarını anlatal sûrelerden biridir. Yazar, Eyüp adında İncil veya Rabbinik metinlerde böyle bir şahsı bulamadığı için, Hz. Peygamber'in cüzzam hastalığı Ürdün'de yıkanarak iyileşen *Na'aman'ın öyküsüyle* bağdaştırır. Burada aynı şekilde, önceden bahsedilen Hirschfeld'in Hz. Peygamber'in yanlış duyduğu veya okuduğu alıntılardan çıkardığı Zülkifl peygamberinden bahsedilir.[379]

Anlatısal vahiylerin devamını tetikleyen başka bir olay, İslam'ın düşmanlarından olan Nadr b. Haris'in Mekkelilere İranlı kahramanların maceralarını anlatarak Kur'an'ın önüne geçmeye çalışmasıdır. Nadr b. Haris ile Ukbe b. Ebi Muayt, Peygamber'e (a.s.)'a Medine'nin Yahudi Hahamları hakkında bilgi almak için elçiler gönderdiği ve bunun üzerine *Kehf sûresinin* indiğinden bahseder. Hirschfeld, Hz. İsa'nın doğumu anlatan *Meryem sûresinde*, **"er-Rahman"** terimin en az on sekiz kez tekrarlandığından bahseder. Sprenger, bu terimin *"Mesih"* anlamına geldiği görüşündedir, ancak Hirschfeld'e göre bu imkansızdır, çünkü Hz. Meryem'in kendisi Hz İsa doğmadan önce *"el-Rahman"*a umut bağlamaktadır.[380] Hem konu hem de kompozisyon açısından Yûsuf ve Meryem sûrelerine benzeyen *Enbiyâ sûresi* var. *"Korkudan titrerler"* ifadesini Şema'nın okunmasından önceki Yahudi sabah dualarından ödünç aldığını söyler. *Sebe sûresiyle* başlayan bundan sonraki sûrelerde anlatısal unsurun gittikçe azaldığı görünmektedir. Son olarak,

377 Hirschfeld, *New Researches*, 69.
378 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 7.
379 Hirschfeld, *New Researches*, 64.
380 Burada Hirschfeld'in diğer Oryantalistleri eleştirirken İslam kaynaklarından delil getirmesi göze çarpmaktadır. Hirschfeld, *New Researches*, 68.

Hirschfeld'e göre Kur'an'ın anlatısal döneminde kitabın başında yer alan ve Fâtiha olarak bilinen kısa sûre doğmuştur.[381]

2.1.4. Betimleyici Vahiyler

Betimleyici vahiyler, beyansal döneminin ikinci kısmına kadar özellikle fark edilmez, ancak betimleme unsuru Kur'an'ın kendisi kadar eskidir. Hirschfeld, onun farklı karakterini, Hz. Peygamber'in üslubunun yeniliğin cazibesini yitirdiği anlatısal döneminden sonra ortaya çıkardığını söylemektedir. Betimsel ile anlatısal vahiyleri birbirinden farklı karakterlerde olsa da, Hirschfeld onları iki noktada birleştirdikleri kanaatindedir. *Birincisi*, **"Allah'in İşaretleri"**ni gösterme ve *diğeri*, Hz. Peygamber'in gerçekleştiremediği **mucizelerin** yerine bir alternatif oluşturma çabasıdır. Bu sınıftaki vahiylerin sayısı öncekilerden daha azdır, ancak bunlar da İncil modellerini takip eder ve tekrarlarla doludur.

Bu vahiyler, Naziât 26-27 ve Abese 24-32 ayetleri ile başlamaktadır. Yazar, Naziât sûresinin ilgili ayetlerini Yaratılış:1 bölümün 1-4 pasuhlarının aceleci bir özeti olarak değerlendirmektedir.[382] Hirschfeld, *Rahmân sûresini* bu vahiyler çeşidine ait olduğunu göstererek, Nöldeke'nin bu sûrenin daha eskilere ait olduğu fikrine karşı çıkar ve ve İlk Vahiy ile betimleyici vahiyler arasında bir iç bağlantı olduğunu söyler. Bu sûrenin, Yaratılış'ın İncil'deki anlatımının daha kapsamlı bir özetini verdiğini söylerken, delil olarak ilk bildirinin tekrarlanmasını ve *"İşaretler"* yerine **"Nimetler"**den bahsedilmesini gösterir.[383] Yaratılış üzerine daha büyük bir tefekkür üslubu, *Kâf sûresinde* rastlanmaktadır. Bu üslubun, aynı zamanda güzel bir metaforun tanıtılması için bir fırsat sağlayan anlatısal anımsatmalarla serpiştirildiğini söyler.

Müslüman alimlere göre Medenî olarak kabul edilen fakat betimleyici unsurları olan ayetler arasında Bakara sûresinin 158-162 ayetleri gösterir ve bunların Mekkî olduğu kanaatindedir.[384]

---

381 Hirschfeld, *New Researches*, 69-71.

382 Hirschfeld, *New Researches*, 72-73. Ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 8.

383 Hirschfeld, *New Researches*, 73. Ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 9.

384 Nöldeke aynı kanaati paylaşmaktadır. Hirschfeld, *New Researches*, 78.

Bu vahiylerin zirve noktası, *Nahl sûresidir*. Sadece diğer hutbelere dağılmış olan tüm betimsel okumaları birleştirmekle kalmaz, aynı zamanda onları gerçekten sanatsal bir biçimde okuyucunun önüne koyar. Bu sûrenin güzelliğinden bahseden Hirschfeld, Hz. Peygamber'in bu kompozisyona çok özen gösterdiğini, ancak yine Mezmurların 104. sözlerinin bir taklidi olduğunu söyler.[385] *"Kafirler: "Kur'an'ı Muhammed'e bir insan öğretiyor" diyorlar"*[386] ifadesini getirerek intihal suçlamasından karşı kendini savunduğunu söyler.[387]

2.1.5. Hukukî Vahiyler

Hirschfeld'in rivayetlerin ayırımına göre *hukukî vahiyler*, Mekke döneminin son rivayet çeşidinin rivayetleridir. Bu rivayetler, herhangi bir şekilde öğüt niteliği taşıyan pasajlar için geçerli ve esas olarak kitapta işgal ettikleri yer açısından ele alınmaktadırlar. Eski Ahit'in İsrailoğulları'nın tüm ihtiyaçlarını karşılayacak yasalar sunması gibi, Kur'an-ı Kerim'de müminlerin ahlaki, törensel ve hukukî kurallarının temel kaynaklarını oluşturur. Hz. Peygamber'in bir gün liderlik yapacak konumda olup olmayacağını önceden kestirmek mümkün olmadığından dolayı Hirschfeld, Mekke döneminin hukukî vahiylerin içerisinden idari düzenlemelerinin tamamen çıkarıldığını söyler.[388] Bundan dolayı Şahin bu vahiyleri, "Hukukî" olarak değil, "Ahlakî Normlar İçeren Ayetler" olarak tasvir etmektedir.[389]

Bu aşamanın, En'âm sûresinin *"Allah'ın kendi üzerinde rahmeti farz kılmıştır"* ifadesini ihtiva eden 12. ayetiyle başladığını söyleyen oryantalist, aynı konuşmada Hz. Peygamber'in ilk Müslüman olmakla emrolunduğunu beyan etmesine dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in sadece küçük Müslüman topluluğunu göz önünde

---

385 Yazarın burada ne demek istediği tam olarak anlaşılmamaktadır. Mezmurlar'ın 104. bölümünde tekrarlanan *"RAB'be övgüler sun!"* ifadesi kastedilmiş olabilir, ancak Nahl sûresinde böyle bir benzerlik gözükmemektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 74-75.

386 Nahl 16/103.

387 Yazar bu bağlamda Enbiyâ sûresinin 105 ayetini gösterir. Hirschfeld, *New Researches*, 76. Karşılaştırma için bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 10.

388 Hirschfeld, *New Researches*, 79.

389 bkz. Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", 244. Ancak biz Hirschfeld'in bu ayetleri tasvir edecek kelimenin çevirisini kullanmayı uygun bulduk.

bulundurduğundan kuşku duyulmamasına rağmen, genel olarak insanlığa verilen bir dizi öğütte bulunmuştur.

Yasal vahiylerin en bariz özelliği, anne-babaya saygının gerekliliğine dair başlamasıdır. Bu durum, Ankebût sûresinin 1-12 ayetleri ve Ahkâf sûresinin 1-19 ayetleri arasında görülmektedir.[390]

Yazara göre, Hz. Peygamber hukukî vahiylerde Dekalog'u taklit etmeye ya da daha doğrusu İslam'ın gereklerine uyarlamaya çalışmıştır. Bunun sadece Avrupalı akademisyenler tarafından değil, Müfessirler tarafından da kabul edildiğini söyleyen Hirschfeld, Sa'libi tefsirinde geçen *"Allah'ın Dekalog'u veya On Emri'ni ona verdiğini"* ifadesini delil olarak gösterir.[391] Yazar, Süleyman'ın Özdeyişlerinin 1-7 bölümleri ile Lokmân (a.)'ın evladına verdiği öğütleri anlatan ayetleri (11-18 ayetler) arasında bir mukayese yaparak delillendirmeye çalışır.[392]

Hirschfeld, Hz. Peygamber'in kendi kavmi konusunda çok bilgili olmasını, Arabistan'da yeri olmayan emirlerin yerine daha pratik değeri olan başkalarını koyarak serbestçe değiştirmesiyle açıklar. Bunlardan, cinayetin yasaklanması, kız bebeklerin diri diri gömülmesini kınaması, yetimlerin terk edilmemesi, anlaşmalara uyulmaması, gerçek ağırlık ve ölçülerin verilmesinin emretmesi gibi emirlerden bahsedilebilir.

2.1.6. Medenî Vahiyler

Hirschfeld, Mekke ve Medine vahiyleri arasında ortak özelliklerin az sayıda olduğu, ancak eleştirel açıdan önemli olduğunu söyler. Bu özellikler, söz ve biçim benzerliği, saldırgan üslup, dinin ilkeleri ve ahlak kurallarının doktrinlerinden olmasıdır. Bu bağlamda, birbirlerine hitabi olarak çok fazla benzediklerinden dolayı, bunları ayırt etmek çok zor olduğunu söyler. Medine hitaplar, Mekke vahiyler gibi, beyansal, anlatısal ve benzetmelerle doludur. Hukukî vahiyleri diğerlerinden bir yere yerleştirmek çok daha kolaydır, çünkü ibadat ve muamelat konudaki vahiyler belirgin bir şekilde Medine

390 Hirschfeld, *New Researches*, 81.
391 Hirschfeld, *New Researches*, 81.
392 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 11. Hirschfeld, *New Researches*, 80.

kökenlidir. Hirschfeld, bu pasajların eleştirel boyutunun Mekkî pasajlarla aynı olmaması gerektiğini söyler.[393]

Hirschfeld, Mekkî ile Medenî pasajlar arasında bazı farklılıklar ortaya koymaktadır. Bunlar,

> *a) Mekkî ayetler konusunda belli bir arka planın olmaması,*
>
> *b) Hz. Peygamber'in kendisinde meydana gelen değişiklik,*
>
> *c) Medenî ayetlerin, dini olduğu kadar idari tedbirleri de içeren hiyerarşik anayasa ağının ortaya çıkması.*

İslam'ın Medine döneminde din olarak kurumsallaşması, ibadat ve muamelat yönünden belli bir noktaya gelmesi, din tebliğin Mekke dışından çıkması, Medenî vahiylerin sebeb-i nüzullerinin daha kolay bir şekilde bilinmelerini sağlamıştır. Birinci farklılıkla bu kastedilmiştir.

Hz. Peygamber'in kendisinde meydana gelen değişikliği ise, onun Medine'de devlet kurucusu olması kastedilmektedir. Mekkî vahiyler sadece inanan Müslümanları etkilerken, Medenî vahiyler bu devlette yaşanan herkesi etkilemişlerdir. Öte yandan Hirschfeld, tüm bunları zikrettikten sonra, Medenî vahiylerin sebeb-i nüzullerini büyük ölçüde reddeder ve bunların, gerçekte hiçbir bağlantıları olmayan kişiler ve olaylar ile ilişkilendirdiklerini düşünmektedir. Aynı zamanda, çeşitli askeri seferler arasındaki benzerlik, tüm çözme girişimlerine meydan okuyan belirli bir karışıklıktan sorumlu olduğunu söylemektedir.[394]

Hirschfeld, İslam'ın ile bu dine sahip insanların durumu yine Yahudilerin durumuna benzetir ve Müslümanların tüm hayatını etkisi altına alan ve hukukî meselelerini tamamen dini karar alanına çeken, titizlikle işlenmiş bir kanunlar bütününe dönüştürdüğünü söyler. Ona göre, Peygamber (a.s.) hukuksal açıklamalarla dini öğütleri

393 Hirschfeld, *New Researches*, 102.
394 Hirschfeld, *New Researches*, 102.

birbirine karıştırarak bazı kararlara varmıştır. Örneğin, Bakara sûresinin 282. ayetinde yer alan borç hükmünü ülkesinin eski geleneklerinin üzerine yerleştirildiğini iddia eder.

Hirschfeld önceden bahsedildiği gibi, Medine vahiyleri; *Bedir savaşına kadarki vahiyler, Siyasî Konuşmalar, Muhammed'in Aile İçi İlişkilerine Dair Açıklamalar* ve *Biat Yenilenmeleri* olarak ayırmaktadır.

2.1.6.1. Bedir Savaşına Kadar Vahiyler

Medine vahiylerinin Mekkî vahiylerin olduğu gibi, beyansal, anlatısal ve parabolik özelliklerinde olduğunu söyler. Bu vahiyleri açıklarken en çok Bakara sûresinden atıf yaptığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in Müslümanlar tarafından körü körüne itaat edilen bir adamın otoritesiyle konuşmaya başladığından dolayı, belagati heyecanlı karakterini kaybettiğini ve bir yasa koyucunun sakin tonunu aldığını söyler. Allah'tan sonra Peygamber'e olan itaatin vurgu yapıldığını söyleyerek, erken Medenî ayetlerin neredeyse hepsinde **"Allah'a ve Peygamberine İtaat"** bir sloganın olduğunu dile getirir. Bu aşamada, yavaştan "Münafıklardan" bahseden birkaç ayetin (hatta sûrenin) geldiğini görmekteyiz.

Hirschfeld, Medine döneminin tamamını İsrailoğullarına karşı olan saldırılardan oluşturulduğundan bahseder. Ona göre, Hz. Peygamber'in en çok korktuğu düşmanlar, Medine ve çevresine yerleşmiş olan Nadiroğulları, Kureyzaoğulları ve Kaynukaoğullarından olan Yahudilerdi. Bu yüzden, en erken Medenî ayetlerde genelde İsrailoğullarına karşı olan saldırılar var. Müellife göre Münafıklardan bahseden ayetlerin muhatapları da söz ettiğimiz kabilelerdir. İslam peygamberinin Yahudilerden korkmasını etkileyen bazı faktörlerden bahseder. Bunlardan, Yahudilerin yanlarında Eski Ahit'in ayinlerinin bulundurmaları, onları Arapça olarak Arap halkına anlatmaları ve Evs ve Hazrec kabileleri arasında dağılmalarıdır. Bu yüzden Hirschfeld'e göre, Medine döneminde Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı gösterdiği dostane tavrın yavaştan değiştiğini söyler.[395]

[395] Bu durum Kur'an'ın Kaynağı başlığın altında açıklanmıştır.

Hirschfeld, bu aşamadaki *"Seni överiz ve seni takdis ederiz"* ifadesini ihtiva eden ayetleri[396], Yahudi kitabındaki *"tesbîh"* sözleri ile mukayese eder.[397] Bu bağlamda, Bakara sûresinin 60-77 ayetleri İsrailoğullarından bahsederken, Sebt gününe saygısızlık edenlerin maymunlara dönüşmesine neden olan günahları hatırlatır. Oryantalist, Geiger'in konuyla ilgili hiçbir rivayete rastlanmadığını belirttikten sonra, Talmud'da bir sınıf günahkarın maymunlara ve kötü ruhlara dönüştüğünden bahsedildiğini söyler(!).[398] Aynı bağlamda Hirschfeld, Bakara 2/70, 87 ve Nisâ 4/48-49 ayetlerinde *"İşiteceğiz ve yapacağız (onu)"* sözlerinin çok ilginç bir yanlış yorumuyla karşı karşıya gelindiğinden bahseder. *"Asayna"* kelimesinde bahsedildiği gibi, müellif, Hz. Peygamber'in bu kelimeyi yanlış duyup, *"itaat"* yerine *"isyan ederiz"* kelimeleriyle karıştırmış ve bir zaman sonra bir Yahudinin önerisiyle bunu *"itaat ederiz"* ifadesiyle değiştirmiştir.[399] Bu bağlamda, Bakara sûresinin 101-123 ayetler arasında, Hirschfeld Hz. Peygamber'in kendisinin, asi bir ruhla sorulan soruları dinlemek zorunda kalan Hz. Musa ile karşılaştırarak, bu tür sorulardan kaynaklanabilecek herhangi bir saygısızlık ihhtimalini ortadan kaldırmaya çalıştığı ve olayı peygamberliğinin bir başka kanıtına dönüştürdüğünü söyler.[400] Ancak, *"yes'eluneke"* ile başlayan ayetlerin[401] varlığı, Hirschfeld'in bu iddiasını haksız çıkarmaktadır. Hirschfeld'e göre, Peygamber (a.s.) bu kısıtlamayla birlikte, ibadet yerlerinde Tanrı'nın adının anılmasını yasaklayan bir yasa olarak sunduğunu ve aynı fırsattan yararlanarak kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye çevirilmesi gerektiğini söylemiştir.

Medine döneminin bu aşaması, ticaret, borç ve faiz konularını ihtiva eden Bakara sûresinin 269-281 ayetleri ile bittiği görünmektedir. Hirschfeld, bu ayetlerle Hz. Peygamber'in Müslümanları savaşmaya doğru hazırladığını söylemektedir.

---

396 el-A'râf 7/10-18; el-Hicr 15/28-44; el-İsrâ 17/63-68; Tâhâ 20/115; Sâd 38/71,86 ayetleri.

397 Yazarın getirdiği ayet grupları Hz. Adem (a.s.)'ın yaratılışını anlatan ayetlerdir ve "tesbîh" sözleriyle bağlantı kurulabilecek herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Hirschfeld, *New Researches*, 28-29. Ayrıca, onun kastetmiş olabileceği ayetleri için bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 12.

398 Kur'an'ın Tarihi başlığı altında konuyla alakalı daha detaylı bahsedilecektir, bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 108.

399 Hirschfeld, *New Researches*, 109.

400 Hirschfeld, *New Researches*, 109.

401 Bakara sûresinin 215,217,219-220,222 ayetleri kastedilmektedir.

2.6.1.2. Siyasî Konuşmalar

Enfâl sûresi **(Ganimetler)** ile başlayan bu dönem Hirschfeld için karakteristiktir. Ona göre, Hz. Peygamber'in Ganimetleri; *"Allah'ın ve Peygamberi'nin malı"* olarak takdim etmesi, bir devlet adamına yakışır bir davranış olduğundan dolayı, uygun olmuştur. Müellif, *Enfâl sûresinin neredeyse tamamını* aynı şekilde Medine Yahudileri üzerinden değerlendirir. Kendisi büyük ölçüde Bedir savaşını konu edinen Enfâl sûresini her halukarda Medineli Yahudilere bağlamaya çalışır. Onun hocası Nöldeke'nin görüşlerine karşı çıkmaktadır. Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Beni Kureyza'nın[402] karşı aldığı önlemeleri yasadışı olduğunu dile getirir. Sonrasında bazı nedenlerden dolayı der, Peygamber (a.s.) Yahudilerle başa çıkabilmek için, aniden ittifaklarını feshettiğini söyler. Ancak tarih bu iddianın ne kadar yanlış olduğunu göstermektedir. Kureyza Yahudileriyle yapılan antlaşmada, onların Müslümanlara karşı düşmana yardım etmemeleri gerektiği yazıyordu. Onlar ise müşriklere silah yardımı yapıp *"unuttuk"* derler. Ardından yine antlaşma yapılır, ancak tekrardan Hendek savaşında düşmanlarla aynı safı tutarlar. Hz. Peygamber'in onlara karşı gösterdiği muamelenin, oryantalistin söylediği gibi yasadışı değildir, aksine, merhamet ve barış üzerinden yapılan bir muameledir.[403]

Ayetlerin çoğu bu döneme ait olan Âl-i İmrân sûresini tefsir ederken, 30-43 ayetler arasını göstererek, Hıristiyanlara hitap etmeyen bir konuşmada Yahya ve İsa (a.s.) doğum hikayelerini anlatmaktaki amacın ne olduğunu merak ettiğini belirtir. Kendisi buradaki amacın önceki vaazlarla aynı olduğunu, yani dini meselelerde Yahudilerle aynı zeminde durduğunu, ancak Hz. Peygamber'in onlar için yasadışı olan şeylerin bir kısmını **"Yürürlükten Kaldırma"** (Nasih-Mensuh Olgusu) yetkisine sahip olduğunu göstermeye çalışması ile yorumlamaktadır.[404] Dolayısıyla yazara göre, *Âl-i İmrân sûresinin büyük bir kısmının* Yahudilerin ya da en azından Hz. Peygamber'in ikna yoluyla kazanmayı umduğu Arap Yahudilerin yararına olduğunu inanmaktadır. Hirschfeld, *"ve kendilerine Kitap verilenler, kendilerine bilgi verilinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler"* ifadesi bulunan Âl-i İmrân sûresinin 18. ayetini, Yahudilerin Peygamber (a.s.) ile tartıştıkları Yasa'nın Rabbinik yorumuna atıfta bulunduğunu söyler. Aynı

402 Hirschfeld bunların Beni Kureyza değil, Beni Kaynuka olduklarını söylemektedir.
403 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/376.
404 Hirschfeld, *New Researches*, 113.

konuşmada Kur'an-ı Kerim'in ilk kez Tevrat ve İncil'den bahsedildiği görülmektedir.[405] Aynı bağlamda müellife göre, Peygamber (a.s.) Yahudileri Müslümanların gözünden düşürmek için, Rabbaniliğin en yüksek makamında olan *"Rabbaniyyun"* ve *"Erbaben"* terimlerini kullanarak bu dine mensup olanların Hahamlarına ölümlülerden daha fazla saygı gösterdikleri fikrini vurgulamak istemiştir.[406] Bu şekilde oryantalist, Âl-i İmrân sûresini Tevrat'a bağlayıp, İsrailoğulların Allah'tan ateşin yiyip bitirdiği bir kurban getirene kadar bir peygambere inanmamaları için antlaşma yaptıklarından bahsettiğini söyler.[407] Muhtemelen bu **"Nar"** (ateş) sonraki ayetlerden birinde **"Munir"** (aydınlatıcı) ve cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete getirilenler ile bilinçli olarak karşılaştırılmıştır. Bu sûredeki alaycı Yahudilere yönelik uyarıları, hararetli bir dua ve duruma sabırla katlanmaya yönelik öğütler sûreyi sonlandırır.[408]

Hirschfeld*, "sebbeha"* ile başlayan sûreleri[409], Ka'b b. el-Eşref'in öldürülmesi ve Beni Nadir'in Medine'den kovulmasıyla birlikte Müslümanların bu iki olaya sevinmeleriyle bağlar. Ona göre, Müslümanlarla beraber Peygamber (a.s.) o kadar sevindi ki bir dizi Mezmur (Halleluyah) besteledi. Bunları Mezmurların taklitleri olarak değerlendirir.[410] Saff sûresinde Kur'an-ı Kerim'de tek yerde geçen *"Ahmed"* isminin gelmesi, Hirschfeld'in bu ismin Hz. Peygamber'in bu dönemde kendine benimsediği anlamına geldiğini söyler. *"Semi'na ve asayna"* ifadesinin bulunan Bakara 2/93 ve Nisâ 4/46 ayetleri bu döneminde inmiştir. Aynı şekilde Hz. Musa'nın *"ağaçtan"* çağırılması ve Hz. İbrahim'in *"ağacın altında"* melekler için yemekler hazırlaması gibi örneklerinde, sadece peygamberlere özgü bir konum olan *"ağacın altında"* ifadesi Peygamber (a.s.) için özel bir çekiciliğe sahip olduğunu söyler.[411]

---

405 Tevrat'tan bahseden: Âl-i İmrân 3/2,43,44,58, İncil'den ise: aynı sûre, 2,43,58 ayetleridir.

406 Hirschfeld, *New Researches*, 114.

407 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 13.

408 Hirschfeld, *New Researches*, 116.

409 Hadîd, Haşr, Saff, Cuma ve Tegabun sûreleri.

410 Yazar, Hz. Adem (a.s.)'ın yaratılışı ile ilgili getirdiği ayetleri Mezmurlar bölümüyle benzetmeye çalışmıştır. Onun burada işaret ettiği benzerlik yerinde olup, önceki değerlendirmesi yersiz olmuştur. Hirschfeld, *New Researches*, 116 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 12.

411 Hirschfeld, *New Researches*, 24.

Nisâ sûresinin ayetlerini değerlendirirken, Nöldeke'nin 116-125 ayetlerini Mekkî olarak kabul etmesine karşı çıkar ve bu ayetlerde Yahudiler ve Hıristiyanlara karşı dostane bir davranış sergilendiği için, bu döneme ait oldukları görüşündedir.[412]

2.6.1.3. İdarî Açıklamalar

Oryantalistler arasında en çok ilgi gören ve tartışılan konulardan biri, Hz. Muhammed'in evlilikleri ve bu evliliklerin amacı ile bu durumun Hz. Peygamber'in karakterine olan etkileridir. Hirschfeld, Hicretin beşinci yıldan itibaren bir dizi vahyin alt tabakasını oluşturan Hz. Peygamber'in aile içi ilişkerine yer vermektedir. Evlilik meselelerine atıfta bulunan çok az istisna dışında, söz konusu ayetlerin genel başlangıcını *"Ey Peygamber"* nidası oluşturmaktadır.[413] Bunlar içerisine oryantalist, evlilik ve boşanma konuları ihtiva eden *Ahzâb, Talâk, Nur, Tahrîm ve Mücâdele sûrelerini* koymuştur. Yazar, Ahzâb sûresinde; Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb ile olan ilişkisinden, Nûr sûresinde; Hz. Aişe'nin suçlamasına karşı çıkmasından, Tahrîm sûresinde; Hz. Hafsa ve kölesi Hz. Meryem ile olan münasebetinden bahseder. Görünüyor ki yazar, ilgili sûrelerin bir veya birkaç ayetinde olan konulardan yola çıkarak bu bölümü kendi savunmasını geliştirmek için oluşturmuştur.

Hirschfeld, Kur'an araştırmalarında pek çok oryantalist tarafından dile getirilen Hz. Peygamber'in Zeyneb (r.a.) ile olan evlilikten bahseder. Allah'ın bir emri olan bu evlilik, Ahzâb sûresinin 37. ayetinin inmesiyle gerçekleşmiştir. Hirschfeld, böyle bir evliliğin vahyin emri altında olmadan da gerçekleşebileceğini, ancak, Hz. Peygamber'in İncil'deki peygamberlerden biriyle aynı seviyeye getirerek prestijini artırmak amaçladığından bahseder. Ona göre, *"Hz. Peygamber'in harfi harfine yorumladığı",* Yahudi kaynaklarda bir peygamberin özel bir ilahi emirle evlenmesinin Hoşea peygamberin (sembolik) evliliklerinde uygun bir örneği vardı.[414] Hoşea'nın evlilikleri üzerinde yazdığı bir makalede bu konuyla ilgili Yahudi alimler arasında böyle bir evliliğin gerçek mi yoksa sembolik mi olduğu hususunda farklı görüşlerini dile getirir ve kendi kanaatinin bu

412 Hirschfeld, *New Researches*, 119.

413 Hirschfeld, "Ey Peygamber" nidasıyla başlayan el-Ahzâb 33/1, 28, 49, 59, et-Talâk 65/1, et-Tahrîm 66/1, 9, el-Mümtehine 60/12 ayetlerini zikreder, diğer özellikteki ayetler ise el-Enfâl 8/65-66, et-Tevbe 9/74 ayetleridir. Hirschfeld, *New Researches*, 120.

414 Hirschfeld, *New Researches*, 121.

evliliklerin sembolik olduğunu belirtir.[415] Eski Anlaşma'nın Hoşea kitabında geçen bu pasajlara bakıldığı zaman, gerçek ya da sembolik olsun, İsrail halkının iffetsizliğinden dolayı, Tanrı'nın Hoşea'dan kötü bir kadınla evlenmesini emrettiği görülmektedir. Yine aynı pasajlarda, Peygamberlerin iffetini zedeleyecek olan söz edilen evliliklerde bir iffetsizliğin varlığı görünmektedir.[416] Dolayısıyla, bu durumun Peygamber (a.s.) ve Kur'an-ı Kerim ile benzediği tek yön, Tanrı'nın bir evliliğe emretmesidir. Bunun dışında, içerik olarak hiçbir bağlantı görünmemektedir. Kaldı ki, ne Peygamber (a.s.), ne de Zeyneb (r.a.) hakkında böyle bir iffetsizlik düşünülemeyecektir.

Ahzâb sûresinde salavatın emredilmesi, Allah ve meleklerden Hz. Peygamber'e salavat getirmesi, Hirschfeld'e göre Talmudik bir vaazdan esinlenilmiş gibi görünmektedir, ancak hangi vaazın olduğundan bahsetmemektedir.[417]

Mücâdele sûresinin *"Zıhâr"* olarak getirdiği İslam hukukundaki düzenini Hirschfeld, önceden indirilen Ahzâb sûresinin 4. ayetiyle karşılaştırır ve bu çelişkiye dikkat çekerek, bu sûrenin sebeb-i nüzulunun gerçekliği hakkında şüphe duyduğunu belirtir. Ona göre, Peygamber (a.s.) bağlantılı olmadığı bir davada eski boşanma formülünü yeniden kınamak için bu fırsatı değerlendirmiştir. Son olarak bu sûrede *"Allah Müminlerin kalplerine imanı yazmıştır"* ifadesini Yeremya ile karşılaştırır.[418]

2.6.1.4. Biatlar

Medenî vahiylerin en büyük kısmını kapsayan bu aşamada, Kur'an-ı Kerim'in inzalinin bitimiyle birlikte İslam dini sistemleşmiştir. Hirschfeld, bu dönemde Kur'an üslubunun tamamen değiştiğinden bahseder. Örneğin, önceden Yahudilerin, Hıristiyanların ve Sabiilerin belirli koşullar altında mümin olarak kabul edilebileceği şeklinde hüküm, bu dönemde terk edilmiş ve kafirler olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.[419]

---

415 Hartwig Hirschfeld, "The Marriages of Hosea", *Journal of the American Oriental Society* 48 (1928), 276-277.

416 Hoş.3:1-3.

417 Hirschfeld, *New Researches*, 121.

418 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 14. Hirschfeld, *New Researches*, 123-124.

419 Hirschfeld, bu hükümde Mecusileri de zikrederek Kur'an-ı Kerim'in bunları önceden Mümin olarak saydığını söylemektedir. Ancak, Mecusilerin bu şekilde değerlendirilmesi Kur'an-ı Kerim'de görülmemektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 125.

Hirschfeld, *Hac sûresinin büyük bir bölümünü* oluşturan bu aşamada, Hz. Peygamber'in yıllarca göremediği memleketine dönmek için Kabe'ye bir yolculuk yapmayı amaçladığını söylemektedir. Bu sûrenin 25-29 ayetleri arasında, Hz. Peygamber'in sadece Kabe'yi değil, aynı zamanda müşrik ritüelini İslam için talep ettiğini, onun bu diploması bir şaheseri olarak tasvir eder.[420] Bu konuşmanın bir başka dikkat çekici özelliği de, müşriklerin adetinin hizmetine devredileceği Allah'ın resmen *"Rabbike"*nin yerini almasıdır. Bunun sadece bir tesadüf olmadığını, *"Allah'ın kutsal şeyleri," "Allah'ın ayinleri"* ifadelerde gösterildiği gibi, Allah'ın adının anılmasına ya bir açıklama ya da bir öğüt şeklinde tekrar değinilmesinde görülmektedir. Bu sûrenin 39. ayetiyle birlikte cihada izin verilmiştir.[421] Rivayetlere göre, müşriklerin eziyetleri üzerinden sahabiler savaşmak istemiş, ancak Peygamber (a.s.) Allah'ın buna henüz izin vermediğini buyurmuştur. Hirschfeld, Weil ve Nöldeke'nin bu ayetin savaşmaya izin verildiği ilk ayet olarak değerlendirmelerine muhalefet eder ve cihadın Bakara sûresinin 216-217. ayetleri ile izin verildiğini söyler.[422]

Allah'ın gözünde en yüksek ayrıcalık iddiasını doğum ve aile gururunun değil, dindarlığın olmasından bahseden Hucurât sûresinin 13. ayetini Hirschfeld, bu ayetin elçilik şairi ez-Zibrikan'ın şiirlerindeki mağrur tona ve bu tür şiirlere yönelik bir eleştiri ima ettiğini söyler.[423] 15-18 ayetleri arasını Hirschfeld, Hz. Peygamber'in gücünün bilincinde olarak konuşmasındaki değişen tonundan bahseder ve bu tonu Temim elçilerinin kabalığına karşı olduğunu söyler. Hirschfeld bu dönemde Hz. Peygamber'in Mekke fethinden *"geri kalanları"*, din değiştirenleri ve bu durumdan suçlu olan ve başkalarına kötü örnek olan Medinelilere karşı öfkeli olduğunu söyler ve bunların delilini bu dönemde indirilmiş olan vahiylerde arar.[424] Tevbe sûresinde bedevilerin bahıs olduğu görülmektedir. Müellif bu ayetleri açıklarken, ilginç bir olguya rastladığını söyler. İslam'ın başlangıç aşamalarında kendini kabul ettirmiş olan sosyal eşitlik, inanç siyasî güç tarafından desteklenir desteklenmez küçük bir değişime uğramaya başlamıştı. Hz. Peygamber'in kendisi bir tür aristokrası yaratmak için ilk adımı atmış ve Mekkeli

420 Hirschfeld, *New Researches*, 125.
421 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 2/87.
422 Hirschfeld, *New Researches*, 125.
423 Hirschfeld, *New Researches*, 128.
424 Hirschfeld, *New Researches*, 128-130.

"*Muhacirler"*e Allah'ın lütfunda en önde gelen rutbeyi vermişti. Onların yanındaki rütbe Medineli *"Ensar"* tarafından işgal edilmiştir.

Bu vahiylere ait görünen Mâide sûresinin ayetlerinin açıklamalarında yazar, Hz. Peygamber'in Yahudilerin Tesniye'nin karakterini Yasa'nın Tekrar bölümüne dayalı bir hüküm olarak yorumlamasından haberdar olduğunu söyler. Bu sûrenin ilk bölümündeki dışsal bir deutronomik özelliği olarak, aynı uygulamada İncil'in Tesniye kitabında özellikle sık görülen üç *"el-yevme"* örneğine işaret eder.[425] Mâide sûresinin 44-55 ayetleri Tesniye kitabının karakterindedir. Aynı şekilde Nisâ sûresinin 117-151 ayet grubu Tesniye karakterlidir, ancak hangi vesileyle açıklandığı konusunda Hirschfeld kesin bir şey söylememektedir.[426] Yahudilerin *"Allah'ın eli bağlıdır"* ifadelerinden dolayı inzal olan Mâide sûresinin 64. ayetini Hirschfeld, Hz. Peygamber'in Tevrat'ı yanlış yorumlamasından ve dolayısıyla Yahudileri Allah'ın kudretini sınırlamakla suçlamasındandır. Bu ayet, güçlü antropomorfist karakteri nedeniyle Müslüman alimlere önemli zorluklar çıkaran ayetlerden biridir. Ancak Hirschfeld'e göre bu ayet, Hz. Peygamber'in bu tür konuşma şekillerinde herhangi bir tehlike görmeyi bıraktığı bir zamanı gösterdiğinden, ayetin geç bir tarihte indiği lehinde bir delildir.[427]

2.2. Meseller

"Mesel" terimi, aforizma, örnek, alegori, masal gibi, hatırlanmaya değer herhangi bir şey içeren her cümleyi kapsar. Hirschfeld, Kur'an-ı Kerim'in kendi deyimiyle *"gizli incilerle"* dolu olduğu şiirsel mücevherlerinin barındırdığını söyler.[428] Arapların edebiyatı atasözleri ve özdeyişleri ile öne çıkmaktadır. Ancak, Hz. Peygamber'in getirdiği örnekler, Arapların edebiyatına da yeni bir zenginlik ve renk katmıştır. Müellif, Müslüman alimler ve edebiyatçılar tarafından Peygamber (a.s.) adına atfedilen çok sayıda deyiş ve benzetmeleri kabul etmemekte, Kur'an-ı Kerim'de geçenler haricinde olanların herhangi birinin gerçekliğini tespit edilemez olduğu kanaatindedir.[429] Bu bağlamda

425 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 15. Hirschfeld, *New Researches*, 133.
426 Hirschfeld, *New Researches*, 134.
427 Hirschfeld, *New Researches*, 134.
428 Hirschfeld, el-Vâkıa 56/23 "كأمثال الؤلو المكنون" ayetindeki "emsal" kelimesini yanlış anladığı görünmektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 83.
429 Hirschfeld, *New Researches*, 83.

Hirschfeld, *"New Researches"* isimli eserinde *"Sünnet Bağlamında Meseller"* adını verdiği başlıkta bu tür meselleri toplar ve iki sınıfa ayırır:

a) Hadis İlmi'nde veya Müslümanlar tarafından kaydedilenler,

b) Laik yazarlar tarafından kaydedilenler.

Hirschfeld, gerçeklik açısından ayırt etmeden bu kadar rivayetin varlığı, Hz. Peygamber'in vahiyleri açıklarken benzetmeler ve mecazlarla konuşmayı sevdiği ve ashabına tebliğ ederken aynı öğretim yöntemini kullandığı sonucuna varmaktadır.[430] Ona göre, Hz. Peygamber'in meselin kurgusal görünümünü mümkün olduğu kadar sınırlamıştır. Onun konuşmalarının amacı pratikti ve mesellerin etkisi sanatsal olmaktan ziyade, sert olmayı amaçlıyordu.[431] Bunun yanısıra yazar, Kur'an'daki mesellerin, kitabın eleştirel bir şekilde ele alınmasına yardımcı oldukları için edebi bir öneme sahip olduğunu söyler.

İlgili ayetlerin kronolojik sırasına bakıldığında, mesellerin çoğunun betimleyici aşamasına ait oldukları görülmektedir. Hirschfeld mesellerden hiçbirinin[432] doğrulayıcı vahiyler arasında yer almamasını, Hz. Peygamber'in yeni inancın çerçevesini inşa etmekle meşgulken aynı zamanda onu süsleyemeyeceği ile açıklamaktadır. Ayrıca ona göre, herhangi bir türdeki mesellerin şiiri çağrıştıracağından korkmuş olabileceği bir ihtimaldir.

Hirschfeld, mesellerin akışını açıklarken şunları söylemektedir: *"Gerçek benzetmeler, ancak doktrinel karakterli uzun söylemler arasında yer bulabilirken, çok kısa karşılaştırmalar şeklinde yavaş yavaş beyansal dönemine sızdılar. Bu nedenle, daha kısa ve daha az görkemli olan anlatısal vahiyleri döneminde çok daha fazla parabolik ifade bulunurken, Mekke mesellerinin büyük kısmı betimleyici ve hukukî dönemlerine aittir."* Böylece Hirschfeld, Kur'an'daki mesellerin aşamalı olarak geliştiğini açıklar. Dolayısıyla

430 Hirschfeld, *New Researches*, 97.
431 Hirschfeld, *New Researches*, 83.
432 Hirschfeld burada *"veya neredeyse hiçbiri"* ifadesini kullanmıştır. Meselleri üç ayrı gruplara ayırdığı için, onları ihtiva eden herhangi bir doğrulayıcı vahyi olmayan 2. grubu kastetmiş olabilir.

ona göre, Hz. Peygamber'in o zamana kadar tamamen doktriner olan misyonu siyasî bir nitelik kazandığında zirveye ulaşmıştır.[433]

Hirschfeld, Kur'an'ın karakteristik özelliklerinden biri olan mesellerin, şimdiye kadar Avrupalı oryantalistlerin dikkatini çekmediğini, ancak onun öneminin, saygın birkaç Müslüman yazarın gözünden kaçmadığını söylemektedir. Bunlardan, Ebu Mansur es-Sa'libi tarafından öndört mesel toplanmıştır. Hirschfeld, Suyuti'nin eserinde zikrettiği mesellerin hikmetlerine dikkat çekerek, onlardan bir tanesini aktarır: meseller, soyut yansımaları somut biçimde temsil eder, çünkü insan zihni somut olan aracılığıyla kavrar. Konuya giriş niteliğinde Suyuti, *"Allah, Kur'an'a ve diğer kitaplarına birçok mesel eklemiştir ve İncil'in bölümlerinden biri "Meseller Bölümü" adını taşır."*[434] demiştir.

Hirschfeld, Müslüman alimlerin vecizelerde ve benzetmelerde saklı olan şiirsel unsur hakkında bazı fikirlere sahip olduklarını, ancak zahiri olarak hüküm vermeye alışkın olduklarından dolayı nazım ve kafiye ile yazılmamış hiçbir şeyi şiirsel olarak değerlenmediklerini söylemektedir. Kendisi, hitap yönünü esas alarak meselleri üç gruba ayırır:

a) *Şiirsel Unsuru Barındıran Meseller*
b) *"Mesel" Olarak Tanıtılan Meseller*
c) *Toplumsal Meseller*

Mekke dönemindeki mesellerin çoğu anlatısal ve betimleyici karakterde olmakla birlikte, Hicret'ten sonraki ilk yılda aniden aşırı derecede çoğaldıkları müşahede edilmektedir.

Medine dönemindeki meseller ise, Hz. Peygamber'in değişen konumu ve konuşmalarının yeni tonuyla yakın bir bağlantı içindedir. Hirschfeld'e göre, Hz. Peygamber'in konuşmaları artık Medine'nin putperest sakinlerinin yanı sıra Yahudileri de kazanmaya yönelik olduğundan dolayı, Mekke müşriklerine yaklaşıldığı gibi aynı hitapta bulunamayacağını göstermektedir. Medinelilerin ona sunduğu manevi destek, her gün geçen artan otoritesi, sözlerine yeni bir renk kazandırdığını söyler. Örneğin, Medine döneminde indirilen en eski vahiylerden olan Bakara sûresinde, altısı tartışılmaz

433 Hirschfeld, *New Researches*, 84.
434 Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1041.

özgünlükle olan sekiz mesellerden bahsedilebilir. Dil şiirsel olmamakla birlikte, akıcıdır ve alegorilerle doludur.[435]

Müellifin ayırdığı meseller şu şekilde gösterilebilir:

Şiirsel Unsuru Barındıran Meseller	
Doğrulayıcı	el-Müddessir 74/51; el-İnsân 76/19.
Beyansal	el-Mürselât 77/32; el-Vâkıa 56/22; et-Tûr 52/24; el-Meâric 70/8, 43, el-Kâria 101/3.
Anlatısal	el-Kamer 54/7; es-Sâffât 37/47, 63; el-Enbiyâ 21/36, 104; el-Ankebût 29/40; el-Mâide 5/35.
Betimleyici	en-Naziât 79/46; er-Rahmân 55/58; Kâf 50/15; eş-Şûrâ 42/19, 31; el-Fussılet 41/34; el-Fâtır 35/41; el-Mü'minûn 23/55; en-Nahl 16/79, 94; er-Ra'd 13/17; Yûnus 10/24, 28; Lokmân 31/18, 34; Yâsîn 36/39; ez-Zümer 39/12.
Hukukî	el-En'âm 6/32, 66; el-A'râf 7/38; el-İsrâ 17/86.
Medenî	el-Bakara 2/9, 69; el-Enfâl 8/22, 24; es-Saf 61/4, 8; el-Ahzâb 33/19; el-Hac 22/32, el-Münafikûn 63/4, el-Hucurât 49/12.
"Mesel" Olarak Tanıtılan Meseller	
Anlatısal	İbrâhîm 14/21, 29-31; Hûd 11/24.
Betimleyici	el-Furkân –25/9, 35, 41; en-Nahl 16/60 ile el-Zuhruf 43/15-16; en-Nahl 16/62, 112; er-Ra'd 13/17, Yunus 10/24, Yâsîn 36/13-29; er-Rûm 30/28, ez-Zümer 39/28-29.
Hukukî	el-İsrâ 17/31-34, 43-44, 48.
Medenî	el-Mâide 5/77-78; el-Enfâl 8/30.
Toplumsal Meseller	
Doğrulayıcı	el-Müddessir 74/31.
Medenî	el-Bakara 2/15-19, 24, 161, 263, 266-267; Âl-i İmrân 2/52, 112-113; el-Hadîd 57/19; el-A'râf 7/174-175; el-Haşr 59/15-16 ve **21?**; el-Cuma 62/5; en-Nûr 24/34-40; el-Hac 22/73; el-En'âm 6/122.
Eklenmiş – Belirsiz	el-Fetih 48/29.

Tablo 3: Hirschfeld'in Ayrımına Göre Meseller

[435] Hirschfeld, *New Researches*, 92-93.

2.2.1. Şiirsel Unsuru Barındıran Meseller

Hirschfeld, bu grubun mesellerini zikrettikten sonra daha fazla açıklamalara girmemiştir. İlgili mesellerin farklı konulardan şekillendikleri görülmektedir. Bunlar arasında, Kıyamet Günü yaşanacak olaylara ilişkin temalar yer almaktadır: İnsanların kabirlerden çıkışları, o zor günde insanların paniği, mükafatlandırılacak müminlerin gülen yüzleri, kınanacakların hüznü ve iman etmeyenlerin tövbesi. Diğer olaylar cennet ve cehennemin tanımlarıyla ilgilidir. Ancak oryantalistin bu gruba dahil ettiği ancak bize göre diğer grupta olması gereken örnekler; Ankebût 29/41 ayetinde *Örümcek örneği*, Nahl 16/79 ayetinde olan *Kuşlarla ilgili örneği*, Ra'd 13/17 ayetinde *Suyun nimeti ve bize gelene kadar aşamaları örneği*, Lokmân sûresinin son ayetinde olan *Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği 5 gaybi konulardır*.[436] Bu meseller Kur'an ilimleri içerisinde olan Emsalü'l-Kur'an başlığı altında yer almaktadırlar.

Hirschfeld'in bu gruba dahil ettiği ancak bize göre mesel sayılmayan ayetler ise: Enbiyâ 21/36, Nahl 16/94, Zümer 39/12, En'âm 6/66, A'râf 7/38 ve Bakara 2/68-71 ayetleridir.[437]

2.2.2. "Mesel" Olarak Tanıtılan Meseller

Kur'an-ı Kerim'in "Mesel" olarak tanıtılan meseller veya **"Emsalü'l-Kur'an"** başlığı altında olan meseller, daha ayrıntılıdır ve genel itibariyle ahlaki dersler barındırmaktadırlar.[438] Örneğin, Nahl sûresinde bu karakterde iki mesel görünmektedir. İlkinde, zengin inançsız, fakir ama mümin komşusuyla karşılaştırılır. Hirschfeld, bu meseli, zengin inançsız adamın İslam'a muhalefet olan herkesi kapsadığı, daha az varlıklı ama mümin komşunun da Peygamber (a.s.) olduğu şeklinde tefsir etmektedir. Ona göre, Hz. Peygamber'in iki oğlunu bebeklerinde kaybetmesi, Hz. Hatice'nin vefatıyla birlikte amcası Ebu Talib'in de vefat etmesi üzerine bu vahiy inmiştir. İkinci mesel ise, sürekli olarak dünyevi zevklerin boşluğunu ve kısa süreliliğini öğretir.

---

436 İbn Kesir, Ebü'l-Fida' İmadüddin İsmail b. Şihabiddin Ömer, *Nihayetü'l-Bidaye ve'n-Nihaye* (Riyad: Mektebetü'n-Nasr ve'l-Hadise, 1968), 1/24.

437 Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1045.

438 Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2/1041-1047.

Kur'an-ı Kerim'de en yaygın mesellerden biri, sürekli değinen inançsızlığın körlük, sağırlık ve dilsizlikle karşılaştırılmasıdır, bunun örneği de Hûd sûresinin 24 ayetinde[439] görülmektedir. Aynı zamanda bu özellikteki meselleri birinci gruba da dahil edilmiştir.[440]

Hirschfeld'in antropomorfizm rengi verdiği Nahl sûresinde *"Son söz'e inanmayanların kötülüğün örneği olduğu, Allah'ın ise en yüksek örneği olduğu"* ifadesi geçmektedir. Ona göre, Peygamber (a.s.) bu konuda inancını geliştirdiğini düşünmüş, ancak İncil'i taklit ederek yine bu hataya düşmüştür. Benzer bir eğitim sürecinden geçmiş olan daha sonraki Müslüman teologlar, doğal olarak antropomorfist vahiylere farklı bir gözle bakmış ve bunların doğuştan gelen doktrinler olduğunu açıklamaya çalışmışlardır.

Zümer sûresinin 29. ayetinde bulunan hizmetçi örneğini, Hirschfeld hem Yahudi hem de Hıristiyanlar arasında popüler olduğunu söylemektedir.[441]

Nahl sûresinin 112. ayetinde Allah'ın nimetlerine nankörlük edenler için bir mesel görülmektedir. Hirschfeld, bunun anlamının açık olduğunu söyledikten sonra, mutlu ve zengin şehir, tüccarları her yöne ticaret yapan Mekke'nin kastedildiği, aralarından çıkan elçi ise, sahtekar olarak adlandırdıkları Hz. Peygamber'in kastedildiği olarak tefsir etmektedir. Burada nankörlük edenlere karşı bir uyarı olduğunu söyler. Aynı konudan bahsedilen Yâsîn sûresinin 13-29 ayetleri, tarihsel bir arka planı olan bir öncekinin çeşitlemesinin olduğunu söyler. Ona göre, bu mesel Hıristiyan kökenli gibi görünmekte, ancak 15. ayette geçen *"el-Rahman"* teriminin kullanımından dolayı şüphe duymaktadır.[442]

2.2.3. Toplumsal Meseller

Hirschfeld, bu gruptaki meselleri, Hz. Peygamber'in yaşadığı çevresine, özellikle de Müşrikler ve Yahudilerin ilgisini çekmek için getirdiğini söyler. Örneğin, yazar sosyal olaylardan ötürü indirilen mesellerden biri, hayvanlar, özellikle de örümcekler ve sinekler

439 Hirschfeld, *New Researches*, 88.
440 el-Enfâl 8/22.
441 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 16.
442 Hirschfeld, *New Researches*, 91.

gibi önemsiz(!) olanları konu edindiğini söylemektedir.[443] Hatta Ankebût sûresi, örümcek örneğinden ötürü bu şekilde isimlendirildiği bilinmektedir.

Yahudilere ve Hıristiyanlara karşı ne kadar acı hissettiğini gösteren birkaç meseller görünmektedir. Örneğin, Beni Kaynuka kabilesinin patlamasından sonra güçleri büyük ölçüde zayıflayan Yahudilere karşı bu ayetin indirildiğini söylemektedir: *"Tevrat'la yükümlü tutulup da hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah'ın ayetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz."*[444]

Müddessir sûresinin 31. ayetinde geçen ve müteşabih olarak kabul edilen ondokuz sayısını oryantalist, Yahudilerin bazı sorularından dolayı oluşturduğunu söyler. Ona göre, Peygamber (a.s.) bu sayıyı rastgele seçmiştir. Hirschfeld, bu ayetin Yahudilerin sualleri üzerine gelen bir vahiy olarak açıkladığı için, bunun tarihini Hicret'ten sonraki iki yıla koyar.[445]

Bu dönemde İslam'ın gücünü artırmak için servetlerini harcamaya teşvik eden Bakara sûresinin 263, 266-267 ayetlerindeki meselleri Hirschfeld, Yeni Ahit'ten benzeyen pasajlar getirerek bir mukayeseye tabi tutar.[446] Aynı bağlamda, En'âm sûresinin 122. ayetinde ışıkta ve karanlıkta olan insanların tasvirleri ile buradaki bazı ifadelere benzeyen Yeşaya'dan pasajlar getirmiştir.[447]

Hirschfeld, sosyal olaylara bağlı olarak ismi zikredilmeyen belirli bir kişiye saldırı olduğunu söyleyerek A'râf sûresinin 174 ve 175 ayetlerini gösterir.[448] Buradaki örneğin üzerinde Ümeyye b. Ebi's-Salt olduğu kanaatinde olan Sprenger'in görüşünden bahsederek Beyzavi'yi delil olarak gösterir. Ancak, Beyzavi'nin tefsirinde, üç farklı kişi olması ihtimali kaydedilir, bunlardan Yahudilerin bilginlerinden biri, Ümeyye b. Ebi's-

---

443 el-Ankebût 29/41, el-Hac, 22/73. Ankebût sûresindeki mesel aslında 1. gruba aittir ancak müellif konusu gereği burada da zikretmeyi uygun bulmuştur.

444 Kur'an-ı Kerim'e bkz. el-Cuma 62/5. Hirschfeld, *New Researches*, 94.

445 Hirschfeld, *New Researches*, 93.

446 Yazarın ayet numaraları yanlış getirmesi göze çarpmaktadır. bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 17.

447 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 18.

448 İlgili ayetler 175-177 ayetleridir. Hirschfeld, *New Researches*, 94-95.

Salt veyahut Beni Kenan'dan Belam b. Baura adlı kişilerdir.[449] Kendisi bu konuda farklı bir görüşe sahiptir. Ona göre, bu ayette bahsedilen kişi, Hz. Peygamber'in muhalefetinde olan ve sürekli İslam'a karşı bir mücadele halinde olan Ka'b b. el-Eşraf'tır. Delil olarak da Ka'b b. el-Eşraf'ın şiirlerindeki *"kelb"* ifadesini göstererek, Kur'an'ın onun bu ifadesiyle saldırdığını söylemektedir.[450] Hirschfeld, ardından onun Hz. Peygamber'in emriyle öldürüldüğünü hatırlatır. Kanaatimizce, oryantalistin burada yaptığı şey akademik olmaktan uzak olup, delil olarak Hz. Peygamber'in hayatından ayetlere benzer ancak konuyla alakalı olmayan yersiz olaylar getirmesidir.

Son olarak, Hirschfeld'in gerçekliğinden şüphelendiği Fetih sûresinin son ayetidir. İlgili ayetin Kur'an'ın vahiy katipleri tarafından buraya konulduğundan bahseder. Ona göre, bu ayet bu sûrenin ekini oluşturur ve siyak açısından tamamen bağlantısızdır. Müellif, vahiy katiplerinin burada İslam'ın diğer dinlere olan gücünü ve İslam Peygamberinin diğer peygamberlere olan üstünlüğünü göstermek için yaptığı kanaatindedir. İncil'deki misallerinin ekin olduğu benzetmesini ise Yeni Antlaşma'nın Markos kitabından alındığını söyler.[451]

3. KUR'AN'IN TARİHİ

Vahiyler, Muhammed'e (s.a.v.) 23 yıl boyunca peyderpey indirilmiş ve sahabeler tarafından çeşitli malzemeler üzerine yazılmıştır. Hz. Ebubekir döneminde, vahiylerin kaybolma tehlikesine karşı Kur'an yazılı olarak bir mushafta toplanmış, Hz. Osman döneminde, farklı kabileler arasındaki Kur'an okumaları arasındaki farklılıkların önlenmesi amacıyla Kur'an-ı Kerim yedi farklı okuma tarzından birine indirilmiş ve Kureyş lehçesi üzerinden gözden geçirilerek mushaf haline getirilmiştir.

Kur'an'ın Tarihi çerçevesinde, *Kur'an'ın Yazılması, Yeri Belirsiz Olan Ayetler, Kur'an'ın Cem'i ve Yedi Harf* konular ile ilgili bilgiler sunulacaktır. Kur'an-ı Kerim'in

449 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1/367.

450 Hirschfeld, *New Researches*, 95.

451 Kanaatimizce, Hirschfeld'in metodolojik yaklaşımının subjektifliği, burada yapılan açıklamalarda belirgin bir şekilde görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in İncil ile mukayese edilerek İncil'in bu şekilde buyurduğunu iddia etmesi, Hirschfeld'in iddialarını zayıflatmakta ve tartışmaya açık hale getirmektedir. bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 96. Ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 19.

tarihi sürecinde, Kur'an'ın yazılması, cem'i ve yedi harf gibi konular, İslam'ın kutsal kitabının korunması ve anlaşılması açısından kritik öneme sahiptir.

3.1. Kur'an'ın Yazılması

Peygamber'in (a.s.) vefatıyla birlikte Kur'an-ı Kerim'in bir kitap halinde bulunmadığı bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim, farklı parçalar olmak üzere çeşitli özel koleksiyonlara dağılmıştır.[452] Hirschfeld, bu durumu şöyle açıklar: *"Hz. Peygamber'in zamanında Kur'an'ın bir kitap haline getirilmemesi, onun böyle bir niyetinin olmadığının göstergesidir. Ayrıca, toplumun ruhani rehberliği için gerekli olanların önemli bir kısmı var olana kadar vahiyeri yazıya dökmek için herhangi bir çaba göstermedi. Resmi vahiyler ve zaman zaman bunlara yapılan açıklamalar olan tefsirler, Müslümanların hafızalarında yan yana saklanıyordu ve Hz. Peygamber'in sözleri ile Kur'an'ın ayetleri olan iki sınıftan hangisine dahil edileceğini her zaman tam olarak açıklığa kavuşturmamıştır. Bu nedenle, ölümünden kısa bir süre sonra, uydurma sözlerin geniş sınıfın göz ardını etmeye kalkışsak bile, vahiyler ve onların ima edilen ekleri arasında kesin bir çizgi çizmek imkansızdır."* Dolayısıyla, yazar, ashabının mushafları arasında her şeyin birbirine uymadığını ve tefsir şeklindeki açıklamalarla, yahut hadislerle karıştığını söyler.

Ayrıca Hirschfeld, Mekke döneminin büyük bir kısmında Kur'an'ın yazılmadığını iddia etmektedir. Bu konuya bağlı olan Nasih–Mensuh olgusu, oryantaliste göre, Peygamber'in (a.s.) değişen koşullara uymayan ayetleri değiştirme ya da ortadan kaldırma özgürlüğünü kendisine bırakmasıdır.[453] Bunu dile getirirken, Hz. Peygamber'in Yahudileri yasalarını değiştirdikleri için suçlarken onun bunu bir gelenek ve İlahi bir kurum şekline getirdiğini söylemektedir.[454] Bir diğer ifadeyle müellif, Nasih-Mensuh olgusuna sık sık başvuran(!) Peygamber'in (a.s.), insanları tam anlamıyla etkileyebildiğinde bu vahiyleri kaydetme gereği duyduğunu iddia etmektedir. Ancak bu değişikliğin müsebbibi Hz. Peygamber değil, Kur'an-ı Kerim'in peyderpey olarak inmesidir. Kur'an-ı Kerim'in Mekke ve Medine dönemlerinde gösterdiği farklılıklar, insanların bu dine yönelik hazırlanmasından

452 Sahabenin mushafları için bkz. *Kitâbü'l-Mesâhif*, 76-126.
453 Hirschfeld, *New Researches*, 5.
454 Hirschfeld, *New Researches*, 6.

kaynaklanmaktadır. Örneğin, şarabın birden yasaklanmaması, şarapla ilgili yasağın zaman içerisinde ortaya çıkması Nasih-Mensuh olgusuna örnektir.

Hirschfeld'in görüşlerinde İslam kaynaklarında geçen rivayetlerde nakledilen durumların tam tersine görüş sahibi olduğu ortaya çıkacaktır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an-ı Kerim'in tek bir mushafta cem edilmesinin nedeni, bu ilahi kitabın peyderpey inmesi ve vefatına kadar vahyin devam etmesidir. İslam Peygamberinin Mekke döneminin başından itibaren vahiyleri kaydettiği bilinir ve bu döneminin vahiy katiplerinin sayısı 22'ye kadar çıkmaktadır.[455] Bununla birlikte, Hz. Peygamber, bazı sahabilere karşı özel bir izni olmak üzere, kendi sözlerinin yazılmasına izin vermediği kaydedilmektedir.[456] Bunların yazılmaya başlandığı tarih çok geç bir tarihtir. Dolayısıyla, bunların Kur'an-ı Kerim ayetleri ile karışması imkansızdır. Öte yandan, Kur'an-ı Kerim'in hiç yazılmadığı varsayılırsa bile, Sahabilerin bu kitabı ezberlemesi ve hemen vefatından sonra cem etmesi, bu işin ne kadar ciddi olduğunu göstermektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an'ı ezberebilen sahabilerin sayısı 40'a kadar çıkmaktadır.[457]

Rivayetlerde geçen ve Kur'an Tarihi açısından Kur'an'ın korunmuşluğunun en güzel metotlarını Dr. Hasan Elik şöyle sıralamaktadır: *"Kur'an-ı Kerim'in gece gündüz okuması (**Kıraat**), belleklerde ezberlenilmesi (**Hıfz**), yazılması (**Kitabet**) ve diğer insanlara iletmesi (**Tebliğ**) metotlarla Kur'an'ı Kerim'in "Lafzi Korunması" gerçekleşmiş. "Manevi Korunması" kısmında ise, doğrudan çıkan Kur'an İlimleri ve Kur'an'a Dayalı ilimler yer almaktadır."*[458]

3.2. Yeri Belirsiz Olan Ayetler

Hirschfeld, Mekke döneminde indirilen bazı ayetleri farklı özelliklerden dolayı Medine dönemine ait olduğu kanaatindedir. Burada Nöldeke'nin Müslüman alimler ile aynı

---

455 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî ibn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Daru Sadır, ts.), 2/295-296; *Kitâbü'l-Mesâhif*, 20.

456 Rivayetler için bkz. Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyri, *Sahihu Müslim* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2016), Kitabü'z-Zühd ve'r-Rakaik, 3/5037-5038.

457 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, 2/355-378; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati* (Konya: Nedve Yayınları, 1974), 147-156.

458 Hasan Elik, *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 161-200.

görüşte olduğu; Hirschfeld'in ise her ikisine de karşı çıktığı göze çarpmaktadır. Söz konusu ayetler şunlardır:

Tevbe sûresinin 13-22 ayetlerin tarihi konusunda bazı belirsizlikler vardır. Nöldeke, Müslüman müfessirleri takip ederek, bu ayetleri Mekke'nin fethinden önceki zamana kadar geriye götürme eğilimindedir. Hirschfeld, *"hemme"* kelimesinden yola çıkarak, hocası Nöldeke'nin bu teorisini reddetmektedir. Ona göre bu ayet, daha ziyade Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılmadan iki yıl önce Taif sakinleri arasında İslam'ı yaymak için giriştiği başarısız girişimin bir anısını içermektedir. Aynı yasağa ilişkin bir başka yorum, puta tapanların *"kirli"* ilan edildiği ve bu nedenle içinde bulunulan yılın sona ermesinden sonra kutsal yere yaklaşmamaları gerektiği 28-37 ayetler arasında yer almaktadır.[459]

Mâide sûresinin bazı ayet grupları ile ilgili doğru yerlerine yerleştirimesinde zorluklar olduğunu söylemektedir. Hirschfeld, bu sûrede tekrarlanan ayetleri, Arapların karakterini ve önyargılarını bilen ve inananların büyük bir kısmının inancının yüzeysel olduğunun farkında olan Hz. Peygamber'in sık sık aynı uyarıların defalarca tekrarladığını söyler.[460]

Nöldeke 2-3 ayetlerini Mekke'nin fethinden önce inzal edildiğini kabul eder, çünkü bu ayetlerde Kabe'ye giden müşriklerin rahatsız edilmemesi emredilir. Hirschfeld bu görüşü reddederek, Hz. Peygamber'in müşrikler ziyaretçilerin tapınacakları ilahi *"onların Rabbi"* olarak nitelendirdiğinin mümkün olmadığını söyler çünkü o bu terimi en başından beri kesinlikle karşıt bir anlamda kullanmıştır. Oryantaliste göre bu ayetler gelecekteki hac ziyaretlerine atıfta bulunmaktadır.[461]

Hirschfeld, tarihi belirsiz olan ancak Medine kısmında değerlendirilen başka ayetlerden de bahseder ve bunların yerleri hakkında herhangi bir şey önermenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Bunlar, Burûc sûresinin 9-11. ayetleri, Müzzemmil sûresinin 20. Ayeti ile Kamer sûresinin 17 ve 22 ayetlerinin bir tekrarıdır, ancak daha pratik bir amacı vardır.

459 Hirschfeld, *New Researches*, 131.
460 Hirschfeld, *New Researches*, 132-133.
461 Hirschfeld, *New Researches*, 133.

Bu ayet, Hz. Peygamber'in yaşının ilerlediğini ve insan doğası konusunda daha deneyimli olduğunu düşündürmektedir.[462]

Hac sûresinin 1-24 ayetleri Nöldeke Mekkî olarak değerlendirirken, Hirschfeld *"el-lezine hadu"* ifadesinden ötürü Medenî olduğu kanaatindedir.[463]

3.3. Kur'an'ın Cem'i

Kur'an'ın derlenmesi için Hz. Ebu Bekir Zeyd b. Sabit'i görevlendiriyor.[464] Hirschfeld, bu derlemenin tarihi, bir yığın gelenek tarafından aydınlatılmaktan ziyade gizlendiğini söyler. Bu durum öğrenciyi, Hz. Peygamber'in gelen vahiyleri tek tek olarak ayırıp bunları ashabına söylediğini inandıramayacağını dile getirir. Yazar bu konuda iki önemli hususa işaret etmektedir: *a) mevcut tüm vahiyleri toplama görevini üstlenmek için ilk dürtünün, en eski Müslümanların çoğunun şehit olduğu biri durum tarafından verilmesi* ve *b) Zeyd b. Sabit çalışmaya başladığında vahiyleri, kendisinin ve bu göreve üstlenmiş diğer ashabının onları yazdığı çeşitli materyallerden ve aynı zamanda Müminlerin anılarından kendi kısmi koleksiyonlarını başlatmış olanlardan toplamasıdır.* Hirschfeld, derleme görevinin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e, özellikle de ikincisi tarafından denetlendiğini söyler.[465] Ardından yazar, derleme konusundaki rivayetlere de bakıldığı zaman, Hz. Ömer adına aktarılan bu rivayetlerin belirsiz olduğunu iddia eder. Burada, İbn Hacer'in iki yönlü delilinin *"ezbere bilen ve biri tarafından yazılan"* şeklinde yorumunu delil olarak getirir. Bir başka otorite ise, iki şahidin bu ayetlerin Hz. Peygamber'in huzurunda yazıldığına veya en azından olağan vahiy yollarından biriyle vahyedildiğine tanıklık etmeleri gerektiği görüşündedir.

Oryantalist Hirschfeld daha da ileriye giderek, gerçekliği yeterince kanıtlanmadığı için sahih olarak kabul edilmeyen pek çok ayet aktarıldığını, *"neshedilmiş"* damgası vurulan pek çok ayetin derleyiciler tarafından ya gözden kaçırıldıklarını, ya da Hz. Peygamber'in sıradan sözleri olarak değerlendirilip bilerek atlandıklarını dile getirir. Başka bir ifade ile yazar, derlemenin yapılış şeklini göz önünde bulundurulduğunda, Kur'an-ı Kerim'in

462 Hirschfeld, *New Researches*, 135.
463 Hirschfeld, *New Researches*, 125.
464 Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/181-189; *Kitâbü'l-Mesâhif*, 28-29.
465 Hirschfeld, *New Researches*, 136.

atlamalardan ve yorumlardan arındırılmış olmasını bir mucize olarak yorumlar.[466] Görüşüne delil olarak tek bir şahidin şahit ettiği ayetleri gösterir.

Müellif, Nöldeke'nin Zeyd b. Sabit'in (r.a.) ya da Kur'an'ın derlenmesinden sorumlu Halifelerden herhangi birinin kitapta tahrifat yapmadığını kesin bir dille reddeder ve aksi yöndeki her görüşü hatalı bulduğunu söyler. Burada kendisi, *Eğer atlama veya mensuh olması mümkünse, neden ekleme olmasın?* şeklinde bir soru sorar. Hirschfeld'in buradaki sorusu şu şekilde cevaplandırılabilir: Nasih-Mensuh yetkisi sadece Allah'ta ve Allah'tan vahiy aldığına iman ettiğimiz Peygamber'de (a.s.) bulunmaktadır. Sahabilerin Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi yapmaktan öyle endişelenmişler ki, Kur'an-ı Kerim'in bir mushaf haline getirilmesinden tereddüt etmişlerdir.[467] Bu durumda bile Hz. Peygamber'in sadakatinde kalan sahabilerin Kur'an'dan atlama veya ekleme yapmaları düşünülemez. Kaldı ki, bu görüşün oryantalistler tarafından da desteklenen bir görüş olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, İslam'ın bu konudaki kanaatini haklı çıkarmaktadır.

Hirschfeld, Kur'an vahiyleri ile Hz. Peygamber'in söylediği sözler (hadisler) arasında ayırım yapmak için kesin ve katı bir kural olmadığını, özellikle de hadislerden birçoğunun ton ve üslup bakımından oldukça Kur'ani vasıfta oldukları kanaatindedir. İlgili sözlerin delili olarak tartışma konusu olan Recm ayetini getirir ve Hz. Ömer'in bu ayetin varlığını kabul ettiğini, ancak ilgili ayeti Kur'an-ı Kerim'e eklemekten kaçındığını, zira ayeti tahrif ettiğinin söylenmesinden korktuğunu belirtir. Bu durumdan Hirschfeld, şüpheli ayetlerin kabul veya reddedilmesinde kişisel görüşlerin de bir etken olduğu sonucuna varır ve *"recm ayetinin"* bahsedilenden başka nedenlerle reddedilmiş olmasını mümkün olduğunu söyler.[468]

Hirschfeld ayetleri ve hadisleri konusunda Müslüman inancının bunların arasını ayıran mesafenin çok büyük olmadığını söyler. Eğer tahrifattan söz ediyorsa, esas olarak

---

466 Hirschfeld, *New Researches*, 137.

467 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Daru'l-Kalem, 1966), 1/49-55.

468 Hirschfeld, ayetiyle ilgili Hz. Peygamber zamanında bir Yahudinin zina yaptığı bir olayı sebeb-i nüzul olarak aktarır. Öte yandan, Hz. Ömer'in bu ayeti kabul etmemesindeki nedeninin İfk hadisesinin olduğunu söyler. Konuyla ilgili başka rivayetlerden bahseder ancak bu rivayetlerin tümünün Hz. Ömer'in hareket tarzını haklı çıkarmak için uydurulduğu kanaatindedir. Hirschfeld, *New Researches*, 137.

Kur'an'ı Hadis'ten ayıran çizginin kaydırılmasını kastediyor. Bu çizgi kendisine göre hiçbir zaman Hz. Peygamber'in kendisi tarafından çizilmemiştir ve ne zaman ve kim tarafından sabitlendiğini söylemek zor olduğunu söyler. Kendi görüşünü destekleyen Müslüman alimlerini bulmaya çalışırken, Ehl-i Sünnet'ten çok uzak olan Harici ekolün Acaride kolunun Yûsuf sûresinin bir masal olduğu, ilahi vahyin konusu olamayacak bir aşk hikayesi olduğu şeklindeki görüşünü gösterir. Dolayısıyla yazar, 111 ayetten oluşan bütün bir sûrenin bu şekilde kınanmasından, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra bazı kişilerin Kur'an'ın tahrif edildiğine dair bir hissin(!) var olduğu sonucuna varır.[469] Ancak, delil yerine kişisel duygularını dile getiren bir iddianın ne kadar zayıf olduğunu gösterir.

3.3.1. Sahihliğini Sorguladığı Ayetler

Hirschfeld, *"New Researches"* kitabının son bölümünün en büyük kısmını, sahihliğini sorguladığı ayetlere yer ayırmıştır. Bu ayet gruplarından bahsederken, Avrupalı oryantalistlerin görüşlerine yer verir ve kendisinin gerçekliğinden şüphe duyduğu ayetleri zikreder.

Avrupalı bilginler arasında Kur'an'daki bazı ayetlerin gerçekliğinden ilk şüphelenen **Silvestre de Sacy** olmuştur. O, Âl-i İmrân 3/144 ayetinin gerçekliğini sorgular. **Weil**; aynı sûrenin 182 ayetini, İsrâ sûresinin 1, Enbiyâ 35-36, Ankebût 57, Ahkâf 14 ayetlerini eklemiştir. Son olarak **Sprenger**; Haşr sûresinin 7 ayetinin gerçekliği konusunda şüpheleri vardır. Hirschfeld'in şüphelendiği ayetler, Muhammed ve Ahmed isimlerinin geçtiği ayetler (Âl-i İmrân 2/144, Ahzâb 33/40, Muhammed 47/2, Feth 48/29, Saff 61/6), Mâide 5/69, Bakara 2/62, Mâide 5/101 ve Tahrîm 66/12 ayetleridir.

Hirschfeld, İsrâ ve Ahkâf ayetleri için şüphelendirecek yeterli kanıt olmadığını söyler. *Âl-i İmrân'ın 144. ayetinin* durumunun ise farklı olduğunu söyler. Bu ayetin okunmasına vesile olan olay çok iyi bilinmesine rağmen, bütünlük açısından Ömer'in (r.a.) sanki ayeti daha önce hiç duymamış gibi hissettiğini söyler. Bu yüzden, Müslüman alimler arasında çok fazla tartışmaya neden olan bir ayet olarak değerlendirir. Onun, Hz. Peygamber'in Uhud savaşı esnasında vurulup şehit edildiğinin iddia edildiği sırada vahyedilen bu ayeti

469 Hirschfeld, *New Researches*, 138.

bilmediğini itiraf etmesi oldukça gariptir. Hirschfeld, ne bu ünlemin ne de söz konusu ayetin gerçekliğine inanmaktadır.[470]

Oryantalist Hirschfeld, daha da ileri giderek, Kur'an-ı Kerim'de bu ismin ya da Ahmed isminin geçtiği tüm ayetlerin sahte olduğunu söyler. Hirschfeld, Muhammed isminin uydurulmasının Bahira efsanesinin unsurlarıyla yakın bir bağlantı içinde olduğunu göstermeye çalışmıştır. Kendisi bu şekilde açıklar: *"Eğer iddia ettiğim doğruysa, bu isim Hz. Peygamber'in hayatının, Kur'an'ın malzemesinin neredeyse tamamlandığı bir dönemine kadar pratik kullanıma girmiş olamaz. Öte yandan, Muhammed isminin Mesih'e benzer bir şeyi ifade etmek için kullanıldığını varsaydığımız takdirde, söz konusu ayet Bedir savaşından önce nazil olan ve şu şekilde devam eden bir ayetin baş kısmının taklidinden başka bir şey değildir. Bu ayeti yazanlar, "Mesih b. Meryem" yerine "Muhammed" ifadesini koydular ve ayet hazırdı."*[471]

İlgili ayetlerin benzerliği sadece ayetlerin başlarındaki bazı ifadelerde görünmektedir:

"**Meryem oğlu Mesîh** sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İkisi de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar!"el-Mâide, 5/75.

"Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah'a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir."Âl-i İmrân, 3/144.

Şekil 2: Hz. İsa ve Hz. Muhammed İle İlgili Ayetlerin Karşılaştırması

Bahira efsanesiyle bağlantılı olan ve Muhammed ismini ihtiva eden tek ayet bu değildir. Başka bir örnek *Ahzâb sûresinin 40. ayetinde* görülmektedir. Bu ayet, Hz. Peygamber'in eşlerinin işlerini ele alan paragraflardan birine eklenmiştir, ancak ona ait değildir. Hirschfeld, bu ayetin hem siyak-sibak açısından, hem de Peygamber mührünün Bahira efsanesindeki "Peygamberlik Mührü"nün ifadelerinden kaynaklanan bir şüphe olduğunu söyler. Bu bağlamda, mührünün üçüncü bir çeşidi olarak gelenekçilerin Hz. Peygamber'in mektupları için kullandığı gerçek bir mühürden bahsettiklerini söyler ve Weil ile Sprenger'in bunu tarih olarak kabul ettiğini söyler. Ancak bu mührü de

[470] Hirschfeld, *New Researches*, 138-139.
[471] Hirschfeld, *New Researches*, 139.

Hirschfeld açısından kabul edilebilir değildir, çünkü her halükarda gelenekte yer aldığı şekliyle farklıdır.[472]

Muhammed ismini içeren üçüncü ayet, UHûdsavaşından kısa bir süre sonra nazil olan *Muhammed sûresinin 2. ayetinde* yer almaktadır. Hirschfeld ilgili ayeti bu şekilde açıklamaktadır:

"Bu ayet daha yakından incelendiğinde, ayetin birbirine ait olan iki ayetin arasına sıkıştırıldığı ve mantıksal bağlantılarını bozduğu gerçeği ortaya çıkar. Öte yandan, İlahi olarak gelen gerçek kelimeleri, şüpheli ayetin neden aslında ait olmadığı bir yere konulduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu, aslında sadece ayetin yerinin yanlış olduğunu kanıtlar; ama aynı zamanda o kadar zayıf ve omurgasızdır ki, Hz. Peygamber'in onun yazarlığıyla suçlayamayız. Ayrıca, ayet "ve" bağlacı ile başladığı için, derleyicilerin nasıl yerleştireceklerini bilmedikleri müstakil bir vahiy oluşturmuş olamaz. Eğer ayetin direk uydurma olduğunu varsayarsak, bu durum çok daha kolay açıklanabilir."[473]

Muhammed ismini içeren son ayet, *Feth sûresinin son ayetidir*. Hangi yılda olduğu belirtilmese de, Hirschfeld onun tarihinin, Hz. Peygamber'in Hayber Yahudilerine gönderdiği söylenen bir mektubun bir parçasını oluşturduğunu söyler. Bu belgenin güvenilmezliğini anlatmak için Hirschfeld, belgenin kimler tarafından aktarıldığına bir göz atmanın yeterli olacağını söylemektedir. Bu belge yalnızca İbn İshak tarafından korunmuştur ve İbn İshak'ın otoritesine dayanarak yeniden üretilmiştir: İkrime'den Zeyd b. Sabit veya İbn Abbas'tan Said b. Cübeyr ailesinden azatlı bir köleden nakledilmiştir. Bu ayette *"kafirleri korkutmak için"* ifadesinin aynısını Tevbe sûresinin 120. ayetinde gördüğümüz üzere, bu ayetin Tebük seferi sırasında indirilmiş olup çok geç bir tarihe aittir. Hirschfeld, bu kadar geç bir dönem için söz konusu ayetin çok beceriksiz ve karışık olduğunu söyler.[474] Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in ismi, bir vahiyde bu isimle hitap edilemeyecek kadar geç benimsendiği, ancak Kur'an-ı Kerim'de resmi olarak

---

472 Hirschfeld, gelenekçilerin dile getirdiği mühür ile günümüzde olan bu mektuplardaki mühür arasında bir karşılaştırma yapar. Daha detaylı bilgi için bkz. Hirschfeld, *New Researches*, 139.

473 Hirschfeld, *New Researches*, 140.

474 Hirschfeld, bu ifadenin Hadîd sûresinin 9. ayetinden de alındığını söyler, ancak Hadîd sûresinde bu karakterde bir ayet yoktur. Hirschfeld, *New Researches*, 140.

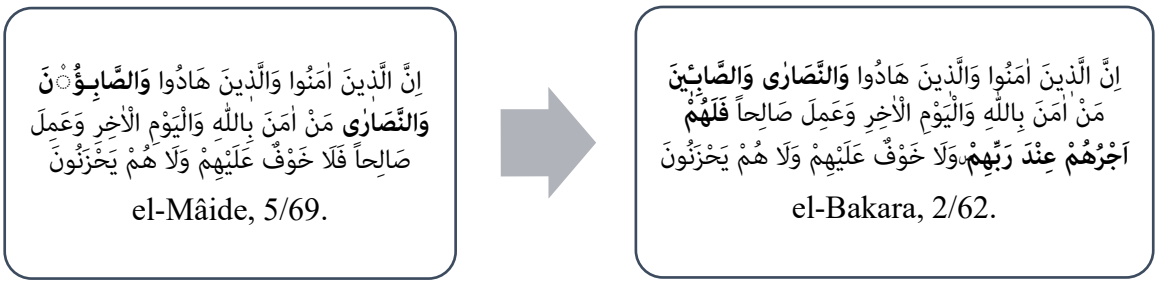
kaydedilmesinin gerekli görüldüğü anlaşılmaktadır. Müfessirler, Allah'ın sözcüsüne bir isim veren ayetler sunarken muhalefetle karşılaşmayacaklarından emindiler.

Peygamber'in (a.s.)'ın ismini ihtiva eden ayetlerden, Ahmed ismini ihtiva eden *Saff sûresinin 6. ayetidir*. Yazar, Bedir zaferini kutlamak için yani Hz. İsa'nın İsrailoğullarına kendisinden sonra *Ahmed* adını taşıyan bir elçi geleceğini duyurduğu görülmektedir. Hirschfeld bu ayetin sahihliğiyle birlikte tarihi hakkında itirazda bulunur ve bu kadar erken bir dönemde, Kuzey Arabistan'da onunla çelişecek kadar Hıristiyan'ın kaldığı bir zamanda vahyedilmiş olması mümkün olmadığını söyler. Ona göre bu ayet, Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Suriye'ye gönderilen ordu için uygun bir savaş narasıydı. Devamında, Ahmed isminin, Muhammed isminin bir varsyonundan başka bir şey olmadığını ve bu son ismin o zamanlar Müslümanların zihninde ne kadar az yerleşmiş olduğunu söyler.[475]

Ayetlerde gösterilen benzerliklerden dolayı Hirschfeld'in eleştirdiği ayetlerden de *Mâide 5/69* ve *Bakara 2/62* ayetleridir.[476] Hirschfeld'e göre, Mâide sûresindeki ayet Bakara sûresinin ayeti arasında küçük bir değişiklik dışında, onun sözlü bir tekrarıdır ve bir hataya borçlu olup diğeriyle özdeştir. Muhtemelen bir derlemede *"Onların Rableri katında mükafatları vardır"* sözleriyle birlikte bulunmuş ve bu nedenle ayrı bir vahiy olarak kabul edilmiştir. Ayetin yerinde olmadığını görmek kolay olduğunu söyleyerek bu durumun kutsal kitapları tahrif etmekle ilgili eski suçlamanın sadece bir varyasyonu olduğundan, hemen ardından nasıl bu kadar teşvik edici bir vahiy gelebildiğini anlamak zor olduğunu söyler.[477] Bu ayetler arasındaki benzerliği ve farklılığı işaret etmek için

475 Hirschfeld, *New Researches*, 140.
476 Hirschfeld, bu ayetleri Mâide 5/73 ve Bakara 2/59 olarak yanlış göstermiştir.
477 Hirschfeld, *New Researches*, 140-141.

şekil halinde Arapça olarak gösterilmiştir:

Şekil 3: Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler ve Sabiiler Hakkındaki Ayetlerin Karşılaştırması

Bu iki ayet arasındaki farklılık, sadece Hirschfeld'in işaret ettiği ifade değildir. Bu ifade, bariz bir farklılığa işaret eder. Ancak, birinci ayette Yahudilerden sonra Sabiiler ve ardından Hıristiyanlardan, ikinci ayette onlardan sonra Hıristiyanlar (Nesara) ve ardından Sabiilerden bahsedilmiştir. Sadece bu değil, iki ayette de bulunan *"Sabiiler"* kelimesinin i'rab farkı görünmektedir. Bu, bu iki ayetin farklı vahiyler olduğu ve aralarında bir vahiy olarak değerlendirilecek bir benzerliğin mevcudiyetin söz konusu olmadığını göstermektedir.

Bu bağlamda*, Mâide sûresinin 101. ayetinde* bulunan *"Eğer onları Kur'an indirilirken sorarsanız size açıklanır,"* ifadesi*,* sorulduğu her soruya bir cevap bulan Peygamber (a.s.) ile çelişir ve bundan ötürü Hirschfeld bu ayetin onun vefatından sonra yazıldığını iddia etmektedir. Bu ayetin sibakına bakmadan Hirschfeld Kur'an-ı Kerim'de artık belirtilenlerin ötesinde sorular sormak için geç kalındığını söyler ve eksik olanların tamamlanmaları için hadislerin gelişmesinden bahseder.[478]

Bu bağlamda Hirschfeld, Meryem'den (r.a.) bahsedilen *Tahrîm sûresinin son ayetini* Hıristiyan inancını İslam için değiştiren Kıpti köle olan Meryem kastedildiğini söyler. Ona göre, Peygamber (a.s.) Hıristiyanlığa karşı sevgisinden ve Kıptili Meryem'in bir dindarlık modeli olarak damgalanmasından dolayı böyle bir ayet getirdiğini söyler.[479]

[478] Hirschfeld, *New Researches*, 141.
[479] Hirschfeld, *New Researches*, 123.

3.3.2. Derleyicilerin Sonradan Eklediği Ayetler

Kur'an'ın Derlenmesi bağlamında Hirschfeld, vahiy katiplerinin Medine sûrelerine ekledikleri, ancak Mekke kökenli olan birkaç anlatısal vahiylerden bahsetmektedir. Bunlardan, Musa (a.s.)'ın kıssasında bahsedilen 40 yıl boyunca Beni İsrail'in kutsal topraklara girememelerini tasvir eden Mâide sûresinin 26. ayeti zikredilebilir. Bu ayetin ardından Habil ve Kabil kıssasını da Mekkî olup Medenî olarak yazılan ayetleri içerisinde anlatmaktadır. İlginçtir ki verdiği başka bir örnek Fâtiha sûresidir. Hirschfeld'e göre, bu sûre anlatısal vahiylerden biridir.[480] Bu bağlamda inananları, Yahudileri, Hıristiyanları ve "Sabiileri" aynı çizgiyle gösteren Mâide sûresinin 69. ayetinin ile Bakara sûresinin 62. ayetinin yerini sorgular ve siyak-sibak açısından yanlış yerleştirildiğini söyler. Hirschfeld bunu Hz. Peygamber'in düşmanca tavrının gevşetmesi ve muhalif tektanrıcıları nezaketle kazanmayı umduğu bir anda söylendiği bir söz olarak açıklar. Bu ayetin hafızalarda tutulduğunu ve derleyicilere, Medine konuşmalarında kendilerine yer ayrıldığı, birbirinden biraz farklı iki versiyon halinde iletildiğini söyler.

Mâide sûresinin 68-86 ayetleri arasının aynı konudan bahsettiğini, hepsinin bir ses tonunda olduğunu, yani bu ayetlerde peygamberlere, daha önceki Mekkî ayetlerine benzeyen bir vaaz etme çağrısının olduğu ve 69. ayetin tüm bu ayetlerle tam bir tezat oluşturduğunu ve bu işin derleyiciler tarafından bir hata olduğunu söyler.[481] Hirschfeld'e göre, Kur'an derleyicileri Mâide sûresinin sonuna Allah tarafından Hz. İsa'ya yöneltilen bir öğüdü içeren bir anlatısal parçası yerleştirmişlerdir. Bu parçanın tarihiyle ilgili kesin bir şey söylenmemekle birlikte, ona bir atıf görebileceğimiz 17. ayetinden biraz daha eski görünmektedir. Ancak 110. ayetinden dolayı Medenî kökenli olmasında şüphe olmadığını söylemektedir.[482]

Hirschfeld, ilk grubundan olan İsrailoğulları'na verilen yasaları ve onlardan nasıl yüz çevirdiklerini anlatan Bakara sûresinin 60-77 ayetlerinde derleyiciler tarafından yanlış anlaşılan bir şeyin varlığına işaret eder. Bu, Sebt gününe saygısızlık edenlerin maymunlara donuşmesine neden olan günahlarından söz eden ayettir. Geiger, Yahudi yazılarında böyle bir dönüşümle ilgili hiçbir rivayete rastlanmadığını belirtmiştir.

480 Hirschfeld, *New Researches*, 71.
481 Hirschfeld, *New Researches*, 107-108.
482 Hirschfeld, *New Researches*, 133-134.

Hirschfeld ise, Talmud'da bir sınıf günahkarin maymunlara ve kötü ruhlara dönüştüğünü söyleyen bir pasajdan bahseder, ancak bunun Peygamber (a.s.) tarafından bilinmeyen bir efsane olduğunu belirtir.[483] Hirschfeld'e göre, derleyicilerin ya da vahiylerin orijinal notlardan kopyalayanların bir yanlış anlamasına dayanmaktadır. Söz konusu *"kıradetün"* kelimesi sözlüklerde *"maymun"* anlamına gelen *"kırd"* kelimesinin çoğulu olarak kaydedilmiştir.[484] Müellif sözlerine bu şekilde devam eder: *"Eğer "kırdan" kelimesini "haşarat" olarak okursak (ve bu pasajın arka planına bu iki okuma arasındaki farkı ayırt etmek muhtemelen zordu) ayet Çıkış.16:20, 24 pasajlarının yanlış bir yorumu olacaktır. Hata muhtemelen, yaşayan insanların maymunlara dönüştürülmesinin solucanlara dönüştürülmesinden çok daha uygun görünmesinden kaynaklanmıştır."*[485] Yazar, bu konuda Tefsir'e ve Müfessirlerin açıklamalarına başvurmayı ihmal edip, *"onların uydurduğu hikayeler bizi ilgilendirmez"* söylemektedir.[486] Kanaatimize göre yazarın, bu olayın Talmud'un bir pasajında bulunabileceğini, ancak Hz. Peygamber'in bilmediği bir efsane olduğunu söylemesi, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'in "öğrendiği" veya "topladığı şeylerden" değil, Allah tarafından bir vahiy olduğunun kanıtıdır.

Hirschfeld, Muhammed sûresinin 1 ve 3 ayetleri inkar edenlerden bahsettiği için, aralarında bulunan 2. ayeti yersiz ve bağlantısız olduğunu iddia eder. Derleyicilerin bir sûreye kötülerin kınanmasıyla başlamaya özen göstermediklerini söylemektedir.[487]

Kur'an-ı Kerim'e sonradan eklenmiş olan ayetler bağlamında Hirschfeld, Sprenger'le aynı görüşü paylaştığı, Haşr sûresinin 7. ayetinin sonradan eklendiğini zikretmektedir.[488]

Hirschfeld'in Kur'an-ı Kerim'in içerisinde ekleme-çıkarma eyleminde derleyicileri sorumlu tuttuğu başka bir sûre Ahzâb sûresidir. Yazara göre bu sûre sanatsal düzenlemenin bazı izlerini gösterir. 1-59 ayetleri oluşturan ilk ve en büyük bölüm, Peygambere yapılan hitaplar İnananlara yapılan hitaplarla yer değiştirmektedir. Her iki sınıfın farklı bölümleri çeşitli dönemlere ait olduğundan, bunları ilgili oldukları olayların sırasına göre tartışmaktadır. *"Daha önce gelip geçenler hakkında da Allah'ın kanunu*

483 Hirschfeld, *New Researches*, 108.
484 Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 2/517-518.
485 bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırma tablosu, 20.
486 Hirschfeld, *New Researches*, 108.
487 Hirschfeld, *New Researches*, 114.
488 Hirschfeld, *New Researches*, 117.

böyledir" ifadenin bu sûrede aynı şekilde geçtiğini söyleyen Hirschfeld, 38. ayetin bu nedenle buraya konduğunu söylemektedir.[489]

Nûr sûresini değerlendirirken yazar, derleyicilerin hutbenin iki bölümü arasına, ilkinin karakterine oldukça yabancı ve muhtemelen daha geç bir söylem eklediklerini söyler. Söz konusu söylem, 34-40 ayetleri arasındaki benzetmelerden oluşmaktadır. Ona göre, bu parçanın buraya yer verilme sebebi, okuyucunun dikkatininin keyifsiz bir konudan uzaklaştırmasıydı. Gök, yer ve bunların yaratıklarının Tanrı'ya övgüler sunduğu bu benzetmeler Rabbinik metaforunu yansıtmaktadır.[490]

Hirschfeld, bu bağlamda önceden bahsedilen *"Muhammed"* ismini ihtiva eden Fetih sûresinin son ayetini zikreder. Ona göre, Hicretin 7. yılında meydana gelen çeşitli olaylarla ilgili olarak nazil olan bir sûrenin ekini oluşturmakta ve önceki ayetlerle tamamen bağımsız görülmektedir. Yazar tüm bunları söyledikten sonra, söz konusu ayetin Kur'an'ın resmi metninde yer almasını, ya da daha doğrusu, vahiy katiplerinin bu ayeti bu sûreye koymalarının sebebi, *"Allah'ın, elçilerini doğru yol ve gerçek inançla gönderdiğini, bunu diğer bütün inançlardan üstün kıldığını ve şahit olarak Allah'ın yeterli olduğunu"* ifade eden önceki ayeti arasında bir bağlantının kurulması olduğunu söylemektedir.[491] Hirschfeld'in ilk önce bu ayetin bağlantısız bir şekilde yer aldığını söylemesinin ardından ilgili ayetin bağlantısını bulup yine bu şekilde ifade etmesi, görüşlerini ortaya koyarken net olmadığını ve kendi bakış açısından ödün vermediğini göstermektir.

Tevbe sûresi, ilk bölümünü oluşturan *"Ültimatom"* alışılagelmiş vahiy formunda yer almasa da, Kur'an-ı Kerim'de besmelesiz olan tek sûredir. Hirschfeld, birinci ayette yer alan feragat (bera) ve bir ilan (ezan) olarak duyurulduğu için besmeleye ihtiyaç duyulmadığını söyler ve besmele sahabiler tarafından konmadığı kanaatindedir.[492]

---

489 Hirschfeld, *New Researches*, 121-122.

490 Hirschfeld, *New Researches*, 123. Ayrıca ilgili benzerlik için bkz. Kur'an-ı Kerim ve Kutsal Kitap Karşılaştırması tablosu, 12.

491 İlgili ayetin Yeni Ahit'le olan benzerliğine önceden işaret edilmiştir. Hirschfeld, *New Researches*, 96.

492 Besmelenin konulmaması sahabiler tarafından değil, Peygamber'in (a.s) emriyle olmuştur. bkz. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavi, *Meâlimü't-Tenzîl*, ed. Abdurrahman el-Ak, Mervan Süvar (Beyrut, Lübnan: Daru'l-Marife, 1992), 2/265; Hirschfeld, *New Researches*, 131.

3.3.3. Huruf-ı Mukattaa

Yirmi dokuz sûrenin başında yer alan ve şimdiye kadar belli bir açıklama bulunamayan gizemli harfler[493] hakkında Hirschfeld değerlendirmelerde bulunur. Onun gözlemlerine göre, Müfessirler bu konuya dair tatmin edici bir bilgi getirmelerinden ziyade, hiçbir temele dayanmadan her türlü kutsal yorum yapmışlardır. Hirschfeld'e göre, harflerin konulduğu tarih, Arap felsefesinin henüz doğmadığı tarihe denk gelmektedir.

Bu harflerin çözme çabalarının arasında en iyi bilinenin Meryem sûresinin başında duran beş harfin farklı vahiy katipleri anlamına geldiği kanaatini taşıyan Sprenger'in teorisinin olduğunu söyler. Aynı teori Nöldeke tarafından da dile getirmiş, ancak bu görüşünden vazgeçip Hz. Peygamber'in Yahudi modellerinden sonra uydurduğu kabalistik şifreler gören merhum Dr. Loth'un daha eski teorisini benimsemiştir. Nöldeke bu görüşe uygun olarak harfleri, Hz. Peygamber'in kendisinden kaynaklanan ve göksel arketip ile ilişki içinde duran mistik işaretler olarak kabul eder. Hirschfeld'e göre, Yahudi mistik edebiyatının en eski kitapları Arap etkisinin izlerini gösterir ve Kur'an'ın resmi metinden en az 150 yıl sonrasındadır. Dolayısıyla Yahudi mistisizmin bu harflerin yazıldığı döneme kadar eskiye gitmemesinden dolayı Hirschfeld bu görüşü reddetmektedir. Ayrıca, Kur'an'ın tamamında mistisizmin görülmemesi bu iddiayı çürütmektedir.

Hirschfeld, bu harflerin kimin tarafından konulduğunu sorar ve bunun Peygamber (a.s.) olmadığını ispatlamaya çalışır. Ona göre, Hz. Peygamber bu baş harflerin yazarı olsaydı, sûrelerin düzenlenmesinde önemli bir payı olması gerekirdi ve bu da Kur'an'ın derlemesiyle ilgili tüm bildiklerimizle çelişirdi. Kur'an'ın yüz on dört sûresini oluşturan iki yüzden fazla hitaptan sadece yirmi dokuzundan önce baş harflerin bulunması ve bunların her zaman bileşik sûrelerin başında yer almasını garipsemektedir. Mistik olduğunu düşündüğümüz halde, böyle bir soruyla karşı karşıya kalmaktayız: *"Eğer Kur'an ile onun ilahi arketipi arasında mistik ilişkiler varsa, bunlar neden bu kadar az sayı ile sınırlandırılmış ve sadece bunlara hitapların çoğundan daha kutsal bir karakter verilmiştir?!"*[494]

---

493 Müslüman alimlerin bu konudaki görüşleri için bkz. Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/154-157; Begavi, *Meâlimü't-Tenzîl*, 1/44; Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Müteşabihleri Üzerine* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 68-76; Oryantalistlerin görüşleri için bkz. James A. Bellamy, "The Mysterious Letters of the Koran: Old Abbreviations of the Basmalah", *Journal of the American Oriental Society* 93/3 (Eylül 1973), 267-285.

494 Hirschfeld, *New Researches*, 141-142.

Hirschfeld, mukattaa harflerin Kur'an'ın bugünkü şekliyle düzenlenmesi tamamlandığında eklendiği açık olduğunu söylemektedir. Ayrıca, aynı (ya da benzer) baş harflere sahip sûrelerin gruplar halinde durduğunu gözlemlememek mümkün değildir. Hirschfeld, mukattaa harfleri açısından birbirlerini benzeyen sûreleri gruplar halinde göstermiştir. Kâf ve Kalem sûrelerinin baş harflerini karıştırması göze çarpmaktadır.[495] Ayrıca, yazarın Ra'd sûresini bu gruba dahil etmeyi unuttuğu görülmektedir. Hirschfeld'in huruf-ı mukattaa tasavvuru aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

Aynı (veya Benzer) Baş Harflere Sahip Sûreler	
م (ال)	Bakara, Âl-i İmrân, Ankebût, Rum, Lokmân, Secde.
ر (ال)	Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm, Hicr.
طس – طسم	Şuarâ, Neml, Kasas.
حم	Mü'min, Fussılet, Şûrâ[496], Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf.
مص (ال)	A'râf
عص (ن) ي	Meryem
طه	Tâhâ
س (ن) ي	Yâsîn
ص	Sâd
ن	Kâf
ق	Kalem
Harflerin Temsilcileri	
م - Mugire	**ه** - Ebu Hüreyre
ص - Hafsa	**ن** - Osman
ر - Zübeyr	**ط** - Talha
ك - Ebu Bekir	**س** - Sa'd b. Ebi Vakkas
ح - Huzeyfe	**ع** - Ömer (yahut Ali, İbn Abbas, Aişe)
ق - Kasım b. Rebia	**ال** - Temsilcisi yoktur

Tablo 4: Hirschfeld'e Göre Huruf-ı Mukattaa

[495] Yazarın sadece bu yerde değil, çalışması boyunca verdiği ayet numaraları karıştırdığı gözlemlenmiştir. Şahin, "Hartwig Hirschfeld'in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları", 235; Hirschfeld, *New Researches*, 142.

[496] Bu sûrede حم harflerinden sonra عسق harfleri gelmektedir. Hirschfeld, *New Researches*, 142.

Hirschfeld, mukattaa harflerin temsilcilerini bulmaya çalışırken, Arapların alfabeyi sadece ilk harfin değil, kelimenin en belirgin harfinin temsilcisi olarak görme geleneğini takip etmiştir. Ona göre, mîm harfini ihtiva eden sûreler yazara göre birbirine aittir, ancak eşit olmayan uzunlukları nedeniyle ayrılmak zorunda kalmışlardır ve sûrelerin uzunluğunun onların sıralanmasında önemli birer etkendir. Ancak söz konusu durum sadece mim harflerde görülmektedir. (Eliflâm) Râ ve hâmîm harfi ile başlayan sûrelerin uzunluğuna göre oluşmadığı görülmektedir. Örneğin, Hûd sûresi Yûnus sûresinden daha uzun ancak ondan sonra gelmektedir. Aynı durum; İbrâhim ve Hicr sûreleri, Zuhruf ve ondan önceki sûrelerde görülmektedir.

Müellif, bu baş harflerin tek başına kutsal karakterler olmadığını, Nöldeke'nin ilk başta ileri sürdüğü görüşe göre, kitabın resmi baskısından önce özel koleksiyoncuların ya da yetkililerin monogramları olduğunu göstermeye yeterli olduğunu söyler. Burada Dani'nin Kitabü't-Teysir'inin bir nüshasında geçen Tâhâ sûresinin başlığında *"aleyhi's-selam"* ifadenin olduğu, Dani'nin veya bu kitabın muhakkikinin en azından bu iki harfin bir kişiye atıfta bulunduğuna dair bir rivayetin varlığının[497] ve böylece harflerin ait oldukları sûrelerin başka bir adı ya da başlığı olmadığı sonucuna varır. Harfleri açıklamaya çalışan Nöldeke burada Talha'ya atıfta bulunmuştur, ancak Hirschfeld sadece *"tâ"* harfinin ona atıfta bulunduğu, Meryem sûresinde tekrar geçen *"he"*nin ise başka bir kişiye olduğu kanaatindedir. Başka bir deyişle, bu tür koleksiyonların başka kişiler tarafından da yapıldığını ya da saklandığını ve muhtemelen koleksiyoncunun ya da sahibinin adı ya da baş harfiyle işaretlendiğini söylemektedir. Böylece oryantaliste göre, Zeyd b. Sabit Kur'an'ı derlemek için bu koleksiyonlardan yararlandığında, onları kendi koleksiyonuna dahil etmiş, ancak kişisel veya başka nedenlerle baş harflerini saklamıştır.[498]

Hirschfeld'e göre bu durum, bütün sûre gruplarının aynı harflerle başlaması gerçeğini açıklamaktadır. Aynı zamanda, böyle bir çalışma tarzının, Kur'an'ın basımını kolaylaştırdığını söylemektedir. Ancak, kaynaklarda böyle bir durumla rastlanmamıştır. Müellif bundan yola çıkarak, Kur'an'ın inzalinin sona ermesiyle birlikte Kur'an'ın tamamını ezberleyebilenlerin az sayıda olması sahihliği çok şüpheli olan ayetlerin araya serpiştirilmesi oldukça mümkün görünmektedir. Oryantalist Hirschfeld, Kur'an-ı

497 Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-Dâni, *Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kıraâti's-Seb'* (Beyrut, Lübnan: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1984), 150.

498 Hirschfeld, *New Researches*, 142.

Kerim'in cem'i bağlamında şunları söylemektedir: *"Kur'an'ın derleme görevinde olan Zeyd, muhtelif not defterlerinde bulunan parçalar tek bir sûrede birleştirildiğinde, onlara ait tüm baş harfleri topladı ve bunları baş tarafa yerleştirdi. Bu tür derlemelerde yer almayan eklerin büyük çoğunluğu için Zeyd, Ömer tarafından dikte edilen satırları düzenlemekte elini serbest bıraktığı veya kendi kararını izlemiştir. Dolayısıyla bu kısmında hiçbir mukattaa harf yoktur ve Zeyd'e ait olduğu anlaşılmaktadır."*[499]

Müellifin kanaatine göre, buna paralel bir durum sûrelerin üst yazılarında da görülmektedir. Bazılarında hiç harf yoktur ve onlara eklenen baş harfler vardır.[500] Örneğin, Kalem sûresi hem baş harfinden hem de ilk kelimesinden sonra adlandırılmıştır. Şûrâ sûresi, baş harflerinden de 38. Ayetteki bir kelimeden sonra isimlendirilmiştir ve diğer birçok sûrenin iki veya daha fazla üst yazısı vardır. Dolayısıyla, muhtemelen farklı toplayıcılar farklı isimler seçmiş, Kur'an'ın son derleyicisi ise baş harflerde yaptığı gibi aynı uygulamayı takip etmiş ve hepsini korumuştur.

3.4. Yedi Harf

Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzerine inzal olması, mütevatir rivayetlerle desteklenmiş ve muteber kabul edilmiştir.[501] Ancak, bu konudaki rivayetlerin çeşitliliği ve erken bir tarihte bir harf'e indirilmiş olması, sadece oryantalistler tarafından değil, aynı zamanda Müslüman alimler arasında da farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.[502] Hirschfeld yedi harf olgusunun varlığını kabul etmekle birlikte, *"yedi"* sayısında gerçek bir şey olmadığını söyler. Ona göre, Kur'an'ın *"Allah Sözü"* olma niteliğiyle uyumlu hale getirmek için *"yedi okumayı"* dogmatikleştirmek gerekliydi. Bu yüzden, dilbilimsel açıdan bakıldığında, Kur'an'ın çeşitli lehçelerde okunması uygulamasının terk edilmek zorunda kalınmasının üzücü olduğunu söyler. Ona göre, Hz. Osman, dini birliği teşvik ederken, eski Arap lehçeleri sorununla ilişkin aydınlanılmak için en önemli aracı ortadan kaldırmıştır.[503]

---

499 Hirschfeld, *New Researches*, 142.

500 Hirschfeld'e göre bu sûreler, Tâhâ, Yâsîn, Sad, Kâf ve Kalem sûreleridir. Hirschfeld, *New Researches*, 142-143.

501 Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/41-47.

502 Daha detaylı bilgi için bkz. Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati*, 63-129.

503 Hirschfeld, *New Researches*, 9.

4. HIRSCHFELD'E ELEŞTİRİLER

Hirschfeld'in araştırmaları ve bu çalışmalarda sunulan bilgiler, onun saygın bir oryantalist olarak tanınmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, olumlu bir değerlendirmenin yanı sıra, aynı disiplinde faaliyet gösteren diğer araştırmacıların farklı eleştirileriyle de karşılaşmıştır. Oryantalistler olarak bilinen bu kişiler, Hirschfeld'in üslubundan metodoloji uygulamalarına kadar çeşitli konularda eleştiriler getirmişlerdir. Bu başlığı altında; *Solomon Schechter, Ignaz Goldziher, James Bellamy, Susannah Heschel* ve *Emmanuelle Stefanidis* isimli oryantalistlerin Hirschfeld'le ilgili görüşleri ve değerlendirmelerinden bahsedilecektir.

4.1. Solomon Schechter

Solomon Schechter (1847–1915), Yahudi bilimci ve düşünürüdür. Schechter, Cambridge Üniversitesi'nde eğitim almış ve bir süre aynı üniversitede eğitim vermiştir. Daha sonra, 1902 yılından 1915 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Jewish Theological Seminary of America'nın başkanlığını yapmıştır. Schechter, özellikle Geniza koleksiyonu üzerine yaptığı çalışmalar ve Talmud üzerine yaptığı yorumlarla tanınır.[504]

Schechter, ikinci bölümde zikredildiği gibi, Hirschfeld'i 1901 yılında Yahudi-Arap metinlerin mukayeseleri ve incelemeleri için çağırmıştır. Bu münasebetin sonunda, Schechter, ilgili oryantalistin Arapça bölümünü inceleme konusundaki sınırlılıklarına dikkat çeker. Hirschfeld'in Kur'an araştırmaları konusunda iyi bir bilim adamı olduğunu, ancak Yahudi-Arap Edebiyatına yeterince aşina olmadığı yönündeki eleştirilerini belirtirken, özellikle Yahudilik bilimi açısından önemli olan Geniza koleksiyonundan etkin bir şekilde yararlanılması gerektiğini vurgular.[505] Nitekim oryantalist Hirschfeld, Yahudiliği ve İbrani dilini esas aldığı Kur'an-ı Kerim'le ilgili araştırmalarında çoğu zaman çeşitli kelimeleri yanlış anladığını veya aceleyle ön yargılarda bulunduğu görülmektedir.[506]

---

504 The Editors of Encyclopaedia, "Solomon Schechter", *Encyclopedia Britannica*, Nisân 2024.

505 Alexander Scheiber, "Letters of Solomon Schechter to William Bacher and Ignace Goldziher", *Hebrew Union College Annual* 33 (1962), 255-275.

506 Yabancı Kelimeler başlığında yaptığı açıklamaları zikredilebilir. Aynı şekilde, Vâkıa sûresinde geçen "Ke'Emsal" kelimesini Emsalü'l-Kur'an ilmine yönelmesi bu hatalarındandır, bkz. Kur'an'da Meseller.

4.2. Ignaz Goldziher

Hadis ve İslam Hukuku alanlarında uzmanlaşmış Batılı araştırmacı Ignaz Goldziher (1850-1921)[507] Hirschfeld'in *"Beitrage zur Erklarung des Koran"* eseri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Kur'an'ın kronolojik sırasını belirlemesinin kritik bir görevi olduğunu belirttikten sonra, ilgili oryantalistin bu konuyla ilgili yeterince literatür taraması yapmadığı yahut bu konudaki araştırmaları dikkate almadığını söylemektedir. Goldziher de Hz. Peygamber'in hem Mekke dönemi hem de Medine'de Yahudilerden etkilenme ihtimalini kabul etmekte, ancak bu etkinin anları ve tarihleri için Hirschfeld'in bu denli derinlere girmesini abartılı görmektedir. Bu bağlamda, Hirschfeld'in Kur'an ayetleri ile Kutsal Kitap'tan mukayese ettiği kısımlar zorlama olarak değerlendirir ve Kur'an'ın Yahudilikten ödünç alma varsayımını haklı çıkarabilecek çok daha spesifik ve kelimenin tam anlamıyla analojilerin olması gerektiğine işaret eder.

Goldziher'e göre Hirschfeld, Kur'an'ın araştırmaya ve nitelikli bir çalışma ortaya çıkarmaya çabalamasından ziyade, Mekkeli Yahudilerin bilgeliğini abartmak ve Arap Yahudiliğini öne çıkarmak istemiştir. Kaldı ki, Hz. Peygamber'e ve en eski takipçilerine verilen Yahudi materyalini dikkate alırsak, Kutsal Kitap alıntıları ve diğer Yahudi bilgileri hahamlık geleneğinin formülasyonunda aralarında dolaşmış olsa bile, Mekkeli Yahudileri yazarın varsaydığı gibi Midraş ve Talmud'a sıkı sıkıya bağlı görülmemektedir. Dolayısıyla, Talmud'un Araplardan, Arap geleneklerinden ve diğer Arap ayrıntılarından çokça bahsetmesi, yazarın bununla kanıtlamak istediği şeyi hiçbir şekilde kanıtlayamayacağı kanaatindedir. Ancak, Goldziher, Hirschfeld'in bu çalışmayla Arabistan'daki Yahudilerin doğası ve konumu hakkındaki önemli konuyu sunmak için gerekli malzemeyi derleme görevini üstlendiği için akranlarının takdirini hak ettiğini söyler.[508]

---

507 Bilgi için bkz. Isidore Singer - Max Schloessinger, "Goldziher, Ignaz", *The Jewish Encyclopedia*, 1906, 6/35-36; Mehmet S. Hatiboğlu - Tahsin Görgün, "Goldziher, Ignaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Istanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/102-111.

508 Ignaz Goldziher, "Beiträge zur Erklärung des Korân von Hartwig Hirschfeld", *Literatur-blatt für orientalische Philologie* 3 (1887), 90-94.

4.3. James A. Bellamy

Kur'an metin tenkidinde önemli bir akademisyen olmuş, hatta Kur'an'ın tahrifi konusunda *"duayen"* olarak tasvir edilmiş olan[509] James Bellamy (1925-2015), *"The Mysterious Letter of the Koran: Old Abbreviations of the Basmalah"* (Kuran'ın Gizemli Harfleri: Besmelenin Eski Kısaltmaları) adlı makalesinde oryantalistlerin mukatta'a harfleri konusundaki görüşlerini detaylı bir şekilde vermeden önce onları kendi aralarında iki geniş kategoriye ayırır: *a) Mukattaa harflerin gerçek bir anlamı olduğunu reddender* ve *b) bir anlamı olduğu konusunda ısrar edenler*.

Bellamy'ye göre, Hirschfeld'le birlikte tüm Batılı akademisyenlerin açıklamalarının her biri, esasen üzerinde durması veya düşünmesi gereken tek bir kanıt parçasına dayanan görüşlerdir. Nöldeke'nin teorisi ve Hirschfeld'in bu teoride yaptığı değişiklik, nihayetinde Zeyd b. Sabit'in Kur'an'ı çeşitli kaynaklardan derlediği gerçeğine dayanar ve bundan başka bir kanıtları yoktur. Bellamy, bu oryantalistlerin gizemli harfler konusunda gerçek anlamlar önermeye geldiklerinde, gerçek bir kanıt bulunamayan biraz hayali önerilerle yetinmek zorunda olduklarını söyler. Hirschfeld'in görüşü Nöldeke'nin daha önce dile getirdiği görüşüyle aynı eleştiriye maruz kalmış ve bu teorilerin iki kusurdan bahsedilmiştir: *a) Mukattaa harfleri sorunu Kur'an'ın metin tarihinden soyutlayarak ele almaları* ve *b) Resm-i Mushaf öncesi varyantları görmezden gelmeleri.*[510]

4.4. Susannah Heschel

Susannah Heschel, Yahudi çalışmalarında özellikle de feminist teori ve Yahudi feminizmi konularında uzmanlaşmış Amerikalı bir bilim insanıdır. Heschel, çeşitli akademik kurumlarda dersler vermiş ve konferanslar düzenlemiştir. Halihazırda Dartmouth Koleji'nde Yahudi çalışmaları profesörü olarak görevine devam etmektedir.[511] *"German Jewish Scholarship on Islam as a Took for De-Orientalizing Judaism"* (Yahudiliği Oryantalizmden Arındırma Aracı Olarak İslam Üzerine Alman

---

509 Shawkat M. Toorawa, "Hapless Hapaxes and Luckless Rhymes: The Quran as Literature", *Religion & Literature* 41/2 (Summer 2009), 221-227.

510 Bellamy, "The Mysterious Letters of the Koran: Old Abbreviations of the Basmalah".

511 Manya Brachear Pashman, "Susannah Heschel: The Rabbi's Daughter", *Moment Magazine* (blog), 30 Mart 2022.

Yahudi Araştırmaları) adlı makalesinde, 1830-1930 yılları arasında yaşamış olan Avrupalı Yahudi akademisyenlerin çalışmalarını araştırmaktadır. Ona göre, bu akademisyenler Yahudiliğin en eski iddialarından bazılarını Avrupalı okurlara sunmak için İslam dininin çalışmalarını bir şablon işlevi haline dönüştürmüşlerdir.[512] İslam'ı anlatırken siyeri ve Kur'an tarihini ele alan bu grubun ilk oryantalistleri Hz. Peygamber'i övdükleri görülür. Onlara göre, Hz. Peygamber Tevrat'ı bir ilahi kitap olduğuna inanarak Hz. Musa'nın şeriatını kabul etmiştir ve Yahudilik öğretileri İslam'a çevirerek müşriklere monoteist bir inancı sunmaya çalışmıştır.[513]

Hirschfeld'le birlikte bahsettiği kişiler, İslam ve Kur'an için Hirschfeld'le aynı tarzda yazan, hatta onun etkisinde kaldığı kişilerdir. Bunlardan, birlikte Arapça okumalar yaptığı Joseph Derenbourg, görüşlerini ortaya koyarken etkilendiği Geiger ve Weil, doktorasını yaptığı Nöldeke gibi isimlerdir. Yahudi bir eğitimci olarak Heschel, Yahudi oryantalistlerin kanaatlerini dile getirirken aslında objektif olmadıklarını, İslam'la uğraşmalarının asıl sebebinin kendi dinlerini öne çıkarmak olduğunu makalesinde göstermektedir.

4.5. Emmanuelle Stefanidis

Emmanuelle Stefanidis, Edinburgh, Paris ve Kahire'de antropoloji, tarih ve Arapça eğitimi almıştır. Ardından Sorbonne Üniversitesi'nde Arap Çalışmaları alanında doktorasını tamamlamıştır. Doktora tezi, Müslüman geleneksel tefsirlerinde ve Avrupa-Amerikan biliminde Kur'an'ın artzamanlı okumalarının detaylandırılmasını incelemiştir. Bu çalışmanın bir bölümü Journal of Quranic Studies dergisinde, *"The Quran Made Linear: A Study of the Geschichte des Qorâns' Chronological Reordering"* (Kur'an Doğrusal Hale Getirildi: Geschichte des Qorâns'ın Kronolojik Yeniden Sıralanması Üzerine Bir İnceleme) adlı makalesinde Hirschfeld'in görüşlerini eleştirmektedir. *"New Researches"* kitabını incelerken, Stefanidis şunları söylemektedir: *"Hartwig Hirschfeld'in monografisi, "New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran" eserinde Muhammed'in içsel durumlarına dair girintiler ve hipotezler yaygındır*

512 Susannah Heschel, "German Jewish Scholarship on Islam as a Took for De-Orientalizing Judaism", *New German Critique* Special Issue for Anson Rabinbach (2012), 91.

513 Bunları Geiger dile getirmektedir. Heschel, "German Jewish Scholarship on Islam as a Took for De-Orientalizing Judaism", 94-95.

ve başlığına rağmen, Kur'an metni üzerine filolojik veya edebi yorumlardan ziyade Peygamber'in psikolojisiyle ilgileniyor gibi görünmektedir."[514]

Stefanidis, şöyle bir soru sorar: *"Hirschfeld'in kitabının yarısında kronolojik sıralamasını tespit etmekten vazgeçmesinden sonra, sûrelerin ve ayet gruplarının kronolojik olarak yeniden sıralanmasını bir ek olarak eklemek şeklindeki şaşırtıcı tercihini nasıl anlamalıyız?"* Hirschfeld'in çalışması, Kur'an temalarının edebi bir incelemesi ile kronolojik bir inceleme arasında tereddüt ediyor gibi görünmektedir. Ona göre, Hirschfeld'in bu kararı, oryantalist akademisyenler tarafından gerçek içeriğine rağmen taklit edilmesi gereken bir model olarak kalan Müslüman geleneksel liste formatının yaygınlığını kanıtlıyor gibi görünmektedir.

514 Emannuelle Stefanidis, "The Quran Made Linear: A Study of the 'Geschichte des Qorans' Chronological Reordering", *Journal of Quranic Studies* 10/2 (2008), 1-22.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Oryantalizm disiplini, Batı'nın Doğu'ya duyduğu merak ile ortaya çıkmıştır. *"Bir şeyi bilmek, ona hakim olmaktır"* sloganıyla çalışmalarını ortaya çıkaran Batılılar, Doğu'yu kendilerini kuvvetlendirmek için kullanmışlardır. Oryantalizmin İslam hakkındaki ilk araştırmalarına ve çalışmalarına bakıldığı zaman, Kur'an'ın tercümesiyle ortaya çıktığı söylenebilir. Kur'an ve İslam'a dair olumsuz bir perspektifle sunulan tercümelerin daha geniş bir kitleye ulaşması, oryantalizmin ve oryantalistlerin bu araştırmalara belirli bir önyargıyla yaklaştıklarını düşünmemizi sağlar. Oryantalistlerin iddia ettikleri kadar objektif ve tarafsız olmaları, genellikle zor bir hedef olarak görünmektedir.

Haçlı savaşlarının İslam'a yönelik çalışmaları ile geliştirilen olumsuz fikir her dönemde farklı şekillerde görülmektedir. Bunun ilk tohumları *"İslam"* veya *"İslamiyet"* kelimeleri yerine *"Muhammetçilik"* isminin yayılmasında yatmaktadır. *"Muhammetçilik"* (anizm) terimi, oryantalizmin ilk dönemlerinden itibaren 19. yüzyılda yaşayan Hirschfeld'in eserlerine kadar kullanılmaktadır. Dolayısıyla, Haçlı savaşlarının öncesinde ve sonrasında, İslam'a karşı kılıç savaşı yerine kalem ve fikir savaşının başladığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, oryantalizm disiplini ile İslam'a karşı fiziksel savaşın yerine entelektüel bir mücadelenin ortaya çıktığı görülmektedir.

Batılı araştırmacılar, Kur'an-ı Kerim'e dair araştırmalarında çeşitli yöntemler kullanır. Bazıları, İslam'a karşı duydukları öfke veya nefreti gizleyemez ve bu durum, doğuya yönelik araştırmalarının gerçek nedenlerini açığa çıkarabilir. Diğerleri ise daha stratejik davranır; İslam'a dair geniş bir yelpazede çalışır, İslam eserlerini inceler, düzenler, yayınlar ve ansiklopediler hazırlarlar. 19-20 yüzyıllar arasında yaşayan oryantalistlerin çalışmalarında tarihsel ve kronolojik bir sistem kurma çabası olduğu gözlemlenmektedir. İlgili oryantalistler ve özellikle Yahudi kökenli araştırmacılar, sahip oldukları dinlere göre bir bakış açısıyla bu konuya yaklaşmışlardır.

Hartwig Hirschfeld'in dindar Yahudi bir ailede yetişmiş olması ve kendi dinine bağlılık izlerini, akademik kariyeri ve çalışmalarında görmek mümkündür. Hirschfeld'in çocukluk ve gençlik yılları, Yahudi kültürü ve dini gelenekleriyle yoğrulmuş bir ortamda geçmiştir. Bu dönemde edindiği dini bilgi ve deneyimler, onun ilerleyen yıllarda bu temel

üzerine inşa ettiği akademik perspektifini etkilemiştir. Ayrıca, Hirschfeld'in eğitim hayatı boyunca karşılaştığı öğretmenler ve tanıştığı insanlar genellikle Yahudi alimleri olmuştur. Diğer bir ifadeyle, Hirschfeld'in kendi dinine bağlılığı onun dünya görüşünü ve bakış açısını şekillendiren önemli etkenlerden biridir.

Hirschfeld'in araştırmalarını belirli bir bakış açısıyla yürüttüğünü kabul etmek durumundayız; ancak yöntemi, zaman içinde ve kişisel gelişimiyle birlikte değişiklik göstermiştir. Bu doktora teziyle ile başlayan Kur'an-ı Kerim'le ilgili üç eserin gelişiminde görülebilir. İlgili eserler ortak yönü paylaşır ve birbirleriyle bağlantılıdır; ancak son haline hazırlamak ve yayınlamak için yazımında büyük ilerlemeler kaydetmiştir.

Kur'an'ın üslubu adı altında yaptığı açıklamaların subjektif olduğu görülmektedir, çünkü dünyadaki her dil arasında bir alışveriş söz konusudur. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'de yer alan yabancı kelimelerin varlığı şaşırtıcı değildir; aksine, bu durum, dilin evrensel niteliğini ve kültürler arası etkileşimi gösteren bir kanıttır. Schechter'in deyimiyle Hirschfeld Kur'an-ı Kerim ile ilgili araştırmalarda başarılı gözükse de, İbrani dilini anlamakta zorlanmış veya aceleyle ön yargıda bulunmuştur. Yahudi ve Hıristiyan mirası bölümlerindeki terimlerle ilgili açıklamalarında bu durumun birçok örnekleri görülmektedir.

Hirschfeld'in bakış açısından ödün vermemesi mesellerin ele alındığı kısımda görülebilir. Oryantalist, mesel konusunda bir öznellik gösterir ve meselleri iki gruba ayırır; Müslümanlar tarafından derlenenler ve yabancılar tarafından derlenenler. Bu konuda ayrıntılı bir inceleme yapıldığında, tüm literatüre objektif bir şekilde dayanmadığı, ancak koşullar ve kişisel inançlarına dayalı seçimler yaptığı görülür. Ayrıca, mesellerin ayrılması net ve ayrıntılı bir şekilde yapılmamıştır; iddia ettiği gibi mesel olmayan birçok ayeti yanlış anlayarak mesellerin içerisine koyarken, aslında mesel olarak değerlendirilen ayetleri şiirsel faktör bulunamadığı için dışarıda bıraktığı görülür.

Müellifin tutarsızlığı, Kur'an-ı Kerim'in kronolojik sıralamasında da görülmektedir. Başlangıçta Kur'an kronolojisinin yapılması gerektiği tezini savunmuş olmasına rağmen, daha sonra bu iddianın geçerliliğinin olmadığını kabul etmiştir. Bunu dile getirdikten sonra, eserinin sonuna kendisinin düzenlediği Kur'an kronolojisini getirmiştir. Hirschfeld'in bu kararı, Stefanidis'in de söylediği gibi, diğer oryantalist

akademisyenlerin benzer bir yaklaşımı benimsemesinden etkilendiği ve taklit edilmesi gereken bir model olarak aldığı izlenimi vermektedir. Bu bağlamda yazarın oluşturduğu kronolojik listesi tabiatıyla subjektif olmaktadır. Onun verdiği sıralama, İslam düşüncesinde karşılığını bulabileceğimiz bir vahiy algısı değil, üslubu esas alarak kendine göre oluşturduğu bir vahiy algısı olduğu söylenebilir.

Mukattaa harflerin temsilcilerini tespit etmeye çalışırken Hirschfeld, Arapların alfabeyi sadece ilk harfin değil, kelimenin en belirgin harfinin temsilcisi olarak görme geleneğini takip etmiştir. Oryantalistin bu konu hakkındaki görüşünün, Kur'an'ın vahiy katipleri hakkındaki bilgisiyle ilgili olduğu görülmektedir. Nöldeke'nin ilk teorisi vahiy katiplerini veya Kur'an'ın cem'i esnasında yazma görevinde bulunan sahabilerin çoğunu kapsamayan hatalı bir teori olarak görülmüş ve bu nedenle ilgili sonuca vardığı bir ihtimaldir.

Kanaatimize göre, Hirschfeld'in araştırmalarında net olmaya çalıştığı söylenebilir, ancak tamamen objektif olduğu söylenemez. Ara sıra keskin bir dil kullanmaktan kaçınmamış, Hz. Peygamber'i, sahabileri ve çeşitli alimleri eleştirirken tartışmalı konulara daha fazla odaklanmıştır. Örneğin, bir ayetin sebeb-i nüzulunu anlamaya çalışırken, müfessirler için *"onların uydurduğu hikayeler bizi ilgilendirmez"* sözünü dile getirerek kendi görüşünü öne atmaktadır. Bunun dışında, *"New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran"* adlı eseri, Kur'an metni üzerine bir araştırma ve incelemeden ziyade Hz. Peygamber'in şahsiyetine dair –klasik kaynakları kullanarak değil, oryantalist akademisyenlerin gözünden– bir inceleme olduğu söylenebilir. Örneğin, yazar Hz. Peygamber'in evliliklerini açıklarken, Arabistan'ın genel kültürüne ve Arapların yaşayışlarına değil, Yahudilikte veya başka kültürlerde bulunan benzer olaylara bakıldığı görülmektedir.

Aynı zamanda oryantalist Hirschfeld, Medenî vahiylerin sebeb-i nüzullerini büyük ölçüde reddeder ve bunların, gerçekte hiçbir bağlantıları olmayan kişiler ve olaylar ile ilişkilendirildiklerini düşünmektedir. Burada tek taraflı baktığı anlaşılır. Başka bir deyişle, Hirschfeld'in bakış açısına göre Kur'an'ın ayetlerini ve farklı konularını, Kur'an'ın vahyedildiği dönemde yaşanan olaylarla değil, Yahudi temalarıyla ilişkilendirmek daha mantıklıdır. Bu bakış açısıyla yola çıktığı için, kendisi

araştırmalarda Yahudiliği göz ardı etmemiş, herhangi bir konuyu, açık veya belirsiz, büyük veya küçük, onunla ilişkilendirmeye çalışmıştır.

Hirschfeld'in temel iddiası, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinin Yahudilik kaynaklı olduğu yönündedir. Ancak bu iddia, daha derinlemesine incelendiğinde, söz konusu Yahudi kaynağının aslında Kur'an'dan sonraki bir dönemde yazılmış olabileceği gerçeğini göz ardı etmektedir. Dolayısıyla, bu iddianın sağlıklı olmadığı ve İslam'ın Yahudilikten etkilenerek şekillendiği varsayımının sorgulanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, Hirschfeld'in belirli

anlatımların Yahudilikteki kaynağını açıklayamaması ve bundan ötürü başka bir kaynağa yönelmesi, iddiasının tutarsızlığı ve temelsizliğini ortaya koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim ile Kutsal Kitap karşılaştırması bağlamında, Goldziher'in dile getirdiği gibi, Hirschfeld'in her ikisi arasında işaret ettiği kısımlar zorlama olarak görülmektedir. Kur'an'ın Yahudilikten ödünç alma varsayımını destekleyecek çok daha spesifik ve kelimenin tam anlamıyla analojilerin olması gerekmektedir. Talmud'un Araplardan, Arap geleneklerinden ve diğer Arap ayrıntılarından çokça bahsetmesi, yazarın bununla kanıtlamak istediği şeyi hiçbir şekilde kanıtlayamayacağı kanaati, bizim tarafımızdan haklı olarak değerlendirilmektedir. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim, ondan önceki ilahi kitapların tahrife uğramalarından sonra inzal edildiğini kabul ettiği bir gerçektir. Dolayısıyla, Hz. Musa ve Hz. Isa'ya indirilen birçok kıssanın ve hükmün tekrarının Kur'an'da bulunması, Kur'an-ı Kerim tarafından defalarca zikredilen ve gayet doğal bir durumdur.

Hirschfeld'in takdir edilecek yönü, görüşlerini ortaya koyarken büyük ölçüde mantıklı argümanlar sunmasıdır. Bu nedenle oryantalistler tarafından ilgi görmüş ve çalışmalarında kaynak olarak kullanılmayı haketmiştir. Ancak yazarın Kur'an-ı Kerim ile ilgili tüm yaklaşımının, onun düşünce yapısından kaynaklanan özgünlüğü yansıttığını söylemek abartı olmayacaktır. Ele aldığı tüm araştırmaların temelinde kendi akademik ve metodolojik ilkelerine bağlılığını sergilemiştir. Çalışmamızın başarısı, oryantalizmin içerdiği yanlış ve tutarsız yaklaşımlardan birini açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyabilmesine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. Ankara: Seba Yayınları, 1. Basım, 1997.

Adler, Cyrus - Singer, Isidore. *The Jewish Encyclopedia; a Descriptive Record of the History, Religion, Literature, and Customs of the Jewish People from the Earliest Times to the Present Day*. New York and London: Funk & Wagnalls, 1901.

Aldemir, Halil. "Vahiy Sırasında Hz. Peygamber'in Melekiyete Yükselmesi Ya Da Vahiy Meleğinin Beşeriyete Bürünmesi Teorisi". *Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (Aralık 2015), 17-26.

Arberry, A. J. *British Orientalists*. London: William Collins of London, 1943.

Bacher, Wilhelm. "Saadia b. Joseph (Sa'id al-Fayyumi)". *The Jewish Encyclopedia*. 10/579-586. New York and London: New York University Press, 1906.

Barthold, W. *İslam Medeniyeti Tarihi*. çev. M. Fuad Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-Tenzîl*. ed. Abdurrahman el-Ak, Mervan Süvar. Beyrut, Lübnan: Daru'l-Marife, 1992.

Bellamy, James A. "The Mysterious Letters of the Koran: Old Abbreviations of the Basmalah". *Journal of the American Oriental Society* 93/3 (Eylül 1973), 267-285.

Beydilli, Kemal. "Prusya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/354-358. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

el-Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullāh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. İstanbul: Dersaadet Kitabevi, ts.

Bilge, Mustafa L. "Sir Richard Francis Burton". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/462. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Bilici, Faruk. "Renan, Ernest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/568-571. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Bobzin, Hartmut. *Latin Translations of the Koran (The Koran Critical Consepts in Islamic Studies)*. London-New York: Colin Turner, 2004.

Bosworth, C. Edmund. "Report on the Encyclopaedia of Islam". *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)* 5/2 (1978), 101-103.

Brocke, Michael - Carlebach, Julius. *Biographisches Handbuch der Rabbiner*. ed. Carsten Wilke, Katrin Nele Jansen. Berlin: K. G. Saur, 2010.

Bulut, Yücel. “Edward William Said”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- “Oryantalizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/428-437. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Cecini, Ulisse. “Some Remarks on the Translation of Proper Names in Mark of Toledo’s and Robert of Ketton’s Latin Qur’ā Translations”. *Al-Qantara* 35/2 (30 Aralık 2014), 579-605. https://doi.org/10.3989/alqantara.2014.020

Cerrahoğlu, İsmail. “Oryantalizm ve Batı’da Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”. *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* C. 31 (1989).

Cioata, Maria - Keim, Katharina. “Centre for Jewish Studies, University of Manchester - Moses Gaster Projects”. Erişim 25 Haziran 2023.

Clark, Harry. “The Publication of the Koran in Latin a Reformation Dilemma”. *The Sixteenth Century Journal* 15/1 (lkbahar 1984).

Crawford, Howell Toy - Moore, George F. “Apocrypha”. *The Jewish Encyclopedia*. 2/1-6, 1906.

Çağrıcı, Mustafa. “Gazzali”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/530-534. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Çiftçi, Muhammed Recai. “Abdullah Quilliam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/11-13. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Çolak, Metin. “Edward Said and to Reconsider His ‘Orientalism’”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1. (Haziran 2021).

ed-Dâni, Ebû Amr Osmân b. Said b. Osmân ed-. *Kitâbü’t-Teysîr fi’l-Kıraâti’s-Seb’*. Beyrut, Lübnan: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 2. Basım, 1984.

Davis, Malcolm C. “Provisional Handlist of Manuscripts in the Roth Collection”. *Leeds University Library* 164 (Temmuz 2005).

Decter, Jonathan. “‘A Remote Right to Entry’: Defining Boundaries in the Early Years of the Jewish Quarterly Review”. *The Jewish Quarterly Review* 110/4 (2020), 599-602.

Demirci, Muhsin. *Kur’an’ın Müteşabihleri Üzerine*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.

Demirkent, Işın. “Haçlılar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/525-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

DİA. “Edward Denison Ross”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/832-836. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Durmuş, İsmail - Sadgrove, Philip Charles. "Lane, Edward William". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/99-100. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Kitâbü'l-Mesâhif*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut, Lübnan: Daru Tuka'n-Neca, 2002.

Elik, Hasan. *Kur'an'ın Korunmuşluğu Üzerine*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

Ertuğrul, İsmail Fenni. *Hakikat Nurları*. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1975.

Eyice, Semavi. "Alphonse Etienne Dinet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/355-356. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

- "Sir Thomas Walker Arnold". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/390-391. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Foucault, Michel. *The History of Sexuality*. Australia: Penguin Group, 2008.

Gaster, M. "Dr. Hartwig Hirschfeld". *Journal of the Royal Asiatic Society* 67/1 (Ocak 1935), 229-230.

Gillman, Neil. *Conservative Judaism*. 1996: Behrman House, ts.

Goitein, S. D. "The Cairo Geniza as a Source for the History of Muslim Civilisation". *Studia Islamica* 3 (1955), 75-91.

- *A Mediterranean Society (The Jewish Communities of the Arab World Portrayed in the Documents of the Cairo Geniza)*. London: University of California Press, 1983.

Goldziher, Ignaz. "Beiträge zur Erklärung des Korân von Hartwig Hirschfeld". *Literatur-blatt für orientalische Philologie* 3 (1887), 90-94.

- *İslam'da Fıkıh ve Akaid (Le Dogme Et La Loi De L'Islam)*. çev. İlhan Başgöz. Ankara: Ardıç Yayınları, 2004.

Gottheil, Richard James Horatio. *Bir Hıristiyan Bahira Efsanesi (Bir Tahrif Örneği XI-XII. Yüzyıl)*. çev. Fatmatüz Zehra Kamacı. Istanbul: İnkılab Basım Yayım, 2008.

Gökkir, Bilal. "Başlangıçtan Günümüze Oryantalist Batı İslam Araştırmalarında Hıristiyan Polemiği". *Oryantalizmi Yeniden Okumak - Batı'da İslam Çalışmaları Sempozyumu*. Ankara: DİB Yayınları, 2003.

Gözeler, Esra. *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi Sorunu ve Kur'an'a Kronolojik-Olgusal bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.

Grunebaum, Gustave E. von. *Medieval Islam (A Study in Cultural Orientation)*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 2. Basım, 1953.

Gür, Mehmet Sadık. "Süryanice". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/174-175. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- "Talmud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/550-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- "Yahudilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/187-197. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Halidi, Mustafa - Ferruh, Ömer. *Misyonerler ve Tarihçeleri*. İstanbul: Araştırma Yayınları, 1991.

Hamîdullah, Muhammed. *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Diplomatik Mektubu*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

- *Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul, 1993.

- *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyoğrafyası*. çev. Mehmet Sait Mutlu. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1965.

Harman, Ömer Faruk. "Ahd-i Atik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/494-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

- "Feyyumi, Said b. Yusuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/517-519. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Harris, Isidore. *History of Jews College (1855-1905)*. London: Luzac & Co., 1906.

Hasan, Pipip Ahmad Rifai. *The Political Thought of Muhammad Asad*. Montreal, Canada: Concordia University, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Hatiboğlu, Mehmet S. - Görgün, Tahsin. "Goldziher, Ignaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/102-111. Istanbul: TDV Yayınları, 1996.

Hermann, J. vd. (ed.). *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1882)*. Berlin: Ernst Siegried Mittler und Sohn, 1883-1886.

Heschel, Susannah. "German Jewish Scholarship on Islam as a Took for De-Orientalizing Judaism". *New German Critique* Special Issue for Anson Rabinbach (2012), 91-107.

Hıdır, Özcan. "Silahsız Haçlı Savaşı (Oryantalizm)". *Eskiyeni Dergisi* 4 (2007).

Hirschfeld, Hartwig. "A Commentary on the Book of Daniel by Jephet ibn Ali the Karaite, Semitic Series Vol. I Part. III by D. S. Margoliouth". *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft* 45/2 (1891), 330-336.

Hirschfeld, Hartwig. “Abdallah”. *The Jewish Encyclopedia*. 1/43, 1906.

- *Arabic Chrestomathy in Hebrew Characters with a Glossary*. London: Kegan Paul, Trench Trübner & Co., 1892.

- “Das Hohelied inhaltich und sprachlicher lautert by W. Feilchenfeld”. *The Jewish Quarterly Review* 6/4 (1894), 751-753.

- “Historical and Legendary Controversies between Mohammed and the Rabbis”. *The Jewish Quarterly Review* 10/1 (Ekim 1897), 100-116.

- *Judah Hallevi’s Kitab al-Khazari*. London: George Routledge & Sons, 1905.

- *Judische Elemente im Koran (Ein Beitrag Zur Koranforschung)*. Berlin: Im Selbstverlag, 1878.

- *New Researches into the Composition and Exegesis of the Qoran*. London: Royal Asiatic Society, 1902.

- *Qirqisani Studies*. London: Oxford England by Frederick Hall, 1918.

- “The Arabic Portion of the Cairo Genizah at Cambridge”. *The Jewish Quarterly Review* 15/2 (Ocak 1903), 167-181.

- “The Marriages of Hosea”. *Journal of the American Oriental Society* 48 (1928), 276-277.

- “The Preaching of Islam: A History of the Propagation of the Muslim Faith by T. W. Arnold”. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 31/3 (1899), 682-685.

- “The Spirit of Islam”. *The Jewish Quarterly Review* 5/2 (Ocak 1893), 212-230.

Hirschfeld, Leo. *Die Herrlichkeit Karmel’s und Saron’s (Jes. 35, 2)*. Giessen: E. Roth, 1898.

- *Die Lebensweisheit der Talmudischen Literatur (Talmud und Midraschim)*. Frankfurt: F. Kauffmann, 1911.

- *Sa’d b. Mansur Ibn Kammunah und Seine Polemische Schrift*. Berlin: E. Felber, 1893.

“Günümüz Din ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi”. *Milletlerarası İslam Gençlik Konseyi (WAMY)*. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.

Hourani, Albert H. *Islam in European Thought*. Great Britain: Cambridge University Press, 1991.

Hussain, Asaf vd. (ed.). *Orientalism, Islam, and Islamists*. Brattleboro, Vermont: Amana Books, 1984.

Isidore, Singer - Derenbourg, Hartwig. “Derenburg (Derenbourg)”. *The Jewish Encyclopedia*. C. 4, 1906.

Isidore, Singer - Schloessinger, Max. “Hildesheimer, Israel (Azriel)”. *The Jewish Encyclopedia*. C. 6, 1906 1901.

Işık, Mesut. “Oryantalizm ve Batı’nın Doğu Algısı”. *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)* 7 (Aralık 2020), 135-154.

İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Nihayetü’l-Bidaye ve’n-Nihaye*. Riyad: Mektebetü’n-Nasr ve’l-Hadise, 1968.

- *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bekir Karlığa - Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1988.

İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî. *Tabakâtü’l-Kübrâ*. Beyrut: Daru Sadır, ts.

Jacobs, Joseph - Emanuel, Victor Rousseau. “Hirschfeld, Hartwig”. *The Jewish Encyclopedia*. C. 6, 1902.

Jastrow, J (ed.). *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin (1884)*. Berlin: R. Gaertners Verlagsbuchhandlung, 1888-1889.

Johnson, Peter - Tucker, Judith. “Middle East Studies Network in the United States”. *MERIP Reports* 38 (1975), 3-26.

Jossot, Aboul-Karim. “Tunus Tartışmaları: Karikatür, İslam ve Anarşizm”. 1947 1897.

Kahraman, Ferruh. “Kur’an’da Muarreb/Arapçalaşmış Kelimelerin İlgili Toplumlar Bağlamında Tahlili”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (Ocak 2013), 119-152.

Kahraman, Kemal. “Muhammed Esed (Leopold Weiss)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/523-524. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Karaçam, İsmail. *Kur’an-ı Kerim’in Nüzulü ve Kıraati*. Konya: Nedve Yayınları, 1974.

Karpeles, Gustav. *Dr. Israel Hildesheimer*. Frankfurt: J. Kauffmann, 1870.

Kilner, G. Washington. *The Jewish Yearbook (An Annual Record of Matters Jewish)*. London: 1907, ts.

Kister, M. J. “Al-Tahannuth: An Inquiry into the Meaning of a Term”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 31/2 (1968), 223-236.

Knipp, C. “The ‘Arabian Nights’ in England: Galland’s Translation and Its Successors”. *Journal of Arabic Literature* 5 (1974), 44-54.

Koçyiğit, Talat. “I. Goldziher’in Hadisle İlgili Bazı Görüşlerinin Tahlil ve Tenkidi”. *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967).

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul, 2007.

Kutsal Kitap ve Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplar, *Kitabı Mukaddes Şirketi*, İstanbul, Ekim 2003.

Kritzeck, James. *Peter the Venerable and Islam*. Princeton, 1964.

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur’ân*. Daru’l-Kalem, 1966.

Landau, Jacob M. “Gibb, Sir Hamilton Alexander Roskeen”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/66-67. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Lewis, Bernand. “The Question of Orientalism”. *The New York Review of Books*.

Loewe, James H. *A Descriptive Catalogue of a Portion of the Library of the Late Dr. Louis Loewe*. London: Mayence, 1895.

MacKenzie, John M. *Orientalism: History, Theory, and the Arts*. Manchester and New York: Manchester University Press, 1995.

Mazuz, Haggai. *The Religious and Spiritual Life of the Jews of Medina*. Leiden, Boston: Library of Congress Cataloging, 2014.

Mielziner, Moses. “Abot (The Fathers) or Pirke Abot (Chapters of the Fathers)”. *The Jewish Encyclopedia*. 1/81-82. New York and London: New York University Press, 1906.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkī b. Sâlih el-Mısrî. *el-Muʿcemü’l-müfehres li-elfâẓi’l-Ḳurʾâni’l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh.* Beyrut: Müessesetü’r-Risale Naşirun, 2016.

Özçelik, Tacettin Gökhan. *Doğu ve Batı Dikotomisinin Yarattığı Gerçeklik: Oryantalizm - Oksidentalizm*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Öztürk, Tuğba. “Toledo Koleksiyonu: Sebepleri ve Sonuçlarıyla İlk Oryantalist Çalışmalar”. *Milel ve Nihal* 12/1 (Ocak-Haziran 2015).

Pashman, Manya Brachear. “Susannah Heschel: The Rabbi’s Daughter”. *Moment Magazine* (blog), 30 Mart 2022. https://momentmag.com/susannah-heschel/

Peachy, Davut W. S. “English Translations of the Qur’an and the Roles of Why, by Whom, for Whom and How”. *Al-Bayan Journal* 11/2 (Aralık 2013).

Pococke, Edward - Holt, P. M. "The Study of Arabic Historians in Seventeeth Century England: The Background and the Work of Edward Pococke". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 19/3 (1957).

Pompanin, Maria Teresa Chicote. *Faithful to the Cross in a Moving World: Late Medieval Carthusians as Devotional Reformers*. "'L'Alcorano' of Andrea Arrivabene: An Iconographical Framework". *Church History and Religious Culture* 96/1, 2016.

Priani, Ernesto. "Ramon Llull". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. ed. Edward N. Zalta. Metaphysics Research Lab, Stanford University, Spring 2021., 2021.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kāsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. İstanbul: Mektebetü Nüzuli Mustafa'l-Baz, 1970.

Rajan, Rajeswari Sunder. "After 'Orientalism': Colonialism and English Literary Studies in India". *Social Scientist* 14/7 (1986), 23-35. https://doi.org/10.2307/3517248

Rodinson, Maxime. *Batı'yı Büyüleyen İslam*. çev. Cemil Meriç. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.

The Alcoran of Mahomet. çev. Alexander Ross. London, 1649.

Said, Edward W. *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*. çev. Berna Yıldırım. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Sarı, Osman. *Oryantalizm Üzerine Bir Araştırma*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Scheiber, Alexander. "Letters of Solomon Schechter to William Bacher and Ignace Goldziher". *Hebrew Union College Annual* 33 (1962), 255-275.

Schimmel, Annemarie. *Islam (An Introduction)*. New York: State University of New York Press, 1992.

es-Sibai, Mustafa. *Oryantalizm ve Oryantalistler (Yararları-Zararları)*. çev. Mücteba Uğur. İstanbul: Beyan Yayınları, 2021.

Sinanoğlu, Mustafa. "Karailik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/424-426. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Singer, Isidore - Schloessinger, Max. "Goldziher, Ignaz". *The Jewish Encyclopedia*. 6/35-36, 1906.

Singer, Isidore - Seligsohn, M. "Plessner, Solomon". *The Jewish Encyclopedia*. 10/89, 1906.

Singer, Isidore - Slouschz, N. "Wessely, Naphtali Hirz (Hartwig)". *The Jewish Encyclopedia*. 12/506-507. New York: Funk & Wagnalls, 1906.

Spector, Shmuel vd. “The Encyclopedia of Jewish Life Before and During the Holocaust V”. C. 3. New York and London: New York University Press, 2001.

Stefanidis, Emannuelle. “The Quran Made Linear: A Study of the 'Geschichte des Qorans’ Chronological Reordering”. *Journal of Qur’anic Studies* 10/2 (2008), 1-22.

es-Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Daru İbni Kesir, 2000.

Şahin, Davut. “Hartwig Hirschfeld’in Mekki Ayetleri Konu Eksenli Tarihlendirme Çabaları”. *Kur’an Nüzûlünün Mekke Dönemi*. ed. Mesut Okumuş. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

The Editors of Encyclopaedia. “Solomon Schechter”. *Encyclopedia Britannica*, Nisan 2024.

Toorawa, Shawkat M. “Hapless Hapaxes and Luckless Rhymes: The Qur’an as Literature”. *Religion & Literature* 41/2 (Summer 2009), 221-227.

Toy, Crawford Howell vd. “Ibn Janah, Abu al-Walid Merwan”. 6/534-535. New York University Press, 2001.

Tüccar, Zülfikar. “Lyall, Charles James”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/264. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Twells, Dr. *The Life of Dr. Edward Pococke, The Celebrated Orientalist*. 2 Cilt. London: F. C. and J. Rivington, 1816.

Vezzan, Adnan Muhammed. *Oryantalizm ve Oryantalistler*. çev. Yavuz Fırat. Kayseri, Kardeşler Form Ofset Baskı., 2013.

Viltard, Henri. “Gustave Henri Jossot 1866-1951 (Biography)”. 2008. http://gustave.jossot.free.fr/bioanglais1.html

Voorhis, John W. “John of Damascus on the Moslem Heresy”. *The Muslim World* 24/4 (Ekim 1934), 391-398.

Woodhead, Christian. “Muir, Sir William”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/94. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Yaşar, Hüseyin. “Aydınlanma Döneminde Batı’da Kur’an Algısı”. *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2006),

- *Batının Kur’an Algısı*. İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2010.

Yaşar, Naif. *Oryantalistlere Göre Kur’an’ın Kaynağı ve Metinleşmesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Yaşaroğlu, M. Kamil. "Margoliouth, David Samuel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/53-54. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Young, Robert. *White Mythologies, Writing History and the West*. London-New York: Routledge, 1990.

Young, Serinity. *Richard Francis Burton: Explorer, Scholar, Spy*. New York: Marshall Cavendish, 2007.

Zakzuk, Mahmud Hamdi. *Oryantalizm (Medeniyetler Hesaplaşması)*. çev. Abdülaziz Hatip. İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006.

"About Ivan Aguéli – Aguélimuseet", ts. http://aguelimuseet.se/about-ivan-agueli/

The Gifford Lectures. "Friedrich Max Müller". 18 Ağustos 2014.

"Israel Abrahams". *Encyclopedia Britannica*. Britannica, The Editors of Encyclopaedia, Kasım

Orientalism: A Reader. thk. A. L. Macfie. Edinburgh University Press, 2000.

"Segregated From Its History, How 'Ghetto' Lost Its Meaning : Code Switch : NPR". 18 Mayıs 2015. Erişim 25 Aralık 2023.

"Sir William Jones". *Encyclopedia Britannica*. Britannica, The Editors of Encyclopaedia, ts.

Royal Asiatic Society. "Sir William Jones (1746-1794)", ts.

The American Jewish Year Book. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1934.

The Historical Register of The University of Oxford. Oxford: Clarendon Press, 1888.